

OSZEK

Örökös Székelyi Könyvtár

15191

BANKÉ
SZERBIA ÉS
TÖRÖKORSZÁG.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

Történeti - népszerű földrajzi
könyvtár

26.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

SZERBIA ÉS TÖRÖKORSZÁG

A TIZENKILENCZEDIK SZÁZADBAN

IRTA

RANKE LIPÓT

FORDITOTTA

MIHÁLYFFY GYULA

NAGY-BECSKEREKEN

PLEITZ FER. PÁL KÖNYVNYOMDÁJA

1890

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

15.191/26

M.N. MÚZEUM KÖNYVTÁRA
II. Nyamt. Növedéknapló
1937. é. 211. sz.

ELŐSZÓ AZ ELSŐ KIADÁSHOZ.

Az újabb történet nagy részét nyomtatott könyvekből, nagy részét pedig kéziratokból ismerjük meg. Vannak oly események is, melyek csak emlékezetben élnek, azok emlékezetében, kik azokban nevezetes részt vettek.

Bizonyára nem kell sokáig figyelni hogy észre vegyük, mily gyakran vesz el a világra nézve a tudónak életével együtt oly ismeret, mely leginkább fedezhetné fel előttünk az emberek és események bensejét, hol az üdv és a romlás rejlik. Talán minden kísérlet, mely ily veszteség elhárítását czélozza, megérdemli a fáradságot.

Azon tudósítások, melyekből szerb emlékiratunk keletkezett, a résztvevők szájából vannak merítve. A mozgalmak előtti állapotokról és eseményekről idős, az állapotokat jól ismerő férfiak közölték tapasztalataikat, így Protits János Posarevaczból, Sujovits Péter Waljevóából és Szima knéz. A forradalom bonyodalmairól tisztességes férfiak nyilatkoztak, kik egyúttal a legtekintélyesebbek és legmérsékeltebbek közé tartoznak, így Nenadovits próta, Lazarevits Luka, Siwkowits István, kiket még majd közelebbről is meg fogunk ismerni. A nemzet első fejei, Mladen, Dobrinjác Péter, Nenadowits Jakab, egyes eseményekről adtak felvilágosításokat. Milos felkeléséről megkérdeztük Blagojet, Dimitrit és Melenty archimandritát, kiknek abban nagy részök volt. Mind-ezen és más tudósításokat, felvilágosító leveleket és okmányokat a szerb énekek hű gyűjtője Karadsits Stepanovits Wuk szedett össze. Őt magát, ki már 1804-ben lépett nyilvánosságra és kezdetben irnok volt Kjurtsiánál és Nenadowits Jakabnál, később a szerb szenátus szolgálatában, 1813-ig többnyire hivatalban volt, ki az

eseményeket közlelől szemlélte, lehet egyik legjobb tanúnak tekinteni.

Mindenki tudja azt, hogy mily nehéz dolog történetet írni. Kétszer nehezebb ott, hol egy részről az ecsetelendő világ eltérését a mi fogalmainktól századok távolságának tekinthetjük, és mégis más részről azon élő vonatkozás, melyben éppen ugyanaz a jelen pillanathoz áll, minket is azon részrehajló rokon- vagy ellen-szenvre csábíthat, mely fölött magasan kell állnia a valódi történetnek; azon történetnek, mely csak látni, csak áthatolni törekszik, hogy aztán arról tudositson, amit látott. Vajjon szerencsésen elkerültük-e a szirteket? A mi szándékunk legalább az volt, hogy az eseményt szemtől szembe megismerjük, és hogy azt új erővel szem elé állítsuk.

ELŐSZÓ.

Oly szerencsés voltam, hogy a szerbiai felforgatások és szabadságharczok történetét oly időben irhattam meg, midőn az ezen eredményekre való emlékezések még élénkebbek voltak. Az első kiadás (1829-ben) előszava erről bővebb felvilágosítást ad. Ugy tettem, hogy alapul Wuk kiadását használtam, de aztán minden eseményt, minden szót, melyeknél Wuk a tanúkat, kikkel ő beszélt, idézte, új bírálat alá vettem, úgy hogy a közlötteknek teljes megbízhatóságát értem el. A leírás reám volt hagyva. Sohasem ismertem még született barbárt, ki a nyelvtudomány és hazai történetének tudományos és átható feldolgozása iránt nagyobb érzéssel bírt volna. Ezen tulajdonságának köszönheti ő dicsőségét; használható anyagok gyűjtése körül, melyek a jelen könyv első és második kiadásánál felhasználtattak, neki van a legtöbb érdeme. A mi az anyaghoz azóta az orosz és végre az osztrák levéltárakból hozzájárult, azt is felhasználtam, de mindig tekintetbe véve azt, hogy az események lényege már az első kiadásnál elegendőleg megfontoltatott, melyben az eredeti történeti hagyományt lehetőleg kritikailag megvizsgálva hoztam köztudomásra.

A mostani kiadásnál azonban éppen nem elégedtem meg a korábbi kiadások tartalmával. Az események megértésére szükséges volt, hogy figyelmemet magára a török birodalomra fordítsam, mely azon korszakban a reformok által, melyeket életbe léptetni akart, a mozlím lakosság között is általános forrongásba jutott. De mily különbség van abban, ha a reformokat egy eddig elnyomott nemzet önhatalmulag lépteti életbe, vagy ha azokat a legfőbb hatalom rendeli el. Amaz a keresztény elvet hozta felszínre, emez magukat a mozlimeket érintette.

Ebben sajátságos látvány tárult szemeink elé: a boszniai benszülött, de az izlámra áttért nemességnek reactioja a főúr újításai ellen: oly mozgalom, melyhez hasonló azóta lehetetlenné lett, de melyet történelmileg éppen azért annál kevésbé lehet ignorálni: az új korra nincs vonatkozása: ez, ugylátszik, egy azóta teljesen legyőzött elvnek utolsó nyilvánulása volt ezen országban. Ez azon értekezésnek tárgya, melyet a második helyen közlök: 1834-ben irtam; ezen momentumot annak újrányomásánál is mindig szem előtt tartottam.

De akkor még egy más történeti vonatkozás is fel-tűnt: az európai hatalmak viszonya az ezen belső forrongásokban levő ozmán birodalomhoz. Az ozmán uralom egy második középpontjában, Egyiptomban, az olyan reformok, minőket a szultán akart életbe léptetni, már nagy vazallusa, Mehemet Ali alkirály által, és pedig hasonlíthatatlanul nagyobb eredménnyel lettek életbe lép-tetve. Nagy jelentőségű volt, hogy mily viszonyban lesz ezentúl a két nagy reformer, a szultán és az alkirály: volt oly pillanat, melyben úgy látszott, hogy Egyiptom jut túlsúlyra. Ez által azonban azon kérdés, mely eddig ozmánnak tünhetett fel, általános kérdés lett. Ez attól függött, hogy milyenek tekintik ezen harczot Európában. De most a két nyugati hatalom egymással szembe álltak. Franciaország Egyiptom, Angolország pedig Konstantinápoly pártját fogta. Egy pillantást vetve Franciaország történetére kitünik, mennyire összefügg ez az alkotmányos királyságnak és a vele szemben álló parlamentaris aspiratiók benső viszályával. Ezen szempontból a jelen kötet harmadik része már azon időszakban iratott: ez még mindeddig nem volt kinyomatva. Csak kevés tényt kellett a későbbi közlésekből beleiktatnom.

Csak most foghattam a szerb történet folytatásához: még inkább összefügg a hatalmak behatásaival és belső viszályaikkal, mint a korábbi időszakban. De midőn a munkához fogtam, a legnagyobb zavarban voltam. Ha a hirlapokat is kezdettől végig kivonatban hozni akartam volna, ebből mégis csak sovány és megbizhatatlan compilatio származott volna; mert az időszaki sajtó termé-szete hozza magával, hogy minden momentum mindig a szerkesztőségek érdeke vagy inkább azon hatalmas férfiak

érdeke szerint tárgyalatik, kik azokra befolyást gyakorolnak. Hány ellenmondás, hány tévely jön itt napfényre; a sajtó nem képviseli magukat a tényeket, hanem az ezek fölött keletkező véleménykülönbségeket; természete szerint részrehajló s egyszersmind az olvasó részrehajlását is megkivánja. Konstantinápolyban is jól tudják használni a sajtót. Én azon szabadelvűségnek, melylyel a porosz állami levéltár kezeltetik, köszönhetem, hogy velem a szerb történetre vonatkozó néhány okmánykötetet közöltek. Ezekben különféle s egyúttal új és hiteles adatokat találtam. Néhány évre a belgrádi porosz consul Meroni jelentéseit használtam, ki a legbuzgóbban igyekezett a saját látkörébe eső ügyeket a maga álláspontjából megismerni és ezeket kormányával tudatni. Majdnem nagyon is körülményesek, de sehohsem árulják el azon szándékot, hogy az ügyeket a valónál más színben tüntessék fel. De azt mindig észre lehet venni, hogy a consul mindig csak az ő Belgrádját és az itteni consulatusok ellentéteit tartotta szem előtt, kiknek magatartásából igyekszik ő a hatalmak szándékait kifürkészni. Véghetetlen nagy becsel birt előttem az, hogy most az okmányfüzetekben maguk a nagyhatalmak diplomatisi tárgyalásainak okmányait feltaláltam. Az események visszahatása, miként ez minden pillanatban az udvaroknál nemcsak a követek, hanem a miniszterek által is nyilvánult, volt az, mi itt napfényre jött.

Melyik tulajdonképpen azon hatalom, mely a mi Európánkban a hatalmat gyakorolja? A nagyhatalmak egyetértése az, mely az egyesnek uralmát kizárja és mely valamennyiből alakul. A háború kitör, ha ezen egyetértés többé nem létesíthető. De újabb események ezt folyton veszélyeztetik. Ezen veszélyben rejlik tulajdonképpen az úgynevezett keleti kérdés érdeke: mert éppen a keleti viszonyok ingatagságában, melyek pedig minden mással közvetlen vonatkozásban állanak, rejlik az általános viszály lehetősége. Ezt néha elhárították, máskor pedig a fölött a hatalmak között egyenetlenség tört ki s egymással harczba keveredtek. Ez már magában véve nagyjelentőségű tárgyat képez, de ez még fokozódik a keleten feltörekvő függetlenségi irányzatok által. De ezek sehol sem lépnek fel nagyobb jelentőséggel

mint Szerbiában, mely ezáltal történetének újabb stadiumába lépett. Habár önmagán nyugodva, de azért mégis az általános világviszonyok folytonos behatása alatt erősödött meg Szerbia és emelkedett oly állásra, mely fokonként teljes függetlenségére vezetett. Az én legfőbb szándékom tehát most odairányul, hogy ezen kis de tömör nemzetiség emelkedési törekvését az európai behatásokkal feltüntessem. A szerb nép autonómiaja, mely önmagát visszaállította, elhatározottsága és tettereje, a 19-ik század történetében nevezetes jelenséget képeznek: lényegben saját benső fejlődésén nyugodva, mégis szüksége volt az európai hatalmak részvételére, hogy érvényesülhessen. Az egyik mint a másik közreműködésének köszönhető az Obrenovicsok dynasztiájának megalapítása. Ez lényege annak, a mit én nyujtok. Nem mindenütt álltak rendelkezésemre egyenlően gazdag tudositások: tudom hogy művem egynémely pótlásokra, sőt helyreigazitásokra is rászorul, de ez nem tart vissza attól, hogy ki ne adjam.

TARTALOMJEGYZÉK.

I.

Szerbia története 1842-ig.

A mű harmadik kiadása. A szerb forradalom. Szerb iratokból és közleményekből, megjelent 1829-ben; a második kiadásban 1844-ben eszközölt javításokkal.

Oldal

Első fejezet.

Visszapillantás az ősrégi szerbek fölemelkedésére 1—15

Második fejezet.

A szerb szabadság bukása. 16—27

Harmadik fejezet.

Az ozmán intézmények fővonásai Szerbiában 28—38

Negyedik fejezet.

A szerb nemzet állapota, életmódja 39—59

Ötödik fejezet.

A Törökországban támadt újabb mozgalmak keletkezése 60—70

Hatodik fejezet.

A szerbiai zavarok keletkezése 71—82

Hetedik fejezet.

A dahik elleni lázadás 83—93

Nyolczadik fejezet.

A nagy úrral való meghasonlás kezdete 94—107

Kilenczedik fejezet.

A szerbek szabadságharcza az 1806—1807. évben 108—124

Tizedik fejezet.

Szerb kormány felállítása 125—139

Tizenegyedik fejezet.

Szerbiának Európa és Törökország általános ügyeihez való viszonyai. 140—153

Tizenkettedik fejezet.	
Az 1809. és 18 0. évi hadjáratok. A határok legnagyobb mérvü szélesbitése	154—164
Tizenharmadik fejezet.	
Belső meghasonlás; fejedelmi hatalom	165—174
Tizennegyedik fejezet.	
A bukaresti béke	175—185
Tizenötödik fejezet.	
Az 1813-ik évi szerb háború	186—196
Tizenhatodik fejezet.	
Ujabbi török uralom	197—206
Tizenhetedik fejezet.	
Milos lázadása	207—217
Tizennyolczadik fejezet.	
A béke-előzmény korszaka	218—234
Tizenkilencedik fejezet.	
Milos intézményei és uralma	235—244
Huszadik fejezet.	
A szerb viszonyok megszilárdulása	245—258
Huszonegyedik fejezet.	
Milos belkormányzata és az ellene támasztott ellenzék	259—272
Huszonkettedik fejezet.	
Az 1838. évi alaptörvény; Milos bukása	273—285
Huszonharmadik fejezet	
Obrenovits Mihály	286—298
Huszonnegyedik fejezet.	
Karagyorgyevis Sándor. Általános szemle	299—307
Melléklet. A nagy úr hattiserifje	308—319

II.

**Bosznia viszonya II. Mahmud szultán reformjaihoz
1820—1832.**

Megjelent 1834-ben ezen cím alatt: „Az utosó zavarok Bosznia-ban“, (Die letzten Unruhen in Bosnien), a „Historisch Politische Zeitschrift“ második kötetében).

Szemle	323—333
Reformkísérletek	333—343
Lázadás	343—347

	Oldal
Szkodra-pasa	347—350
Husszein kapitány	350—353
A nagyvezér támadásai és sikerei	353—361
A menekültek	361—363
Általános észrevételek	363—370

III.

**A keleti és a nyugati ügyek összefonódása.
1839—1841.**

Mehemet Ali és Mahmud szultán	375 - 378
Az európai és a keleti viszályok megérintése	378—382
A francia érdek	383—387
Az összjegyzék	387—390
Az Angol- és Franciaország közti viszony	390—393
Az Angol- és Oroszország közti közeledés	393—397
A franciaországi belmozgalmak közrehatása	397—402
A julius 15-diki szerződés	402—404
Franciaország ellenszegülése	404 - 407
A szerződés fogatosításának megkezdése	407—409
A Franciaország bensejében támadt visszahatás	409 - 412
A további közeledés	412—414
A Mehemet Ali és a porta közötti viszonyok szabályozása	415—418
Szemle	418—419

VI.

**A szerbiai fejedelemség az európai hatalmak behatása
alatt 1842. óta.**

Első fejezet.

Az európai politika bonyolultsága. Karagyorgyevics Sándor megerősítése	423 - 444
---	-----------

Második fejezet.

Karagyorgyevics Sándor uralkodása 1843—1856	445 - 467
---	-----------

Harmadik fejezet.

Karagyorgyevics Sándor bukása. Az Obrenovicsok visszatérése	468 - 493
--	-----------

Negyedik fejezet.

Milos fejedelem másodszeri uralkodása	494—522
---	---------

Ötödik fejezet

Obrenovics Mihály fejedelem legelső tényei	523—533
--	---------

Hatodik fejezet.

A szerb határozatoknak visszahatása a portára és a hatalmakra	534—541
---	---------

Hetedik fejezet.

A Szerbiában támadt összeütközések. Nándorfehérvár bombáztatása.	542—552
--	---------

Nyolczadik fejezet.

A nagyhatalmak konstantinápolyi értekezletei	553—564
--	---------

Kilenczedik fejezet.

A várak megszerzése. Mihály fejedelem meggyilkoltatása	565—584
Zárszó	584—590

Szemelvények.

I. Az 1829. évi első kiadáshoz irt jegyzetek	593
1. A szerbek régebbi történelméhez	593
2. Földrajzi jegyzetek	604
II. A törökországi keresztény lakosság apadásának okairól	616
III. Metternich herceg keleti politikájához	623
IV. Mémorandum du 7. Mai 1860	637

I.

SZERBIA TÖRTÉNETE AZ 1842-IK ÉVIG.

HARMADIK KIADÁSA EZEN MŰNEK:

A SZERB FORRADALOM. SZERB OKMÁNYOK ÉS KÖZLÉSEK NYOMÁN
MEGJELENT AZ 1829-IK ÉVBEN; AZ EREDETI MŰNEK AZ 1844-IK ÉVBEN
MEGJELENT 2-DIK KIADÁSÁHOZ CSATOLT BŐVÍTÉSEKKEL.

OSZK

OSZK
OSZK
OSZK

ELSŐ FEJEZET.

Visszapillantás az ősrégi szerbek fölemelkedésére.

A szláv népek beltörténelmére nézve egyetlen egy korszak sem volt oly nevezetes és jelentőségteljes, mint a kilenczedik század második fele.

A népvándorlás már véget ért volt, mérhetetlen terjedelmű országrészek hódítottak már meg, s azon számos népfaj, melyeket az öregek még megnevezni sem képesek, meglehetősen be voltak már vonva a történet- s a föld-isme körébe. Az idegen kényuraságok, mint pl. az avaroké, ismételten megtörettek, s most érkezett immár az ideje, hogy a szlávok is saját erejükből fölemelkedjenek, valamint hogy a politikai műveltség elsajátítását is megkíséreljék.

A kilenczedik század második felében a nagy morva birodalmat egészen Krakón túlig, az Elbe mentéig elnyulva találjuk, minthogy a csehországi csehek is hozzá csatlakoztak volt; Szvatopluknak, a nagy királynak emlékezete Morvaországban még mai napig is él. Ekkor tüntek fel a Gnézen és Posen vidékén lakó lechek közt a legelső fejedelmek, a Piasztok, kik nem tartoztak már többé a régi törzs-szerkezethez. A szláv-tsudi fajoknak normann fejedelmek alatt levő szövetségéből keletkezett az orosz állam, mely mindjárt kezdetben határozott irányt vett az Al-Duna és Konstantinápoly felé. Eközben Methodius és Cyrillus szláv apostolok az összes dunai tartományokat bejárták, kik az által különböztek a legtöbb régebbi hittérítőktől, hogy a nemzeti nyelvek elemét egyházilag kiművelni megkísérelték.

Éppen ezen időtájban történt, hogy hasonló állami

intézmények első kísérleteivel a szerb néptörzsnél is találkozunk.

Engedjük át az őskor buvárlóinak, hogy nyelveket s mythoszokat egyes, elszigetelt hirtelleg egybekapcsolva, azok eredetét s vándorlását kipuhatólják; mi kezdettől fogva ugyanott találjuk őket, hol még mai napig is léteznek.

Ha a régi Szerbia fölött áttekintést óhajtunk nyerni, úgy azon magas hegységnek közepén kell állást foglalunk, mely az Alpeseektől a Fekete tenger irányában nyúlik el, s lejtőivel, a belőle eredő folyókkal és patakokkal, valamint az általa képezett völgy-torkolatokkal egy részről a Duna, és másrészt az adriai tenger, és az Archipelagus között fekvő összes területet betölti. A hegy-csoportok fokozatosan emelkedő (magaslatai) ormai, a megénekelte tarka erdős hegység, hol az erdő homályát fehér sziklák és sokáig álló hó váltják fel, mindez ősrégi idők óta a szerbek birtokában volt, kik innen kezdve a Drina és Boszna mentében a Száva felé, a két Morava partján le a Dunáig délről egészen Felső-Macedoniáig laktak; ők népesítették be az adriai tenger partjait. A szerbek már évszázadok óta az ő saját zsupánjaik és véneik kormányzata alatt állottak, anélkül hogy a világtörténelem népeinek mozgalmi őket komolyan érintették volna.

A fentjelzett korszakban sem képeztek ők külön államot, mint aminővel a többi szlávok birtak. Itt csak annyit említenek fel, hogy a szerbek elismerték volt a kelet-római császár fenhatóságát, minthogy az általok lakott ország ősrégi időktől fogva római terület volt, s a Nagy Károly uralkodása alatt ismét helyreállított nyugat-római birodalom idejében ők a keletinél maradtak meg, és hogy ők egyszersmind a kereszténységet is elfogadták.

Ez azonban nem úgy történt, hogy a szerbek ennek folytán a görög birodalomnak s egyháznak teljesen meghódoltak volna.

Midőn ugyanis elhatározták, hogy Konstantinápoly fenhatóságát elismerik, ezt csak azon feltétel alatt tették, hogy az onnan eredő kormányzatnak — melyet mint zsarolót és fosztogatót gyűlöltek — soha sem lesznek

alávetve. A császár megengedte nekik, hogy csakis az általok választandó, hazai előljárok által kormányoztassanak, kik patriarchális kormányzást köteleztettek továbbra is folytatni.¹⁾

A kereszténység okiratait is nemzeti nyelven és ugyanoly írásban birták, akár keleten akár nyugaton találtatott is fel az utóbbi. A szerbeknek, előttük ismeretes nyelven irt liturgiájuk volt. Úgy találjuk, hogy a tizedik század elején, a nonai püspök, ki származására nézve szintén szláv volt, nagy számú s különféle egyházmegyékhez tartozó s szláv papokat szentelt fel.²⁾

Mióta oly hatalmasságok tüntek fel a föld kerekségén, melyek az emberi nem életét magukban foglaló általános eszméket megvalósítani, magukban feltüntetni s terjesztetni igyekeznek, úgy látszik azóta egy népnek sem adatott meg, hogy magát a vele született erők és tehetségek szabad mozgása által önmaga számára kifejleszse; sőt minden fejlődés inkább azon viszonytól függ, melybe az ujonnan belépő néptörzs a már kiművelt nemzetekkel szembe lép.

Könnyű belátni, hogy azon úttól és módtól, a miként ez a különféle szláv népfajoknál történt, volt meghatározva az egész fejlődés, melyet történelmök vón.

A nyugati törzsek: a morvák, czehek, karantánok s bizonyos mérvben maguk a lengyelek is a németek alatt ismét felújított nyugati birodalomhoz, s a latin egyházhoz csatlakoztak, ők is részt vettek a közélet változó formáiban, melyek itt idővel uralomra jutottak.

A keleti törzsek a keleti egyház mellé csoportosultak az ezáltal helyeselt nemzeti alakban; azonban közöttük is nagy különbség létezett.

Oroszország a germán bevándorlás folytán sokkal hatalmasabbá lön, s egyszersmind a görög élet központjától sokkal távolabb állott, semhogy Konstantinápolyban

1) Constantinus Porphyrogenitus de vita Basili. Theophanes cont. ed. Bonn. pag. 291: τοὺς ὑπ' αὐτῶν ἐγχείων ἐκλεγομένους καὶ οἰοῦναι χειροτονουμένους ὡς αἱρετοὺς ἀρχοντας καὶ πατρικίην πρὸς αὐτοὺς διασώζειν ὀφειλοντας εὐνοίαν ἀρχῆν αὐτῶν διωρίσατο.

2) Kopitar. Glagolita Clozianus. XIII.

arra gondolhattak volna, miszerint az egyházi függés az államit is maga után vonja.

A szerbeknek ellenben, kik a görög birodalom területén letelepedve, annak fensőségét általában elismerték, azon szándék ellen kellett teljes erejükből küzdeniök, mely e fensőséget mindinkább kitágítani iparkodott.

A görögök a tizenegyedik században daczára előbbi ígéretöknek, megkísérlék, hogy Szerbiát közvetlen kormányzat alá vegyék s az ő közigazdasági rendszerök alá vessék; görög helytartó lépett tehát ott fel, azonban éppen e körülmény szolgáltatott okot az általános elszakadásra. A szerbek egyik fejének, Boisztláv Istvánnak, ki már Konstantinápolyban elfogatott, sikerült onnan menekülni s hazájába visszatérni. Itt a népet könnyű szerrel maga köré gyűjtötte, minek folytán a görög helytartó alantas hivatalnokaival együtt, kik éppen oly megvesztegethetők és erőszakosak voltak, mint ő maga, az országból távozni kényszerült. Úgy látszik, hogy Boisztláv a partvidéken ütötte fel székhelyét, hol gazdag kincsekkel megrakott byzanci hajók jutottak hatalmába, s a görög birodalom olasz alattvalóival, kik szintén elszakadni vágytak, összeköttetésben állott. Végre az 1043. évben Constantinus Monomachus nagyszámú sereget indított ellenök, mely a part felől igyekezett az ország belsejébe hatolni, hogy a már bukásnak indult hatalmat ismét visszaállítsa. A szerbek e sereggel az ő hegyeik között találkoztak, éppen úgy mint a tiroli és a svájci nép az ő ellenségeivel már annyiszor találkozott, s az egész görög sereg elpusztult a hegységek járhatatlan szorosaiban.

Ezen esemény a jövőre nézve is döntővé vált. Nemcsak a konstantinápolyi udvarnak közvetlenül beavatkozó hatalma szűnt meg, hanem egyszersmind a fő-zsupánok fejedelmi hatalma is megalapított, melynek létezhete a nemzeti függetlenség fentartásában gyökerezett. Úgy látszik, hogy a pillanat fontosságát mindkét részen érezték. A byzanciak egy üstökös csillag megjelenését a Szerbiában szenvedett vereségökkel hozzák kapcsolatba;¹⁾

¹⁾ Glykas: τὰς μελλούσας κοσμικὰς συμφορὰς; . . . ὅρα γὰρ, ὅτι μετ' οὐ πολὺ στάσις ἐν Σερβίᾳ γέγονε (p. 594, ed. Bonn.).

a diokleai áldozár által irt legrégibb szerb történet monda-szerüen felékesítve tudósít arról.¹⁾

Azon ellentállás alkalmával, melyet a szerbek ezóta a görögökkel szemben folyton tanusítani kényszerültek, nagy előnyükre vált az, hogy ők, kik a nyugati kereszténység határainál települtek volt meg, onnan ha nem is mindig tényleges segélyben, de mégis bizonyos mérvü pártfogásban részesítették. A főzsupánok örömost nőstültek a nyugati fejedelmi házakból, s a krónikások az ily házassági frigyeket különös kedvteléssel emlegetik; szívesen ápolták a Velenczével való összeköttetéseiteket, mely hasonló viszonyban állott a keleti birodalomhoz; azon kísérleteknek, melyeket Komnenus Mánuel foganatba vett, hogy a nyugati birodalomnak az egyetemes uralmat ismét megszerezze, a szerbek, amennyire tőlök telhetett, ellent állottak; midőn Rótszakállú Frigyes császár az 1189. évi keresztes hadjárata alkalmával a szerbek területét is érintette, nálok váratlanul szokatlan vonzalomra talált: felajánlották ugyanis neki, hogy Nisszát tőle hűbérül elfogadják, s a németek birodalma irányában ezentúl hűbérnöki viszonyba lépnek.²⁾ Frigyes azonban, ki azon pillanatban, melytől a sz. föld visszafoglalása függött, éppen nem szándékozott a görög császárral szakítani, ajánlatukat nem fogadta el. Azonban látni való, mily fontos volt már maga az eszme is. Nemcsak a császárhoz, hanem a római udvarhoz is, mely nem szűnt meg az illyr egyházmegyékre vonatkozó igényeit fentartani, fordultak a szerbek időközben. VII. Gergely pápa volt az első, ki egy főzsupánt mint királyt üdvözölt.

Vajjon ily körülmények közt nem lehetett-e reményleni, hogy a szerb nemzet annyi törzs-rokona példájára a nyugati rendszert lassankint egész teljében elismerendi?

¹⁾ Schwandtner III. k. 497. l.: Dobroszlav kétségen kívül ugyanazonos Boiszlav személyével. Az áldozár szerint a görög hivatalnokok egy napon gyilkoltattak meg.

²⁾ Ansbert, de expeditione Friderici imperatoris, pag. 32: „Pro ipsa terra de manu imperatoris percipienda hominum et fidelitatem ipsi offerebant ad perpetuam romani imperii gloriam, nullo quidem timore coacti, sed sola ipsius teutonici regni dilectione invitati.“

VII. Gergely ama fejedelmet nemcsak királynak, hanem egyszersmind fiának is nevezte, amint hogy az egyik elnevezést a másik nélkül képzelni sem lehetett. Melyik utódja nem hitt abban, hogy oka van reményleni, miszerint a szerbeket idővel teljesen maga köré csoportosíthatja?

Vitás kérdés marad, vajjon csakis politikai tekintetek voltak-e azok, melyek által a szerb fejedelmek olykor indítatva érezték magukat, hogy némi vonzalmat mutassanak ahhoz, avagy valóban ily szándékban voltak-e? annyi azonban bizonyos, hogy ily szándék ekkor már nem volt megvalósítható.

A szerbek a Konstantinápolyból jött görög tanítók által oktattattak a kereszténység elemeiben, még pedig éppen akkor, midőn a görög egyház a latintól elszakadó félben volt; a szerbek már kezdettől fogva magukba szítták az anatóliaknak a nyugati egyház-formák iránti ellenszenvét, mely ellenszenv ott hol egyszer már tért foglalt, nem volt többé kiírtható. Nemanja hajlandó volt a németek által birt császársághoz csatlakozni; e szándéka daczára azonban a görög szertartást nagy számú templomok és zárdák emelése által mégis megerősítette. Az ő tekintete nem a Vatikán, hanem a hívő orthodoxiának az összes keleti országok által tisztelt központja, az athoszi hegység erdei zárdái felé irányult. Nemanja alapította a Chilandort, s neve a Vatopádi megújítói között tiszteltetik; ő maga, mint görög kaloier ugyanott halt meg.

A latin egyház azonban ekkor nemcsak a tanokra nézve tüntetett fel eltéréseket, hanem egyszersmind az életnek s az alkotmánynak egész külön rendszerét is tárta fel, mely főleg az egyház és az állam közötti különbségben gyökerezett. Azon zsinat, melyet III. Incze pápa az 1199. évben Diokleában tartatott, egyik határozatát világosan azon feltevésre alapítá, hogy a két hatalom között már ősrégi időktől fogva ellentét áll fent.¹⁾

Egészen más állapot képződött Szerbiában, Sz.

¹⁾ Concilium in Dalmatie et Diocleae regnis, can. VIII. így kezdődik: „Cum duae sint potestates a Deo constitutae.“ Mansi XXII. 703.

Száva, Nemanja fia, kedvencz tartózkodási helyéről, a chilandari remeteségből atyja művét tovább folytatta még pedig nagyon is nemzeti értelemben. A konstantinápolyi patriarcha megengedte volt a szerbeknek, hogy érsekeket mindenkor a hazai papság köréből választassák. Sz. Száva lett első érsekül megválasztva, ki Uschizében, a szerb Mekkában székelt, s egyházi tekintélyével egészen másképpen szentesíté fejedelmi hatalmát, mint ahogy azt a római pápa a nép felfogása szerint tette volna. Testvérét, a mennyire ezt tudjuk, most már a keleti császár beleegyezésével is királylyá koronázta az egyháziak s világiak nagy számu gyülekezetében, mely a ténykedés megtörténte után a hitvallást keleti formában mondotta el.

Mialatt nyugaton az egyházi és világi hatalmak élet-halál harczot vívtak egymással,¹⁾ s a szellemdús és nagyszerű fejedelmek egyik dicsteljes²⁾ nemzedéke az egyházi főhatóság által engesztelhetetlen gyűlölettel mint vipera- és kigyófajzat üldözöttet,³⁾ itt csaknem túlságos egyetértést észlelünk. Hány ily szerb királylyal megtörtént, hogy azelőtt bár mennyire erőszakoskodott is, ha később a jó utra tért, halála után szent gyanánt tiszteltetett!

Nincs helye itt, hogy ezen királyok viselt dolgait elősoroljuk,⁴⁾ hogy miként foglaltak tért a partokról beljebb Magyarország, Bulgária, Byzáncz avagy a latinok ellenében, elégséges annyi is, ha megemlitjük, mily állást foglaltak el a 14-ik században, midőn már bizonyos mérvű hatalomra tettek volt szert.

¹⁾ VII. Gergely pápa a világiak által gyakorolt investiturának megszüntetése által csakis az állam jogtalan beavatkozásának az az egyház ügyeibe akart véget vetni. (A fordító).

²⁾ IV. Henriket csakis a VII. Gergely pápa gyűlölete által elvakult szemmel tekintve lehet „dicsteljesnek“ nevezni. (A ford.)

³⁾ Frázisnak megjárja. (A ford.).

⁴⁾ Csak némileg is megbizható szerb történelemre gondolni sem lehet mindaddig, míg oly iratok, mint Domicziánnak Sz. Simeon, sz. Száva és Rodoszlov élete, valamint Dániel érsek s követőinek munkái nyilvánosságra nem kerülnek, még pedig hiteles szövegben. Ezen előmunkálatok némelyike azóta valóban elkészült s ezáltal a dolog némileg könnyebb lett.

Oroszország a mongolok uralma alá került; az arany hordák által¹⁾ kormányoztatott, annak megbizottai által a messze távolból; Lengyelország az utolsó Piasztok alatt a nyugathoz annál inkább is szorosabban csatlakozott, hogy hasonló leigázás ellenében ótalmat találjon; Csehország összes melléktartományaival egyetemben a luxemburgi ház alatt maga is a tulajdonképpeni nyugati műveltségnek egyik székhelyét képezte. Mig ellenben az erdőshegység királyai, a szerb králok legyőzetlenül s büszke elszigeteltségben tartották fen magukat.

A mongolok támadásait, kiknek ereje és súlya ily távolságban természetesen nagyon megcsökkent, a szerbek szintűgy visszaverték, mint a Sziléziában s az osztrák határoknál lakó szláv-német népek. Szerbiában pedig az érsek, elődeinek, a szentekké avatott Szávának és Arseniusznak neveit hangoztatva, személyesen vezényelte a népet a csatára, s a pogány csapatokat visszaűzte. Ily alakot vőn a hitetlenek elleni háború, mely az egész világot betölté, itt az országon belül.

A konstantinápolyi latin császárság habár igényeket támasztott, még sem volt képes magát Szerbiában érvényesíteni. II. Balduin, midőn már elűzetett, még akkor is szerződést kötött, melyben Szerbia fölött éppen úgy rendelkezett, mint Albániával.²⁾ S ez nem minden veszély nélkül történt, minthogy Balduin az ő saját jogait az Anjou házra ruházta, mely később a magyar koronának is birtokába jutott, ahol anélkül is már igényekkel kezdettek fellépni; e szándék megvalósítása azonban még sem volt komolyan vehető, annál kevésbé, minthogy a velenceiek szívesen pártfogolták a szerbek ellentállását.

A visszahelyezett görög császárok sem remélhették, hogy hatalmukat a szerbekre is kiterjeszthetik. Minthogy azon kényszerhelyzetben voltak, hogy a latinok ellenséges érzületét azt azok egyházi rendszeréhez való közeledés által kellett lecsillapítaniok, közvetlen szomszéd-

¹⁾ A mint sok uralkodó törzse északi Chinában, a mongol népcsalád leghatalmasabb nemzete. (A ford.).

²⁾ 1267. Buchon. Recherches et materiaux I, 33: „ita quod etiam in regnis Albaniae et Serbiae licet nobis nostrisque heredibus hujusmodi tertiam partem eligere.“

ságuknak egyházi tekintetben buzgó népessége közt igen könnyen ellenszenvet keltettek: alig találtak is már engedelmességre.

A latinok és görögök közötti harcz s a szakadás, mely ismét előtérbe lépett, úgy hogy a Jóni tenger s a thrácziai Bosporus között fekvő összes partokon és bennföldeken harczviszály dúlt, s ennek folytán tartós államképződés nem létesülhetett, mindez inkább alkalmúl szolgált a szerbeknek, hogy ők maguk szerepeljenek.

A szerbek felháborodva azon körülményen, hogy őket Konstantinápolyból, hol saját magukat sem voltak képesek megvédeni, lealázó gyanúsításokkal illetik, a tizenharmadik század vége felé támadásba mentek át, s először is a felső Wardar ősrégi szerb népességének tartományait foglalták el. A meghasonlások, melyek Konstantinápolyban folyton ismétlődtek, a viszonyok, melyekbe a szerbek a viszálykodó pártokkal szemben jutottak, lehetővé tették számukra, hogy mindinkább tovább terjedjenek: a tizennegyedik század első felében már nemcsak hogy az illyr háromszögnek legerősebb hatalmasságát ők képezték, hanem egyszersmind a világtörténelmi befolyás lehetősége is megnyílt számukra.

Természetes politikájok az volt, hogy mindenkor a görög birodalomban létező azon párthoz csatlakoztak, mely az udvarral ellentétbe helyezkedett volt. Az ifjabbik Andronikuszszal az öregebb ellen szövetséget kötöttek, s hatalmas tartományi főnökök, mint a maczedoniai Szyrgiannesz és a böotiai Szfranzes, kik az ifjabb Andronikuszszal meghasonlottak, a szerbeknél menedéket találtak és szerb segélylyel ellátva ismét visszajöttek. A legnagyobb fontossággal birt azon lépés, midőn Kantakuzenusz János, ki az 1341-ben saját maga szerezte meg a bibort, látván, hogy sem barátai és rokonai, sem pedig a maga köré gyűjtött latin segélycsapatok őt fenntartani nem képesek, a hegyeken túl felkereste Dusán Istvánt a hatalmas szerb királyt, kit Prisztina melletti kéjlakában talált, s őt reávette, hogy vele egyetértve közös célra működjék.

Ha igaz, mit Nicephorusz Gregorasz állit, hogy e két férfiú akként egyezett meg, hogy egyik a másik szerencsésének soha sem fogja útját állani, s a közös el-

lenségek városainak szabad akaratkjokra bizza, hogy kettőjük közül kinek a pártjára álljanak,¹⁾ úgy valóságos testvéri szövetség jött volna közöttök létre, amint az Szerbiában nemzeti szokás.

Huszonnégyszáz szerb vajda kísérté a nagyravágyó s ügyes trónkövetelőt a görög trón birtokba vételére.

A szerbek és a görögök közt már vallásuk miatt is fentállott az együvé tartozásnak korábbi rendeletekben kifejezett érzete, valamint főleg a latin világ ellen irányuló közös ellentét is. Minthogy az ország lakóinak nagy része szláv, sokszor pedig éppen szerb származású volt, tehát az önérzetre nézve semmi sértő sem foglaltatott abban, ha a Kantakuzenusz által elfoglalt nevezetesebb helyek, mint pl. Melenik és Edeszsa a szerb király hatalmába jutottak.

Mihelyt Kantakuzenusz erősebb lett, s remélnie lehetett, hogy igényeit valóban megvalósíthatja, a dolgok ezen folyamatát természetesen nem pártolhatta.

Csakhamar viszályba keveredett Dusan Istvánval, s jobb meggyőződése ellenére a hitetleneket hívta segélyül, az éppen Kis-Ázsiában uralomra vergődő ozmán törököket, azon biztos reményben, hogy ellenei ezeknél nem találnak kiméletre.²⁾

Könnyen beláthatni azonban, hogy az ily erőszakos eljárás a szerbek királyának inkább csak előnyére szolgálhatott. Hogy a szerb király hadinépe a hitetlenekkel csatázott, e körülmény jó hírnevet szerzett számára a nép szemeiben; a krónika dicsőíti az agarének fölött kivívott győzelmeit; ezenkívül folyton tartózkodó és sokkal büszkébb volt, semhogy az ő saját szövetséges társával közvetlen harcra bocsátkozott volna, sőt egyik vajdája sem merészelté azt megtámadni. Mialatt azonban Kantakuze-

1) Lib XIII. ed Bonn. II., 656. l.: *μηδέτερον μηδετέρω ποτέ γίνεσθαι κώλυμα πρὸς εὐτυχίαν ἡντιναοῦν καὶ συγχαρεῖν ταῖς τῶν Βυζαντιῶν ἐπιχόοις πόλεσιν, ὅτω βούλοιντο προσχωρεῖν.*

2) Kantakuzenusz III., 74. l.: *βάρβαροὶ τε ὄντες καὶ ἀπ' ἐναντίας ἡμῖν πρὸς τὸ σέβας διακείμενοι οὐδεμίαν φειδῶ ποιήσουται.* Megemlíti ezen barbárok hitét is, mely szerint a túlvilágon az nyeri el a legnagyobb jutalmat, „ὅστις πρὸς ἡμᾶς πολεμῶν ἢ πίπτει μαχόμενος ἢ ὡς πλείστονος ἀποκτεῖνοι. (III., 298.)

nusz Thrácziaában terjeszkedett, Dusan István akként vélekedett, miszerint jogában áll Macedoniát teljesen meghódítania. Oly városok, melyek mindkét fél vágyainak csaknem legelőkelőbb tárgyát képezték, mint pl. Pherä és Berrhöa, az ő hatalmába jutottak. A byzancziak Dusan hatalmát majd az elharapódzó tűzzel, majd pedig a medréből kitört folyammal hasonlítják össze, melyeknek ereje egyaránt vad és ellenállhatatlan.

Dusan István pedig ez időtől fogva igen tekintélyes állásra tett szert.

A Nemanják uralmának ősrégi székhelyétől, a felső Raska vidékeitől, melyek az országnak a Rascia nevet adták, egészen a Száváig ő volt az úr. Az I. Lajos királyuk alatt hatalmasan felvirágzó Magyarország erős támadásának, papjai által megáldva, ellenszegült, s azt szerencsésen visszaverte; igen valószínű, hogy Nándorfehérvár is hatalmába esett, legalább egy időre.¹⁾ Boszniát egy makacs bántól elragadván, azt saját kormányzata alá helyezte. Az 1347. évben már Ragusában találjuk Dusánt, mely őt európai tisztelet-nyilvánítással fogadja és őt védnökéül elismeri. Az Albániában lakó skipetári nép az ő zászlai alá csoportosul, Arta és Joannina is hatalmába kerültek. Vajdái, kiknek kerületeit most már meglehetősen meg lehetett különböztetni, innen terjeszkedtek a Wardar és Mariczza melletti egész romäei területen keresztül egészen Bolgárországig, melyet ő szintén birodalma tartományaihoz számlált. Ily kiterjedt hatalom birtokában Dusan oly czímet bátorzkodott felvenni, mely a kelet és nyugat között eddigelé vitás volt, s egyik fél sem használhatta azt eddigelé jogosan; mint szerb král a görögöktől engedelmességet anélkül sem várhatott, sem nem követelhetett: *Dusan a romäiak császáranak, a Krisztust szerető maczedóni czárnak* nevezette²⁾ magát, s a tiarát is

¹⁾ Engel, Szerbia története, 356. lap. Engel ezen helyére vonatkozólag Szalay megjegyzi: „mindez oly forrásokból merített, melyek egy szikra hitelt sem érdemelnek.“ A ford.

²⁾ Az 1346. évi nov. 21-én a Velenczében tartott Pregado határozataiban (Secreta Rogat) Dusán „Rex Raxiae néven említetik (Šafařik, Acta Archivi Veneti Spectantia ad historiam Serborum et reliquorum Slavorum meridionalium I, 89. okm. sz: LXXI); az 1347. évi máj. 13-án a Misti del Senato „Rex Raxiae et

viselni kezdé; az általa veretett pénzekben a földgömböt tartja kezében, mely felett kereszt emelkedik.¹⁾ Ha valahol, úgy bizonyára a görög orthodox birodalomban történt, hogy az egyházi és világi engedelmesség feltételezte egymást, melyek az eszmékben csaknem ugyanazonosak voltak, ámbár az egyházi elvnek független képviselője volt. A császárság s az idegen patriarcha elfogadása egymásnak ellentmondó fogalom lett volna. Azonban ezen ügyön is csakhamar lehetett segíteni. A Dusan birodalmának egybegyűlt papsága a Pheräban tartott zsinaton külön patriarchát választott.

Ha az volt a szerb nemzetiség természetes irányzata, hogy a keresztény kelet és nyugat közt kitört viszályban egyik felé politikailag, másik felé pedig egyházilag független viszonyban maradjon, úgy az ebben a pillanatban valóban eléretett.

Mennyire csalódtak Rómában, ha Dusán felől is fel-

Imperator“ czimen nevezi (Šafařík 98. l. 77. okm. sz.), később mint Imperator Raxiae (1349. márcz. 30. Šafařík 90. okm. sz. 116. lap; 1355. decz. 12. 91. okm. sz. 165. old; 1356. jan. 10. 96. okm. sz. 177. old. 97. okm. sz. 187. oldal), Imperator Raxiae et Graecorum (1348. ápril. 10. 85. okm. sz. 110. old), Imperator Raxiae et Romaniae (1350. ápril. 13. 96. okm. sz. 129. old.), Imperator et Rex Serviae (1349. jul. 16., 94. okm. sz. 125. old.), Imperator et rex Raxiae (1350. ápril. 13. 97. okm. sz. 135. old.), Imperator Graecorum et Raxiae (ugyanott), Graecorum Imperator et Raxiae rex (1350. máj. 25., 100. okm. sz. 143. old.), Imperator de Slavonia (1354. febr. 24., 105. okm. sz. 150. oldal).

¹⁾ A fenti czim felvétele tehát az 1347. év körül történhetett, kétségenkívül Kantakuzenusz ellenére, ki az 1347. év május 13-án Konstantinápolyban megkoronáztatott. Dusán István a Dandolo András dogehoz 1348. ápril. 1-én kelt levelében „Dei gratia Graecorum Imperator“ czimet használ (84. okm. sz. 119. old.). Különösen fontos, hogy Dusán az 1350. évben Velenczét felszólította, hogy miután a görög birodalom legnagyobb részét már elfoglalta, Velenceze őt Konstantinápoly ellenében az ő gályáival s hadi népével segítse ki, melyet segélyük nélkül nem lenne képes elfoglalni. (1350. ápril. 13. Šafařík 96. okm. sz. 131. oldal). A velenceziek ezt visszautasítják, mivel a görög birodalom irányában esküvel köteleztetnek, s így a vele való szövetség által Istent megsértenék és saját becsületüket beszennyeznék (Šafařík u. o. 138. oldal).

²⁾ Zanetti. De nummis regum Mysiae. 24. old.

tételezték, miszerint az a nyugati egyházi szervezet iránt vonzalommal viseltetik! Az ő törvényei szerint ugyanis mindazok, kik a „latin eretnokség“-re bárkit is reá vesznek, bányamunkára kárhozzatnak.

Úgy látszik, hogy az ő érzelmei vannak kifejezve a régi mondában, mely szerint ő sz. Mihály főangyal ünnepén vajdáit megkérdezi, hogy mily irányban vezényelje őket, Görögország avagy Alemannia ellen-e? „Ahová bennünket vezetsz, dicsőséges czár“, így válaszoltak ezek, „oda fogunk téged követni“.

Nem mintha bármikor is szándékában állhatott volna Dusannak, hogy fegyvereit oly területek ellen fordítsa, melyek német befolyás alatt álltak; a monda csakis azon önérzetet tünteti fel, mely a már elnyert függetlenséget követni szokta.

Könnyen azon kérdés támadhat itt: vajjon az ily magatartás, bármily dicsőségesnek és büszkének tünik is fel különben, nem volt e hátrányára a művelődésnek? Az oly nép, mely az előrehaladottabb nemzeteknek folyton ellentáll, nehogy szabadságát általok elveszítse, azoknak reá nézve hasznossá válható befolyása elől is elzárkózik.

Szerbia azonban nem zárkózott el a nyugati befolyás elől.

A bányák, melyekkel birt, s azon gazdag jövedelmek, melyek akkoron innen befolytak, először is ragusai kereskedőket vonzottak az országba, kik Nowobrdó, Kladowo és Smederowóban állomásokat alapítának¹⁾ s az olasz műveltségnek örvendő dalmát partokkal folytonos összeköttetésben állottak.²⁾ A királyok elegendő pénzzel rendelkeztek, hogy a condottiérek ezen korszakában majd olasz, majd francia — mert csakis ezek neveztetnek a

¹⁾ Miklosich „Monumenta Serbica“ cz. művéből kiviláglík, hogy a Nemanja fia, István által kiállított szabadalmi levél (XIX. és XX. okm. sz.) ismét megújított és kibővített (V. ö. a XXXI, XXXII, LI, LIII, LIV, LXXXI, CXXVII és CCCXXII. számú oklevelekkel).

²⁾ Appendini: Notizie sulle antichità etc. di Ragusa I. 229. oldalon ezzel összeköttetésbe hozza azt is, hogy e város legszebb ősrégi építményei eme forgalom korszakában jöttek létre.

görögök által keltáknak — majd német hadi népet fogadjanak fel szolgálatukba, kik azután ama vidékeken a királyok fegyvereit túlsúlyra emelték. Az 1355. év körül egy német származású tünik fel a birodalom nagyjai között, mint Dusan királynak egyik kapitánya. A nyugati országok mintájára itt is kastélyok és várak emeltettek a járhatatlan hegyormokon vagy a szorosokon, hol a folyók a hegységen keresztül hatolnak; avagy a tavak közepén is. Még most is fentáll a templom, melyet egy cattarói építész Dusan atyja számára, Ipek mellett, az akkori idők legnagyobb pompájában, fehér márványból épített. ¹⁾ Számos más templomok és zárdák is, melyek a királyok bőkezűsége folytán alapítottak, kerültek ki a hazai építészek kezeiből. Az egyházi könyvek és egyházi törvények sokszorosítása az irodalom kezdetét jelentette. Dusan Istvánnak is maradt fen egy törvénykönyve, mely azonban — sajnos — még nem eléggé ismeretes. ²⁾ Azt látjuk mégis e könyvből, hogy Szerbiában egyháziak és világiakból álló gyülekezet állott fen a czár és a patriarcha elnöklete alatt, mely törvényhozói hatalommal birt, — s hogy ezen gyülekezet ekkor éppen azon fáradozott, miszerint a kisebb-nagyobb földesurak birtokait a legfőbb hatalom túlkapásai, valamint a földmives jobbágyokat uraik önkényes túlterhelései ellenében megvédelmezze. Mindenütt az erőszak és nyersség állapotát észlelhetni, mely az ország és a nép fölött egyaránt uralkodott, s melyet a történelmi tények is nagyon is kézzel foghatólag vázolnak, azonban egyszersmind azon éltető törekvésre is bukkanunk, mely annak hinárából kilábolni igyekszik.

Szerbia akkor éppen azon átmeneti helyzetben létezett, mely valamennyi nemzet életében egyik legfontosabb lépcsőt képezi, hogy t. i. a homályos kezdetlegesség, a hagyomány a partiarchális és helyben kötöttség utjáról a szellemi önérzet által kiművelt, az emberi nem általános kifejlődésének megfelelő törvényszerű rend birtokába jusson; oly lépés ez, mely az idegen előképek és for-

¹⁾ Ami Boué. La Turquie d' Europe, III, 464.

²⁾ Šafarik a bécsi évkönyvek LIII. köt., a mutató tábla 38. oldalán.

máknak nem minden utánzata nélkül, azonban mégis a nép eredeti szellemében lón megkísértve. Valamennyi szláv jog között — a beavatottak ítélete szerint — a szerb jog felel meg leginkább a nemzeti jog fogalmának.¹⁾

Más kérdés volt azonban, vajjon lesz-e ezen kezdetnek folytatása is, és vajjon képes lesz-e a szerb nemzet Európa népei közt bizonyos rangra feljutni? Már ez kevésbé függött az ő benső fejlődési képességüktől, mint inkább azon viszonytól lón függővé téve, melybe a szerbek a mindinkább gyarapodó és Dél-Európa ellen támadó hatalommal szemben keveredtek.

¹⁾ Maciejowski. Szláv jogtörténelem I. k. II. rész, V. fejezet.

MÁSODIK FEJEZET.

A szerb szabadság bukása.

Bármely szempontból tekintjük is az újabb századok fejlődését, csaknem minden esetben a római birodalomhoz kell visszatérnünk, mely miután a régi világot meghódította s az új világ által túlszárnyaltatott, az összes történelemnek központját képezi.

A byzancezi-római birodalom ázsiai tartományai egykoron — Heraklius császár idejében — ugyanazon kormányzat alatt, melybe a történelmi hagyomány a szlávoknak a dunai tartományokba való felvételét helyezi, az arabok által elárasztattak, s oly hitvallási forma hozott ott be, mely a világnak felét a kereszténységtől való elpártolásra birta. Még szerencsének mondható, hogy Konstantinápoly az előző évszázadokban ezen támadásoknak sikerrel ellentállt. Az izlam azonban Elő-Ázsiában, a főváros közvetlen közelében most katonailag sokkal hatalmasabb volt, mint valaha. Az ozmánok maga Kantakuzenus által bevezetve, a tráciai benföldet most megismerni tanulták. A Kallipolis mellett elterülő mezők, hol az 1357. évben önállóan megtelepedtek, még mai napig is azon törökök után neveztetnek, kik e területen a keresztény vallást először támadták meg a mohamedán rajongás teljes hevével s ott vértanú halált szenvedtek.

Még szerencse volt, hogy éppen ezen pillanatban ide át már szerb állam képződött, mely szintén harcias és minden irányban győztes volt.

A gyenge kormány, melyre a római birodalom czíme és öröksége jutott, eddigelé az egyik részt a másik féllal igyekezett volt ellensúlyozni; most azonban ezeknek

okvetlenül és közvetlenül háborúba kellett elegendniök egymással.

A szerbek azon sürgős kényszerhelyzetben valának, hogy az ozmánoknak teljes erejükből ellentálljanak, vagy visszaverniök kellett az ozmánokat, avagy pedig saját vesztöket bevárniök.

S most, éppen akkor midőn ellentállásukat megkezdhatték volna, Dusán István a hatalmas szerb fejedelem elhalálozott, még mielőtt az általa emeltetni kezdett erődöt befejezhette, vagy hogy a hasonlatnál maradjunk, mielőtt a már készen levő bástyák védelmére a szükséges intézkedéseket megtette volna.

A szerb és a török állam közötti különbség főleg abban állott, hogy ez utóbbi nagyobb egységgel birt a szigorúan szervezett fegyvertársi viszony folytán, melyben az egyetlen urnak valamennyien szolgálói voltak, míg ellenben amott a vajdák, nyugati szokás szerint a hatalom gyakorlásában bizonyos mérvben szintén részt vettek.

Hiszen Dusán István is a vajdák által, — talán saját akarata ellenére — helyezettett volt még idő előtt a trónra! Mindazon rendszabályokban, melyeket Dusán még politikai tekintetben is foganatba vett, a vajdáknak minden egyes esetben döntő részük volt. Dusánnak még csak sikerült az engedetlenségnek mutatkozni kezdő jeleit csirájában elfojtania, halála után azonban meghasonlás támadt házában, özvegye, fia és testvére között, mely a főhatalmat foszlányokra tépte, s a vajdáknak alkalmúl szolgált arra, hogy az engedelmességet felmondják.

Éppen ily módon szándékoztak ezelőtt nemrég a boszniai nagyok is egy nemesi köztársaságot megalapítani. Az örökösödési viszályok s ezzel összeköttetésben néhány hatalmas rendnek külön szabadalmi képezték az akkori Európának élet-alakját.

Az ozmán birodalom intézményei közül azonban éppen azok, melyek a barbárság kinyomatát leginkább viselték magukon, a hárem s a testvérgyilkosság éppen azt eredményezték, hogy az ilyenmü zavarokat megakadályozták.

Nem sokáig állhatott fenn kétség az iránt, hogy mérközésük alkalmával melyik fél leend a győztes.

A török évkönyvek oly csaták leírását is tartalmazták, melyek a nyugati országok évkönyveiben hiányoznak; a szerb évkönyvek pedig oly csatákat is felemlitenek, melyeket a törökök évkönyvei nem jegyeztek fel; győzelmek vereségeknek, s ezek győzelmeknek tüntettetnek fel nem egyszer. Bármily tökéletlen is azonban ezen események ismerete, végelemzésének eredménye mégis csak az marad, hogy már Dusan fia elveszté mindazon romäai területeket, melyeket elődei meghódítottak volt, minthogy a nagyobb hűbérnökök a töröknek hódoltak meg. Ily körülmények közt az ősrégi szerb országok sem voltak képesek huzamosb ideig tartó ellentállást kifejteni.

Az elkerülhetetlen végzet néhány nagy csapásokkal bekövetkezett.

A törököknek azon rendszere, mely szerint az elfoglalt tartományokat katonai gyarmatokkal benépesítették, s e célból azoknak lakosait magukkal elhurczolták, az 1389. évben nagymérvű nemzeti ellentállást idézett elő.

Azon hegység magaslatán, hol a szerb birodalom legelőkelőbb székhelye állott, a Kossovo mezején gyűltek össze ismét a Dusan halála óta újra függetlenné lett szerbek és bosnyákok, az albánokkal egyesülten az ozmánok ellen. Azonban az ozmánok erősebbek voltak mint ezek együttvéve. Ezen csata előzményei is mondákba és nemzeti érzelmekbe burkolvák, azonban az eredmény kétségtelen: a szerb név ezen naptól fogva kezdett a töröknek szolgálni.

Az ozmánok szultánja s a szerbek királya mindketten elestek e csatában; ezek utódai, Bajezid és Lazarevits István egyezsége léptek egymással, melynek folytán a szerbek alárendelt helyzete alakilag is kifejezést nyert. Lazarevits saját nővérét nőül adta a szultánnak s megígérte, hogy őt valamennyi hadjárataiban fegyverrel segízendí.¹⁾ Ezen ígérte mindenkor és híven meg is tartá. Azon nagy csatákban, melyekben az ozmán biro-

¹⁾ Mint ez Dukának meglehetősen szabad fordítása kifejezi: „volsè che Stephano sotto'l suo imperio esercitasse la militia, et in qualunque loco fosse l'imperatore, se trovasse la sua persona.“

dalom sorsa kérdéssé tétetett, sógora oldalánál állott ő is. Ugylátszik, hogy esküvel volt ő lebilincselve eme ház irányában. A vérrokon buzgóságával igyekezett ő is lecsillapítani ama viszályokat, melyek végül az ozmán családban mégis kitörték. Természetes azonban, hogy mindezen fáradozásai által csakis saját nemzetének alattvalói viszonyát erősítette meg. Mindaddig, míg ő élt, meg lehetőszen tűrhető volt az ügyek folyása, halála után azonban az ozmánok nem késtek oly igényekkel lépni fel országa ellen, melyeket a vele való rokonsági kötelekre vezettek vissza, s csakhamar felütötte fejét, miről eddigelé nem igen volt szó, a vallások soha ki nem egyeztethető súrlódása. Hogy egy keresztény fejedelem oly gazdag bányákkal s oly erős várakkal rendelkezhesék, azt a törökök már azon szempontból sem tartották megengedhetőnek, minthogy elvégre is azokat arra használhatná fel, hogy a próféta vallásának előmenetelének akadályokat gördítsen útjába. Ezek birvágyukat a vallás sugalmazásaival gyujtották lánggra. Az 1438. év körül török imaházat (mosée) találunk Krusevácban, ozmán őrségek birják a dunai erődöket, Golubáczt, Szmederovót s Novobrdót, a szerb városok anyját, mely a legdúsabb bányák közelében fekszik.¹⁾ Boszniát eközben Szkupi felől már keresztülkasul beszáguldozták, s az ozmánok uralma Argyrokaszton és Kroia felől az északi és a déli Albániára is kiterjedt.

Most már tehát annyira jutott a dolog, hogy csakis idegen segélyben, a nyugat segélyében lehetett még szabadulás.

Hogyan ne támadott volna ismét ellenök a latin egyház világa is, mely Magyarországon már maga is meg volt támadva a törökök által, Olaszországon pedig léte fenyegetve lón?

¹⁾ Egy Torzelotól származó, 1439. évben kelt jegyzékben, mely azonban korábbi időket tárgyal, — minthogy a szerző 12 évig tartózkodott a török udvarban — az V. k. 544. oldalán azt találjuk, hogy Raszszia Ura 15 ezer katonát tart a béke idejében, s a törökök elleni vállalathoz szintén csatlakozni fog. Más jegyzetben azt találjuk (V, 1457) hogy eme sereg már sokkal kevesebbet számlál.

A latinok kétségenkívül még mindig túlsúlyban voltak a tengeren; éppen most volt készüléfében Kelet-Európában — hol a Lithvániát Lengyelországgal egyesítő Jagellók éppen ekkor Magyarországnak is adtak királyt — egy hatalmas haderő, mely igen alkalmasnak látszott arra nézve, hogy az ozmánokkal sikerrel megmérkőzzék. A szerbek és bosnyákok fejedelmei tehát pillanatig sem késtek, hogy ők is ahhoz csatlakozzanak.

S oly hatalmasnak tünt fel az ennek folytán alkotott, s azután főleg Brankovits György szerb fejedelemnek — ki balsorsában is fenntartotta a bölcs és derék férfiú nevét, s most a jobb időkben általa gyűjtött kincsekkel éppen nem fukarkodott — fáradozásai folytán megindult egyesülés, — oly szerencsés és döntő volt főleg a hosszú hadjárat eredménye, melyben Hunyady János a sz. karácsony ünnepét Hämusznak általa elfoglalt, hóval takart mezőin ünnepelte, hogy a törökök nem bíztak többé magukban s az 1444. évi júliusban Szegeden megkötött béke alkalmával egész Szerbiát visszaadták.¹⁾

Könnyű volt belátni, hogy ha a nyugati hatalmak a kisebb kényurakat, kik e földrészen még mindig tartották magukat s melyekhez ez idő szerint a konstantinápolyi császárság is tartozott, — segélyezték s egy-szersmind a szultánt a tengeren is foglalkoztatták és fenyegették volna, úgy itt még türhető állapot lett volna létesíthető, az általános helyreállítás alkalmát bevárhatták volna.

Azonban Olaszországban azt óhajtották, hogy a török részről fenyegető veszélytől egyszerre s főleg a már győztesen elnyomuló keleti hatalmok útján szabaduljanak meg; a római pápa tehát főpapi tekintélyét veté a mérlegbe, hogy a megkötött szerződés megsemmisíttessék. A jobb érzet ellene volt; azonban a római egyház követe minden követ megmozdított, hogy urának parancsait teljesítse, s habár nem is a szerbeket, kik nem

¹⁾ Aeneas Sylvius, de statu Europae, IV. fej.: „Consternati ac percursi metu, perinde ac totus oriens conjurasset, pacem petiere.“

biztak az ügyben, hanem a magyarokat és lengyeleket új vállalat örvényébe ragadta.¹⁾

S ha legalább a Hellespontusnál valóban megjelent tengeri erő az eközben Ázsiába visszatérő szultánt itt visszatartotta volna! Azonban akár ügyetlenség, akár gyávaság vagy árulás volt az oka, de a szultán érintetlenül visszatérhetett.²⁾

Igy történt, hogy a magyar-lengyel sereg egész váratlanul s kedvezőtlen állodásban, Várna mellett túlnyomó erővel lőn megtámadva. Az ellenséges lovasság, mintha szárnyakkal birt volna, akként tört reájuk, s a szultán körül sereglett gyalogság legyőzhetetlennek bizonyult. A keresztények teljesen megverettek (1444. november hó 10 én).

Talán sohasem vívatott még csata, melynek oly szerencsétlen és évszázadokra kiható eredménye lett volna. Ama népek még most is azon törvény alatt állanak, mely akkoron, ezen csata következtében reájuk erőszakoltatott volt.

A görögországi és albániai kényuraságok — a császárságot is beleértve — egyik a másik után leigáztatott. Ellentállásuk csakis pillanatra tartóztathatta fel a kikerülhetetlen végromlást. Hát a szláv királyságok hogyan állhattak volna fent? Eléggé fájdalmas sorsúl tekintendő, hogy bukásuk még az egyházi pártoskodás gyűlöletével is egybe volt kötve. Egy szerb dal szerint Brankovits György egykor megkérdezte Hunyady Jánost, mit szándékozik tenni a vallás ügyében, ha győzni fogna; Hunyady nem tagadta, hogy azon esetben az országot katholicussá tenni szándékozik. Ezután György ugyanezen kérdéssel a szultánhoz fordult, ki azt válaszolta neki, hogy minden egyes török imaház (mosée) mellett templomot is épített s a benszülöttek szabad választására hagyja, hogy hajlongani szándékoznak-e mint amott, vagy keresztet vetni akarnak-e mint emitt szokásos. A közvélemény legalább azt kívánta, hogy inkább a törö-

¹⁾ Aeneas Sylvius (u. o.) „Papa novum instaurari bellum cum precibus tum minis extorsit.“

²⁾ Dukas: „Come la bona fortuna de Morat volse, trovò spatio libero da le galie appresso lo stomio.“

kök alatt gyakorolják ősrégi vallásukat, semhogy a latin szertartáshoz csatlakozzanak.¹⁾ György, kit még kilenczven éves korában is arról gyanusítottak, hogy áttérni szándékoznék, szilárdul megmaradt vallásánál, midőn pedig az ő halála után családjának számos nőtagja csakugyan áttért, ezáltal csak saját vesztüket siettették. Paläologa Ilona, az utolsó fejedelelnő, birodalmát a római széknek ajánlotta fel hűbérül, emiatt azonban saját környezete fellázadt ellene s a szerbek maguk behívták az ozmánokat váraikba, nehogy váraikat a római egyház valamely bibornokának átadniok kelljen. A boszniai király, ki azon szándékban volt, hogy szerb fejedelmi leányt vesz nőül, s mindkét országot a pápa védnöksége alatt egyesíti, szintén hűbérnöki viszonyt ajánlott fel, azonban csak olyan eredménnyel, mint fentebb láttuk. A pataréus felekezet, mely Boszniában elterjedve volt s amely Róma által évszázadok óta üldöztetett, s ellene számtalanszor keresztesháború is hirdettetett, szintén azon véleményben volt, hogy inkább fenállhat az ozmán, mintsem a római uralom alatt.²⁾ A törökök legközelebbi támadása alkalmával e felekezet hívei már többé nem is védekeztek; nyolcz nap alatt 70 erősség átadatott az ozmánoknak; maga a király is a törökök kezébe jutott.

Lehetséges, hogy e sors elkerülhető lett volna, ha ezen országok már előzőleg a nyugati országok rendszeréhez csatlakoztak volna; de ahhoz más körülmények hozzájárulása lett volna kívánatos. És Magyarország, mely kezdettől fogva ezen rendszerhez csatlakozott volt, csakhamar ezután nagyrészt mégis az ozmánok hatalmába került.

Azokban a szerbek és bosnyákok — kik előbbvalónak tartották, hogy a törököknek hódoljanak meg —

¹⁾ Frigyes császár azon okmányban, melyben a Czillej grófokat a birodalom iránti hűbérnöki viszonytól felmenti (1443. évi aug. 13.) azt adja okúl, „hogy a grófok a bosnyákok, törökök és más hitetlenek ellenében, kik a kereszténységet azon a vidéken naponkint és súlyosan zaklatják, érdemeiket szerezzenek.“ Bosnyákok, törökök és más hitetlenek! — —

²⁾ Schimek. Bosznia története. 145, 147. l.

szintén nem sejtették, hogy mit tettek ezáltal, s mily sors vár rájuk ezen uralom alatt.

Az utolsó boszniai fejedelem pedig, kinek élete biztosítva volt, azon az alapon, hogy a hitetleneknek tett ígéret nem kötelező, az ezen elvet hirdető vakbuzgó seik által sajátkezitleg megöletett.¹⁾

Az ország nagyjai, kiket már pusztítani kezdetek, s a királyi ház is csakhamar nem találtak egyéb menedéket, mint a muhammedanismus felvételét. Az utolsó fejedelemnő végrendelete — ki Rómába menekült, s ott kevéssel halála előtt az országra vonatkozó örökösödési jogát a római pápára ruházta, ki azt az elébe hozott kard és czipó érintésével magára is vállalta — főleg azon alapszik, hogy a fejedelemnő gyermekei (fia és leánya) török hitre térvén, ennek folytán képtelenek lettek arra, hogy örökségét elvállalhassák. A fejedelmek példája, s egyik oldalról a fenyegető veszély, ha át nem térnek, más oldalról pedig azon kilátás, hogy ha ezt megteszik, a közhatalom gyakorlásában részük leend, lassankint a legelőkelőbb nemzetségeket is reá birták e lépés megtételére. Ezek azután váraikba örökösödési joggal meghagyattak, s mindaddig mig ekként egyesülve voltak a vidéken a legnagyobb befolyásra tettek szert; némelykor az is meg lőn engedve nekik, hogy kebelökből „vezir“-t választhattak. Azonban ennek folytán elszakadtak saját nemzetüktől, mely velök daczolva, az ősrégi valláshoz hű maradt, de mindezért államiságuk s a fegyver használatától megfosztva ők is szintoly rajákká váltak, mint a török birodalomban levő valamennyi más keresztények.

Ezen rendszer Herczegovina területén legalább azáltal lőn enyhítve, hogy ott néhány keresztény vezér fegyveres népességével együtt fentarthatá magát, ezek időről-időre a fényes porta által törvényesen elismertettek, s a pasáknak tekintettel kellett lenniök irányukban.

A tulajdonképpeni Szerbiában, vagyis a Morava, Kolubara és a Duna mentén azonban e rendszer teljes szigorral alkalmaztatott. Itt, hol a nagyur hadserege csaknem minden évben keresztül vonult a magyar határ-

¹⁾ Neschri, Hammernál. Az ozmánok története. II., 552. l.

szélek elleni háborúra, önállóságról szó sem lehetett; sőt azt látjuk, hogy a belgrádi földművelők Konstantinápolyba vitettek, hogy ott széna-kaszáláskor a nagy urnak robotban dolgozzanak. Az ország a spahik között volt felosztva, kiknek a lakosok személyi és dologi terheket teljesíteni a legszigorúbban köteleztettek. Fegyvert sem volt szabad hordozniok; a kitört mozgalmak alkalmával csakis hosszú botokkal voltak felfegyverkezve. Lovakat sem tarthattak, minthogy a törökök elvették tőlök. Egy XVI-ik századbéli utazó úgy írja le őket, mint akik szegény foglyok s emelt fővel egyikök sem járhat. Minden ötödik évben bekövetelték tőlök a fiú-adót, mely a nemzet virágát és reményét a nagyur közvetlen szolgálatára elhurcolta, s ezeknek erejét saját nemzetök ellenében is fordította.

A világ eseményeiben azonban lassankint mégis fordulat állott be.

Magyarországnak Ausztriával s általa a németek birodalmával és haderejével történt egyesülése, — mely az ozmánok előnyomulásának gátot vetett — végre azt eredményezte, hogy miután a vallási meghasonlások az erőket és a szellemeket bár megosztották, de egyszersmind ki is fejlesztették, az ország a protestans fejedelmek hozzájárulásával is végre felszabadult a török iga alól. A szerb nemzet egy nagy része, mely a régi Magyarország határaiba már azelőtt bevándorolt volt, ennek folytán közvetlenül kiszakított a törökök hatalma alól. Ezen kilátás örömmel ragadtatott meg a Száván túl lakó többi törzs-rokonok által is. Ezek Lipót császárnak felajánlották nemzetök segélyét, s tudjuk a történelemből, mennyivel járult ezen esemény is a császári fegyverek győztes előmeneteléhez; a passarovitzi békében Szerbia nagyobb része a császáriak kezeiben maradt, s a kormány gondoskodott, hogy az ország művelődése azáltal is előmozdittassék, hogy a föld népe a katonai kényszer alól megszabadittassék, s a német gyarmatok előnyben részesítettessenek.

Nem feladatunk e helyen kifejteni, miként történt az, hogy eme vállalatok megakadtak, sőt teljesen dugába dőltek, ugyannyira, hogy 20 év lefolyása után még a már elfoglalt szerb területeket is vissza kellett adni.

Mindenki tudja, hogy mindez inkább az európai politika bonyodalmai folytán történt, semmint a török hatalom gyarapodása által; annyit azonban legyen szabad megjegyeznünk, hogy eme újabb válság az ottani keresztény népesség állapotát méginkább elmérgesítette.

Nem volt elég, hogy a ki nem vándorolt jobbágyok mindinkább fogytak s egész országrészek más kezekbe jutottak; a legnagyobb és legnyomasztóbb hátrány az egyházi ügyekben nyilvánult.

Eddigélé az ozmánok közt úgy a szerb patriarchaság, mint a szerb püspöki megyék is fentartották magukat. Az előbbi a nemzetnek legalább egyházi tekintetben bizonyos mérvű befolyást engedélyezett a közhatalom gyakorlására nézve, s a rajáknak a nagyúrral szemben oly képvisellet nyújtott, mely éppen nem volt megvetendő.

I. Lipót császárnak azon terve, hogy ezen hatalmas egyházi tekintélyt a maga részére megnyerje, s azt császári védelem alá helyezze, már magában véve is igen czélszerű volt. Ennek folytán az összes illyr nemzet a császárral szemben bizonyos védelmi viszonyba jutott. Éppen ezért lépett az fel oly készséggel az 1689. évben a császár érdekében, minthogy patriarkájuk, Csernovits Arzén maga jó példával járt elől. A patriarka ugyanis néhány ezernyi hívével együtt, kik valamennyien keresztellett voltak megjelölve, a császári táborhoz csatlakozott.¹⁾

Csakhogy ezen terveket teljes terjedelmükben végre is kellett volna hajtani.

Azonban az ügyek folyamata által kényszerítve, már maga Csernovits Arzén is elhagyta régi érseki székhelyét és Magyarországra költözött át. Ezt mint egy nagy nemzeti vezér vitte véghez. Harminczhétezer család követte őt, melyek a magyarok földén települtek meg, hol a király az ő vallási önállóságukat szép kiváltságokkal biztosította.

¹⁾ Az mondatott a kanizsai parancsnoknak, hogy a német birodalom addig nem nyugszik, míg mindkét tenger, vagyis a Fekete és a Fehér tenger nem határolja a birodalmat. (Ottomán porta, 527. l.)

Nem lehet csodálni, hogy a törökök az irányukban oly leplezetlenül ellenséges szándékkal viseltető főpapnak az ő területökre irányuló befolyását éppen nem akarták túrni. Miért is azon igyekeztek, hogy annak minden összeköttetéseit elvágják, s Ipekre ők maguk helyeztek új szerb patriarkát be.

Hogy mily benső zavarok támadtak ennek folytán, azon eseményből is megítélhető, mely Montenegrora nézve döntővé vált. A kivándorolt patriarka által felszentelt montenegrói metropolita, Dániel, (Petrovits házból és a Njeguš törzsből való) amint az ő területéből kilépni merészelt, a törökök által azonnal elfogatott és csak nagy váltságdíjért bocsáttatott szabadon. Az izlám a kormány védpajzsa alatt már Montenegróba is betolakodni kezdett. Dániel, hogy ez elől legalább otthonn biztosítva legyen, a keresztény montenegrói lakosokat reávette, hogy mohammedán testvéreiktől erőszakkal szabadítsák meg magukat. Mindazok tehát, kik nem tértek át a kereszténységre, vagy pedig nem menekültek el, egy napon megrohantattak s legyilkoltattak. Senki se vélje, hogy ott a görög keleti vallás érintetlenül más-képpen is fentállhatott volna! Azóta a püspök lett népének feje, ki oly joggal birt, hogy t. i. utódját még saját életében kinevezhette, amint hogy ott a legújabb korig dívott az áldozári s örökös áldozári méltóság.

A nemzeti papság nem csekély eszközt képezett az ellentállásra nézve.

Midőn az osztrákok az 1737-diki évben ¹⁾ ismét előre nyomultak, az albániaiak és a szerbek mégegyszer fegyvert fogtak, még pedig nagy számmal, minthogy a résztvevőket 20,000 főre becsülték akkoron; azonban az ozmánok a Kolubara mellett őket meglepven, valamennyiüket lekaszabolták.

Rövid idő alatt kiviláglott, hogy oly nagy mérvű mozgalmakra, mint ezen háborúk valának, nem is volt

¹⁾ Seckendorf tábornok életében, ki megbízható adatokkal rendelkezett azt olvassuk (II. k. 107. l.), hogy az ipeki patriarka s az ochridai püspök ekkoron azt kívánták volna, hogy püspöki megyéjöknek egyszersmind világi uraivá is elismertessenek s a német birodalmi gyűlésen, ülés- és szavazati joggal birjanak.

szükség ahhoz, hogy itt egyházi és nemzeti szakadás támasztassék.

Egy csalónak, ki magát III. Péternek adta ki, sikerült Montenegróban maga iránt bizalmat keltenie, s oly tekintélyre szert tennie, mely egészen a török területre is mélyen benyult. Számos püspök is elismerte őt, a szerb egyháznak Ipeken székelő akkori patriarkája pedig drága paripát küldött neki ajándékkul. A boszniai és ruméliai vezérek azonban ellene fordulván, tekintélyével csakis Montenegro területére szorították őt; az ipeki patriárka maga is oda menekülni kényszerült.

A porta ezentúl elhatározta, hogy nem választat többé szerb patriarkát, hanem ennek méltóságát a konstantinápolyi patriarkasággal kötötte egybe, mely fölött kétségbevonhatatlan hatalmat gyakorolt;¹⁾ ez azután görög püspököket küldött ki a szerb egyházak kormányzására.

A nemzetre nézve azonban ez nagy veszteség volt. Az egyházi függetlenséggel még a közéletre vonatkozó utolsó osztályrészét is elveszíté, mely pedig a magasabb műveltséghez vezető ösztönt foglalta magában. A nemzet most lett a törökké vált Konstantinápolynak teljesen kiszolgáltatva!

¹⁾ A konstantinápolyi patriárka számára irt beratban, melyet Muradgea d'Ohsson „Tableau de l'empire ottoman“ V. K. 120. lapon közöl, megemlítetik azon hattiserif is, melyben ez történt. Amaz átvette az évi 63 ezer aspernből álló adót, melyet Ipek eddigelé fizetett volt.

MARMADIK FEJEZET.

Az ozmán intézmények alapvonalai Szerbiában.

A különféle vallások történelmének az lenne feladata, hogy ne csak a képzeletet, a szokásokat és egyházi intézményeket, hanem egyszersemind azon politikai befolyást is feltüntesse, melyet azok a különféle nemzetre gyakoroltak volt.

Az izlám és a kereszténység annyi évszázadokon át harczban álltak egymással s e harczban mindkettő kifejlődött. Melyik a főkülönbség politikai szempontból véve azon állapotok között, melyek az ő befolyásuk folytán létrejöttek?

Azon meneten, melyen az ügyek a nyugati kereszténységben haladtak, lehet kifogásolni sőt elvetni valót is találni, azt azonban nem lehet elvitatni, hogy az egyház a nemzetiségek művelésére nézve végtelenül sokat tett.

Miként lehetne, hogy csak egy példát hozunk fel, az őskorban Franciaországban lakó népesség különféle elemei mellett, s azon számtalan vándorlások és hódítások mellett, miknek ezen ország a középkorban szemtanúja volt, egy oly erős nemzeti egységnek, minő a francia, megalapítását a keresztény vallás és egyház befolyása nélkül még csak képzelni is!

Természetesen a hierarchia egyesítő erejéhez azon ellentét is járult, mely ennek túlsúlya ellenében képződött, a kívülről ható befolyáshoz a benső szabad mozgalom, az engedelmességhez az ellenmondás. Miután azonban a nemzetiség már szilárdul meg volt alapítva, a véleménykülönbség nem tehetett többé létét kockára, mely amannak alapján csak ezután válhatott lehetségessé.

Egészen másként állt a dolog a keleten!

Amint egykor a kalifák alatt s az indiai mongol birodalomban történt, úgy azon tágas területeken is, melyek fölött az ozmánok uralkodnak, mindenütt azon ellentétet észleljük, mely egyrészt azon hívek között állt fent, kiknek a vallás igényt juttatott az uralomra, másrészt pedig azon hitetlenek közt támadt, kik szintén a vallás miatt voltak szolgaságra kárhozthatva.

Az izlám az uralkodó hadfiak igényeit még azon képzelődés által is erősíti, hogy ők, és csakis ők vannak az igazi vallás birtokában; az izlám, mint azt az ügyek állapota mutatja, nem is lenne képes leigázott, hitetlen nemzet nélkül létezni, s azzal, minden féltékenysége daczára is általában véve meg van elégedve, mert azt tanítja a Korán, hogy: „a kit Isten a tévely karjaiba dob, annak számára nem vagy képes a felvilágosulás eszközeit feltalálni.“ Ha igaz, amit állítanak, hogy t. i. egykor a szultán azon tervvel foglalkozott, miszerint keresztény alattvalóit kiirtja, úgy e szándékát csak azon előterjesztés folytán változtatta meg, melyszerint azok szolgálatait ő úgysem nélkülözhetné. A hitnek és a hitelenségnek ezen ellentéte folytán — igen természetes — hogy szó sem lehet az államiságról, minthogy ennek alkatrészei egymással folyton ellentétben lévén, ily módon a nemzetképződésről szó sem lehet.

Nem szándékunk bővebben kutatni, hogyan egyeztethető meg a fenti körülmény a két vallás alapelveivel, azon jellemző különbséggel, hogy a kereszténység már benső lényénél fogva népszerű természetű és a pogány állami hatalmakkal ellentétben először vert gyökeret a népben, míg ellenben az izlám kezdettől fogva csakis a fegyveres erőszaknak köszönhette terjedését, — az egyik vallásnak ősrégi, csak néha burkolt, de mindig győzedelmes igazságával, s a másik vallásnak nem igazságos ügyével; elég az hozzá, hogy így áll a dolog, s ez adja meg mind a két rendszernek sajátos jellegét.

A kereszténység a nemzeteket megtéríteni, az izlám pedig az összes földkerekséget meghódítani igyekszik, minthogy szerinte: „a föld az Istené, s Isten azt annak adományozza, akinek akarja.“

Ami az ősrégi római birodalomban csak jogi elmélet

volt, hogy t. i. a vagyon az államé vagy a császáré, s az egyesek azt csak birtokolhatják és csakis haszonélvezetében lehetnek,¹⁾ az az ozmán birodalomban már teljes és a vallási elveken alapuló komoly dolognak vétetett, minthogy: „minden ország a kalifáé, ki Istennek árnyéka és földi helytartója.“

Midőn a kalifa egykor az igaz vallást terjesztve, ezáltal Istennek s a prófétának akaratát teljesíté, az általa elfoglalt országot igaz hitű katonái között osztotta fel, kik neki ez ügyben szolgálatára állottak volt, némelyeknek közülök örökösen, legtöbbnek pedig mint zsoldot hűbér alakjában adományozta.

Bármennyi változások történtek is a békésebb időkben, általában véve mégis minden úgy maradt fen, amint kezdetben berendeztetett volt.

A birodalom egész területe a 18-dik században is éppen úgy mint az a 16-dik században történt, a timárlik és a spahik között osztatott fel, kiknek számát mintegy 132,000 férfira teszik.²⁾

A janicsárok serege, mely másfél-százezer összeirott harczosra tétetett, bár a tényleg működők száma jóval kevesebb volt, egy nagy s a birodalom összes tartományait összefoglaló közösséget képezett. A dzsemaati hadosztályhoz tartozó, s kezdettől fogva e célra kiszemelt orták a várakban a pasák mellé voltak rendelve, s a vár kulcsai ő reájuk bizattak.

Szerbiában is, valamint minden más tartományban az volt a rajáhk rendeltetése, hogy a megtelepült igaz hívő sereget, azon harczias kasztot, melynek előjogai a valláson alapultak, fentartsa és neki szolgáljon; a rajáhknek kellett a földet művelniök s az összes terheket viselniök. Tekintsük most, mik voltak ezek a rajáhk.

A szultánnak az alattvaló jobbágy, ki ha ellenkez-

¹⁾ Gajus: „in eo solo (provinciarum) dominium populi Romani est vel Caesaris; nos autem possessionem tantum et usum fructum habere videmur.“

²⁾ Eton, Survey of the turkish empire 1798: „from the concordant testimony of several persons who had the most intimate acquaintance with it“, közli e számot.

nék, halállal, vagy börtönnel büntettetnék, a korán szabványai szerint fej-adót tartozik fizetni. „Szorongassátok őket, s így szól a korán a hitetlenek felől, „mig csak fej-adót nem fizetnek s meg nem aláztatnak“. Ezen versre hivatkoztak az ozmán szultánok is, midőn mint egykor II. Achmed azon helyzetbe jutottak, hogy kénytelenek voltak az adókat újra rendbe hozni.¹⁾ Ezen adókat valamennyi finemü fizetni tartozott hét éves korától fogva késő vénségeig. A teskek, vagyis a Konstantinápolyból megküldött bélyeges nyugták egyszersmind arra is szolgáltak, hogy az elismert alattvalói viszony bizonyítékait, a biztonsági kártyákat és útleveleket pótolják.

A szerb területeken létezett még néhány kerület, mely keresztény knézek alatt állott, mint pl. a Karapandsik örökös uralma alatt levő Kraina, kik fejedelmi tekintélynek örvendtek, s ha nem is birtak oly szabadsalommal melynek alapján betiltható lett volna, hogy soha patkolt török ló határaikra ne léphessen, de mégis meg volt azon joguk, hogy sem spahit sem pedig született töröknek megtelepülését nem türték országukban; a szokásos adót a Kladowoban székelő bégnek fizették. Csaknem ily módon birták a Raskovitsok is egy ideig Starivlát. Kliutsot a folyton váltakozó knézek kormányozták. A nándorfehérvári tulajdonképpeni pasalikban, az úgynevezett Szerfvijaletben pedig a spahik uralkodtak a falvak fölött földesúri minőségben. Ezek az előbbeni állapothoz képest azon előnnyel birtak, hogy jogaik lassankint örökös jogokká váltak, de éppen onnan van az, hogy e jogok határozottabban körvonalaztattak mintsem előbb. A spahik tizedet kaptak mindaz után, mit a föld, a szőlő, vagy a méhkas jövedelmezett, valamint minden egyes darab marha után is bizonyos csekély illetményt élveztek. Ezenkívül még egy adó — nem volt, mely glavnitzának neveztetett, s abból állott, hogy a spahiknak minden egyes házaspár két piasztert tartozott fizetni. Hogy a jövedelmek kellemetlen utánpuhatólása mellőztessék, a tized egy része a glavnitzához számittatott. Voltak oly vidékek is, hol megegyezés jött létre a spahival, mely szerint annak számára minden egyes házaspár után

¹⁾ II. Ahmed iratai, Hammernál. Staatsverfassung I., 332. l

— akár gazdag, akár szegény volt az — az összes illetékek fejében, évenkénti tiz piaszter volt fizetendő, ami nagyon is tetszett a spahinak, minthogy ezentúl biztosan tudhatta, hogy mennyire számíthat. A spahik nagyon helytelenül tekintetnek a nemesség bizonyos válfájának. A falvakon sem lakással, sem elkülönített birtokkal nem rendelkeztek; továbbá sem törvénykezési joguk, sem pedig a robotra való igényök nem volt; a jobbágyokat sem nem úzhették el önhatalmúlag, sőt még azt sem tilthatták meg nekik, hogy elköltözzenek s máshová települjenek. A mit ők követelhetek, az mintegy örökös zsold gyanánt volt tekinthető, melylyel szemben azon kötelezettségük, hogy a háborúba menjenek, változatlanul fenállott. Tulajdonképpeni birtokjoggal sem rendelkeztek; a bizonyos, meghatározott szolgálat fejében csakis bizonyos haszonélvezet joga illette őket.

Bizonyos számú falut a nagy úr saját számára tartott fen.

Ezeken kívül még a pasa is ellátandó volt, s a pasalik fentartása szintén bizonyos jövedelmet igényelt.

A mint a robot már kezdetben is szerfölött nyomasztó volt, úgy most is azt észleljük, hogy a szerbiai földmivelők minden egyes faluból a pasának is köteleztettek évenként 100 napot robotba dolgozni. Konstantinápolyban jegyzéket vezettek az országbeli robot-köteles házakról. Ily nyomasztó kötelezettségeket a mult század vége felé már nem találunk. Azon természetben kiszolgáltatandó gabona is, melyet a pasa azelőtt mindenkor karácsonykor szedetett be, szintén megszűnt. Mig ellenben jogában állott bizonyos, meghatározott összeget követelni évenként a birtok után. Ezen összeg régi szokás után ugyan meg volt állapítva, azonban ha úgy találták jónak, felemelhető is volt. Később a knézek hozzájárulásával a különböző kerületekre, s az azokban lévő falvakra és birtokokra lőn kivetve.¹⁾ Föld kataszter akkoron még nem lévén, az általában és személyesen ismert körülmények szolgáltak ez ügyben zsinórmértékül.

Ezen jövedelmek egy része Konstantinápolyba kül-

¹⁾ Innen van neve is a „poresati“ rovásra venni, szétoztani szótól: V. ö. Wuk szerb szótár. 607. lap.

detett, azonban nagyrészen a tartományi szükségletek fedezésére fordított, többi között a janicsárok zsoldjára, kik mióta a beviteli vámoknál előnyökben részesítették,¹⁾ egyszersmind az ipar művelésével is foglalkoztak, s az országnak ők lettek legtekintélyesebb és leggazdagabb lakói.

Azonban a nagy úr nemcsak a háború feje, hanem mint a próféta kalifája egyszersmind a Koránnak végrehajtója is, mely a vallást és a törvényeket tartalmazza. Midőn tehát az 1784. évben a krími félsziget világi uralmáról lemondani kényszerült, az affölötti egyházi hatalmat mégis megtartotta, s annak kezelésére továbbra is mollákat és kadikat küldött oda. Szerbiában egy másodrendű molla Nándorfehérvárott székelt; a kisebb városokban a kadik gondozták a mozlimek s a keresztények közötti igazságszolgáltatást. A kadik az ő ellátásukat illetőleg főleg a keresztényekre valának utalva, azon illetékekre, melyek őket jogi és közigazgatási szabadalmaik alapján, a családfő kihaltával, vagy a törvényes adás-vevés alkalmával megillették, továbbá azon birói díjakra, melyeket az előttük végbement perlekedések alkalmával szedhettek. Látni való volt, hogy nagyon is tetszett nekik, ha rendetlenségek fordultak elő. A kadi mellé egy muszelim volt rendelve, ki az ítéletek foganatosítása céljából a pasa által volt kiküldve, s a ki a mennyiben a hatalmat ő gyakorolta, gyakran nagyobb tekintélynek örvendett, mint a békés biró.

A keresztények vallási ügyeit a püspök gondozta, azonban mióta a püspöki megye a görögök birtokába jutott ez is szorosabb viszonyban állott az államhatalommal mintsem a gondjaira bizott hívekkel.

Már külső megjelenése is olyan volt, mint a töröké szokott lenni. Gyakran látni lehetett, amint pompáson ide- s tova lovagolt, a hatalomnak a nagyúri berat által megállapított jelvényeivel: a karddal s a buszdovánnal.

Ami azonban állásának jelleget adott, az a pénzügyi érdek volt.

¹⁾ Porter Observations sur les Turcs, franczia fordítás II. k. 127. lapon ezen szabadalmakat s a változást I. Mahmudnak tulajdonítja.

A konstantinápolyi patriarkaság ugyanis a szent egyházzal együtt egyszersmind bizonyos hitelintézetet képez, melynél a tőkepénzesek tőküket szívesen elhelyezik. Ebből fizetendők a portának járandó rendes és rendkívüli adók, továbbá azon tekintélyes ajándékok, melyekkel a kormány tagjainak jóindulatát megvásárolni szokták. A kamatok néhány másféle jövedéken kívül főleg a püspökök járulékaiból folynak be. Minden egyes püspök, hivatalának átvételekor egy, az ő püspöki megyéje jövedelmeihez alkalmazott, bizonyos összegről szóló adósság levelet tartozik elvállalni, melynek kamatainak pontos lefizetésére kezeség terhe alatt köteleztetik.¹⁾ Azon okmányok, melyeket ez összegről kiállít, udvari adósságleveleknek neveztetnek, s mint az állampapírok egyik neme kézről kézre járnak és nagy becsben tartatnak, minthogy a patriarka vagy a püspök helyettese, kinek nevére azok irvák, el nem mulaszthatja, hogy a kamatokat ne fizesse. Éppen nem volna előnyös a püspökökre nézve, ha azon tőkeadósságot lefizetnék, melyet irásbelileg elismertek volt, mert ezáltal a szt. egyház kormányzatát zavarba hoznák; haláluk után ez összegért az egyház szavatolna. Miután pedig a püspökök ezenkívül is jelentékenyen költekezni kénytelenek, hogy rangjukat az urak között illően fentarthassák, azért is az ő gazdálkodásuk már a görög rájáhkra nézve is nyomasztó volt, mennyivel inkább pedig a szerb rájáhkra, kik előtt teljesen idegeneknek tekintettek! Nemcsak azt mívelték, hogy az általok felszentelt pópáktól szintén ily vásárlási díjt szedtek, melyért ezeknek lelkészi javadalmakat szereztek, hanem Szerbiában még a minden egyes háztartás után fizetendő újabb adót, a kémény-adót, az úgynevezett dimnitzát is behozták egy fermán alapján, melynek folytán annak beszédése fegyveres szolgák által elrendelve volt, s a földesuraknak bármily ezzel ellenkező igényei ellenében megvédelmeztetett.

Tudva van, hogy a pasalik betöltése alkalmával is

¹⁾ Zalloni, Essai sur les Fanariotes, 158 lap: „Des obligations qui supportent l'intérêt des dix pour cent par an, et qu'on designe sous le nom des avlikies-omoloyes.“ V. ö. Maurer. A görög nép. I. köt. 398. lap.

a pénzügy játszotta hosszú időn át a főszerepet, hogy a gazdag fanarióták vagyis örmény üzérkedők az egyes kerületek által a portának teljesítendő készpénzbeli fizetésekért kezességet vállalva, a pasa kineveztetését illetőleg is a legnagyobb befolyással bírtak s az ezeket helyettesítő s melléjük rendelt titkárokat is ellenőrizték; a seik-el-Islamtól a kadikra vonatkozó kinevezéseket százával összevásárolták, melyeket azután nagy nyereséggel olyanoknak adtak el, kik a jogi iskolának bizonyos megkivántató osztályait elvégezték. A püspöki állások közti különbség leginkább abban állott, hogy a fanarióták ezeket saját hitsorsosaiknak is megszerezhették.

Ha meggondoljuk, hogy e három hivatal, úgymint a pasa, a kadi s a püspök hivatala magában egyesíti úgy a közigazgatást, mint a törvénykezési és egyházi hatalmat is, s ezeknek mindegyike pénzért vásárolható, s birtokosaik arra vannak utalva, hogy a néppel szemben fenálló jogaik alapján a felől is intézkedjenek, miszerint a spahik illetékei is fenálljanak, mint bizonyos szolgálatok zsoldja: úgy az ország s a lakosság közigazgatási tekintetben akként tűnik fel, mint egy nagy tőke, melyek kamatai legnagyobb részt a kormányt illetik meg, mely ezeket egyeseknek az ország védelméért zsoldul, más hivatalnokoknak pedig mintegy bérlőknek adományozta.

A rájah, mely a közhatalom gyakorlásából teljesen kizárattott, csakis a kormányzat tárgyául tekinthető, mint oly eszköz, mely az őt leigázó államot megvalósítja, fentartván annak katonaságát, hivatalnokait sőt udvarát is.

Az ügyek illetően állapota sem folyt le azonban mindig egyformán.

Gyakran tapasztaljuk, hogy az ozmánok egymás között is meghasonlanak. Az állandóan az országban lakó spahiknak más érdekek van, mint a pasáknak, kik csak rövid ideig tartózkodnak ott egyhuzamban; a janicsárok, kik a testületnek az egész birodalomra kiterjedő összefüggése folytán oly erősek, az előbiekkel ellentétben állnak; még szerencse, hogy egymást kölcsönösen féken tartják! Ha ez nem sikerül, akkor közölök mindenki saját igényeit, melyeket saját személyes jogául tekint, emeli a legnagyobb erőszakoskodással érvényre.

A keresztények közül sem adta meg magát egyikik. Ki a kadi előtt nem jelenhetett meg, s kit a törökök — akár azért, mivel valamit elkövetett, vagy pedig mert jogtalanul bántak vele, halállal fenyegettek, az az erdőkre menekült, s vagy rablónak, vagy pedig hajdúnak lőn. A hajdúk az olasz banditákkal s a spanyol tartományok bandolierjaival hasonlíthatók össze. Azon körülmény pedig, hogy azok, kiknek állama ellen felkeltek, hitetlenek, még inkább feljogosítani látszott őket, mint már különben is voltak. Az uton járó törökök, főleg pedig a Konstantinápolyba induló pénzküldemények után leselkedtek, mi azonban nem gátolta őket abban, hogy a tisztesség és a hűség dicséretére igényt ne tartsanak. Kettő sem jöhetett össze közölök anélkül, hogy egyikök arambasa vagyis kapitány ne lett volna, azonban gyakran kisebb csoportokban is egybegyültek. Voltak orgazdák is (jatzai) kik egyeseket a télen át felfogadtak, s ezek a napszámosok vagy pásztorok kötelemeit végezték. Tavasszal azután ismét az erdőkre tértek vissza, csapatjaikhoz bevonulván, s ha közölök csak egy is hiányzott, mindnyájan kötelezve voltak közösen, hogy annak halálát megbosszulják.

Semmi kétség aziránt, hogy e hajdú-rendszer bizonyos mozgalmat idézett elő a nemzetben, s bizonyos dolgokra vonatkozó visszaemlékezést szült, valamint a harcvágyat is ébren tartotta; azonban eddigelé az még mindig mellőztetett. Rendesen a keresztény lakosság is állást foglalt velük szemben, mely általok szintén nem volt valami nagy lelkiismeretességgel megkimélve, sőt az általuk okozott károkat mindenkor megtéríteni tartozott.

Daczára ezen rendetlenségeknek, egészen véve mégis minden a régi kerékvágásban maradt, fenmaradt az ellentét: az izlam hívóinek uralma, s a kereszténység leigázása.

A vallás okozta különbség annál feltűnőbb volt, minthogy nem esett össze a törzsek közti különbséggel. A spahik legalább, noha nem a régi országos nemességből valók voltak, nagyrészt szerb származásúak és ajkúak valának.

Senki sem tartá azonban önkényes és személyi nevélyezésből eredő igazságtalanságnak, hogy a keresztény

alattvalók úgy az államból, mint a háborúból s a közéletből is kizárva voltak. Így volt ez minden időben, s mint már említettük, az izlám elve követelte ezt.

A szultán parancsainak könyvében, melyet egy bagdadi főbíró szerkesztett a Hedsra utáni ötödik században, a hitetlenek, vagyis a nem-mozlim alattvalók kötelmei soroltatnak elé.¹⁾ „Már ruháiknál fogva meg kell őket különböztetni; épületeik nem lehetnek magasabbak, mint a mozlimokéi; harangjaik szavának nem szabad hallatszani; nem szabad nekik sem lóra, sem tevére ülniök.“ Omárnak egy parancsa még a 18-dik században is megújztatott, melyben a hitetleneknek megtiltatott, hogy nem szabad arabul tanulniok, avagy gyermekeiket a Koránra tanítaniok. Mindenekelőtt azonban, ami magától értetik, nem szabad fegyvert hordaniok.²⁾ A rájáhk tehát csakis fegyvernélküli nyájat képeznek, kiknek engedelmesség a kötelmük s alacsony sors.

Így állt a dolog általánosságban, a 18-dik század második felében Szerbiában.

A törökök ellenben, úgy az előkelőbbek, mint az alacsonyabb rangúak is, kik velök együtt az országban laktak, valamennyien a rájáhk uraiúl tartották magukat. Amint a háborút, úgy az ipart is a maguk számára tartották fen, a mi északi őseink, s az ő saját keleti elődjök példájára, kik közül egykor az egyik kovácsmester fia is uralkodóházat alapított.

Nem egy volt látható a törökök közül, ki selyem köntösének újját visszahajtotta s lovát megpatkoltatta; bizonyos nemesi rangban tetszelgett magának. Más iparágakat pedig megvetve, kizárólag a keresztényeknek hagyták meg, mint pl. egy török sem lett volna szűcs. Mindazt, ami jó és illendő, a diszes fegyvereket, pompás ruházatot, nagy épületeket stb. kizárólag saját maguknak igényelték; csakis az ő számukra volt a zöld szín is fentartva.

Legnyomasztóbb volt a személyes találkozás. Szerbnek soha sem engedtetett meg, hogy a városba lovagol-

¹⁾ Mawerdi, Hammernál. A kalifaság kormányzata, 112. lap.

²⁾ A török törvénykönyv mégis igen határozottan szól. D'Ohsson Code militaire Suppl. I., 106: „Il doit s'interdire le port des armes, l'usage des chevaux et de toute autre monture.“

jon, csakis gyalog jelenhetett ott meg, miközben minden egyes török felszólítására kézi munkát tartozott teljesíteni. Ha a szerb a városon kívül törökkel találkozott, ez elől ki kellett térnie; ha talán a rablók elleni védelemből kisebbszerű fegyvert hordott magánál, azt is csak tokjában hordhatta. A sérelmeket eltérni kötelessége volt, azokat viszonzni azonban büntetésre méltó büntény volt reá nézve.

Szerencsére az országos alkotmány lehetővé tette, hogy e kétféle lakosság egymástól elválasztassék. Ha a mult század végefelé valamely idegen Szerbia területére lépett, mi sem tünt fel előtte oly annyira, mint a város s a falvak közti különbség. A kisebb-nagyobb városokban, a várakban és palánkokban a törökök, míg a falvakban a szerbek laktak.

A mint a pasa saját előnye szempontjából nem túrta, hogy egyes törökök a falvakon keresztül-kasul járjanak, úgy a szerbeknek is volt az ügyek illetén állapotában okuk elég, hogy a városokat kerüljék. Némelyik szerb már 60 éves volt, anélkül hogy valaha várost látott volna.

Ily körülmények között azután megtörtént hogy e nagy távolságban is oly mérvű életképesség támadt, mely a nemzeti szellemet életerőssé és függetlenné tette.

NEGYEDIK FEJEZET.

A szerb nemzet állapota, életmódja és költészete.

Messze fent a hegy-zugokban, a folyók és patakok alkotta völgyekben, vagy az erdőségek mélyében terülnek el a szerbek falvai, melyekben ha 40—50 ház áll együtt, a falu oly terjedelmet foglal el, minőt Bécs városa az ő összes külvárosaival együtt.

A lakházak egymástól távol és elszigetelten állanak, melyek mindegyike külön közösséget tartalmaz magában. A tulajdonképpeni ház körül, a sárfallal körülvett és hársfahéjjal valamint szénával fedett területen, melynek közepén a tűzhely áll, kamarák — klijet vagy wajat — építettek, belőlről gyakran gyalult deszkával feldiszítve, azonban tűzhely nélkül. Maga a ház a szülők számára készült, néhol elkülönített hálószobával; a kamarák a fiatalabb házas felek részére vannak fentartva. A család összes tagjai egyetlen egy háztartást képeznek; ezek együtt dolgoznak és esznek, s a téli estéken együtt gyülekeznek a tűz körül. Még akkor is, ha az atya elhal, a testvérek maguk közül a legügyesebbiket házi urrá (starjesina) választván, mindaddig együtt maradnak, míg a családnak túlságosan nagymérvű szaporodása elkülönítést nem igényel. Gyakran egyetlen ház egész utcát képez.

Idegen segítségre igen ritkán van szükségök. A férfiak maguk építik lakóházaikat, s régi szokás szerint ők maguk készítik ekéiket és kocsijaikat, vontató barmaik ígáit is ők faragják meg, a hordókat abrincscsal ellátják és lábbelijöket nyers bőrből saját maguk készítik. Egyéb ruházatról a nők gondoskodnak, kik gyapjút és kendert fonnak, vásznat és posztót szőnek, melyeket pirosító bu-

zérrel festenek meg. A szükséges élelmi szereket földjeik után nyerik, úgy hogy mit sem vásárolnak egyebet, legfeljebb a sót. Ami a kézműveseket illeti, minden egyes falunak egy-egy kovácsra van szüksége, ki a többiek számára is a szükséges szerszámokat gyártja. A malmokat több ház egymással közösen bírja, mindegyiknek meg van a bizonyos napja határozva.

A saját magával megelégedő s magába zárkózott családi háztartás, mely a törököknél is akként tartatott fenn, hogy a költségeskedést gondosan kerülték, volt az állandó nemzeti élet alapja. Az egyéni lét azelől mintegy háttérbe szorul. Névnapiját és születési napját senki sem tartja, minden egyes ház külön védőszenttel bír, kinek napját ünnepélyesen és lakmározás közt megüli.

A régi germánoknál az anyai ágról származó vérrokonságnak különleges kiemelése volt az, ami a családot összetartotta, amint az anyának fivére a nagybátya a régi világban valóban nagy szerepet játszott;¹⁾ míg a szláv-szerb törzsnél inkább a testvéri összetartás fölötté élénk érzete lép előtérbe. A fivér büszke az ő nővéreire, míg a nővér fivére szavára esküszik. Az elhunyt férfit nem a neje siratja, hanem az anyja és nővérei gyászolják őt és sirját ők ápolják. Némely helyen azon különös szokás divik, hogy ha két testvér közöl, kiknek születési napja egy és ugyanazon hónapba esik, az egyik elhal, az ezt túlélő testvért a halotthoz kötözik, míg ez egy másik idegen ifjút nem hivat, ezt azután testvére gyanánt elfogadja s általa kötelékeitől feloldoztatik.

Ezen eszméknek teljesen megfelel a szerb törzs egyik legsajátságosabb szokása: az atyafisodás. Egyházi áldással nincs ugyan egybekötve ezen szokás a tulajdonképpen Szerbiában, hanem az Isten és sz. János nevében köttetnek egybe kölcsönös hűségre és segélyadásra az élet egész tartamára. Legbiztosabbnak tartják azt választani ki, ki fölül esetleg azt álmodták, hogy őt valamely szükségökben segélyül hívták. Az ily módon egybekötöttek magukat „pobratimi“ néven nevezik, mely anynyit jelent: testvérek az Urban, választott testvérek.

¹⁾ Tacitus: „Sororum filiis idem apud avunculum qui ad patrem honor“.

Ó-Orsován és Negotinben pedig az a szokás, hogy a húsvétot követő második hétfőnek reggelén a sirokon fekvő gyepet felújítják; ezután ugyanazon nap délutánján az ifjak és hajadonok összejönnek és zöld koszorúkat fonnak. Ilyenkor két-két ifjú s ugyanannyi leány egybekötetik, miután előbb egymást ezen koszorúkon keresztül megcsókolják, s végül azokat kicserélik. Minthogy azonban még igen fiatalok, tehát ezen összeköttetésük csakis a következő évig érvényes, ez még nem az örökké tartó atyafisodás, csak annak megkisérlése; a legközelebbi húsvéthétfőn, ha addig egymást kölcsönösen kiismerték, azt újra megújítják vagy pedig megváltoztatják.

Míg az ilyenmű összeköttetés csakis azt illeti, ki azt véghez vitte, egy másik összeköttetés, a házasság már annál inkább a családok közös ügyéül tekintendő. Mindkét fél családfői egymás között intézik azt el, még pedig ajándékokkal egyetemben, melyek gyakran igen tekintélyesek, az elárusítás bizonyos neme ez, melynek folytán a felnőtt leány mint a háztartásnak oly hasznos tagja egyik háztartásból a másikba kerül. A fivér a menyasszonyt átadja az ünnepélyes menetnek, mely azért jött, hogy azt az idegen házba elkísérje; a menyasszonyt itt a vőlegény nővére avagy sógornője fogadja. Ezután a menyasszony egy gyermeket feldiszit, az orsóval a falakat illeti, melynél minél gyakrabban szeretik őt látni, majd hóna alatt és kezeiben kenyeret, bort és vizet visz azon asztalhoz, melyet annyiszor kötelessége lesz gondozni, ezek azon jelképes szertartások, melyekkel a menyasszony az új háztartásba lép. Szája, melynek csak keveset és csakis jót szabad beszélnie, egy darab czukorral van lecsukva. Még idegen ő, egy évig még mindig menyasszornak hívják. Bizonyos, a szokás által előírt folytonos szégyenkezés folytán még férjétől is külön van választva. Mások társaságában alig beszél férjével, annál kevésbé merészel ott talán tréfát engedni meg magának. Csakis évek múlva, midőn már nagyobb gyermekei vannak, lesz egyenjogú tagja azon családnak, melybe lépett volt.

A vérrokonság azon erős érzete mellett, mely itt uralkodik, nevezetes az, hogy a hasonló állapotú népeknél ez állapotnak nem éppen szokatlan nyilvánítása, ami

a legközelebbi törzs-rokonaiknál, a montenegroiaknál oly nagy szerepet játszik: a vérbosszú itt nem szokásos. Ez onnan magyarázható ki, minthogy itt nagyobb nemzetiségek, törzsek egyáltalán nincsenek, mert az erőszakos állapotok folytán talán nem is keletkezhetek, avagy nem voltak képesek magukat fentartani. A családoknak egy közösségbe való viszonya sokkal inkább politikai természetű, semmint hogy közös törzsre és eredetre lenne visszavezethető. Azon falu, melyben gyilkosság követtezett el, a törökök által — kik azt inkább veszteségnek mint bünténynek tekintették — 1000 piaszterből álló vér díj fizetésére köteleztetett, amely krwninának neveztetett.¹⁾ Ha ezen összeg lefizettetett, akkor a gyilkos ismét bátran beállithatott a községbe. Már azt is elégségesnek tekintették, ha a gyilkos az általa megöltnek családjával kibékült, ami ily körülmények között éppen nem volt nehéz, minthogy a bosszú a községnek újabb károkat okozott volna.

Mindamelett azon összeköttetés, melyben a falu állott, igen szoros volt.

A falunak jogában állott, hogy véneit (kmetjeit) és falusi knézeit (seoski knéz) saját maga válaszsza, kik éppen oly tekintélynek örvendettek, mint bizalomnak is egyszersmind. A poresza közös tehernek tekintett, s ennek arányos felosztása közmegegyezésen alapult.

Amint a háznak védőszentje, úgy a falunak közös szentje van. Ennek ünnepén rendszeren egybegyűlnek valamely tágas térségen, a helység előtti magaslaton. A lelkészek megjelennek és vizet valamint olajat szentelnek; az ő vezetésük alatt, kereszték és képek elővitele mellett a földeken keresztül vonulnak, némely helyeken pedig házról-házra.

Ekként pótolták tehát azt, minek a törökök elvei szerint a legtöbb faluban hiányoznia kellett, a templomot.

Talán éppen azért, mivel templomaik nem voltak, pópáik, kiknek nem volt egyéb dolguk, mint a kereszt-

¹⁾ Hasonló rendeleteket már Dusán törvénye is tartalmaz (32. §. 44. §. Engelnél). Azonban az volna előbb kinyomozandó, hogy a török rendeletek közül hány az eredeti, az ősrégi, s melyik az, ami utólag vétetett fel.

telések, esketések és halálesetek alkalmával a szertartási könyvből imádkozni s a naptárból az ünnepnapokat kihirdetni, messze állottak attól, hogy oly mérvű tekintéllyel birjanak, minőnek a nyugati országok alsóbbrendű papsága örvend.

Azon illetékből, melyet a pópák lelkészi ténykedéseik fejében kaptak, nem élhettek meg; még szerencse volt, ha falvaikban egyszersmind saját, öröklött vagyonnal birtak, ahol a többiek példájára ők is szántottak, kaszáltak és fát vágtak, mert másképpen nagyon rosszul folyt dolguk. „Atyám“, — kérdi a fiú egykor a pópát — „hát te is őrzöd ökreidet?“ „Fiam“, — felelt a pópa — „bár csak az enyémeek volnának!“ . . .

A köztisztelet ellenben mindinkább a szerzetesek és a zárdák felé irányult. Szokásba jött a gyónást, mely az összes egyházi ténykedések között leginkább képes a lelkész tekintélyét fentartani, s ennek a hívekre vonatkozó befolyását biztosítani, kizárólag a szerzeteseknél végezni el. Bizonyos napokon e czélból egybe szoktak gyűlni az erdős hegység rejtett zugaiban, hol a zárdák magányosan állanak. Azonban nem csak a vallási ténykedésre irányul gondjuk; e napok a zárdához tartozó egész kerületnek ünnepélyes összejövele is egyszersmind. Gyakran már előtte való este megérkeznek, s az éjt a tűz mellett töltik el. Mután a reggeli órák a gyónás és áldozásnak voltak szentelve, délután következik a vásár, s az ifjúságnak járás-kelése, táncza és játéka, — itt az alkalom, midőn a nőszülendő ifjú menyasszonyt keres — mialatt a nép vénei összeülnek és tanácskoznak.

Függetlenséggel és saját befolyással a szerzetesek sem birnak. Valamivel tanultabbak ők ugyan a pópáknál, azonban valódi tanulmányok hijával vannak s anélkül, hogy az intéző főnökökkel vagy a szerzettel szorosabb összefüggésben volnának; a hívek alamizsnáiból éldegélnek, s templomaikat a knézek kötelesek jó karban fentartani. Talán egészen példátlanul áll azon körülmény, hogy a knézek ezen kötelmek fejében sem rendelkeznek egyéb joggal, mint a falvak előkelőbb pórjai, kik a zárda főnökét a szerzetesek kebeléből régi szokás alapján választják, akár igumen, akár archimandrita az.

Nem úgy látszik-e, mintha a nemzeti egyház esz-

méje, amint az a régi királyok idejében felmerült, még mindig fentartatnék legalább a nép ezen alsóbb rétegeiben?

Hány történetírásban kigúnyolták a szerb királyok gyakori zárda-alapítványait! Azonban míg az általuk alapított állam romba dőlt, emez alapítványok a legtöbbször járultak ahhoz, hogy a nemzetiség és vallás a már egyszer megállapított egymáshoz való viszonyában fentartassék. Miért is a bosnyákoknak az izlámra való áttérése joggal volt azon körülményre visszavezethető, hogy ott kevesebb ily nemű alapítvány létezett.

Az ipeki patriarkaság megszűnte után a régi királyok zárdái, — főleg az Ipek közelében fekvő Detsiani nevű zárda, hol Dusan István atyja márványból készített templomot — az összes szerb törzseket egybekötő tiszteletnek örvendettek. A törökök tehát némelykor éppen ezért, minthogy a vallást is jüvedelmi forrásnak tekintették, gyakran erősen megsarczolták a templomot is, meg lévén győződve, hogy a hívek bőkezúsége azt megbirja.

E templom nemzeti voltáról az is tanúskodik, hogy az ősrégi hazai neveket az mindenkor épen fentartotta, míg más szláv népeknél a naptár szenteinek nevei emelkedtek túlsúlyra.

E körülménynyel azonban az is összefüggésben látszik lenni, hogy az egyházi keresztény világnézet azoknál még nem kerekedett teljesen felül.

Az összes európai országok népéletében mindenütt a régi természettisztelet nyomaira bukkanunk, melyek azonban nagyrészt csakis összefüggés nélküli romok, melyek érthetetlenek s ki nem magyarázhatók.

A szerbeknél az egész éven át oly szokások vonulnak keresztül, melyek azon titokzatos összefüggésre emlékeztetnek, melyben az ember, főleg az oly egyszerű falusi életben, a természettel van. Kövessük elmélkedésünk keretén belől annak folyamatát egy pillanatra.

A télen át, közvetlenül a nagy bőjt előtt megünneplik a halottak napját; mindegyikök megemlékezett saját elhunytjai felől; amint azonban a virágvasárnap elérkezik, a megújuló életre gondol mindenki. Az ezen vasárnapot megelőző estén a leányok összegyűlnek egy dombon, s

Lázár feltámasztására vonatkozó énekeket zengenek; vasárnap, még a nap felkelte előtt ott gyűlnek egybe, hol vizet szoktak meríteni; itt elvégzik körtáncukat, s azt énekelik meg, hogy miként válik a viz zavarossá a szarvas agancsától, s miként tisztul meg annak szemeitől. Ezen célzásokkal fognak hozzá az ünnepléshez. A jég pánczéltól s az olvadó hótól megszabadult viz az első hirnöke a megifjodott évnek.

A Sz. György napját megelőző estén, ápril hó végén, a nők már friss virágot és fűvet keresnek; feltogják a malomkerék alól kitoluló vizet, a virágot és fűvet beledobják, s mindezt az éjszakán át együtt hagyják, hogy reggel benne megfürödjének. Nem azt jelenti-e mindez, mintha az ébredő természet befolyásának akarnák magukat teljesen átadni? Ők azt vélik, hogy annál egészségesebbek lesznek.

Csakhamar elérkezik a pünkösöd, a králiczák (királynők) ünnepe. Tíz-tizenöt hajadon, kiknek egyike a zászlóvivőt, másika a királyt, a harmadik, a lefátyolozott, pedig a králiczát (királynőt) ábrázolja, egy udvari hölgy által kísérve végig járnak a falut, tánczolva és énekelve, miközben minden egyes ház előtt megállapodnak. Legtöbb énekeik tartalma a nősülésre, a mátkaválasztásra, boldog együttlétre s a gyermekeken való öröme vonatkozik, minden egyes verseik jeligeje a „Leljo“, ez oly szó, mely egy ősrégi szerelemistenség nevének tartatik, azután a vidékről, a női demonokról szóló énekeket zengik el, kik a növekedő búzaszárak előtt tánczolnak, majd a Radisáról énekelnek, ki valószínűleg oly férfi-demon, aki a virágokról és levelekről a harmatot lerázva, az egyik vili kezét megkéri, hogy: „az ő édes anyjánál az árnyékban ülve, arany rokkán selymet fonjon“, — üde és szabad tavaszi kedvet lehel minden, az elburkolt és szelid szerelem hevét, mely a már teljes virágjában pompázó természetnek részvéte által ápoltatik.

Az év kifejlődése immár eljutott a leghosszabb naphoz, a napfordulat időszakához, melyet a nép egykor egész Európában lobogó tűzzel szokott volt megünnepelni.¹⁾ Szerbiában úgy tartják, hogy a Szent-János

¹⁾ A nürnbergi tanácsnak az 1653. évi jun. 20-án kelt ren-

ünnepe oly nagyszerű, hogy a nap ekkor háromszor megáll csupa tiszteletből. Ez ünnep előestéjét a pásztorok tartják, kik a nyirfahéjat fáklyákká kötik össze, s azt meggyújtván, előbb a birka-ólakat, majd az ökrök kerítéseit körüljárják, majd a hegyekre felmenvén, ott játszadoxva nyirfa-héj-fáklyáikat elégetik.

Itt csak két féletől kell az aratás eredményét félteni: a túlságos szárazságtól s az erős zivatartól. Állandó esőhiány alkalmával valamely leányt ruha helyett fűvel, növénynyel és virágokkal akként öltöztetnek fel, hogy azokból az arcza is alig látszik ki. Ezen leány mintegy járó-kelő növénynek látszik, s házról-házra megy, ez a Dodola. Minden egyes háznak asszonya jelképileg leönti őt egy veder vízzel, az őt kísérő leány-pajtásai pedig esőért imádkoznak énekelve; csaknem egészen biztosra veszik, hogy ennek sikerülnie kell, az egyik daluk éppen akként van szerkesztve, hogy a felhők a menetet megelőzve, még mielőtt az haza ér, megnedvesítsék a szöllőt s a gabonát.

Esőért imádkozni szoktak; a zivatart a legfőbb szentnek tulajdonítják. Illés próféta, ki a sz. irás szerint az égbe ragadtatott, itt mennydörgő Isten gyanánt tiszteltetik, s a „mennydörgő“ néven neveztetik; a tűzes Mária küldi le a villámokat, Panteleimon pedig a zivatarak fölött uralkodik. Azon napok, melyek eme szentek tiszteletére szentelvék, július hó 20—28-ika közé esnek.

Ezután a földeken s a kertekben van a nép elfoglalva, hogy az év gyümölcsét behordja; midőn pedig tél lesz, akkor ki-ki már a következő évre gondol. Mert azon erőktől függ a jövő év eredménye, melyek a télen át gyűjtetnek. A sz. Borbála napjának előestéjén egy fazékban többféle gabona-nemet főznek, s azt éjszakan át a tűzön hagyják, másnap reggel utána néznek, hogy az összefőtt anyag a fazéknak melyik oldalán emelkedett feljebb, a parlagon heverő földet azon irányban szántják azután fel.

Ily módon érezi a nép, hogy függésben van a természet hatalmától. Még mindig esküsznek a napra és a

delete (Grimm J német mithologia 351. lap) eltitkolja ezt mint régi pogány rossz szokást, mint babonás pogány tényt.

földre is: „tako mi szuntza, tako mi szemlje“: olyan legyen nekem a nap, olyan a föld! ez még mindig igen szokásos esküdözés.

Mindamellett semmi kétség nincs abban, hogy Istentől minden közvetlenül függ; nem igen fognak munkához, míg Isten nevét segélyül nem hívták. Bűnnek tartanak, ha valamit megigérnének, azon hozzáadás nélkül: ha Isten úgy akarja! Maga a nyelv is akként képződött már, miért is sajtáságos kihagyásokat észlelünk náluk. Az úttól nem kérdezik: hová utazol? azt sem kérdik: hová utazol, ha Istennek úgy tetszik? hanem csak annyit mondanak: ha Istennek úgy tetszik, s a tulajdonképpeni kérdést teljesen kihagyják. Ha a naponkinti, háromszori imát végzik, u. m. reggel, estebéd előtt és alvás előtt, úgy nem tartják be a hagyományos formulát, sőt az asztalnál sem gondolnak az étel növekedésére, hanem mindegyikök saját szavaival igyekszik saját ügyét s kívánságát a legfőbb lény elébe terjeszteni. A szerbek áldomása úgy hangzik: „Isten dicsőségére!“ A borivás alkalmával senki sem merne felül foglalni helyet az asztalnál, ki valamely szép imát elmondani képes nem volna. Minden egyes az ő saját szentje különös pártfogásában bizik mindenkor. A házi védszent ünnepére e szavakkal szokás meghívni: „A ti házatok is az Istené; kérünk titeket, jöjjetek hozzánk estére; amit a Szent hozott, azt nem dugjuk el“.

Az embernek, ki e földön fáradságos küzdelmek között él, s magát a rajta kívül álló kiszámíthatatlan s ellenállhatatlan hatalomtól annál inkább függésben látja, minél kevésbé ismeri a természetet, szüksége van reá, hogy magasabb hatalmak közvetlen segélyét oly közel állónak gondolja, amint csak lehetséges. Ezáltal azonban nincs kizárva, hogy a mindnyájunk által tisztelt és imádott legfőbb lényről tisztább fogalom ne támadjon ama babonáság és tévely fölött. Említésre méltónak találok, miként találkozik e két elem a szerb karácsonyi ünnepen.

Karácsony estéjén, munka végeztével a családapa az erdőbe megy, s ott egy fiatal, egyenes tölgyfát vág ki. Ezt ezen üdvözlettel hozza a házba: Jó estét és boldog karácsonyi ünnepeket! Erre így válaszolnak. Adja

meg Isten neked, te boldog és becsületes ember, s azután gabona-szemeket szórnak reá. Ezután a „badnjak“-nak nevezett fát a szén közé dobják. Az ünnep reggelén, melyet pisztolylövésekkel üdvözölnek, megjelenik a minden egyes ház számára már előre kijelölt látogató, egy keztyűből gabonát szór be az ajtón, s így szól: Krisztus megszületett! A házból ekként válaszolnak, szintén gabonaszemeket szórva a látogató elé: Valóban, megszületett! Most a látogató közelebb lép, s a piszkafával a még a szén között levő badnjakra ráüt, hogy a szikrák körül repkednek, majd imígyen szól: Ahány szikra, annyi barmot, lovat, kecskét, juhot, sertést, méhkast, annyi szerencsét és áldást! A háziasszony a látogatót egy paplannal befödi, s a badnjak maradványait a fáskertbe viszik. A templomba ilyenkor nem mennek, evés idejékor azonban mindegyikök égő viaszgyertyával kezében járul az asztalhoz. Ezt kezökben tartván, imádkoznak, majd egymást megcsókolják e szavakkal: Az Isten békéjét! Krisztus valóban született, imádjuk őt. Mintha a ház összes tagjainak szoros egyesülését akarnák feltüntetni, a családatya a még égő gyertyákat összeszedi, melyeket egymáshoz ragasztva azon tálba tesz, melyet éppen előbb hoztak be tseszniczával és többféle gabona szemekkel telten, mely utóbbival a gyertyákat azután eloltják. A tsesznicza nem egyéb, mint a szokásos alakú, kovásztalan kenyér, melyet az, ki a kenyeret megtöri, az abba beledagasztott pénzdarab ajándékában részesül, s azt hiszik, hogy a jövő évben ez lesz a legboldogabb. Az asztal nem szedetik le ilyenkor, sem a szobát nem seprik ki; három napig szabad asztal van itt most mindenki számára, aki betér. Újévig dívik a köszöntés: Krisztus megszületett! valamint a viszont-üdvözlés: Valóban, Krisztus megszületett!

Igy ünneplik a karácsonyt. Vitás kérdésnek tekintjük részünkről, ha vajjon a lassankint eléggő badnjak eredetileg nem ellentéte volt-e a hegyeken égő sz. János-féle tűznek, mely éppen oly módon mint ez, jelképezi az évszakokat, s a napot, mely, mint egyik daluk felemlíti, szintén nem tartja meg szavát, télen át nem világít annyit, mint nyáron; azt sem kutatjuk, hogy vajjon ama gabonaszemek, melyekkel a családatyát fogadják, a

gyertyákat eloltják, s a látogató az általa hozott örvendetes hirt jelzi, mindazon jótéteményeket jelenti-e, miket Isten adományoz; azonban mindenesetre nevezetes az, amint az ember a legnagyobb eseményt, melyben a vallás Istennek a világhoz való viszonyát előtte feltárja, az ő csekély szükségleteivel, s teljesen földi vágyaival összeköttetésbe hozza, még pedig anélkül, hogy ezáltal az ünnep méltóságát csorbitaná. E nagy esemény bizonyos egyszerűséggel és méltósággal lép a korlátolt lét körébe. Ha óhajokat gerjeszt is, de mégis vendégszerető fogadtatásra hangol; az isteni tünemény a ház tagjait egyhangú tiszteletre s imádandó összhangra vezérli.

A fentartó hatalmakon kívül, melyeket általában tisztelnek, káros behatásokat, ellenséges érzelmű erőket is ismer a nép.

Valóban feltűnő, amint ezen ellenséges hatalmaságok, melyek oly sok népnél személyesítvők, s az elhunytak nyughatatlan szellemeinek tulajdonítatnak, miként hozatnak összeköttetésbe a kisértetek és boszorkányok létével.

Szerbiában a vérszopó lidérczen (vampir) való hit igen otthonos. Kétségtelen, hogy e babonás hit összefüggésben van a görög egyháznak azon hagyományos tanításával, melyszerint az egyházi átokban elhunytak testei enyészhetetlenek volnának, melyeket a gonosz szellem vesz át, s melyek elhagyatott helyeken megjelennek, s az embereket megölik. De Szerbiában már többé nem az egyházi jelentményre gondoltak, valamint arra sem, hogy a lidércz előbbeni bűnös élete miatt jelenleg bűnhődik, amint egy költőjük ezen eszmét kifejtette, hanem azon veszély lehegett szemeik előtt, mely az élőket általa fenyegette. Úgy hitték, hogy a lidércz éjjelenként sirjából távozva, az élők lakásaiba tolakodik, s itt az alvók vérét kiszívja, melylyel táplálkozni szokott. Rögtöni halál ennek kimaradhatatlan következménye, s mindaz, ki ily módon hal el, szintén lidérczczé változik; emiatt, mint mondják, már egész falvak tönkre mentek; az emberek azzal fenyegetőznek, hogy lakóházaikat elhagyják. ha nem engedtetik meg nekik, miszerint maguk módja szerint védekezhessenek ellenében. Nem gondolnak azonban, miként a görögök, a bűnbo-

csánatra, hanem a falvak vénei felásatják a sírokat, s az elhunyt szívét, melyben még vér van, fehér tövisből készített czölöppel átszűrják, a holttestet hamuvá égetik s azt a folyóba dobják.¹⁾

A természettel szorosán egybekötött életnek veszély nélküli menetében mi sem ragadja meg úgy figyelmeket, mint a hirtelen halálesetek, ha sűrű egymásutánban követik egymást, s a képzelet ilyenkor azonnal a síron túli befolyásnak tulajdonítja ezeket.

A boszorkányokról (vjesticza) azt tartják, hogy ezek testöket itt hagyva, a szellemek módjára tüzesen, szerte röpkednek. Láttatlanul közelegnek az alvókhoz kiket halálra szántak, mellök baloldalát egy varázssvesszővel felnyitják, s bizonyos napra meghatározván bekövetkezendő halálukat, szívoiket kivesszik és megeszik; a mell azután ismét bezárul. A megsérült csak addig élhet, ameddig a szívet megemésztő boszorkány akarja, de azután lehelletének forrása visszahozhatatlanul bedugul.

A dögvészt is úgy személyesítik a szerbek, mint a lithvánok, s az új-görögök. Fehér fátyolba burkolt női alakok hurczolják e betegséget helységről helysére, házról házra, s nem egy ily betegséget kiállott egyén mindenre esküdözik, hogy ő is látott ily nőket, sőt beszélt is velök, e nők maguk képezik a dögvészt. Megjelenésök azonban korántsem az ő saját rosszakaratuknak vagy a véletlennek, avagy más gonosz befolyásnak tulajdonítandó; úgy tartják, hogy midőn a bűnök száma mindinkább nagyobbodik, maga az Isten küldi őket a messze távolból.

Egészen más irányban, ahol a természet folyása a

¹⁾ „Különös és igen csodálatos jelentés az újabban Szerbiában jelentkező vérszopók, vagy vampyrok felől. 1732. év.“ czime van egy kis füzetnek, mely két hivatalos, az osztrák kormánynak szerbiai uralma idejéből származó, és Belgrádba küldött, 1725. és 1732. években kelt jelentésen alapul. Az utóbbi, mely Károly Sándor württembergi herceghez, Belgrád akkori kormányzójához van intézve, igen terjedelmes, s egy alezredes, egy zászlótartó és három katonai orvos aláírásával van megerősítve. A herceg ekkor Stuttgartban tartózkodván, az ügy köz tudomásává lőn Németországban is s már attól kezdettek tartani, hogy e lidérczek oda is eljutnak.

szokatlan, a geniusz, vagy valamely erő által áttöretik, hívják űk segélyül a csodákat. A szerb képzelem leg-sajátosabb képét folyton a vilik képezik. Gyorsak és szépek, hajuk a szélben lebeg, így látták űket; mély erdőségekben s a folyók mellett laknak. Nem tudják biztosan, vajjon ezen viliket hallhatatlanoknak tartásák-e, avagy megengedjék, hogy űk is halandók lehetnek; de a nép képzelme szerint ezek hatalmasabbak mint az emberek és a jövendőt is tudják. Állítólag olyan emberek is találkoznak, kik a vilikkel bánni tudnak, ezek már születésükkor megjegyvezve voltak, s többet tudnak más embereknél. Azok, kik a tizenkét iskolán már keresztül estek, a vilik által a Wrszino kólón beavattatnak; ezután már időjárást csinálnak s a felhőket is vezetni tudják. A nemzeti hőst is atyafisodva találjuk a vilivel. Mások azonban, a közönséges emberek kerülni tartoznak űket. Ha valaki oly helyre jut, hol a vilik láttatlanul kólót tánczolnak és esznek, az félhet haragjuktól. Még az általok beavatott tanonczozból is a tizenkettedik mindenkor az övék, kit mindjárt a beavatáskor ott tartanak.

Tévelygés és babonaság mindez, de egyszersmind természetes érzemény és érzékteljes költészet.

Immár a szerb költészet birodalmában vagyunk, melyről alább szólandunk. Ez a fent vázolt előadásokon alapszik s azokat fejezi ki; ez is mint amaz minden ízben nemzeti, a közös iránynak és tehetségnek mintegy öntudatlan kiemelése. A legújabb dalok szerzőit sem tudná senki sem megnevezni; az illető nem is igényli, hogy annak tartassék, s tényleg nem is igen törődnek a szerző kilétével. Minthogy azok folyton változnak, s mint-hogy éppen azon dal, mely nem igen tetszik, ha kevésbé tehetséges erő adja azt elő, egy szerencsésebb énekes szájából, — kinek nemzeti érzelve és szelleme élénkebb — gyűjt és lelkesít, ezért tehát a szerző neve éppen nem határoz.¹⁾ Azt is észlelték, hogy Magyarországnak szer-

¹⁾ Ha a homéri költemények egyik-másik részében kevésbé hatályos költői ér észleltetik, mint a többiekben, úgy azon tapasztalatok után, melyeket a szerb dalok gyűjtése alkalmával észleltünk, azt következtethetjük, hogy némely dalra nézve azon

beklakta vidékein oly iskolák is vannak, melyekben ezen dalokat a vakok is tanulják, azonban e dalok nem az eredetiek. Szerbia és Hercegovina hegységeiben nem sokáig kell azokat tanulni, ott mindenki gyermekisége óta énekei.

A guszle, vagyis azon zeneeszköz, melylyel a dalokat kíséreni szokták, a hegységek lakóinál csaknem minden házban otthonos. Ha a téli estéken a tűz körül összegyűlnek, s asszonyok fonnak, azon férfi fog hozzá az énekléshez, aki legjobban ért hozzá. Az aggastyánok, kiknek felnőtt fiai vannak, s a fárasztó munkától tartózkodhatnak, e dalokat unokáiknak előadják, kik örömmel áradoznak e benyomás hatása alatt, mely őket először ismerteti meg a külvilággal. Még magára, a zárda igumenyjére nézve sem szégyen, hogy a guszle mellett énekeljen. Nem is annyira éneklés ez, mint inkább a dalnak egyszerű elmondása, minthogy az egyetlen húrral bíró eme zeneeszköz egyhangú csengése csakis a vers végén szólal meg. A hegységekben, hol az emberek egyszerűbbek, nagyobbak és vadabbak, a hősi ének járja leginkább, mely mindenütt ugyanazon alakú az ő sajátos öt trochäusával, a második láb után következő megállapított bevágással, melyben csaknem minden egyes versnek teljes értelme van; minél lejjebb jövünk a Duna és a Száva felé, minél szorosabban fekszenek a falvak egymás mellett, minél ildomosabb, barátságosabb és egyszersmind kisebb emberfajra találunk, annál inkább háttérbe szorul a guszle, s annál inkább a szerelmi dal kerekedik felül, mely főleg tánczra alkalmas, ügyesebb és folyékonyabb amannál, amennyiben a daktylust a trochäussal különféleképpen vegyítve, e nemében nem kevésbé nemzeti dalt képez.

A nagyobb gyülekezeteknél a hősenek dívik; a korcsmákban, hol a kártyajátékot még nem ismerik, ez képezi a legelőkelőbb mulatságot, s az kezdi az éneket ott,

pillanatban, midőn az a szóbeli előadás után írásba ment át, nem találtattak oly jó rhapsodiák, mint a többi dalokra nézve. Az énekest nem szabad szavalónak tekinteni, az ő feladata inkább abban áll, hogy az előtte a hagyomány útján ismeretessé vált dalt saját föltői erejével adja elő.

ki legelőször nyúlt a guszléhoz, vagy azt legjobban érti kísérni. Az ünnepek s a zárdák melletti összejövetelek alkalmával azok lépnek előtérbe, kik kizárólag az énekekre adták magukat, Szerbiában csakugyan még a vakok is, kik azonban a daloknak inkább terjesztői mint feltalálói, bár olykor, mint a boszniai Visnits Fülöp is, valóban költői adománynyal rendelkező egyének is találkoznak közöttük. Ezek egész köröket gyűjtenek maguk mellé, s azokat gyakran egészen a könnyekig megindítják.

Még azon szerbek sem vonhatták magukat ki a költészet befolyása alól, kik már az izlámra áttértek. Gyakran mindkét fél ugyanazon hőséneket zengedezi, csakhogy mindegyikök saját hitsorsosainak juttatja a győzelmet. Az urak nem foglalkoznak ugyan az énekléssel, de szívesen hallgatják azt mégis. Egykor Szerajevóban egy elfogott keresztényt csupán azért kérték a kadi által szabadon bocsáttatni, minthogy ennek énekei nagyon tetszettek nekik. A vallásbeli különbséget legyőzi a költészet, mely az egész törzset összetartja s az egész népben el. A hegyek, melyekben a fiú a barmot legelteti, a sikságok, hol a gabonát aratják, az erdők, melyeken az útasok keresztül mennek, valamennyi visszhangzik a daltól. Az kíséri minden munkájokat.

S vajjon mi a tárgya ezen daloknak, melyek oly sokszorosan beszőve vannak az életbe, s onnan csaknem öntudatlanul emelkednek ki?

Amit megél az ember, arról szokott beszélni. Itt, hol gondolni sem lehet valamely idegen előképre, a benső szellemi lét, melyből a cselekvés szokott kiindulni, sajátos eredetiségében kifejlődik szavakban is. A mindenkivel mintegy vele született gondolat világosságában, mely az élet alapját képezi, a költészet annak jeleneit felfogva, azokat ismét előadja természetihven, ábrázolva, azonban tisztább alakzatokban és értelmesebben, egyszersmind egyénileg és jelképezve.

A szerb dal először is a nép házi állapotait tárja eléinkbe.

Dicséri a földmivelőt, „kinek kezei barnultak, ki azonban fehér kenyérrel él“, szívesen foglalkozik az aggastyánnal, kinek szakálla tiszteletreméltóan rezeg, kinek lelke, midőn a templomból haza jön, oly tisztán van

hangolva, hogy az a virág leheletével, annak illatával hasonlítottak össze; legszívesebben foglalkozik azonban ama vonzalmakkal, melyek a családot egybefűzik, s arra nézve oly épületesek. A dalos örömet leli azon hajadonban, ki még tánczol, játszik, s maga is virág még; kíséri ennek kezdetleges vonzalmait azon pillanattól fogva, midőn ez annak tudatára ébred, s midőn azt még csak azon koszorúra bizza, melyet a patakba dob, egészen odáig, míg a hajadon az ifjúnak megvallja, hogy azalatt nőtt fel oly karcsúra, míg ő reá nézett, kíséri egészen az együttlét boldogságáig, mely felülmulhatatlan módon ecseteltek. Gyönyörű képek ezek, melyek a táj könnyed hátterében mesterileg tisztán készültek. Éppen itt, hol az élet oly nyersnek látszik, emeli ki a költészet az elrejtett mozzanatokot, melyeket az ember nem is igen mérészel bevallani, a legnagyobb gonddal. Azonban azt sem titkolja el, hogyan fejlődik a dolog később más irányban: amint a háziasszony az általa estenkint felüdülés végett a vízbe dobni szokott koszorút most már gyermekének adja át, ki azt a csávásba veti; mily gonoszok az anyósok; majd a sógornők feleseléseit ecseteli: a fecske boldognak mondja a kakukot, ki mindezt nem kénytelen hallani. Egy felületes vonás jelöli a különböző vonzalmak egymás közötti egybehasonlítását. A kedves talán előnyben áll a fivér fölött, a fivér pedig a férj elé helyeztetik; a feleségnek a nővér irányában való féltékenységét egész az iszonyatig ecsetelve találjuk itt. Élénken van előadva a testvérületi szövetség szentsége is. Jaj annak, ki szövetségbeli nővérét elcsábitja, vagy a hasonló összeköttetésben levő komaságot tisztátalan czélokra felhasználni megkísérlené! Mindaz, mi az emberi életben sajátos u. m. a lakodalmi menet, a nászajándék, a falu ünnepe, melyen a férfiak iddogálnak, s a fiúk parittyáznak, a leányok a kólót tánczolják, itt mind szemeink elé állittatik. A házbeli viszonyokat a mennybeli családra vonatkoztatják.

Azután ha a hősiességet dicsőítő ének felhangzik, az nem vonatkozhatik másra, minthogy mást nem ismernek, mint kizárólag a rablóvilágra. Ezt azzal igazolják, hogy a rablóélet a törökök ellen van irányozva, kik nemcsak hogy tévhitűek, hanem egyszersmind megbizhatatlanok, csalók, s igaztalanul jutottak birtokaikhoz. A rablás sze-

rezte vagyónukat, így mondják, a rablás fogja azt ismét el is venni tőlök. A határvidékeken úgy él a rabló, mint a légben repülő sólyom, szinte elképzelik azon ezerszeres veszélyt, melynek ki van téve, a sziklafalat, mely mögött leskelődik, a rejtett zugot, melyben csaknem az éhenhalásig kitart, s az ő győztes támadását. Majd úgy festik le őt, amint a puskát, mely ezen énekeseknél ugyanazon költői szolgálatot teljesíti, mint a régi költőknél az ív, s a nyíl, középénél fogva megragadja, jobb térdére ereszkedik, a fegyvert bal térdére fekteti s szemeivel biztosan czéloz; az okozott seb kiméletlen részletezéssel nyitvatik meg szemeink előtt. E dalok vad közvetlenséggel telvék. Azonban ezenkívül még mást is tartalmaznak. Ott, hol a szerelem ecseteltek, ez nem történik anélkül, hogy a hűségesre vonatkozó mély gyengédség mellett, a hűtelenre zúduló heves átkozódások, melyek kimeríthetetlenek, elő ne fordulnának; amint ott a gyűlölet szeretetté, úgy itt a szelidség durvasággá változik át. Gyakran az elesett emléke is szép figyelemben részesítetik. Az úr ápolja az ő foglyát, kivezeti a napfényre, hogy ott melegedjék, s végre szabadon bocsátja őt, megelégedvén azzal, hogy a váltságdíj megtérítéseért az Úristen kezéskedik. A fiatal feleség, kit az úr haza visz, nem száll le elébb a lóról, míg a börtön kulcsai elébe nem hozatnak, hogy az ott levő foglyokat szabadon bocsáthassa. Ezen érzelem, melyben az ellentétek is egyesítvék, s melytől áthatva, a szövetségi testvérek törüket egyszerre döfik a mindkettőjük által szeretett török asszony testébe, nehogy miatta meghasonlás támadjon közöttük, s amely érzelemben az agastyán, midőn fia gyilkosának levágott feje elébe hozatik, felkiált: Üdv nekem a mai napon, s örökre! s azután békével hal el, teljes és leplezetlen valóságában állittatik szemeink elé. Ilyen az ember a fejlődés eme fokán, ilyen az ezen törzshöz tartozó ember; amilyen a hős, olyan megéneklője is. A költészet mint rokon elem járul az élet köré, s annak eseményeit visszatükrözi, nem mindnyáját ugyan, csak a magasztosabbakat, a kevésbé nevezetéseket kihagyva, s annál világosabban.

Valóban méltó a megfigyelésre, amint a nemzet története a dalok által nemzeti birtokká lőn, s az élő emlékezet számára megmentetett.

A korábbi időket csaknem teljesen elfeledték; az emlékezet a nép utolsó fénykorán, s annak bukásán csüng, melyről mi is leginkább megemlékeztünk. Ez néhány nagy dalkörben állittatik elénkbe.

Először is Dusán István tűnik fel, éppen úgy, mint őt a történelem rajzolja, néhány hatalmas nemzetség közepén, melyekkel ovatosan kell elbánnia. Ezek oly színben tűnnek fel, mint azt a következő események megkövetelik: a Jugovitsok büszkén és hevesen, a Merljavtsevitsek pedig a demonokkal s a vilikkel szövetségbe. Az utóbbiak közvetlenül Dusán halála után a legfőbb hatalom birtokába jutnak. A történelem szerint e körülmény a gyenge Uros tehetetlenségének tulajdonítandó: a dal mint 40 napos gyermeket tünteti őt fel, atyja halála alkalmával. E nemzetséghez tartozók közül azonban nem tetszik mindnyájának az erőszakosság. Ugyanezen nemzetségből származik a nemzeti hős, Kraljevits Márko is, ki senkitől sem fél, csakis az élő Istentől. Ez a birodalmat elveszi atyjától és nagybátyjaitól, s annak adja, kit az megillet. Lehet e egy hőst fényesebben bemutatni? Márko ezért egyrésztől átkot, más résztől áldást arat, s mindkettő teljességbe megy, s a további kifejlődés éppen ezért csak a háttérből látszik.¹⁾

Márko azzal fenyegettetett, hogy ő a törököknek fog szolgálni. Egy másik dal-kör a Laszaritza azt írja le, miként került az ország a törökök kezére. Amint a történelem, úgy ezen ének is megemlíti ama belső meghasonlást és árulást, melyek e nagymérvű szerencsétlenségnek okai valának. Egyszersmind fájdalomteljes érzemény tükröződik vissza ezen énekben a kikerülhetetlen sors fölött. Milos, a Lázár hőseinek egyik legszennynélkülibb, legszebb és legnemesbike előre megjövendeli azt; a királynak égi hirnökök jelentik, mint bekövetkezendő eseményt, ki seregét még a csata előtt kiengeszteli; nem kevésbé szépen dicséretetik a küzdők vitézsége is, míg az árulóra átok száll. Meghatóan ecseteltetik az elesettek halála.²⁾

¹⁾ Ezen első dal-körhöz számíthatók ama énekek is, melyek Wuknál a II. kötet 5, 6, és 8–10. számai alatt foglaltatnak.

²⁾ Wuknál, a II. köt. 17–21., 23., 24. számaiban. Milos mindenkor igen hírneves volt. Ducas is dicsérettel említi őt. A

Márko nem volt jelen a csatában; titok marad előttünk, hogy miért nem; neki a harmadik dal-kör van szána. Márko nem úgy tűnik fel itt mint más, a hősök sorába emelt ember; ő 160 évig él, éppen ennyi ideig ül lován is, melyet ugyanazon medenczéből borral itat, amelyből ő maga is iszik, amint lován ül, úgy néz ki, mintha sárkány ülne a sárkányon; őt nem ölheti meg sem a kard, sem a buzogány; azon vilinek, mely az ő társát halálra megsebezte, lován nyargalva számos lándzsát vet magasan utána, majd elérvén őt buzogányával, addig nem ereszti el, míg az őt atyafisodásra fel nem kéri, neki segélyét mindennemű szükségeiben fel nem ajánlja, s az általa megsebesített társát meg nem gyógyítja. Miután pedig a monda ezen hőst oly csodálatos kellékekkel felszereli, vajjon hát mit végeztet vele? — Márko a törököknek szolgál. Úgy találjuk, hogy Márkót számos más szomszéd király éppen azon pillanatban templomi ünnepélyekre hívja meg, midőn őt a szultán harcra szólítja, s Márko Lúbóvöki kötelmeihez híven, a háborúba indul. Azonban mindennek daczára nem enged magával igazságtalanságot megtörténni: megöli azt a vezirt, ki az ő solymának szárnyát letörte, annak tizenkét társával együtt; atyjának halálát megbosszulja a gyilkoson, s még abban a pillanatban, haragtól tombolva, fordított bundában s buzogányával kezében berohan a szultán sátorába, ki megijed tőle, visszalép előle, s őt jó szóval és ajándékokkal kiengesztelni törekszik. Azonban elég az hozzá, hogy ő mégis — csak szolgál, ami számos kalandjai alkalmával újra meg újra ismételtetik. Majd egy szerecseny az, ki a szultántól az évi adófizetésével egyszersmind leányának kezét is kierőszakolja, majd egy demoni kinézésű albán, ki a hajózást, a zarándokolást s az adó beszédését fegyverrel megakadályozza, s ezekkel Márko kénytelen megküzdeni, minthogy a velők való

bolgároknál, az 1578. évben Gerlach is emlegettetni halotta őt. Midőn Euripesiz az 1530. évben a Rigómezőn átutazott, annyit beszéltek neki Milos felől, hogy egész fejezetet szentel emlékének (Itinerarium Wegrays etc. 1531. E iv) körülményesen s költőileg, amelyben a még mindig virágzó szerb költészetnek legrégebb nyomaira vélünk akadhatni. Diocleas áldozár mondái azonban korábbi időszakból valók.

harczot senki más nem fogadja el; Márko a török sereget egészen Arábiáig követi. Ugy látszik, mintha a nemzet ezen hősében saját szolgáltságát kívánta elöttüntetni, ama időszakból, midőn a szerb sereg a koszovói csata után majd minden évben részt vett Bajezid hadjárataiban, önállóan ugyan, s nem anélkül, mintha minden pillanatban reá nézve még veszedelmessé nem válhatott volna. A nemzet erőteljes és bátorsága nem volt megtörve, de azért mégis csak másnak szolgált. Ezt tünteti fel az ő hősébeu, kit a nemzeti érzelem minden vonásaival, a barbár és véres, egyszersmind kapzsi kegyetlenségével is előnkbe állit, s kire még talán a régebbi hősök dicsóságát is reá aggatja. Azon eseményt, mely a nemzet leigázását előidézte, a történelemmel némi rokonságban álló módon ecsetelhette, míg a szolgáltságnak hosszú időn át tartó állapotát csakis a mythosz által örökíti meg. Némelyek közölök azt is megénekelik, mint öletett meg végre „a sebezhetetlen“ (t. i. Márko) magától az Istentől, „a régi gyilkoló“ tól; oly költemény ez, mely telve van együgyűséggel s egyszersmind az egyszerűség magasztos érzelmével. Mások azt vélik, hogy Márko még mindig él; midőn az első löfegyvert meglátta, s annak biztos hatását tapasztalta, az erdős hegy-ség egyik üregében vonta meg magát, ott függ a kardja, s lova mohot eszik, ő pedig folyton aluszik; ha majd a kardja magától leesik, s lovának nem lesz már mit ennie, akkor újra felébred ő és ismét eljön.

Mindezen mondák nem összefüggő egymásutánban tárulnak elénk, hanem egyes dalokban, melyek mindegyike saját központtal bir, s melyek nem egyetlen költő öntudatos szelleme által csiszoltattak s egyesítetttek. Azonban hangja s értelme valamennyinek egy és ugyanaz; ugyanazon költői és népies világnézet, s a közönséges mese magasb egysége is kiviláglik azokból, mely a nemzetnek az ő nagyjaira s önállóságának elvesztésére irányuló emlékezetét élénk s mindig új hagyományban foglalja össze.

Nem egy későbbi eseményt is hozzá toldottak hasonló modorban. Hunyadynak, kit a szerbek saját földjöknek neveznek,¹⁾ tettei is megemlittetnek, néhány szel-

¹⁾ Azonban alaptalanul.

A fordító.

lemes mythoszszal telt dalaikban; más dalaikban a leg-régibb rablót énekelik meg; az uszkokoknak is van néhány ének szánva, amennyiben ezek a törökök ellen harczoltak, mert tengeri hajózásukat nem említik; az ének egészen a montenegróiak győzelméig kíséri a történelmet.

Ha béke honolt is az országban, a nép szelleme — mint látjuk — folyton a háború képeivel foglalkozott, s éppen azok ellenében, kiknek engedelmeskedett. Végre elérkezett az idő, midőn ezen harczias szellem ismét tevékenységre szállítottott oly események következtében, melyek egészen más összefüggésen alapultak, leginkább az ozmánoknak saját benső, valamint a külvilághoz való megváltozott viszonyain.

ÖTÖDIK FEJEZET.

A Törökországban támadt újabb mozgalmak keletkezése.

Mily rég óta, s mily gyakran megjövendülték már, hogy az ozmán birodalom kisebb pasalikokba fog szét-szállani s ezt mintegy látni is vélték már!

S valóban gyakran megtörtént, hogy a bagdadi, aciri, viddini vagy janinai hatalmas pasák az adófizetést megtagadták, sőt nyílt lázadást is támasztottak. Némely tartomány pedig mint pl. Egyiptom és Bosznia hosszú időn át képes volt fentartani magát bizonyos fokig független alkotmányával. Úgy látszott, hogy a barbareszeknek, természetesen a messze távolban s egészen más viszonyok közt keletkezett — példáját másoknak is követniök kellend.

Azonban eddigelé még mindig úgy történt, hogy a szultánnak folyton sikerült oly eszközökkel rendelkezhetni, melyek segítségével az időközi lázongásokat elnyomhatta s a birodalom egységét fenttarthatta.

Azonban az uralkodó család ősrégi tekintélye, melylyel annyi évszázadok lefolyása óta amaz országokban egyetlen más sem volt képes versenyezni, az egyházi és világi hatalomnak egy kézben való egyesítése, mely körülmény minden ellentállást megtör, a katonai intézményeknek a birodalom egyik végétől a másikig nyúló összefüggése, s a birói és egyházi hivataloknak a fejlődött közérzülettel éppen nem ellenkező behozatala, végre néhány nagyobb ulema-család csaknem örökséggé vált befolyásának megállapítása, mindezek oly tényezők, melyek folytán az egyik tartományt a másikkal s ezeket a központtal egybekötő kapcsok nem egy könnyen téphetők szét.

A török birodalomban létesítendő beható változás benső lehetősége inkább másutt keresendő.

Szerbia példáján eléggé láthatjuk, mily ellentétek merültek fel annak kebelében, hogy a kiüríthatatlan önérzettel, tántoríthatatlan elvekkel, s az elmúlt nagyság iránt élénk emlékezettel bíró népek miként zárattak ki az államból, ennek legfőbb elve alapján, s miként lettek szolgaságra kárhóztatva, s velök ellentétben állott a hit sorsosait uralomra jogosító, őket túlzó önbecsüléssel eltöltő s erőszakosságra ösztönző vallás.

Az elnyomott rájah még gondolatban sem kísértette meg, hogy magát felszabadítsa; ahhoz nagyon gyenge és meghasonlott volt, s ellenségei, kik egyszersmint urai voltak, minden ponton gondos figyelemmel kísérték.

Mi történik azonban akkor, ha az erők kifejtésében egymással versenyző, s a török elem fölött lassankint kétségtelen túlsúlyt kivívó keresztény hatalmasságok az ozmánok által elnyomott keresztényeknek segédkezet nyújtanak?

Azért is az orosz birodalom fölemelkedése az ozmánokat borzalommal töltötte el. A görög vallású uralkodó családnak, melynek mindinkább emelkedő fényétől a félhold elhalaványult, pusztá létezése a rájáhk engedelmességét kétségessé tette.

Midőn az 1770. évben a legelső orosz hajóraj az ägei tengeren megjelent, a görögök, bár túlságos merészséggel s elhamarkodva, rögtön felkelést szítottak úgy a szigeteken, mint a szárazföldön. Athén neve, melyet eddigelé csakis az ó-kort ismerők emlegettek, ismét jelentőségre tett szert a politikában s a kortársaknál.

Még általánosabb, nevezetesen a szláv néptörzshöz tartozó belföldi keresztényekre nézve még jelentékenyebb kilátással kecsegtetett az 1788. évben kitört háború.

Ausztria, mely a szerb patriarkaságnak menedéket nyújtott, s a türelmes József alatt a görög híveknek az unióra vonatkozó aggodalmait éppen nem táplálta, Oroszországgal szövetekezett a porta elleni támadásra, s azon szándékát, hogy t. i. annak európai uralmát megtörni s az emberiséget — mint József császár mondá — „ezen barbáron megboszulni“ akarja, éppen nem titkolta, s e

szándék valóban minden egyes hadjárat alkalmával mindinkább nyilvánult.

A görögök ezúttal sem maradtak tétlenül; a legnagyobb részt általok felszerelt és Lamprosz Katzoni parancsnoksága alatt álló hajórajuk megjelent a tengeren; Albániában és Maczedoniában is mozgalmak voltak észlelhetők; a leghatározottabban azonban a szerbek léptek fel.

József császárnak azon jó eszméje támadt, hogy a hozzája csatlakozandó szerbekből szabad csapatot alakítson, amely csapat csakhamar tekintélyes számú lovasra és gyalogosra szaporodott, s a háború tartama alatt a legjobb szolgálatoakat teljesítette, már Nándorfehérvárnak az 1789. évben eszközölt ostrománál is, méginkább pedig akkor, midőn e város elfoglaltatván, az egész ország birtokba vétetett. Miháljevics ezredes, ki a szerb menekültekből álló szabad csapatot vezényelte, Jagodina és Kjúpria mellett vőn állást, majd oly úton, hol eddigelé még soha sereg nem járt, sem pedig ágyú nem szállított, Karanovácz felé nyomult előre, s azt a törököktől elfoglalta; az 1790. évi január havában pedig Krusevácz előtt termett s katonáit a török és osztrák zene harsogás közepett csatarendbe állítván, a várost bevette; az ősrégi templomok, melyek Lázárknéz dicsőségét hirdetik, kinek ez volt főszékhelye, azóta azonban a törököknek lóistálló gyanánt szolgáltak, kitisztítatván, újra beszenteltettek s ismét keresztény dicsénekeiket visszhangoztatták.¹⁾ Nem jogtalanul dicsekednek a császári hadi tudósítások azzal, hogy a régi szerb királyság nagy részét visszafoglalták. A lakosok biztosra vették, hogy a bécsi császár alattvalóivá válnak ezúttal, mindenütt teljes odaadással csatlakoztak a császár seregéhez, a legtöbb kerületben a hűségi esküt is letették, s az elfoglalt helyiségeknek a közös ellenséggel szemben való védelmezését a császári csapatokkal egyidejűleg elvállalták.²⁾

¹⁾ Az Orosz-, Törökország és Ausztria közti háborúnak bővebb története. Bécs, 1791. 92. V. k. 30., 61. lap.

²⁾ Létezik egy az 1790. évi szept. haváról kelt beadvány, melyben szerb knézek és szerzetesek a temesvári szerb egyház-

Azonban most sem jutottak el annyira, mint remélték.

Mihelyt csak kilátás támadt arra nézve, hogy a császári udvarok javaslatai teljesedésbe mennek, Európa többi részeiben azonnal aggodalom támadt, hogy az illető császárok területeinek ily messzemenő megnagyobbodása folytán a súlyegyen megzavartatnék; a régi féltékenység, mely mindenkor a győztes ellen szokott fordulni, most is az ozmánok malmára hajtotta a vizet, s csakhamar kiviláglott, hogy az ozmánokat nem hagyják tönkre jutni.

Az azonban kétes volt, vajjon régi határaikat is visszanyerik-e? Az európai hatalmak közül legalább az, mely az Ausztria rovására esendő egyoldalú terület-nagyobbodásnak ellensége volt, élénken ellenezte e tervet. Az akkori porosz politikának, mely Hertzberg vezetése alatt még mindig a II. Frigyes által kijelölt iránynyal tartott terveihez tartozott, hogy Poroszországnak a lengyel határnál s más ezzel összefüggésben levő terület-változtatások ügyében teendő engedmények mellett Ausztriának hatalmát a Dunánál gyarapítani engedje és számára Moldvát és Oláhországot, vagy ha ez nem lehetséges, akkor legalább azon szerb kerületeket, melyeket a paszszarovitzi békekötés után birt, ismét megszerezze.¹⁾

Poroszország azonban ez ügyben még saját szövetséges társainál, Hollandiánál és Angliánál sem talált támogatásra. Egyideig azon kérdés foglalkoztatta a kabineteket, vajjon a status quo állíttassék-e vissza, vagy pedig némi változtatások engedélyezendők-e,²⁾ minthogy

gyülesnek kijelentik, miszerint készek a császárnak az országot örökre megszerezni, átadni, s azt bármely ellenség ellen megvédeni, csak ne adja át hazájukat a töröknek. Ha pedig a császárnál nem találnának ótalmat, úgy kényszerülve lennének más hatalom védelmébe ajánlani magukat. Kállay. A szerbek története, magyarból. Schwiecker I. köt. 281. lap.

¹⁾ V. ö. Précis de la carrière diplomatique du comte de Herzberg Schmidt Ádám történelmi folyóirata I. k. 28. lap. A német hatalmak s a herczegek szövetsége. II. kiad. 31—32., 348. lap.

²⁾ V. ö. A német hatalmak s a herczegek szövetsége u. o. 416. lap.

azonban a Franciaország részéről az összes európai hatalmakat fenyegető veszély mindinkább veszélyesebb jelleget öltött, végre tehát csakogy béke jöhessen létre, az lón elhatározva, hogy minden változtatás mellőzendő, s Szerbia ismét a töröknek adandó vissza.

Minthogy csakis a hatalmi viszonyok kérdésével törődtek, azért arra nem is gondoltak, hogy az ottani keresztény lakosság az általános részvétre méltónak bizonyult. Megelégedtek azzal, hogy bocsánatot eszközöltek ki azok számára, kik itt, vagy más török tartományban a nagyúrtól elpártoltak, s a császár pártjára állottak volt; ezek bántatlanul visszatérhettek birtokaikra.¹⁾ Ily módon Szerbiát összes váraival együtt a szultánnak visszaadták.

Azonban ne gondolja senki, hogy ezáltal a régi állapot is visszahelyeztetett volna.

A török biztosok, kik az országot átvették, az e tényből keletkezhető dolgok fölött aggódva, nem csekély bámulatot nyilvánítottak, midőn a részökre átadandó egyik várból egy, teljesen felszerelt s a császári hadsereg hadi gyakorlatait ügyesen végző szerb szakaszt láttak kivonulni. „Szomszédok“, így kiáltott fel egyikök „mivé képeztétek ki a mi rájáhinkat?!“ Nem tudom, mennyi igaz azon hirből, hogy a szerbek egy szabad csapatbeli tiszt vezérlete alatt még egyszer felkelést szándékoztak volna létesíteni, avagy e tisztet fejedelmökké választani; egy fiatal szerb nő, kinek ez utóbbi udvarolt, már előre, korai tréfából mint jövődöbeli fejedelemnö üdvözlötetett; annyi azonban bizonyos, hogy a nemzeti függetlenségnek a már egyszer felkeltett szelleme nem egy könnyen volt ismét kioltható, mert azok, kik a törökök ellen győzelmesen harczoltak volt, e győzelmek emlékezetén folyton ápolták önérzetüket.

Minthogy pedig Oroszország a Jassziban kötött s a moldva- és oláhországi, valamint az Archipelagus szigetein levő keresztény lakosok előnyére szolgáló, s már előzőleg javaslatba hozott béke szerződéseknak a maga részéről is újra nyomatékot adott, könnyű elképzelni, mily hatalmasakká váltak a keresztény nemzetek ellent-

1) Traité fait à Sistowa 4 Avût, 1791; Martens V., 244. —

állásának és függetlenségének elemei az európai Törökországban ama háború következtében.

Azonban e háborúnak még más eredménye is lőn, amely egészen különböző, sőt ellentétes természetű vala.

Bizonyos idő óta ugyanis a török kormány tudatára jött annak, hogy szomszédai túlsúlyra vergődtek felette, s hogy jelen állapotában azoknak ellentállani képtelen. Csaknem kétségbe esett tehát most, hogyan segíthessen magán, saját erejéből. III. Musztafa szultán így kiáltott fel: „A birodalom összedőlt, ne gondoljátok, hogy az mi alattunk újra feltámad!” A legvégsőre is el lévén készülve, Abdul Hamid egyik vezére úgy nyilatkozott, hogy „hiszen Ázsiában is vannak oly árnyas völgyek, hol szintén lehetne kioszkokat építeni.“

Konstantinápoly népe azonban nem oly könnyen adta fel a régi szerencsébe vetett bizalmát. A szenvedett vereségeket ugyanis vezérei személyes tunyaságának tulajdonítva, tekintetét reményteljes várakozással Szelimre, a trónutódra irányozta, kit mindazon erényekkel ékesítve képzelt magának, melyek a korábban foglalvánk: ¹⁾ a közhelyeken felhangzott a kiáltás: Ez az, ki a birodalmat ismét visszahelyezi annak előbbi fényébe!

Szelim valóban, mindjárt trónra léptekor ily tervvel foglalkozott. Keresztény szomszédainak túlsúlyra jutott hatalma, mely éppen ezen évben (1789) kézzel foghatóban nyilvánult, mint bármikor az előtt, még inkább sürgette őt, mint bármikor is, hogy ezt megkísérelje. Csak-hogy egészen másképpen fogott ő a munkához, semmint a közvélemény várta.

A nép azt remélte, hogy a régi szultánok példájára ő is személyesen indul a háborúba, s valamennyi ellenségeit leveri, a szent könyvek s az igaz hívő moslimiek értelmében. Szelim azonban, ki a balesetek kútfőit elleleinek túlsúlyú katonai eszközeiben s azok hadi gyakoroltságában kereste, elhatározta, miszerint előbb az öz-mán csapatokat azokéval egyenlő színvonalra emeli, hogy azután nagyobb bizalommal vezethesse őket a harcba.

¹⁾ „che sia valoroso, attaccatissimo alla sua religione, intraprendente et avido di gloria militare.“ Zulian, Relazioni di Constantinopoli, 1789.

Hogy ennek meg kell történnie, azt már régóta tervezték mindazon európai hatalmak, melyek a szultánban, ha ez csak némileg is harczképesse váland, hasznos szövetségestársat véltek úgy Ausztria, mint főleg Oroszország ellenében találhatni. Főleg Franciaországban foglalkoztak e tervvel leginkább.

Nem hozzuk itt fel Bonneval vagy Tott kísérleteit, mely utóbbi egy francia követ kíséretében Konstantinápolyba rándult, említésre méltóbbnak találjuk azon körülményt, hogy az 1785. évben nagy számú francia tisztet találunk Törökországban, kik a török udvarzsoldjában állva, buzgón fáradoztak, hogy ott katonai reformokat létesítsenek.¹⁾

Ezek a törökök számára ágyúkat öntöttek s őket betanították, hogyan kell az ágyút irányozni és elsütni; kisebbszerű sánczok hányattak fel, hogy azokon a támadás és védelem gyakoroltassék; új hajók építették francia minta szerint, csakis az tartatván meg belőlük, ami a török felszerelésben czélszerű volt; sokan emlékeznek még reá, mily buzgalommal fáradozott Gázi-Haszán a kapudán pasa, ki ez idő tájt a Levantéban könnyű szerrel a leghiresebb férfivá lőn, mindazon dolgokban, melyek a török tengerészetnek javára szolgálhattak.

Mint hogy a francziáknak már ez időtájt az volt a főszempontjuk, hogy az oroszok tengeri erejét a Fekete-tengerre szorítsák, a törökök számára Kila és Riva mellett²⁾ a csatorna mindkét oldalán erődöket építettek, melyek Konstantinápoly őrszemeinek nevezettek, s az ottani bejáratnál egy egész üteget állítottak fel. Szándékuk

¹⁾ Relatione di Constantinopoli del bailo Agostino Garzoni contenuta in due dispacci del medesimo del 10. Nov. 1785. „La Francia, che sempre ha presso cura per la sussistenza di questo impero, si avvide che tolto il principal baluardo della Crimea dovevasi riconoscere come vacillante il suo destino. Allarmatasi perciò spedì a questa corte un copioso numero di ufficiali tutti pagati dalla corte stessa d'ogni genere e professione per introdurre ordine disciplina e scienza tra li Turchi per renderli atti ad resistere alli attacchi delli loro nemici.“

²⁾ Garzoni: „ne' ziti ch'erano affatto esposti ed abbandonati. V. ö. Andreossy, Voyage à l'embouchure de la mer-noire, 115., 319. lap.

oda irányult, hogy az összes török erődítményeket átalakítsák.

Szelim szultán, mihelyt a béke helyre állt, ezen kísérletekhez kötötte javításait.

A tengerészet számára mintahajókat szerzett Angolországból; hajóépítői azonban többnyire francziák valának; Szinope, Ródusz és Konstantinápoly kikötői ezután csakhamar megélénkültek.

Az összes ágyúk, főleg a tábori ágyúk, a franczia ágyúk ténylegata szerint átalakítottak.

A határok védelmét pedig a várak kijavitása által — amint Ismailban láttunk egy angol tábornokot ez ügyben működni — s még inkább a mérnökök kiképzése által igyekeztek előkészíteni. III. Szelim gyakran meglátogatta az e célra Szulitzában létesített hadi iskolát, itt tervezeteket és szereket mutatott be magának, s a tanoncokat bátorította. Nem egy jó franczia könyv, mint pl. Vauban egyik munkája fordítottatott le török nyelvre és nyomtatásban is megjelent; a franczia nyelvnek is volt náluk tanára alkalmazva, s könyvtárunkban többi között az enciklopedia is feltalálható vala.¹⁾

Bármennyire ellenkezésben állott is mindez a mozlimok öröklött fogalmaival, mégis tetszett az nekik, mint-hogy azon intézményeket, melyeken az ő államuk alapult, közvetlenül nem támadta meg.

Az már inkább feltűnt, midőn a szultán az ő tüzéreit, (topdsi) egy, a janicsárokkal közeli viszonyban álló hadtestet is reformálni készült; csakhamar kiviláglott azonban, hogy a szultán itt még nem fog megállni.

Beszélik, hogy egy orosz fogoly, ki török születésű s az orosz hadi szolgálatba meglehetősen be avatva volt, gyakorolt volna be legelőször európai módra egy hitehagyottakból álló csapatot, a nagyvezér megelégedésére; végül a szultán is megjelent, hogy ő is megtekintse, miként szoktak a hitetlenek harcolni, s a pillanattól fogva teljesen megkedvelte azok harczmodorát.²⁾

¹⁾ Jucherau de S. Denys, Révolutions de Constantinople en 1807 et 1808. I. k. 78. l. Macfarlane biztosít, hogy ennek hírei valóknak bizonyultak.

²⁾ Survey of the turkish Empire 1798., p. 99. l. V. ö. D'Ohsson VII. k. 371. l.

Omer a neve ezen ozmán Lefortnak. Egy ideig ő vezényelte az általa betanított tufenkdsik csapatát.

Omer aga sikere Szelimet megerősíté azon szándékában, hogy az európai hadgyakorlatok módját a török seregben is, főleg pedig a rendes gyalogságnál, a janicsároknál is behozza. Egy velencei tudósítás bizonyítja, hogy ezen ügyben, az 1793. évben a divánban komolyan tanácskoztak.¹⁾

Azonban csakhamar szemmel látható lön, hogy mi mindennel van összekötve az ilyenmú terv kivitele.

A janicsárokat, kik állásaikat mint megannyi javadalmat tekintették és csakis a zsoldkiosztás napjain jelentek meg rendes, zárt sorokban, továbbá azon városokban, hol a helyőrséget képezték, egyszersmind uralkodtak is és iparúzéssel is foglalkoztak, ezeket most eredeti rendeltetésükre visszavezetni s az európai szolgálatmód kényszere alá vetni oly vállalat volt, mely nemcsak végtelen nehézségekkel volt összekötve, hanem a legnagyobb politikai jelentőséggel is birt.

Oly országban, melynek összes állapota csakis hódításon és erőszakos foglaláson alapult, s mely a hadi osztály közvetlen uralmára támaszkodik, minden katonai változásnak egyszersmind politikainak is kell lennie.

Éppen a janicsárok képezték egyes, nélkülözhetetlen láncszemeit a béke s a háborúra szolgáló ősrégi ozmán intézmények lánczának.

Szelim azonban más tekintetekben is beható változtatásokat tervezett. A már örökölhetővé vált nagy hűbéreknek meg kellett szünniök, hogy jövedelmeik az első haláleset alkalmával a birodalmi pénztárba folyjanak, s ezáltal más csapatok zsoldjainak fedezésére használtassanak. A pasa ne legyen többé korlátlan úr az ő tartományában, kineveztetése csakis három évre legyen érvényes s csak akkor legyen megújítható, ha ez idő alatt az illető a tartomány lakosait kielégíteni iparkodott. Egy oly eszme merült most fel, melynek kivitele az egész török államszervezetnek új alakot adott volna, vagyis

¹⁾ Niccolo Foscarini: Il divisamento pure di rendere addes-trati i Gianizzeri negli esercizi militari occupavari pensieri del consiglio.

hogy a bérbeadás mellőzésével az összes nagyúri jövedelmeket a kormány hivatalnokai kezeljék.

A vezirat (nagyvezir) hatalma máris korlátoztatott, s a diván hatásköre az európai titkos államtanácséhoz közeledett.¹⁾ Tizenkét magasb rangú hivatalnokból állott ez, kikkel a nagyvezir minden fontosabb ügyek alkalmával tanácskozni tartozott. A diván egyik tagja külön felhatalmazással birt, hogy bizonyos közvetett jövedelmeket beszedhessen, melyek az ujonnan alakított csapatok fentartására szolgáltak, az utóbbiak egyszersmind lovassággal is gyarapítottak lassankint, s tekintélyes hadtestet képeztek.

Nem szándékozom ezen intézmények bővebb taglásába bocsátkozni. Idővel Nurinak, a birodalmi történetírónak azon éveket tárgyaló műve bizonyára nálunk is olvasható leend, melyben — mint értesülünk — az újabb intézményekről (nizami-dsedid) bővebben lesz szó. Akkor lehetségessé válik ezeknek egymásközötti összefüggését világosabban szemlélhetni, mint az eddigelé az európai utazók és követek egyoldalú jelentései alapján történt.

Reánk nézve elégséges, ha azt tekintjük, hogy a török államszervezetnek tulajdonképpen moslim része, az uralkodó vallási és hadi testület, mily hatalmas mozgásba hozatott III. Szelimnek azon tervei folytán, melyek mindjárt uralkodása kezdetén az utóbbi háború sikereiből keletkeztek.

A reformok szelleme, mely a 18-dik századnak éltető eleme volt, Törökországot is megszállotta.

E tekintetben Szelimet bátran össze lehet hasonlítani oly fejedelmekkel, mint III. Gusztáv, XIV. Kelemen, II. József, vagy oly államférfiakkal, mint Pombal, Aranda, Struensee, kik többé-kevésbé kortársai valának.

¹⁾ Foscari: „La prima ed essenziale (innovazione del Sultano Selim) fu quella di diminuire la somma autorità del visirato con l'istituzione del nuovo consiglio di stato, in seguito — aumentato dal numero degli individui che lo compongono e che lasciai in uno stato di somma attività, ed abbenchè possa dirsi che l'istituzione di esso consiglio abbia prodotto un essenziale cambiamento nella costituzione di quel governo, pareva a tutti probabile che sarebbe per continuarsi.

Ha ily neveket említünk, akkor nem szükséges bővebben kifejtenuünk, mily veszélylyel járnak az ily vállalatok úgy az illető államra, mint azon személyekre nézve is, kik ahhoz hozzá fogni merészelnek.

Kétszeresen súlyosak valának ezen veszélyek Törökországra nézve. Az uralkodó osztály általános megrendülése szükségképpen maga után vonta a leigázott nemzetek függetlenség után törekvő vágyainak pártfogodását. Egészen új bonyodalmaknak kellett ebből támadniok, aminthogy valóban támadtak is. Törökország összes újabb történelme ezeken alapszik, valamint a szerbiai mozgalom is ide vezethető vissza.

ÁTODIK FEJEZET.

A szerbiai zavarok keletkezése.

A birodalom valamennyi janicsárjai között egyik sem daczolt annyira a szultánnal, mint a Nándorfehérvárott székelő janicsár-csapat.

Ama számos más visszaélésen kívül, mely itt még inkább divott, mint bárhol másutt, a janicsárok formális harcza keveredtek a többi törökökkel, a pasával és a spahikkal, mely harcza őket mintegy feljogosítani látszott arra, hogy ezeket kizárják s az ország fölött annál erőszakosabban uralkodjanak. Vezéreiket már dahi néven nevezték a barbareszk deyk mintájára, kik szintén a pasákkal folytatott harcza között emelkedtek ki az eredeti lázongó csapatból, Tripoliszban kevéssel azelőtt.¹⁾ A janicsár-ágak mellett, milyen például Achmet volt, ki vakmerő bátorsága folytán Deli-Achmetnek neveztetett, s 1000 emberből álló kísérettel rendelkezett, a pasa mitsem számított; köztudomású, hogy József császár is inkább az agakkal bocsátkozott tárgyalásba mintsem a pasával. Közvetlenül a háború kitörése előtt Mechet Ali Szeimovits 14 más spahival együtt Achmet janicsárjai által meggyilkoltatván, ezt emiatt senki sem merészelte megbüntetni: Achmet mégis megjelent a Kjúpria melletti török seregnél, mely Nándorfehérvár felmentésére volt kiszemelve.

Nándorfehérvár eközben az ő segélyének igénybe

¹⁾ *Wahl*, Encziklopédiája I., XXIV., 351. lapján felemliti, hogy ezen szó már a régi mekkai köztársaság idejében, s azután az izmaelitáknál is fejlebbvalót, vezért jelentett.

vétele nélkül is felszabadult az ostromzár alól, s annélkül, hogy Achmet hitsorsosai védték volna.

Miután e vár az európai hatalmak közbenjárása folytán ismét török kézre került, a szultán azon igyekezett, hogy itt először is ezen kelletlen, nagyhatalmú társaitól megszabaduljon.

Ebu-Bekir, az ujonnan kinevezett nándorfehérvári pasa oly tartalmú fermánnal volt ellátva, mely a janicsároknak megparancsolta, hogy ezek Nándorfehérvárt és az egész pasalikot kerülni tartoznak. De ezek ott mindjárt kezdetben ismét annyira befészkeltek magukat, hogy e parancs csakis csel és erőszak útján lón foganatosítható. Mielőtt Ebu-Bekir ama fermánt még csak kihirdetni is bátorkodott volna, előbb a janicsárok leghatalmasabb fejét kellett láb alól eltennie. Midőn ugyanis a nisi pasalik határaihoz ért, a spahik azonnal siettek üdvözlésére. Az előbbeni többi tartományfőnökök is megjelentek itt, közöttök Deli-Achmet is. Ez oly nagy számú kísérettel volt körülvéve, hogy ellenében egyelőre nem bátorkodtak fellépni. Csakis midőn a második kihallgatásra csekély kíséretével a lépcsőn felfelé haladt, támadták meg őt, de akkor is csak orozva: a pasának lesben álló szolgálója lőtte őt le hátulról. A fermán ezután rögtön kihirdettetett, s egyszersmind foganatosított is. A spahik ismét visszahelyeztettek a tized s a glavnitza élvezetébe, a kivándorolt szerbek pedig biztosabban számíthatván a reájuk nézve előnyös béke határozmányra, régi birtokaikat ismét átvették; a janicsárok fekvőségei ellenben koronajavakúl nyilvánítottak, ők maguk pedig a szomszéd tartományokban kerestek menedéket.

Másképp nem is volt ez lehetséges, csakis a csel és a véres erőszak útján lehetett az igazságnak érvényt szerezni.

Legkevésbé sem csodálkozhatunk azonban, ha az ily módon megfenyített janicsárok ellenszegültek, s némely érdektársaiknál ótalomra találtak. Paszvan Oglu lázadása Viddinben a janicsároknak éppen kapóra jött.

Nem lehet ugyan teljes bizonyossággal állítani, hogy az innen vette volna eredetét.

Amennyire tudjuk, Ozman Paszvan Oglu először is az 1788. évi háborúban tüntette ki magát egy csapat

önkéntes élén, majd azután erőszakkal jutott családi birtokához, melyből atyja elűzetett volt.

Egészen más harczosok voltak azok, kikkel ő kezdetben szövetkezett: oly katona-csoportok (krdsálik) melyek a békekötés után a porta szolgálatából elbocsáttatván, minthogy éppen nem volt kedvök kézi munkájuktól, a fegyvertől azonnal megválni, Macedóniát és Bolgárországot rettegésben tartották, mindenütt felajánlván szolgálataikat, ahol csak a pasa a nagy úrral, vagy a tartomány a pasával meghasonlott, avagy pedig saját kezükre raboltak és gyűjtogattak. Miután Macedóniának egyik legnagyobb városát (Moskopolis, avagy Boskopolis) romhalmazzá változtatták, a többiek is siettek, hogy velök évi adófizetés útján egyezsége jussanak. Az volt a főbüszkeségük, ha pompás lovaikon, aranyban és ezüstben, drága fegyverekkel felszerelve ide s tova nyargalhattak; kíséretükben rabszolganők (gjuvendi) is találkoztak férfi öltözetben, kik őket a szórakozás óráiban nem csak játékkuk és táncaikkal gyönyörködtették, hanem a csatába is elkisérték, hogy ott lovaikat tartsák, ha azok gyalogharczot vívnak; minthogy e csapatok soha sem tartottak isteni tiszteletet, azért tehát mindenkit felvettek soraikba, akár keresztény, akár mohamedán volt az. Más katonák mintájára ők is az ő bimbasijok (ezredes) és buljukbasijok (kapitány) parancsnoksága alatt állottak; bárki is, aki erőszakos uralomra törekedett, szívesen látta őket, valamint ők is az illetőt.

Leginkább ily elemekkel találjuk Paszván Oglut összeköttetésben, ki így szólt hozzájuk: „Tietek a zsákmány, az enyém pedig a dicsőség“, s miután egy ideig megtűrt egy pasát oldala mellett, azt csakhamar elűzte, s a három ló-farkat saját részére követelte. Widdinben 10,000 krdsálit gyűjtött maga körül.

Nem lehet azonban tagadni, hogy miután maga is olyan ember volt, ki az örökölt hűbért visszakövetelte, mindennemű újításnak ellensége volt, s a Szerbiából kiűzött janicsárokat felfogadván, ezeknek ügyét magáévá tette; sőt nevét is bejegyeztette az ő lajstromukba.

Ez talán azzal függ össze, hogy a janicsároknak viddini parancsnoka azoknak valamennyi szerhád-agái között a legmagasb rangban állott, a turnadsi-basi emlé-

keül, kit egykor I. Bajezid a dsemaat 68. ortájával helyezett oda be. E név azóta mint czim folyton fenállott.¹⁾

Ezenkívül az oly újításokkal, melyeket az ozmán lakosság csakhamar vallásellenesnek tekintett, szemben kifejtett ellentállás (igy pl. külön irattal kellett bizonyítani, hogy a szurony s a könnyű tűzérség nem koránellenes) a nagyravágyó hatalmasnak fontos állást szokott szerezni.

Az ez idő tájt Konstantinápolyban tartózkodó Olivier bizonyítja, hogy az ottani janicsárok formálisan megtiltották a szultánnak, hogy Paszván ellen fegyvert fogjon.²⁾

S hiában is küldött a porta az 1798. évben Paszván ellen egy másik, ázsiai és európai csapatokból álló hadsereget. Paszván úgy nyilatkozott, hogy ő is összegyűjthetett volna 100,000 embert, de ő inkább tíz ezerrel akar győzni. S valóban a kisebb szám képezte az előnyét. A közeledő pasák között kevés egyetértés volt, miért is a kedvező pillanatot teljes erővel kiaknázhatta; midőn tehát egy napon a hosszú ideig tartó eső a kunyhókban és sátorokban táborozó ellenséget eléggé megviselte, a krdsálik, kik a jól ellátott városban épen és harcikedvben maradtak előtörtek, s a bágyadt ellenséget szétugrasztották. Ez időtől fogva Paszván Oglutól szomszédjai messze földön szerfölött rettegetek. Időközben hatalmába keríté Czernetz, Nikopel és Krajovát, s ha később ezen helységeket ismét el is vesztette, az csakis a törökök és az oláhok rendkívüli erőfeszítéseinek volt tulajdonítható. A kis Oláhországból sokan Erdélybe menekültek; mások pedig azzal gyanusítottván, hogy Ogluval egyetértének, ezért megfenyítették;³⁾ Bulgáriában zavar és kölcsönös

¹⁾ D'Ohsson. VII. k. 310. lap.

²⁾ Voyage dans l'empire Othoman. Les soldats disaient hautement, qu'ilo ne feraient jamais la guere à un Musulman qui n'avait selon eux d'autres torts que celui de vouloir empêcher que lon ne portat atteinte à leurs droits.

³⁾ Engel. Oláhország újabb története. II. k. 67. lapján Paszván Oglut illetőleg Szetzenre (Zachs) utal, 1803. aug. havi lev., kinek hirei azonban nagyon is hézagosak.

elkeseredés támadt, míg végre a porta elhatározta, hogy békét hoz létre és Paszvánnak a három ló-farkat valóban megküldi.

Szerbia sorsa ezen eseményekkel többszörös összefüggésben állott.

Ebu-Bekir s utódja, Hadsi-Musztafa, kik a janicsárokat távol tartották, az országot az erőszakkal éppen ellentétes értelemben kormányozták. Nyugodtan éltek most a rájáhk és boldogok voltak, hogy végre valahára igazságos, szelid kormányzat alá jutottak.

Az ország virágzásnak indult, s a marha-tenyésztés folytán meggazdagodott, vagyis a sertésenyésztés volt az, mely a nagy erdőségek kiirtása s a jobb földművelési rendszer behozatala előtt Angol- és Németországban is virágzott: — kiszámították, hogy az országnak csupán Ausztriával való forgalma évenként több 1,300,000 forintot jövedelmezett, Hadsi-Musztafa oly jóakaró gondot tanusított, hogy őt „szrpszka maika“, szerb anyának nevezték el. Az sem ártott most senkinek sem, ha a császár szabad-csapatában azelőtt szolgált. Nenadovits Alexa, ki abban azelőtt tisztii rangot foglalt el, most mégis főknézül neveztetett ki. Midőn Paszván Oglu Szerbiát is szorongatni kezdé, s talán a janicsárok ösztönzésére Kládovót elfoglalta és Porets szigetét is hatalmába ejteni igyekezett, Hadsi-Mustafa éppen nem habozott, hogy a szerbeket is fegyverre szólítsa. Megmagyarázta nekik, miszerint mégis csak jobb lesz reájuk nézve, ha baromcsordáik egy részét eladják, s annak árán fegyvert szereznek, mintha az ellenség mindenükből kifosztja őket. Még számos fegyver volt az országban az utóbbi háború óta, s ezeket most örömmel elővették a sutból. Most tehát azon szellem, melyet egykor Ausztria élesztett, egy török pasa alatt újra életre kelt. Maguk a knézek is felszereltek egy hadsereget, melynek bimbasija (vezére) Arambasits Sztanko, egy rablófőnök fia, hirnévre tett szert. A szerbek ismét győzedelmeskedtek a törökök felett, ez időszerint a többi törökök oldalánál, bár ezeknek nem voltak teljesen alárendelve. Sztanko nem engedett a sereg török parancsnokainak, s az egyiknek ki egykor az ő foglyát levágta, szintén hasonlóval fizetett. A pasa és a népség, minthogy közös érdekükben állott, egye-

sülten verték vissza Paszván Oglut s a vele szövetséges janicsárokat.

Mily fontos jelentősége volt annak, hogy a porta nem csak arra érezte magát indíttatva, hogy Paszván Ogluval jóakaratu egyezményt kössön, hanem ezenkívül a Nándorfehérvárból kiűzött janicsárok érdekében kedvező feltételt is kieszközölt! Az ozmánli büszkesége felázadt a gondolatra, hogy az igazhívő öreg mozlimek egy pasalikból eltávolíttassanak, míg ellenben a keresztény alattvalók oda bejuthassanak. A mufti azon nyilatkozatot tette, hogy az törvényellenes dolog, miszerint az igaz hívők a rajáhk kedvéért birtokaikból kiűzessenek. Erre azután a diván megparancsolta a pasának, hogy a janicsárokat, noha ezek egy fermán alapján száműzettek, s mint egy lázadónak czinkostársai nyílt lázadásban állottak, ismét befogadja. Hadszi-Mustafa az ő törvényes kormányával ellenkezésbe jutott volna, s nagy bajnak tette volna ki magát, ha vonakodni merészlendett. A janicsárok tehát visszatértek.

Világos, hogy ebből okvetlenül bajnak kellett támadni.

A janicsárok kezdetben ugyan nem igen sokat nógatták a pasát, hogy birtokaikat visszaadja, nem fenyegettek erőszakkal, meg lévén elégedve, ha a vámnál avagy az udvarnál állomást nyerhettek. Azonban csakhamar ismét mozogni kezdetek a régi módra, s természetes, hogy ezt először is a rájáhk érezték meg.

A sabáczi kerületben fekvő Szvileuva nevű helységben egy Ranko nevű feddhetetlen életű férfiú lakott, ki az ő knesinájának főknéze volt. A poreza (adónem) beszédese idejében Novljanin Bego, sabáczi janicsár azt követelte tőle, hogy ez adót pár száz piaszterrel toldja meg az ő javára. Már maga e követelés mutatja, milyen volt ekkor az ügyek állapota; Rankónak meg volt a bátorsága, hogy azt visszaútasítsa. Azonban a janicsár nem hagyta ezt bosszulatlanul. A faluban nem merte a knézt felkeresni, midőn azonban Rankó egykor Sabáczon megjelent, a janicsár néhány kíséreléssel együtt utána ment a korcsmába, s őt agyonlőtte. A pasa nem volt hajlandó ezt elnézni, valamint a régi rendetlenségek ismétli uralomra jutását eltűrni. Miért is 600 főből álló csapatot küldött a janicsár ellen, ki időközben mindinkább

növekedő párthíveivel a sabáczi erődöt hatalmába keríté, s őt ott ostrom alá vétette. Novljanin Bego megszökött Boszniába. Azon erőfeszítések folytán azonban, melyeket Hadsi-Musztafa tőn, hogy a janicsárt megbüntesse, az egész testület gyűlöletét és haragját magára vonta.

Valószínűleg a janicsárok testülete adott reá okot, hogy Paszván Oglu ellenséges szándékait a pasalik ellen ismét megújította. A pasa, hogy a határokat megvédhesse, kénytelenítettett törökökből és szerbekből álló legjobb seregét fiának Dervis bégnek vezénylete alatt a csatatérre küldeni. Éppen ezt várták a janicsárok is. A kedvező alkalmat megragadva, Nándorfehérvárt hatalmukba ejtették s a pasát a fellegvárba zárták. Itt tartatta volna ugyan magát, míg fia, kit azonnal értesített, megérkezik, ha krdsáli katonáinak buljuk pasája a janicsárok által megvesztegetve őket egy árkon keresztül a várba nem vezette volna. Ugyanazon napon, midőn Dervis bég seregének élén Groczkánál (Nándorfehérvár közelében) megérkezett, atyja éppen akkor fogságba került. Hadsi-Mustafa a janicsárok által először is kényszerítve lőn, hogy e sereget saját parancsa folytán eltávolítsa, s alig széledtek széjjel a szerbek, s alig vonultak el a törökök Nisbe, midőn saját várában meggyilkoltatott. A janicsárok pedig azt jelentették a portának, hogy Hadsi-Musztafa törökellenesen viselkedett, s a rajáhhkal tartott, miért is most elnyerte érdemlett díját. Egyszersmind új pasát kértek a portától.

De nem azért, hogy annak talán inkább szándékozta volna engedelmeskedni, mert a gyilkosságot csak azért követték el, hogy a hatalmat magukhoz ragadhasák. A janicsárok négy főembere, u. m. Fotsits Mechmet aga, Aganlia, Mula Juszuf és Kutsuk Ali a főhatalmat egymás között felosztván, újra felvették a dahi czimet. Mindegyiköknek külön tartományrész jutott osztályrészül, azonban együtt székeltek mégis Nándorfehérvárott, s a közös hatalmat innen gyakorolták; a gyakran előforduló egyenetlenséget pedig az öreg Fotsó, Mechmet aga atyja jól értette mindenkor elsimitani. Az ujonnan kinevezett pasának, Haszán agának csakis annyi hatáskört engedélyeztek, amennyit részére megadni jónak láttak; ők határozták meg s fel is emelték a porezát valamint más

adónemeket is, s egészen új kormányzatot honosítottak meg.

De nem elégedtek meg csupán az őket folyton környező janicsárokkal, hanem egy másik fegyveres hatalmat is gyűjtöttek maguk körül. Bosnyákok és albánok özönlöttek ide felszabadittatásuk hírére számosan, félmeztelen emberek, kik azelőtt hajókat vontattak, most azonban csakhamar arab csődörökön lovagoltak bársony, arany és ezüst öltözetben, s mindenki irányában erőszakosak voltak, csakis urok irányában viseltettek teljes alázattal. Nem valamely fegyvertény véghezvitelére használták őket, hanem az uralom gyakorlására.

A dahik az ő előkelőbb társaikat, főleg a janicsárokat kabadahia név alatt a kerületi városokba küldötték, s minthogy egyetlen kadi sem merészelte szavát felemelni, ezek a hatalom gyeplőit annál erősebben tartották s mint urak viselkedtek ott. A falvakban az úgynevezett szubas-ok jelentek meg, mint a birói és hatósági hatalom végrehajtói, gyakran azon boszniai csőcselékből származók, kik most élet s halál felett rendelkeztek, a földmivelő verejtekéből élösködtek s gazdagodtak meg, és azután urok első intésére mellette termettek. Csaknem egészen oly intézmény volt ez, mint az egyiptomi, hol a Kairóban egyesült mamelukok az országot annak kerületei szerint maguk közt felosztották s azon az ő kiesefjeik által uralkodtak, anélkül hogy sokat törődtek volna a Konstantinápolyból kiküldött pasával.

De itt még tovább is mentek. Talán az volt a legnagyobb változás Szerbiában, hogy a janicsárok földesurak gyanánt akartak szerepelni a vidéken. A tsitlukszahibi czímen a falvakban levő földeket saját maguknak igényelték, s ott gyakran szép épületeket is építettek maguknak. Az előbb dívott terheken kívül még a jövedelem kilenczedik részét is a maguk számára követelték, s a lakosokat közmunka teljesítésére kényszerítették. Azon spahikat pedig, kik velök tartani vonakodtak, elűzték.

Ami eddigelé a birodalom régi intézkedései folytán mindenkor gondosan elkerültetett, most mégis és tényleg megtörtént: a földbirtok s a lakosság egyesek birtokai gyanánt tüntek fel. És már csaknem egészen úgy állt a

dolog, mintha mindezen tartományokban a bitorlás rendszere kerekednék felül. Paszván Oglu ily módon erősítette meg hatalmát, a szubas-ok intézménye is ő tőle veszi eredetét. Boszniában Vidaits, a szvorniki Alibég szintén hasonló vállalatokba fogott. Keresztül-kasul járt a falvakon, a lakosokat megkötöztette, s általuk írást adatott magának, melyben azok bizonyítani kényszerültek, hogy földbirtokaikat neki eladták, ezen jogcímen azután maga is mint tsilukszahibia lépett fel s a falvakba szubasokat helyezett be. Azon önhatalmú főemberek egylete, mely Szerbiában ez idő szerint erőszakkal birtokba helyezkedett, mindkettőjükkel szoros viszonyban állott. Amint a dahik Paszván Oglu alatt szolgálatot vállaltak, Alibég is megjelent Nándorfehérvárban, hogy ott az ő társaságukba felvétessék.

A szultán újításaival szemben, melyek az egyeduralkodás szellemében kezdettek meg, itt egészen más, és azzal homlokegyenest ellenkező rendszer látszott lábra kapni, még pedig a visszaélések és a személyes erőszak alapján, miket pedig a szultán éppen megtörni szándékozott volt. És jaj lett volna annak, ki ezeknek területén ez ellen felszólalni merészlendett!

Vidaits Alibég tulajdon rokonai féltékenységét felköltvén, ezek a szpretsai kerületet fellázították ellene. Alibég azonban a dahik némi segélyével elég erős volt, hogy magát fentartsa, s a lázadásban résztvevőket megfenyítse. A fosztogatás és gyujtogatás, fogságba hurczolás és akasztás ezután ott napi renden volt.

A nándorfehérvári kerületben pedig Hadsi-Musztafa egyik régi hivatalnoka Ázám bég, ki előzőleg defterkiaja, a kamara ügynöke volt, barátjaival, a spahikkal s a rájáhk segélyével felkelést tervezett a dahik ellen; már löszereket is szerzett és szét is osztá a nép között; egyik bizalmasa, tulajdon testvére azonban idő előtt nyulván fegyverhez, ennek folytán minden dugába dőlt. Erre azután az történt, ami a sikertelen lázadások után szokott bekövetkezni, hogy a nyomás még szigorúbb lön. Valamennyi spahinak távoznók kellett most az országból, csak olykor merészelte magát egy-egy a határoknál mutatni, hogy mint bujdosó falujába térjen. A szubások minden erőszakosságot megengedtek maguknak. Gyakran

elvették a földmivelőtől még ünnepi köntösét is, hogy azzal lovaikat betakarják; az isteni szolgálatot megzavarták; a nőket kényszerítették, hogy a kolót az ő házaik előtt tánczolják, mikor is azok legszebbjeit elhurczolták.

Az egykoron elűzött s most ismét birtokba jutott embereknek a velök született durvasága a bosszúvágy által is fokoztatott; éppen úgy volt most, mint a polgárháborúban, midőn még a legfőbb hatalom sem jön tekintetbe.

Az elmenekült spahik Konstantinápolyban kerestek segílyt; a knézeknek is volt még annyi bátorságuk, hogy egy zárdában összejöjjenek és ott a nagyúrhoz intézendő felterjesztést fogalmazzanak. Ebben elpanaszolták, hogy ők a dahik által teljesen kirabolgatván, már annyira jutottak, hogy csakis hárshéjjal övezhetik magukat; az erőszakoskodóknak azonban még mindez nem elég: még lelköket, vallásukat és becsületöket is megtámadják; egyik férfi sem ura saját nejének, sem az atya az ő leányának, vagy a fivér nővéérének; zárda, templom, szerzetes, pópa, valamennyi bántalmaztatik. „Ha te vagy még a czárunk“, — így kiáltanak fel — „akkor jer és szabadits meg hennünket e gonosztevőktől; ha pedig nem akarsz minket megszabadítani, legalább ad azt is tudtunkra, hogy azután elhatározhassuk, hogy az erdőkbe és hegységekbe meneküljünk-e, avagy a folyókban vesünk-e véget életünknek.“ Panaszaik csakugyan meghallgattattak, főleg minthogy az egyik Vidaits, Ibrahim aga, kit saját unokaöcscse, Alibég megsebesített, és az a bizonyos Ázám bég, kinek lázadása nem sikerült, mindketten Konstantinápolyba menekültek, s a nép panaszait ott szintén támogatták. Az eredmény azonban még nagyobb bajt szült. Mintha a nagyurnak semmi más eszköze nem állt volna rendelkezésére, mint alattvalói érdekében fenyegetésekkel lépni fel, tudtokra adatta a dahiknak, hogy ha eljárásukat nem változtatják meg, sereget küld ellenök, nem ugyan török sereget, mert nem szabad az igaz hívőnek az igaz hívő ellen harczolni, hanem más nemzetiségű és más vallású katonákat, ezek aztán majd elbánnak velök úgy, mint még törökkel nem történt. Erre azután bizonyosan azt kérdezték a

dahik egymás között: ugyan melyik sereget gondolja a nagyúr, az osztrákot, vagy az orosz-t-e? — Nem tartották hihetőnek, hogy idegeneket hívna be az országba. „Istenemre“, — így kiáltottak fel a dahik — „a nagyúr a rajákhra gondol!“ Azt vélték, hogy Dervis béget, Musztafa fiát, vagy pedig Ázám béget fogja megbizni, hogy ez a szerbeket az ő knézeik és saját kapitányaik alatt ellenök vezesse. Elhatározták tehát, hogy ezt megelőzik, s a nahiákba rontva, mindazokat legyilkolják, kik reájuk nézve veszélyessé válhatnak.

Az 1804. év február havában történt, midőn ezen borzalmas munkához hozzáláltak, mindegyikök saját tartományrészében. Eleinte minden nehézség nélkül ment az iszonyatos munka. Amint ugyanis vagy ők személyesen, vagy pedig az ő poroszlóik valamely faluba értek, annak lakói szokás szerint elébök járultak, hogy őket eledellel ellássák vagy lovaikat gondozzák. Most tehát kedvező alkalmuk nyílt, hogy azt akit csak akarnak, elfogják. Nem elégedtek meg csupán a knézek, vagy a kmétekkal, hanem mindaz, ki tekintélylyel birt a nép előtt, akár hadi tényei, vagy szónoki képessége avagy gazdagsága folytán jutott is az illető ahhoz, az mind hurokra került. Az első, kit meggyilkoltak Sztanóje, a begalitzai knéz volt; ezt követték Tsarapits Márk, Szeoke István, Orasje Theofán szintén valamennyien knézek, majd a volt buljukpasák: Boletsi Gagits Janko, Kragujevaczi Mátyás s a moravczi zárda igumenje: Hadsi-Gero, mert még a papi állás sem mentett meg senkit sem. Valamivel előbb, Ruvim archimandrita a bogovadjai zárdából elmenekült, s Nenadovits Alexa, ki az országnak elviselhetetlen szüksége ügyében Ausztriába irt, s a törökök kezébe jutott levele folytán gyanússá vált, e levelet a távolléte folytán biztosnak vélt archimandritának tulajdonította. Ez utóbbi most szerencsétlenségére éppen visszatért. Alexa tudósította őt azon veszélyről, melyben forog. Ruvim erre így válaszolt: „Alexa nem tudja, hogy milyen az idegen ország s az idegen ház, most ő rajta van a sor, hogy mindezt megpróbálja.“ Mindketten azt remélték, hogy megszabadulnak. Alexa azért, mivel őt biztosították, hogy ama bizonyos levelet már többé nem neki tulajdonítják, Ruvim pedig, mivel hogy egy festő

unokaöccse az egyik dahi házában dolgozott. Azonban mindketten kivégeztettek, noha a nemzet fejei valának: Alexa Fotsits, Ruvim pedig iszonyú kínzások között Aganlia által. Birtsanin Illés, Ressavai Péter, Szabrdjei Rácza knézek s még számosan, — ki tudná neveiket mind felsorolni? — követték őket a halálban. Rémület terjedt szét az egész országban. Minthogy nem lehetett tudni, ki van halálra szánva, mivel azon hir terjedt el, hogy az összes lakosság kiirtatik, még a legszegényebb is féltette életét. A falvakban csakis aggastyánok és a gyermekek fogadták a törököket, a férfiak a hegyekbe, a hajdúk rejtekhelyeibe menekültek.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

HEFEDIK FEJEZET.

A dahik elleni lázadás.

Egy nemzet leigázásában szintén bizonyos fokok vannak. Láttuk, hogy a szerbek Dusán István halála óta fokról fokra süllyedtek, hogy kifelé való politikai önállóságukat, a benső közéletre vonatkozó, úgy állami, mint egyházi befolyásukat is elveszítették. A mulékony szabadság minden egyes mozzanata újabb jogfosztással járt. Valóban, sokat elbir az ember! Mindig valami rosszabb következett be, egyik a másik után. Most, hogy az osztrák uralom alatt rövid ideig megpihentek, s ama túrhető állapot után, melyet néhány évig élveztek volt, egyszerre valamennyien halállal, vagy pedig személyes szolgálattal fenyegettetek bitorló erőszakos uraik által. Tudjuk, hogy nemzeti élet lüktetett e nép ereiben, öntudat, mely felrázva és élesztve lőn a legutóbbi harczokban, nevezetesen azon szerencsés vállalatok alkalmával, melyeket a most őket végveszélylyel fenyegető janicsárok ellen kezdeményeztek volt. A lét és nem lét határinál, a hová jutottak, ez öntudatnak felélednie s felemelkednie kellett, ha az egyáltalán létezett.

A későbbi elmélkedés azon gondolatot ébresztheti fel bennünk, hogy ezzel a nemzeti fejlődésnek új korszaka nyílt meg.

A földmivelők és a pásztorok, kik házaikból a hegyek közé menekültek, elsőben is arra gondoltak, hogy oda visszatérjenek, anélkül hogy testüket vagy lelküket félteniök kelljen. Ha azonban ezt elérni akarták, akkor okvetlenül megkezdeniök kellett az általános országos háborút, hogy az oly gyalázatosan gyakorolt hatalomnak saját erejükkel véget vessenek.

Erre pedig mindmegannyian készen állottak.

Az egész ország, amint a Duna és a Száva felé le-
hajlik, három főrésze oszlik. Legtöbb jelentőséggel a
középső rész bír, főleg annak erdős vidéke, mely Su-
mádiának nevezetik. Amit ebből a Moravának széles,
gyakran árborított völgye az egyik részen, a másikon
pedig az eredetében sebes, később pedig hosszú mocsár
részekkel körülvett Kolubara különválaszt, az képezi a
másik két országrészt. A mozgalom e vidékek mind-
egyikében más-más vezértől indult ki.

Először is a Sumádiában találkozott három népvezér,
Petrovits György, kit a törökök Kara György néven
neveztek, Katits Janko és Tsarapits Vászó. Ezek közül
az első éppen azon pillanatban menekült el, midőn őt
elfogni akarták. Éppen az általa összevásárolt sertvése-
ket szándékozott volt Ausztriába hajtani s eladni, —
ez lévén foglalkozása, mely az országban leggazdagab-
ban fizető s legtekintélyesebb mesterségnek tartott —
midőn az őt kereső törököket észrevette. Sertéseit tehát
széjjel futni hagyván, üzletéhez bérelt pásztoraival az
erdőségbe menekült. Ő azelőtt a szabad-csapatban szol-
gált, majd később hajdúvá lön — később közelebbi is-
meretességbe jövünk vele — s mint egyik legvállalko-
zóbb férfiú az országban nagy tekintélynek örvendett,
aminthogy a leggazdagabbak közé is tartozott. A máso-
dik, Katits, mint buljuk-pasa Paszván Oglu ellenében
megtanulta a háborút s országának fegyverfogható nép-
ségét ismerni, bölcs, ékesszóló és vitéz férfiú volt. Vászó
pedig fivérének, Tsarapits Márknak halálát kivánta meg-
boszolni. Abban állapotok meg, hogy nem várják be,
mig a dahik bakói és szolgái által megkötöztetve kinos
halált szenvedni fognának, hanem mint szabad emberek
ők maguk keresik a halált. Számosan csatlakoztak még
hozzájuk mások is, mindnyájan oly férfiak, kik bűnnek
tartották volna, ha annélkül halnának meg, hogy kiki
egy-egy ellenségét magával ne vitte volna a halálba;
elhatározták tehát hogy mindegyikök az ő fejét egy-egy
más fejért fogja eladni. Örömmel csatlakoztak a hajdúk
is hozzájuk, kik között Glavas és Veliko a leghivatottab-
bak valának. Veliko a télen át mint juhásztor szolgált,
s mint ilyen megnősült. Most ismét előkereste fegyvereit

és hajdújelvényeit. „Jaj nekem“, — így kiáltott fel neje, midőn őt így felszerelve meglátta — „hiszen én rablóhoz mentem nőül!“ Veliko azzal vigasztalta nejét, hogy most mindenki rablóvá vált, s felkerekedett társait felkeresendő. Nagy csapat hajdú és menekült jött össze, kik először is a belgrádi kerületben fekvő Szibnicza nevű falura — Katits és Tsarapits szülőhelyére — rontottak. A szubás lakát felgyujtva, az ott talált törököket lekaszabolták, kifosztották s a fegyverképes szerbeket magukkal vitték. A szélrózsa minden irányában hirnökök küldettek szét: „A ki csak fegyvert fogni képes, csatlakozzék a legelső fegyveres csoporthoz; a szubasok lakóházai felgyujtandók, a nők és gyermekek a hegyekben a fatorlaszok mögé viendők. Úgy is történt. Aki nem akart, azt kényszerítették.

Ezen hírekre a Kolubarán túl fekvő országrész is fegyvert fogott. Nenadovits Jakab, kiről az ének akként szól, hogy haldokló testvére Alexa szívére kötötte, miszerint őt megbosszulja, a legszebb eredménynyel lépett fel, Lazárevits Luka, Ranko testvére pedig nem tekintve arra, hogy szakállt viselt és hogy pópa volt, szintén fegyvert fogott. Az ezen országrészbeli hajdúk között egyik sem volt annyira rettegett, mint Kjurtsia. Midőn egyszer az első lövéssel melyet életében tett, a célponthoz eltalálta, melyre számos török hiában célzott, oly gyűlöletessé vált ezek előtt, hogy élete ellen törtek, s őt arra kényszeríték, hogy a hegyek közé meneküljön. Most azután ő is lejött, s az első izben háborúba induló Jakabnak seregei előtt ő vitte a zászlót.

Ugyanekkor a Moraván túl is megindult a mozgalom. Klitseváczi Milenko, Katitsnak még a Paszván Oglu ellen viselt háborúja óta jó ismerőse s oly férfiú volt, ki már természeténél fogva csendes volt, de nem oly mérvben, hogy azon veszélyt, mely őt tekintélye és gazdagsága folytán fenyegette, észre ne vette volna. Vele egyidejűleg Dobrinjari Theodorovits Péter is fegyvert fogott, kit vele ekkor is valamint később is közös érdekek kötelékei kapcsolták össze.

A törökök mindhárom kerület falvaiból rögtön kiűzettek. A győzők nem sokáig késedelmeskedtek, hanem a palánkoknak nevezett kisebb városokat megtámadták.

Itt sem találtak ellentállásra; először is Rudnikot foglalták el, melyet felperzselték, majd azután a többi város is hatalmukba került; a török lakosság biztonsági tekintetéből a megerősített helyekre menekült előlük.

Igy kezdődött meg a szerbek lázadása; egy pillanat alatt az egész ország az összes nahiákkal, falvakkal és kisebb városokkal együtt azok kezeibe jutott, kik még kevéssel ezelőtt a teljes kiirtatás áldozataiul valának kiszemelve.

A szerbek azt mondták egymás között: „Minden egyes háznak van feje, tehát a nemzetnek is tudnia kell, hogy kinek engedelmeskedjék.“ A sumádiabeli előkelőségek gyülekezetében kezdetben Glavást hozták javaslatba, ki a törökök kiűzése ügyében csaknem a legtevékenyebb volt; ez azonban azt válaszolta, hogy egy oly hajdúban, mint ő, kinek sem háza, sem földje, sem más birtoka nincs elveszteni valója, sohasem fog a nemzet megbizni. Majd Theodosit szemelték ki ezután, ki Orasjében, a kragujeváczyi kerületben knéz volt. „Az Isten áldjon meg benneteket“, — válaszolt ez, — „mi jut eszetekbe? A hajdú számára még kieszközölhetnek a knézek szabadlevelet, de ki fogja pártfogásába venni a knézeket, ha a törökök ismét visszatérnek?“ Minthogy tehát a valósághoz híven sem a hajdúk iránt nem volt elégséges bizalom, sem pedig a knézek nem merészték az ő békés hirnevőket koczára tenni: tehát olyant kellett választaniok, ki ugyan szintén hajdú volt, de később békességes iparágat űzött, aminthogy a sereg is ily két-féle alkatrészből volt összeállítva. Kara György vala ily helyzetben, őt Theodoszi ajánlotta. György ugyan azzal szabadkozott, hogy ő nem ért a kormányzáshoz, a knézek azonban azt válaszolták erre, hogy tanácsaikkal támogatni fogják őt, — amaz azután azzal hozakodott elő, hogy hirtelen haragos lévén, ő ügyetlen fog lenni; ő nem sok időt fog vesztegetni a megintésre, hanem majd azonnal halállal büntet; ezek pedig biztosították őt, hogy most éppen ily szigorra van szükség. Így lett Kara György a szerbek parancsnokává¹⁾ bár sem nem rendel-

¹⁾ Kara György az ő pecsétjén e szavakat használta: „Commandant Serbie“, csakis később vette fel a „Verhovni vosd“ (fővezér) czimet.

kezett fejedelmi hatalommal az ország, sem pedig vezéri hatalommal a sereg felett, mert számos hasonló rangú vala körülötte — mivel tulajdonképpen csakis a sumádiabeliek ismerték őt el fejöknék, minthogy azonban ez volt a legnagyobb országrész, tehát már ennélfogva is nagyobb tekintélylyel birt, mint a többiek.

A dahik hatalma eddigelé inkább csak korlátolva és veszélyeztetve volt, semmint megtörve; a várak még mindig az ő kezeikben voltak, honnan az ország fölött még mindig ők uralkodtak, s melyek nekik személyes biztonságot nyújtottak. Még mindig azt vélték, hogy a rajáhk megelégszenek az ígéretekkel s békés kiegyezés fog velök létrejönni. Azonban a rajáhk már ekkor elég erőseknek érezték magukat és sokkal iszonyúbb gonosztettek lőnek már elkövetve, semhogy ez lehetségessé válhatott volna.

Mindjárt a legelső, Drlupán tartott értekezlet alkalmával mialatt a két fél fejei egymással tanácskoztak, kísérik dulakodásba keveredtek, s csakhamar vér folyt a hely színén. Később Fotsits szerencsét próbált ugyan, de szintén hiában. Midőn végre Leonti metropolita, ki a szerbek előtt csaknem oly gyűlöletes volt, mint maga a török, új javaslatokkal érkezett meg Nándorfehérvárról, kereken kijelentették neki, hogy a dahik kiadatása nélkül nem lehet békét remélni.

Eközben a kitört zavarok első hírére ezer főből álló krdsáli jelent meg az ország határainál Gusancz Ali vezérük vezénylete alatt. Ezek éppen nem idegenkedtek volna attól, hogy a szerbek ügyét magukévá tegyék, de ezeknek éppen nem volt kedvök hozzá, hogy törököket is befogadjanak soraikba, mely névvel az úr fogalma csaknem elválaszthatatlanul egybe volt kötve. Azonban a dahiknak nem volt szabad válogatniok. Bármennyire megfontolandónak látszott is, hogy ily, nem éppen hivatott szövetségest fogadjanak be a fővárosba, a szükség mégis reá kényszeríté őket, s úgy vélekedtek, hogy saját biztonságuk érdekében eleget tettek, ha azokat Wratsar, a tulajdonképpeni város előtt elszállásolják.

Csakhamar kevésbé gyanús segély érkezett számukra a nyilt csatamezőn. Vidaits Ali bég, az ő boszniai barátjuk meg akarta hálálni nekik azt, mit vele egy év

előtt tettek; oly sereggel érkezett meg tehát, mely cseppet sem kételkedett, s őt sem hagyta kétségben az iránt, hogy e lázadás teljesen el fog nyomatni. Midőn ezek Loszniczán keresztül vonultak, nem egy azt kérdezte tőlök, hogy ezek-e ama szerbek, kikből ha ötven fegyveres kísérte a menyasszonyt az esküvőre, s ha Alit meglátták hogy pisztolyait köpenyével befedi vagy lováról leszáll, szétfutottak; talán egyetlen török elég lesz ilyen ötven ellen most is?! Alibég nem tartotta érdemesnek, hogy ily hitvány ellenség ellen személyesen induljon a harcba, hanem a vezirek szokása szerint Sabáczbán maradt, s a lázadók megfenyítése czéljából a szubasokra bizta a sereg előnyomulását. A szerbekben azonban, kik nem először álltak tűzben, embereikre találtak. Ezek oly eszélyesek valának, hogy az ellenség közeledtekor a szvileuvai még nem teljesen elkészült sánczokat kiüritették, s a törökök, kik ezt félszre magyarázták, azonnal elfoglalták azokat, mire a szerbek rögtön visszafordulván, a sánczokat bekerítették. Ezáltal rögtön fölényre tettek szert a törökök felett. Bekerítve s az élelmi szerek hiányában lévén, továbbá a szünet nélküli tüzelés és a folyton érkező újabb csapatok által végveszélylyel fenyegettetve, végre a törökök kinyilatkoztatták, hogy nem volt szándékukban harczot viselni, ők csakis azért jöttek hogy az ügyek mikénti állásáról meggyőződjenek. Ezután a bosnyákoknak szabad elvonulást engedtek, nem azonban a velök jött belgrádiaknak. Minthogy pedig ezek amazokkal együtt iparkodtak elillanni, alig szabadult meg ezek és amazok közül minden tizedik. Teljesen megváltozott véleménynyel tértek vissza a még fentmaradt törökök Loszniczán keresztül. Minden egyes szerb — így beszéltek — széles és paizs idomú valamint paizs gyanánt használható karót visz magával, s előnyomulás közben azt maga elé a földbe tűzi, emögött azután biztosan áll fegyverrel kezében, s szakadatlanul lő, mintha a zsákból szedné a löszert és a golyókat kézzel hányná az ellenségre. Az e kerületbeli mozlimek nejeiket és gyermekeiket Drinán túlra küldötték el.

Ezen siker folytán felbátorodva, a szerbek most már ellenségeiket azok saját váraiban keresték fel. A sumádia-beli sereg Nándorfehérvárt támadta meg; a Kolubarán

túl, Sabáczt előtt Nenadovits Jakab táborozott, a Moraván túl pedig Milenko Posareváczt előtt, melyet a dahik rögtönzöten megerősítettek.

Sabáczt előtt a szerbek csakhamar ismét Bosznia felől fenyegettettek.

A dahik egyik kabadahiája, Nosina, ugyanis még a lázadás előtt meglátogatta családját Boszniában, most pedig midőn az őt környező nyolczvan főnyi, pompásan felszerelt krdsálival nem remélt többé visszatérhetni, mintegy ezer embert toborzott össze, hogy ne csak biztosan keresztül törje magát, hanem hogy esetleg a Sabácztot ostromló csapatot is szétugraszsa. Csakis mintegy 200 főből álló hajdúcsapatot, mely Kjurtsia alatt a tsokesinai zárdánál állott, kellett előbb levernie, mely csekély szám, még akkor is midőn annak Jakab erősítést küldött, még mindig oly gyenge volt, hogy Kjurtsia ezzel éppen nem remélte a zárdát megvédhetni. „Egy leégett zárdát“ — mondá — „ismét fel lehet építeni, de egy megölt embert nem lehet feltámasztani.“ Jakab jobban belátta, hogy itt nem a zárda falairól, hanem az egyik legjelentékenyebb vár ostromának folytatásáról van szó. „Azt gondolod“ — így válaszolt a hajdúnak — „hogy az emberi mag talán benned kivesz?“ Kjurtsia dühösen hátat fordított neki, s a zárdát elhagyva, a hegyek közé ment. A többiek sem hallgattak Jakab szavára, hogy a falakat védjék, csakis az erdőben s a hegység közt lévén a harcához hozzászokva; ők nem akarták azt — mint mondák — hogy asszonyok módjára bezárkozva várják a halált. Arra azonban mégis elhatározták magukat, hogy a közeli magaslaton a mintegy ötször annyi ellenséggel szembe szálljanak. A szerb hajdúk Thermopylája! Talán nem is hiszi el mindenki, hogy ők a felmentésre való kilátás nélkül várták volna itt be a halált. Jakab felkerekedett, hogy nagyobb mérvű segílyt juttasson számukra, mielőtt azonban megérkezhetett volna, már sorsuk eldőlt. A hajdúk a hegyen körülfogatván, ott reggeltől napestig a legvitézebbül harczoltak, míg löporuk lassankint elfogyott, s puskáik a gyakori lödözés folytán használhatatlannokká váltak, számosan elestek, s a többiek, kik már sebekből véreztek, még mindig karóik mögött ülve, olykor-olykor lödöztek.

Estve azután a törökök új erővel gyarapittatva, új rohamot intéztek a bátrak ellen, s őket mind felkonczolták. Azonban nem hiában haltak ők meg. Nosina a dombot elfoglalta ugyan, de oly nagy mérvű veszteséggel, hogy nem is remélhette, miszerint Sabácz előtt valamit lendíthet.

Sabácz ekkor épen azért mivel Nenadovits Jakab bár drága pénzen de tekintélyének nem csekély emelésére időközben egy ágyút szerzett — oly nagyon szorongattatott, hogy ez lett a legelső vár, mely szerződés-kötésbe bocsátkozott. Még mielőtt Jakab Tsokesinából visszatért volna, a vár az ő unokaöcscsének, a protának (esperes) Alexa fiának megadta magát. A kikötött feltétel szerint a dahi-uralomban résztvett erőszakoskodóknak távoznok kellett az országból; a többiek maradhattak ugyan, de nem volt szabad a nahiákba menniök.

Azon ágyúval s azon sereggel, melyet Sabáczról magukkal vittek, valamint azzal, amit a belgrádi táborban egyelőre nélkülözni lehetett, Jakab és Kara György Posarevácz előtt megjelentek, Milenkónak segedelmet hozván. Amint a vár őrsége tapasztalni kezdé, hogy a vár csakugyan lövetik, szabad elvonulhatásért könyörgött, melyet csakis akkor engedtek meg számára, midőn előbb legjobb arab lovaikat és legszebb, ezüsttel kivert handzsáraikat a vezérnek kiszolgáltatták. A győztes sereg Szmederevo elé nyomult: a törököknek meg kellett ígérniök, hogy nem jönnek a nahiákba, s hogy azt fogják tenni, amit Nándorfehérvárott elvégeznek. S most a szerbek teljes erejükkel Nándorfehérvár ellen nyomultak. A Szávától a Dunáig terjedő egész területen szerb fegyveresek álltak harcukészben. A Szávához legközelebb Jakab táborozott, a Duna mentén Tsarapits, közöttük György és Katits, mindegyikök saját sáncaiban. Kjurtsia is, ki a posareváczi zsákmány elosztása miatt Jakabbal összeveszván, vele kibékült és ismét meghasonlott volt, szintén megjelent, azonban csak a saját serege számára készített sánctot, melyben saját zászlaja lobogott. De nem sokáig tartott ez sem. Elviselhetetlen jogsérelemnek látszott ugyanis előtte, hogy a fővezér az ő egyik társát megbüntette, emiatt tehát felkerekedvén, seregével elvonult.

Helyette a szerbek csakhamar egészen más szövetségéstársat nyertek ostrommíveleteikhez. A hajdú hátat fordított nekik, a boszniai pasa pedig segélyükre jött.

A szerbekre nézve éppen nem történt egészen váratlanul, hogy a pasa ide érkezett. Annyira ismerték ők is a közviszonyokat, hogy biztosan tudták, miszerint a dahik a nagy úrnak éppen nem barátai. Az elűzött spahik folyton tudatták velök, hogy az, ki ezeket haddal megtámadja, a nagy úrnak jó szolgálatot tesz. Már néhány, gyanún kívül álló török is megfordult soraikban; Hadszi-Musztafának egyik volt bimbásája löszert osztott ki közöttük s buzdította őket, hogy jól czélozzanak: minden lövésre egy ellenségnek kell elesnie. Sőt egy öreg török pap is megjelent táborukban, s ennek tulajdonítják az ezen hadivállalatot helyeslő fermánnak költségét, melyet a sánczokon kifüggesztve lehetett látni, mely azonban a valóságban soha sem látta Konstantinápolyt.

Ha nem is tett a diván ily egyenes nyilatkozatot, az előtt azonban lehetetlen volt szemet hunynia, mily mérhetetlen érdeklél bir ezen háború a nagy úr kormányára nézve. Hiszen éppen ez volt kezdete a janicsárok hatalma megtörésének, kik miatt eddigelé az összes rendszabályok foganatosítása dugába dőlt. A nagyvezir azon helyes gondolatra jött, hogy a nép felkelését egy magasabb hatalom részvevése által rendes útra terelje, s egyszersmind ezáltal a lázadásnak vége vettessék. Mig Azámbégnek, ki még mindig Konstantinápolyban tartózkodott, hogy az elűzött spahik ügyét pártfogolja, engedélyt adott, hogy a spahikat maga köré gyűjthesse, az alatt Raskovits János knézt, ki éppen ekkor a fővárosban tartózkodott, hogy a szerb hadsereg számára élelmi szereket vásároljon, vámfelügyelővé (baszergjanbasa) nevezte ki Nándorfehérvárra, megparancsolván egyszersmind Bekir, boszniai pasának, hogy az összes ügyek vezetését vegye át, a dahikat távolítsa el s a nyugalmat állítsa helyre.

Arról, hogy mit művelt Azámbég és Raskovits, nem sok mondani valónk van. Döntő eredménnyel birt azonban azon lépés, hogy Bekir 3000 főnyi seregével Bosz-

niából megérkezett. A szerbek őt teljes tisztelettel fogadták. Knézeiket egészen az ország határáig elébe küldték, s éjjeli szállást készítettek az ő és serege számára; táborukban szép sortűzzel üdvözölték őt; a többi vezérekkel együtt ő is Vratsár közelében, a fehér kútnál táborozott.

Bekir mindenesetre egészen másképpen találta az ügyek állapotát, mint azt képzelte volt. Éppen akkor érkezett meg Sabáczra, midőn ott Kjurtsia is megjelent az ő saját zászlójával. Egy öreg török, midőn az ismert hajdú nevét meghallotta, ki most saját zászlaját lobogtatta, így kiáltott fel: „Szakállam megőszült, s nekem most először kell a rabló zászlaját lobogni látnom?” A többieken is fájdalmas bámulat kifejezését lehetett észrevenni. Bekir Nándorfehérvár előtt az engedelmes rajáhk helyett egy minden ellentállásra felszerelt hadsereget talált, vezéreket, kik pompában és oly fegyverekkel tündököltek, melyeket a törököktől nyertek zsákmányúl.

Bármily vélekedéssel is volt azonban ez iránt, a dahik ugyancsak aggódtak, midőn a pasát a rájáhkkel szövetkezve maguk előtt látták, minthogy mégis való igaz lón, amivel őket előzőleg fenyegették volt, hogy t. i. más vallású sereg fog ellenökbe küldetni, a nagy úr nevében. A legnagyobb veszély azonban abban állott, hogy Gusancz Ali, az ő saját zsoldosuk mindkét ellenféllel egészen nyíltan alkudozásba lépett. Midőn ez utóbbinak egyik bizalmas szolgája, te etve magát, mintha urával meghasonlott volna, azonban kétségkívül az ő tanácsára, nekik azt jelenté, hogy ura el van határozva az ostromlókat bebocsátani, a dahik még nyereségnek tartották, hogy kincseik maradványával elmenekülhettek. Egy sajkán a Dunán leveztek Új-Orsovára. Gusancz pedig távozásukat felhasználva, az erődöt hatalmába ejté. Most aztán az előkelőbb lakosokat azon ürügy alatt, hogy ők is a dahikkal tartottak, kiraboltatta. A nagy úr iránt azonban oly annyira nagy tisztelettel viseltette, hogy a boszniai pasát haladéktalanul bebocsájtotta a városba.

Gyáva zsarnokok voltak ezek a dahik, azonban hiában menekültek el. Minthogy a szerbek addig nem

nyugodtak, míg a dahik fejeit az ő kezeikben nem látják, tehát a pasa meghagyta az orsovai parancsnoknak, hogy a nagy úr ellenségeit a felkelőknek kiszolgáltassák. Egy éjjel tehát néhány szerb, élükön Milenkóval bebo-csáttatott a várba. A várparancsnok megmutatta nekik a házat, melynek ablakai kivilágítva voltak, s melyben a dahik tartózkodtak. A szerbek azt megrohanták s néhány lövés váltása után Milenko csakhamar kihozta a négy dahi fejét a szerb táborba.

Bekir ezek után kinyilatkoztatta, hogy most már minden megtörtént, amit csak kívánni lehetett, a szerbek tehát térjenek ismét haza, ekéikhez és nyájaikhoz.

NYOLCZADIK FEJEZET.

A nagy úrral való meghasonlás kezdete.

A szerbek az ő vállalatukhoz nem újítási viszketegből fogtak hozzá, sem nem azért, mintha a létesítendő tökéletesebb állapotot helytelenül értelmezték volna, hanem mivel égető szükség és közvetlen életveszély adták kezükbe a fegyvert: ők főurok nyílt ellenségei ellen intéztek felkelést.

Mindennek daczára nagy szó volt az, midőn tőlök most azt követelték, hogy miután ellenségeiket legyőzték, most minden a régi kerékvágásba zökkenjen ismét vissza.

Még a háború sem volt tulajdonképen befejezve.

Habár a dahik elpusztultak is, de rendszerök még éppen nem volt megsemmisítve. Az ő szubásjaik és kabadahiáik még mindig fentartották magukat a pasaliknak déli részén levő váraiban. Usicze várában egy bizonyos Omer, viddini aga, ki előbb Paszván Oglu alatt szolgált, továbbá a Boszniából jövő, hirhedt Novljanin Bego éppen oly korlátlan mint törvénytelen hatalmat bitortak, míg a pozsegai kerületben fekvő Karanováciban a legerőszakoskodóbb szubások menhelyre találtak.

Bekir csalatkozott, ha azt vélte, hogy legalább Nándorfehérvárott ő lett az úr.

Gusancz Ali, ki a várost előtte megnyitotta ugyan, de a fellegvár kulcsait magánál tartotta, hevesen követelni kezdé zsoldját, melyet a dahik nem fizettek ki ő neki, aki a várat az egész nyáron át a rajáhk ellenében megvédelmezte. Bekir valóban nem mert addig Nándorfehérvárról távozni, míg a szerbeknek a vezir ismételt kérésére nem tetszett beleegyezniök, hogy a zsold egy

részének — melyet pedig az illető ő velök szemben érdemelt ki magának — fizetését magukra vállalják.¹⁾

A krdsálik azonban mindennek daczára sem távoztak a várból. Sőt pártoskodni kezdtek egymás közt, és háborúskodni, anélkül hogy őket megakadályozni lehetett volna; Redsep, az új-orsovai parancsnok unokaöcscse, valamint Gusancz Ali mindketten azt reméllték, hogy a pasalik egykor az övék leend, miért is versenyeztek egymással, míg végre Gusancz jövendőbeli vetélytársát elúzta. Ily csekély rend állittatott itt helyre és ily kevéssé lón csak némileg is tartós állapot teremve.

Ha azonban mindez csakugyan meg történt volna is, azért a szerbek a régi kerékvágásba még sem tértek volna vissza. Vajjon azok, kik győztes harcban most már harmadszor megverték a törököket, azok előtt jövőre is leszálljanak lovaikról s fegyvereiket előlük elrejtsek, ők, kiknek elődeik évszázadokkal ezelőtt a törököket egyszer már legyőzték volt? Vajjon továbbra is szolgálai munkát teljesítsenek-e, ha a városokba mennek, melyeket pedig most éppen ők foglaltak el? Akinek diadallal koszorúzott fegyver van kezében, az mindenesetre a hatalomra is igényt tart. Sokkal inkább igazi főhatóságnak tartották most azon férfiakat, kik az első csatasorokban

¹⁾ A szomszédok nem voltak képesek megérteni a dolgot. Azt rebesgették ugyanis, hogy Bekir és a szerbek közt külön szerződés jött létre, sőt hogy végül Bekir a szerbekhez pártolt volna át. Ily híreket terjesztettek ők. Bredow. A 19. század krónikája. 1804. 347. lap. Amit még efelől egyebet beszéltek, az csak annyiban való, mint azon állítás, mely szerint Bekir egy törököt felbérelt volna, hogy ez Kara Györgyöt orozva meggyilkolja, aki aztán mintha fontos titkot akarna vele közölni, a vezérhez közeledett, pisztolyát rásütötte, de őt csakis arczán sebesítette volna meg. Ebből csakis annyi igaz, hogy Kara György arczán sebhelyet viselt, a többi pedig így történt: Egy zárda igumenje a töröktől zsákmányolt buzogányt vitt magával; Kara György momkjai hiában kérték el tőle azt, végre tehát urokat hívták segélyül, ki a buzogányt az igumentől erőszakkal el akarta vétetni. Ez azonban így kiáltott fel: „Sarkovtól (ez volt a neve) a törökök sem vettek el még semmit sem erőszakkal,“ s kardot rántva Kara Györgyöt arczán megsebezte. Ezután pedig a momkok által felkonczoltatott.

harczoltak az imént, mint sem a pasákat és spahikat; oly férfiak voltak ezek, kiknek hatalmuk saját maguktól eredt, s kik számos és mindennemű szolgálatra kész kísérettel — ezek az úgynevezett momkok valának — birtak és éppen nem voltak hajlandók a parancsolás gyönyörétől megválni, melyet rövid idő óta élveztek. Ha mindjárt kezdetben nem is volt szándékukban, hogy más állapotot létesítsenek, de azt mégis már maga az ügyek folyamata előidézte.

Azon körülmény, hogy mindezt mindkét részen érezték, bizalmatlanságot és gyűlöletet idézett elő még azok irányában is, kikkel pedig különben jó egyetértésben kellett volna lenni; ilyen volt pl. a Nándorfehérvárott visszamaradt Szolimán pasa. Ez oly gyanússá lőn a szerbek fejei előtt, hogy ez utóbbiak nem mertek Nándorfehérvárra társaságban együtt menni, s ha ez véletlenül még is megtörtént, akkor már azt képzelték, hogy Szolimán őket letartóztatja és életök ellen tör; miért is tetették magukat, mintha csak azért mentek volna a városba, hogy a harads nevezetű adót beszédjék, s később szilárdul megvoltak győződve, hogy csakis ezen kényszerhazugság folytán sikerült szerencsésen megmenekülniök.

Ezen pillanatban a fenálló ellentétek egyik példája is előtérbe nyomult.

Amint egykor a bitorlás, úgy most a felkelés is kiterjedt a Drinán innen fekvő boszniai kerületekre. Ez pedig Kjurtsia műve volt. A sabáci nahiában, hol őt elhagytuk, az által szerzett a Nenadovits Jakab elleni gyűlöletének elégtételt, hogy itt valamennyi hivatalnokot elűzött, kiket ez előzőleg behelyezett volt, majd azután átvonult a határon. Amint pedig Vidaits Alibég kastélyát felgyújtotta s momkjait a közelfekvő falvakba, Jadar és Radjevinába kiküldötte, a nép is fegyvert fogott azonnal és a törököket mindenhonnan elűzte.

Kjurtsiának azonban ez éppen veszedelmére vált. Minthogy ugyanis a törökök ezután csakhamar visszatértek, s nem elégedve meg azzal, hogy Jadart elpusztították, hanem Sabácz elé nyomultak, anélkül, hogy Kjurtsia őket megakadályozhatta volna, Jakab úgy ezt, mint katonáinak némely erőszakoskodásait is az ő rovására irván fel, kieszközölte, hogy Kjurtsia halálra ítél-

tessék. A halálos ítéletet végrehajtandó, a hajdút azon ürtügy alatt, mintha vele az ország határainak védelme felől szándékoznék tanácskozni, Novoszelóba meghívta, ki gyanútlanul s nem is gondolva a régi czivakodásra, négy momkával Jakabnál megjelent, kinek több mint ezer ember volt kíséretében. Este kedélyesen ettek, ittak és fecsegték együtt, másnap először is az egyik momkot támadták meg. Kjurtsia még pihent. Álmából felriasztva, minthogy lova már az ellenség kezeiben volt, egyik pus-káját kezébe ragadva, az ellenség sorain keresztül törni s a közeli kunyhóhoz érni iparkodott, hol hátát megvethette volna. Midőn oda jutott, már több sebből vérzett, azonban a kunyhóban levőket mégis kiverte onnan, majd leülvén szakadatlanul védte magát, miglen elvérzett és meghalt. Ez volt a benső meghasonlás első áldozata, egy hős, kit földieki bámulattal emlegetnek.

Vállalata tehát saját életébe került, a területek azonban ennek folytán törvényes állapothoz jutottak. Mehemet Kapetan, egy szvorniki származású tekintélyes agastyán, ki Alibég újításainak kezdettől fogva ellenzője, s bár már 70 évet számlált, mégis izmos és harczkedvelő volt, körükben megjelenvén, késznek nyilatkozott, hogy öt fiával együtt a törökök ellen indul. Ennek közreműködése folytán — noha később belátta, hogy az emberek neki sem engedelmeskednek szívesen — valamint a benszülött vezéreknek, Bogitsevits Antal és Szávits Jefsim fáradozásai következtében e kerületek legelőször jutottak békés állapotok élvezetébe. A szubások és a tsitlukszahibiák beszüntetettek, s a pasa megigérte, miszerint a földesúr évenként csakis egyszer fog a vidékre jönni illetékei beszédése céljából, különben egy török sem, még akkor sem, ha Szerbia ellen hadat inditanának, mely esetben más útát választanának. Mindkét fél kezeseket adott kölcsönösen egymásnak. A lakók megígérték, hogy a poreszát és haradsot fizetni fogják, miért is a pasa megengedte nekik, hogy egymás közt törvénykezhetnek és kicsinyben úgy mint nagyban ők maguk végezhetik a kormányzást maguk közt. Ily módon lett Jadar és Radjevina berendezve.

És nem-e úgy látszott most, hogy a belgrádi pasalikban lakó szerbek is megelégednének hasonló ígéretek-

kel? De ők nem is gondoltak arra, amit éppen nem lehet csodálni.

A belgrádi pasalikban lakó szerbek ugyanis a jadári és radjevinai lakosoktól egészen eltérő módon, hasonlíthatatlanul nagyobb veszély és erőfeszítések folytán vívták ki függetlenségüket. És sokkal több függött tőlük, mint azoktól. Már egyszer a főhatalom megbizhatatlansága folytán — midőn az az általok kiűzött janicsárokat ismét visszafogadta — a legsúlyosb szerencsétlenségbe sodortattak volt. Ki állhatott tehát jót, hogy e hatalom folytonos ingadozásai mellett nem-e a velök ellenkező áramlat vergődik ismét túlsúlyra, s mindazt, mit eddigelé kivívtak, ismét kérdésessé teendi?

Senki sem veheti tehát nekik rossz néven, ha megbizhatóbb biztosságot igényeltek a jövőre nézve.

Most azonban oly eszméjök támadt, mely legnagyobb horderejűvé vált úgy magában véve, mint azon utak és módok folytán, melyeken foganatosítva lőn, azon eszme ugyanis, hogy egy keresztény hatalmat kérjenek fel közvetítőül.

Egy ideig haboztak, vajjon Ausztriához avagy Oroszországhoz forduljanak-e ezen ügyben.

Az ausztriai ház uralma alatt számos törzsrakonaik valának, s már előzőleg Ausztria annyi alkalmat nyújtott számukra nemzeti felkelésök érdekében, ez országokban egyszer már uralkodott, sőt az utolsó háború tartama alatt megvetette a lakosok harczképességének alapját is. Számosan életben valának még, kik egykor II. Józsefnek hódoltak vagy alatta harczoltak is.

Másrészt az is élénk emlékezetökben élt még, hogy Ausztria az általa elfoglalt kerületet eddigelé még soha sem tartotta meg, országot és népet egyaránt kiszolgáltatót ismét a töröknek. Most is teljes figyelmét a nyugat felé irányozta, teljes erejével a francia császársággal vívandó s már küszöbön álló újabb háborúra készült, mely Olasz- és Németországban élethalálra harczoló volt.

Mig másrészt Oroszország neve az utóbbi évszázad folyamán valamennyi görög hívő előtt nagy tekintélyre tőn szert; e birodalom főleg az utóbbi évtizedek óta Moldva- és Oláhországgal oly viszonyban volt, amilyen

Szerbia érdekében éppen kívánatos vala. A vallásszabadságot s az adóknak túrhető mértékre leendő leszállítását a fényes porta az Oroszországgal már számtalanszor kötött egyezményeiben mindig megígérte. Még élénk emlékezetben volt az 1802. évi október hó 23-án kelt hattiserif, melynek a porta az ottani kormány hozzájárulása által is nagyobb nyomatékot adott, s melyben megígérte, hogy a fejedelmet csakis Oroszország beleegyezésével lehet letenni,¹⁾ s hogy a kereskedéssel foglalkozókon kívül a jövőben egy törököt sem enged oda menni. Az új fejedelem a Paszván Ogluféle pusztítások folytán csak nem régen léptetett életbe a hadi sarcztól való olynemű szabadalmat, mely Oroszország közbenjárásának volt köszönhető. Az ily lényeges, a szomszédok érdekében teljesített jó szolgálatoknak az lón következője, hogy viszont a szerbek is elhatározták — némi megfontolás után — miszerint Oroszország karjaiba vetik magukat. Már az 1804. évi augusztus havában három képviselő, u. m.: Nenadovits Protá, Protits János és Tsardaklia Péter Sz. Pétervárra utazott. Ezek az 1805. év február havában visszatérvén, egészben véve felette kedvező választ hoztak magukkal. Az orosz udvar ugyanis felszólította a szerbeket, hogy óhajaikat előbb Konstantinápolyban adják elő, egyszersmind megígérvén, hogy azokat ott támogatni fogja.²⁾

Egészen új bizalom támadt a szerbekben ügyök iránt, amiért jelenleg már egy nagy keresztény hatalomra is támaszkodhattak, s ennek folytán nem csekély követeléssel állottak elő.

Az 1805. év ápril havában a szerbek értekezletet tartottak Osztrusniczában, vagyis inkább az ennek közelében fekvő Petjaniban. Törökök is megjelentek itt Nándorfehérvárról, valamint a porta követei is, kik állítólag

¹⁾ Kivonat Engelnél, Neuere Geschichte der Walachei, 73. l.

²⁾ Így írja ezt le Nenadovits Máté is az ő utazásáról közzétett terjedelmes jelentésében, melyben Kállay (a 434. lapon) érdekes kivonatot közöl. Ebből látható, hogy Tsardaklia osztrák (alattvaló) szerb volt, ki a szabad csapatban szolgált oly időszakban, midőn Oroszország Ausztriával együtt a szerbek érdekeit közösen támogatta.

azon utasítást kapták, hogy a szerbek főbjeinek főknézi barátokat igérjenek, továbbá a moldva- és oláhországi hoszpodárok képviselői is részt vőnek ezen értekezleten. Annak szükségessége által áthatva, hogy a háboru a Nándorfehérvár birtokában levő Gusancz Ali, s a dahiknak a déli várak fölött uralkodó pártfelei ellen továbbra is folytatandó, egyszersmind pedig az országban tartós rend meghonosítandó: a szerbek oly követelésekkel léptek fel, melyek az összes helyzetet, a jelent úgy mint a jövőt magukban foglalták. Mindenekelőtt azt követelték, hogy a török kormánybiztos (muhaszil) közbenjárásával a még Nándorfehérvárott állomásozó várőrségtől megszabaduljanak, ide számítva a régi földbirtokosokat, a spahikat is, akkor azután örökre hajlandók lettek volna a szultán hűségű rajáhi lenni. A harads, poresza és más adónemeket továbbra is elvállalták, azonban mint a törökök közbenjötté nélkül kerek összegben fizetendő, melybe a spahiknak járó illeték is bele legyen számítva. Ha ennek folytán a törökök beavatkozása alól megszabadultak, akkor aztán a saját kebelökből választandó országos bizottságot követelnek, mely tizenkét főknéből (mindegyik náhiába egy-egy) és egy knézfőnökből álljon, kiket maga a nép válaszszon, azonban e választást a nagy úr berátja hagyja jóvá. A knézfőnöknek jogában álljon a rend kezelésére bizonyos számú momkokat tartania. Ha ezen knézfőnök akár képesség hiányból, akár pedig más okból hivatalából eltávolítandó lenne, akkor a népnek csakis azon joga legyen, hogy egy másikat választhasson. Mindezek felette nagy horderejű indítványok valának.¹⁾ Az ország tényleges önállóság birtokába jutott volna, mely abban, hogy egyszersmind politikai érvénnyel is birjon, csakis azon kötelezettség által lön akadályozva, hogy a szultán iránt hűséggel tartozott viseltetni. Ily nemű követelések jóváhagyására azonban a jelenlevő törököknek vagyis hoszpodároknak nem volt teljhatalmuk és nem is lehetett. A hoszpodárokat Konstantinápolyban úgyis mindig arról

¹⁾ V. ö. a „Globubicza“ czimű szerb folyóirat egyik czikének kivonatával, melyet Kállay többször idézett művének I. k. 455. lapján közöl.

vádolták, hogy a szerbek általuk az ő makacsságukban még megerősítettnek. Ha ezen követelések jóváhagyattak volna, úgy a szerbek főelöljárója körülbelül éppen oly magas polczra jutott volna, mint aminőn maguk a hoszpodárok valának. A szerbek hogy óhajaiknak nagyobb nyomatékot adjanak, igen különös fajta okmányt terjesztettek be általok: ez ama összes kiadásokat tartalmazta, melyekbe a szerbek a mult háború alkalmával a nagy úr szolgálatában keveredtek volt. Felszámították ez okmányban, hogy mennyit adtak ki Gusáncz Alinak három izben, Bekir és Szolimán pasáknak, mibe került nekik a három pasának Nándorfehérvárott való tartózkodása, s végre mily magasra rug saját fegyverkezésök költségeinek száma, ez mindössze olyan összeg volt, mely több mint két millió piaszterre rugott. Ezzel legalább azt akarták elérni, hogy a törököknek az ő hátralékos adóikra vonatkozó igényeik elűtessenek.

S hogy ezen követeléseiknek nagyobb nyomatékot kölcsönözzenek, a szerbek Petjaniban azt is elhatározták, hogy a déli várakban levő ellenségeik maradványait haladéktalanul megtámadják.

Először is Kara György jelent meg Karanovác előtt. Ezen helyiséget nem csak az oda visszavonult szubások, hanem a novibazári segélycsapatok s más katonák is, kiket a hirtű vonzott oda, igen jól védelmezték. A roham, melyet György megkísértett, visszaveretett, sőt a visszavonulás alkalmával a sajátját képező, legnagyobb puskáját is elvesztette. Ellenben az alkudozások ezúttal célhoz juttatták őt. A novibazári pasával ugyanis elhitetvén, hogy neki csakis a belgrádi pasalikhhoz tartozó törökökkel van leszámolni valója, ez csakhamar saját szilihdárját küldé a szerb táborba, az összes törökök bánatlatlanul leendő kivonulása érdekében. A szerbek, kik csak azon igyekeztek, hogy veszteségeik nagyságát palástolják, ebbe szívesen beleegyeztek. Most tehát valamennyi török kitakarodott, Kara György nemcsak puskáját vissza nyerte, hanem egy szép arab csődört is kapott pompás skarlát-takaróval ajándékba.

Most azután Nenadovits Jakab is útra kelt Usicze ellen. Midőn a szokoli kerületen átvonult, hozzácsatkozott Melety a ratsai zárda archimandritája is. A szo-

kolnak (sólyom) nevezett hegyivárat, — melyről az egész kerület neveztetik, oly magasan és merészen áll a sziklákön — nem merték azonban megrohanni. De a vidéket itt is könnyű szerrel a felkelés állapotába sodorták bele. Melety és Obrenovits Milán csapatai által megerősödvé, Jakab 3000 főnyi seregével és két ágyújával — mert még egy ágyút szerzett azóta — előre nyomult; e vidékre nézve elegendő haderő volt ez, mely Omer agát nagy rettegésben tartotta. Húsz öreg török, kik az eddigelé elkövetett kegyetlenségekben ártatlanok voltak, a közeledőknek elébe járult, őket lehetőleg megkérlelendők. A czrnokoszzai hegységben találkoztak Jakabbal. Eleinte nem akarták elhinni, hogy Jakab ágyúkkal jön, mint annak hire járt, s midőn az ágyúkat meglátták, még mindig azt gondolták, hogy azok csak fából valók. Midőn azonban közelebb jöttek, s az ágyúkat megtapogatván, többé nem tagadhatták, hogy azok igazi, valóságos ágyúk, könnyek toltak szemeikbe. „Hová indulsz?” — kérdezték Jakabtól — „miért jön a nagy úr rájáhja a nagy úr várát lövetni?” Jakab azt válaszolta, hogy ő nem a czár vára ellen indul, hanem az ez ellen fellázadt Omer aga és Bego ellen; sőt hogy ágyúit magától a czártól kapta; ő nem fog senkit sem bántani, ha csak a gonosztevőknek védelmükre nem kelnek. Ezek pedig azt felelték, hogy az ő törvényeik azt nem engedik meg, miszerint saját hitsorsosait más vallásuak kezeibe kiszolgáltatassák.

Jakab tehát valamennyiöket egyszerre megtámadta. Mihelyt a városba üszköt dobnia sikerült, mely a fából készült házak között a száraz évszak idejében azonnal lángra gyúlt, Omer és Novljanin Bego azonnal megszöktek, a többiek pedig az 1805. évi július 20-án megadták magukat. Meg kellett ígérniök, hogy a nahiába többé nem jönnek, melynek élére Jakab külön vajdát nevezett most ki. Azon engedélyért, hogy a városban maradjassanak, legyőzőiknek 50,000 piasztert és 80 arab lovat fizettek.

Ennek folytán a déli vidékeken is oly állapot honosított meg, minő az országban volt. A várak mindenütt feladattak, azonban őrséggel még nem voltak megrakva. Hogy a dahik hatalma megtöretett, azt a régi rendet

kedvelő s a szultánhoz szító törökök a szerbekkel együtt nyereségnek tekintették. Most azonban mindinkább azon kérdés nyomult előtérbe, mily viszonyban álljon e két fél egymással? A törökök az országból kizárattak, azonban az a fölötti uralomról még sem mondtak le; míg ellenben a szerbek azt igényeltek, hogy a várakat is ők birlalják.

Éppen ezen, egymással homlokegyenest ellenkező igények voltak azok, melyek felett a nagy úrnak — a szerb követség eközben Konstantinápolyban megérkezvén, ennek követelései elébe terjesztetvén — határoznia kellett.

Ha az ozmán birodalom általános helyzetét tekintjük, akkor joggal elmondhatjuk, hogy az egyike volt a legfontosabb pillanatoknak, melyek annak beléletében évszázadok óta előfordultak.

Azon reformáló irányzat, melynek nyomait fentebb észleltük, éppen ekkor némileg a megvalósulás állapotába jutott el.

Az 1804. évben a topdsik már teljesen elkülönítve valának a janicsároktól; két nizamidsedid-szakasz külön, az egyik vörös, a másik pedig fehér zászló alatt tartotta hadgyakorlatait; a gyalogság szuronynyal ellátott lőfegyverekkel birt egészen a franczia minta szerint; a pasák közül pedig, legalább az egyik, a karamaniai Abdurhaman teljes buzgalommal a szultán példáját követte.

S minthogy ezen új katonaság a Ruméliában garázdálkodó rablóbandák üldözése alkalmával jó szolgálatot tőn, azért tehát III. Szelim az 1805. év márczius havában döntő lépésre határozta el magát: rendeletet bocsátott ugyanis ki, melynek értelmében a janicsárok s egyáltalán a bircdalom összes ifjai soraiból a legjobbak és legerősebbek kiválasztandók, s a nizamidsedid csapatok közé besorozandók. ¹⁾

Ugyanazon időben, midőn a janicsároknak a dahik-s a kabadáhiákon alapuló hatalma — éppen oly helyen, hol ezek magukat befészkelni megkísérték — a fellázadt rajáhk erején megtört, felülről ezen másik, teljes megsemmisítésükre irányuló csapás zúdult fejökre.

¹⁾ Juchereau de St. Denis, II., 26. lap.

Azon rabló hordák, melyeket a nizamidsedid csapatok legyőztek, mint a szerbek a krdsálikat, inkább szövetségeseik, sem mint ellenségeik valának.

Azonban előbb még azt kellett megtenniök a szultánnak, mit a nép csak megszokott urának teljesít.

Mondják, hogy az egyik kadi, ki a nagy úr parancsát teljesíteni megkísérlé, emiatt meggyilkoltatott; Drinápoly is felkelni készült, s a janicsárok elegendő erővel rendelkeztek még, hogy a szultánnak az új harczmodor szerint betanított katonái ellenében tizezer főnyi csapatokat állítsanak szembe.

Világos, hogy a szultán szerencsésnek érezhette volna magát, ha más tartományaiban is rendelkezhetett volna oly vitéz rajáhhkal, mint a szerbek; s kétszeresen fontossá válik a kérdés, vajjon a szultánnak nem-e magához kellett volna vonnia legalább ezeket, s nem-e komolyan szövetkeznie kellett volna velök?

Mily segílyt vettek még valaha igénybe az oly fejedelmek, kik túlságosan korlátozó szabadalmak elleni harczba keveredtek, mint az alsóbb rendek részvétét és közreműködését?

Szelimnek valamint a török birodalomnak éppen az volt szerencsétlensége, hogy Szelim ezt nem tehetette, mert állása nem engedte volt meg. Ő nem oly fejedelem volt, mint más, ki egyaránt rendelkezik összes alattvalóival, ő mindenekelőtt a mozlimek feje volt.

Mert, amint már említettett, ezen állam nem a különböző elemek egyesülésén és egybeolvadásán alapszik, hanem kétféle népesség ellentétes voltán, melynek egyike az uralkodásra, másika pedig a szolgaságra van hivatta.

Hogy a rajáh, kinek szolgálnia kell, felfegyverkezék, s ez által az uralkodó vallás híveivel egyenlővé válják, az nem csak a két ellentétes párti mozlimek, a reformerek és ó-hitűek előtt hallatlanak tűnik fel, hanem az ellenkezésben van a birodalom alaptörvényeivel, sőt a kalifaságnak, s magának a legfőbb hatalomnak fogalmával.

Említettük föntebb, hogy mily bűnül rótták fel Hadsi-Musztafának, amiért a szerbeket Paszván Oglu

ellen harcza vezette; a hívők és a hitetlenek közti különbségen alapult a Muftinak azon fetvája is, mely a janicsároknak Nándorfehérvárba való befogadását elrendelte; a különben oly békés érületű törökökre sem volt semmi más oly nagy befolyással, mint midőn a hajdúk zászlaját megpillantották, s az ágyú, melyet a rajáhk magukkal hoztak.

A nagy úrtól éppen nem lehetett várni, hogy mindazt engedélyezze, amit a szerbek Osztrusniczában kívántak. Elegendő okai voltak, hogy a szerbeknek a határszéli várak megszállását meg ne engedje. Azonban más, megbízhatóbb s a szerbeket jobban biztosító igérvényeket minden kétségen kívül meg kellett ígérnie. Avagy kárhoztathatta-e ama fegyvereket, melyeket azok az ő érdekében is fogtak volt, s a melyek segélyével az ő uralmára nézve felette veszélyes bitorlástól megszabadult.

Bármily ellenmondásnak látszassék, III. Szelim ezt mégis megtette.

Mintha a szerbek gonosztevők és felségsértők volnának, válasz helyett azok követeit őrizet alá helyeztette, s Afiz, nisi pasának meghagyta, hogy a rajáhkot lefegyverezze. Ez már aztán egészen más fajta ellenségeskedés volt mint az eddigiek, mely magától a nagy úrtól származott, az ozmánok tetszését is kinyerte s melynek kiviteléhez teljes komolysággal hozzá is láttak.

Amint beszélük, Sivkovits István, az egyik követ, egy jómódú s úgy a török mint a görög nyelvet beszélő kereskedő, ki az ő földieinek a lőszerek beszerzése által már előbb jó szolgálatot tett, most is nem kevéssel járult ahhoz, hogy Afizzal szemben az ellentállás megkísérthető legyen. Mig Sivkovits Konstantinápolyban előterjeszté, hogy a szerbeknek tudtokra adandó, miszerint Afiz valóban a fényes porta parancsára nyomul elő — csakis ily módon lenne a vérontás szerinte elkerülhető — aszallat azt is kieszközölte egyszersmind, hogy e célra ő maga nyert kiküldetést. Szerbiában azonban csakis a főbbeknek mondott igazat, a többieknek jámbor arczczal azt állítván, miszerint Afiz olyatén megbízást nyert, melynek értelmében csakis háromszáz emberrel jöhet Szerbiába, ha pedig nagyobb sereggel jönne, akkor a

szerbek feljogosítvák az ellentállásra. Végre Gusancz Alival elhitette, hogy daczára annak, hogy ő van itt alkalmazva, azért Afiznak mégis sikerült a pasalikot megvesztegetés által magának megszerezni. Gusancz erre így válaszolt: „Jól van, tehát verjétek ki őt innen!” s elhatározta, hogy nándorfehérvári krdsályaival együtt még egy kisebb ostromló sereggel szemben is veszteg marad.

Igy történt, hogy a szerbek időt nyertek készülni arra is, hogy szükség esetén Afizt fegyverrel ki-verhessék. A pasalik végső határainál, Kjpria és Parakyn között Milenko és Dobrinjacz Péter 2500 főnyi csapattal s egy vaságyúval állást foglaltak. Két sánczot is készítettek, egy nagyobbat és egy kisebbet. Hátuk megett, a Morava balpartján, Jagodina hegyei között Kara György táborozott a sumádiai sereggel.

Azonban Afiz megérkezésekor nem került mindjárt háborúra a dolog. A szerbek eleinte csak azt követelték, hogy Afiz a szokásos úton, a Jagodinán keresztül vonuljon seregével, mely utat eddigelé valamennyi pasa használta volt; csakis ezen az úton lehet élelmeztetése felől gondoskodni. Afiz azonban, — ki bizonyára értesítve lett, hogy azon az úton még egy másik szerb sereg is vár reá — amellettt maradt, hogy a Morava jobb partján vonul le a Duna felé. A szerbek erre azt válaszolták, hogy az ország ezen része a háború folytán tönkre téve lévén, nem képes a sereget ellátni. Afiz erre dühösen felkiáltott: „Hát én a rablókat kérdezzem-e meg, hogy mily utat válaszsza Nándorfehérvár felé?” Azt mondják, hogy Afiz köteleket hozott magával, hogy a vezéreket megkötöztesse, a többiek számára pedig, kiknek szép kardjait és a turbánhoz hasonló fővegeit irigyelte, kenyérszegő bicskákat és pór-sipkákat hozott, azt állítván, hogy ezeknek más nem is való. Először is a kisebb sáncz ellen intézett támadást, melyet daczára a szerbek folyton tüzelő vaságyújának el is foglalt. Midőn azonban a szerbek a nagyobb sánczot egész napon át sikerrel védték, úgy hogy a törökök borzadva látták nagy mérvű veszteségöket, midőn továbbá hirül vették, hogy Kara György egész erejével, legalább is 10,000 emberrel már közeledik — tényleg mintegy 5000 em-

berrel a hegyekről már a völgybe érkezett — Afiz ekkor azonnal a visszavonulásra gondolt. Az éjen át azon zászlókat, melyekkel az ostromzárolt sánczot körülvétette, most levétetvén, hogy elvonulását észre ne vegyék, helyükbe lombos faágakat tétetett, majd seregével Parakyn felé húzódott.

Másnap reggel Kara György megjelent. Midőn az egész vidéket üresen találta, a Parakyn előtti magaslatig előre nyomult, s az ellent néhány lövéssel üdvözölte. Majd megüzentette Afiznak, hogy ha hősnek tartja magát, akkor jőjön le a síkságra; miért kelljen a szegény, ártatlan lakosok házait a tűznek martalékkul adni?

Kara György Parakyn-t már csak azért sem kívánta megtámadni, minthogy az a leszkováczi pasáé volt, ki iránt némi lekötelezettséggel viseltetett.

Afiz pedig nagyon megfontolandónak vélte, hogy vajjon Parakyn falai mögött is helyt álljon-e. Nem volt többé reménye ahhoz, hogy vállalatát sikerrel keresztül vihesse, miért is Nis irányában megkezdette visszavonulását, szerencsétlennek tartván magát, hogy a rajáhk elöl kitérni kényszerült. Csakhamar bekövetkezett halálát azon bánkódásnak tulajdonítják, melybe emiatt merült volt.

Most azonban már megtörtént, amit eddigelé elkerültek volt. Nem lehetett már többé azt állítani, hogy a nagy úr a rajáhkkal tart, minthogy az általa Szerbiába küldött hadsereg az ország határainál fegyverrel visszaveretett.

A háború, melyet a dahik ellen megkezdettek, egészen más lefolyást nyert. A napi események tömkelegéből a régi, nemzeti ellentétek kerültek felszínre.

KILENCZEDIK FEJEZET.

A szerbek szabadságharcza az 1806—1807. évben.

Már az 1805. év vége felé mindenütt nyílt ellenségeskedés támadt az ország birtokában levő szerbek s a törökök között, kik amaz előlegesen megkötött szerződések alapján a várakban maradtak. Midőn egykor Vulitsevits Gjusa, a szmederevói kerület vajdája a várost meglátogatta, gazdagon lévén öltözve s fegyvereivel kissé kérkedve járván — az ezt túrni nem akaró török lakosokkal perpatvarba elegyedett s általok megöletett. Erre a szerbek azonnal fegyvert fogtak, magukat nemcsak a tetteseken, hanem az egész városon megbosszulandók. A várost tehát megtámadták, bombázták és be is vették. Most aztán meg is szállották azt rendesen, amit egy évvel ezelőtt még nem tettek. E hirre a többi várakban levő törökök részint haragra lobbantak, részint pedig félelemmel lőnek eltelve, iparkodtak biztosítani is magukat valamint bosszút is állni. Sabácz várában számos szerbet meggyilkoltak, kik a védműveken kívül laktak, bosnyák segélycsapatokat béreltek fel s a várat megerősítették; Usiczében szintén ekként jártak el; Nándorfehérvárott is Gusancz Ali eddigelé azon határozott, avagy hallgatva elfogadott szerződés alapján élt a szerbekkel, hogy élelmi szereit tőlök nyeri, miért is viszont őket nem háborgatja; most azonban kitört ő is majd a vizen az osztrusniczai szerb sánczok ellen, majd pedig szárazon a szerbek Sarkovo és Selesnik nevű falvaikra, s már az 1806. év elején javában folyt a harcz e vidéken.

Eközben a harczy zaj azonban már messziről is hallhatóvá lőn. A nagy úr komolyan el volt tökélve,

hogy a szerbeket ez alkalommal megtanítja. Hogy ezek idegen biztosíték után néztek, e körülmény még inkább arra ösztönözte őt, hogy őket teljes erejével elnyomja, mielőtt az általok megkísérlett összeköttetésük veszedelmes jelleget ölthetne. A feladatot, melyet a nisi pasa képtelen volt megoldani, a nagy úr most hatalmasabb hadvezérekre bízta, u. m. Bekir, boszniai vezirre és Ibrahim skutarii pasára, hogy t. i. a szerbiai makacszkodó rajáikat végre lefegyverezzék és megfenyítsék. Ezek aztán a birodalom legvitézebb csapataival, amaz a bosnyákokkal és hercegovinaiakkal, emez pedig az albánokkal és rumeliotákkal egyszerre több oldalról nyomultak előre.

A szerbek pedig készülni kezdtek a bekövetkezendő harcra.

Ők már egyáltalában katonailag szervezve valának. Szerbiában nem létezett katonai állás, mindenki katona volt ott. Szükség esetében minden egyes ház háborúba küldé összes fegyverfogható tagjait, kevésbé sürgős esetekben pedig két ház egy harczost, avagy három ház két tagját küldé a csatatérre, úgy hogy a mezei munka a háború közben sem szenvedett halasztást. Ha valamelyik házban csak egyetlen térfi volt, ez a hadi szolgálatot illetőleg hétről-hétre szomszédjával felváltva ment a táborba. Zsoldot éppen nem kértek sőt el sem fogadtak; mindenki saját fegyvereit hordozta s legjobb ruhájában ment a háborúba, az élelmiszereket az asszonyok szállították utánok. Minden egyes faluból néhány férfi kiválasztott, kik hadmentesek valának s kiknek az volt kötelességök, hogy e szállitmányokat máshalovakon hetenkint kétszer eszközöljék, akár mily messze vagy bármily közel esett is a harcztér.

Az ellenséggel mielőbb találkozandó, Petrovits Radits — Kara Györgynek régi fegyvertársa, ki kapitányi nyugdíjáról Szirmiában lemondott, s most barátjának segélyére jött — a déli hegységet csapataival megmászva, a felkelést helységről helységegre kiterjesztette, úgy hogy ennek folytán bizton remélhette, miszerint a szorosokat csekélyebb csapatokkal is megvédelmezheti. A másik oldalon Milenko megszállotta Poretset, a Duna szigetét, amely ott, hol e folyó sebes áradattal a vaskapun áthalad, a hajózás fölött teljesen uralkodik. A Nis felőli sikság,

melyen a bolgár Morava a nagyobbik Moravába ömlik, a legkönnyebb útját képezi az országba való bejuthatásnak, miért is Dobrinjacz Péter Parakyn elfoglalása után ide nyomult seregével, s a bolgár Morava partján éppen az országúton Deligrádot megszállta, míg háta mögött ugyanekkor Mladen Kruseváczt elfoglalván, azt csapataival megrakta. A bosnyákokat az általuk elfogadott szerződés kötelezte ugyan, hogy a jádári és radjevinai két kerületen nem szabad átvonulniok, azonban a Matsva nyitva állott mégis számukra; Nenadovits Jakab itt a többi közt Czrnabarán is sánczokat hányatott ellenök.

A szerbek eszerint meglehetősen el voltak készülve a háborúra, de mégsem sejtették, mily kemény és veszedelmes harczt kellend kiállniok.

A kora tavasszal a Drinánál megjelenő bosnyákok első támadásai még könnyű szerrel meghiusittattak. Az említett kerületek északi részén Ozmán Dshora Szokol irányában a Drinán átkelvén, nem egy udvart elhamvasztott, azonban csakhamar meglepetni hagyta magát a szerbek által, kik őt seregének nagy részével együtt tönkre verték. Veszedelmesebb ellenség volt az öreg, izmos Mehemet Kapetán, ki vetélytársaival már régebben kibékülvén, most már a szerbeknek sem volt többé barátja, s aki most a Matsvába betört. E kerület azonban szerencséjére Tsupits Stoján személyében igen alkalmas védőre tett szert. Tsupits az ő emberei fölött teljesen uralkodott. Megtörtént ugyan nem egyszer, hogy katonáinak szájából az égő pipát kivette és azt tovább szítta, de azt is hallották katonái tőle többször, hogy minden egyes harczosának élete az ő nyelvén lebeg, ő büntető jogát kérlelhetetlenül, kegyetlenül s mindamellet mosolyogva gyakorolta. Tsupits Kjurtsiának régi fegyvertársa, igen sovány és szerfölött merész férfiú volt, ki momkjainak nagy számában és saját tetteinek hirnevében tetszelgett magának. Hatalmasan összetűzött tehát most a szálási csatasíkon az ő szülőföldje (Notsai) közelében, Mehemet túlnyomó erejével. Ő maga elbeszélte, hogy Mehemetet már majdnem elfogta, midőn az öreg visszafordulván, lándzsáját ügyesen félre verte s tovább ugratott. Midőn egykor lakmározás közben a dalnok e győzelmére vo-

natkozó dalt énekelt előtte, annak némely részeit helyreigazitva a költőnek egy török paripát ajándékozott.

Mindez azonban csakis a könnyű kezdetet képezte, minthogy a törökök egészen más erővel újították meg a nyáron támadásaikat. Hadsi-Beg Szrebrnitzáról Szokolnál átkelvén, a mintegy 30 000 főnyi hadsereg újra megjelent a Matsvában. A vezir nem vezette ugyan őket személyesen, de oly két hadvezért küldött maga helyett, kik méltók voltak őt pótolhatni, Kulin Kapetán ezredest, az éppen oly kegyetlen, mint vitéz fiatal hadvezért és az öreg Mehemetet.

E hadsereg már a jádári lakosok előtt is iszonyatos színben tünt fel, noha ezek a kötött szerződés erejénél fogva biztosaknak vélhették volna magukat. Kulin Kapetán még azon csendes falvakat is, melyekből szállítmányokat kapott kiraboltatta, az előljáróságot legyilkoltatta, s a védteleneket fogságba hurczoltatta; még mindig emlegetik Iván knézt, ki összes vagyonát arra áldozta, hogy földieit a fogságból kiváltsa. Iván ezután a törököktől való félelmében menekülni s életét napszámos munkával fentartani kényszerült.

Mennyivel többet kellett azonban a többi ellenségeknek nyilvánítottaknak ama hadseregtől tartaniok! Nenadovits Jakab, ki nagyon gyenge volt arra, hogy e sereggel nyílt mezőn megütközzék, indittatva érezte magát, miszerint unokaöcscseit, Tsupits Protát és Sztojánt alkudozás céljából az ellenség táborába küldje. Ez azonban éppen nem volt jó tanács. Kulin feltételekről még csak hallani sem akart. „Látod“, — így szólt Protához — „ezen mérhetetlen nagy tömeget? Valamennyi között, kiket itt látsz, egyetlen egy sem találkozik, ki a hüvelyéből kihúzott kard élet puszta kézzel megfogni ne merné.“ Ahelyett, hogy alkudozásokba bocsátkozott volna, a czrnabaraí sáncz leromboltatását követelte, s minthogy a követek ebbe nem egyezhettek, azokat visszatartotta. S már ez is nem megvetendő előnynyé vált számára. A törököknek most néhány vezér hatalmukban lévén, annál biztosabban nyomulhattak a szerb területen előre. A szerb nép ellenben zavarba jutott vezérei folytán; hogy alkudozások lőnek megkisértve, e körülmény az ő szemekben nem jelentett egyebet, mint megadási kísérletet.

Midőn pedig az ozmánok a sabáczi és valjevói kertületekben is terjeszkedni kezdettek, az ezen nahiák területeiről való közlegénységet éppen nem lehetett többé visszatartani, valamennyi haza iparkokott, nejéhez és gyermekeihez, s csakugyan szerte szét szóródtak. A Száva folyó tele lett szökevényekkel, kik csónakaikon a magyar partra igyekeztek, míg a szerb parton rablás és gyilkolás dúlt, a fegyvertelenek rabszolgáiként elhurczoltattak, s jószáguk is elhajatott. Számos falu meghódolni kénytelenítettet, s ezek élére a törökök knézeket helyeztek. A nép hangosan panaszkodott vezérei ellen: minek is kezdették meg a háborút, ha tudták, hogy úgy sem tartathatják magukat? Azon hirt terjesztették, hogy a harc nem a szultán ellen irányul, s ime most a szultán oly nagy sereget küld, hogy az ellentállásra még csak gondolni sem lehet. A vezérek azon veszélyben forogtak, hogy a nép által legyilkoltatnak, s momkjaikkal együtt az erdőkbe menekülni kénytelenítettet. Kulin egészen Usztjéig, a Nándorfehérvárra vezető útig, a Kolubara mentén haladt előre. Hadsi Beg pedig ezen siker által felbátoritva, Szokolból a hegységen keresztül utat törni igyekezett. Mily veszélylyel járt most azon körülmény, hogy ugyanekkor Skutariból Ibrahim pasa is megjelent a nisi határnál mintegy 40.000 főnyi seregével!

Vajjon nem esztelen vállalatnak tűnt-e fel, hogy az egyetlen tartomány hiányosan felfegyverzett rajáhi, ha nem is az egész birodalom, de az oly hatalmas és harczias hadparancsnokok seregeinek ellentállni szándékoztak?

Ily veszélyteljes állapotban Kara György mint főparancsnok méltán hirnevet szerzett magának.

Mialatt a nagyszámú bosnyák sereg ellen Katits vezénylete alatt mintegy 1500 fegyverest küldött, kiknek a kedvező állódásban sikerült is azokat egyelőre feltartóztatniok, bár saját vezérök, a jeles Katits árán, Kara György eközben a Szokol felől előnyomulásban levő Hadsi-Bégre tört, Peczka mellett ütött reá, s ott ezt annyira visszaverte, hogy annak további előnyomulására ezután már gondolni sem lehetett többé. Kara György ezután a hegységen keresztül a bosnyákok által elfoglalt kerületekbe tört. A bosnyákok által kinevezett knézeket

legyilkoltatta, azokat sem kimélvén, kik előbb a megadást tanácsolták; mindazokat pedig, kik elmenekültek volt s fegyverfoghatók valának, seregéhez vonta. Másrészt kitüntette azokat, kik a veszély idejében sem vesztették el bátorságukat. A többi közt poczerjei Sztoitsevits Milos is elébe járult, ki ez idő szerint a potzerinai buljukpasánál, Markovits Iliánál irnoki szolgálatot teljesített, s ki a pópák által nevelt, kicsiny termetű, szőke hajú, barátságos és bátorszívú ifjú vala. Ura a törököknek magát megadván, s anyja mint rabszolganő fogságba hurczoltatván, ő néhány momkja kíséretében a hegyek közé menekült. Ezekkel most Kara György színe elé járult, ki így szólt hozzá: „Én téged fiammá fogadlak, s te leszel Poczerje vajdája.“ A fiatal ember nevérol, az öreg poczerjei Milos, ki Kraljevitsnek fegyvertársa volt, jutott eszébe; a fiatal vajdát többször összehasonlították az öreg hőssel. Most tehát együtt nyomultak előre és csakhamar kieszközölték, hogy a nép ismét mindenütt fegyverre kelt. A törökök pedig hátban és oldalvást is fenyegetve lévén, csakhamar tanácsosnak vélték, hogy Sabácza vonuljanak vissza, mely helységtől mintegy órányira, Misár mellett, Kara György is megérkezett 7000 főnyi gyalogos és 2000 főnyi lovasból álló seregével, s hadi szokás szerint a törökökkel szemben azonnal sánczot hányatott. Egy bombavető s még más három ágyúja is volt neki.

Itt döntő csatára kellett a dolognak kerülnie. A törökök még eléggé büszkék voltak ahhoz, hogy a megadást s a fegyverek kiszolgáltatását követeljék, mire azonban a szerbek azt válaszolták: „Fegyvereinket akarjátok? ime itt vannak, jertek és vigyéket!“

A törökök sabáczi táborukból két egymás után való reggel kivonultak s a szerb sánczot megrohanták; az egész napot csatározással töltve, anélkül hogy valamit végezhetek volna, estenkint ismét a táborba vonultak vissza. Bár meg voltak lepetve, azonban túlnyomó erejük sikerén még sem kétkedtek. Azt üzentették a szerbeknek: „Két napon át jól tartottátok magatokat, de mi még egyszer és teljes erővel megkisértjük a rohamot; ettől fog függni, vajjon átengedjük-e az országot nektek egészen a Drináig, avagy pedig titeket Szmederevóig hajtunk.“

Azt is megengedték, hogy a Száván túlról számosan átjöhettek, hogy a magaslatokon s a fákról a csata folyamatát szemlélhessék; most azután — így dicsekedtek — majd meg fogják mutatni, hogyan kell a hajdúkkal elbánni.

Az 1806. év augusztus havának elején történt, hogy a két sereg egymással megmérkőzött. A csata napját megelőző estén Kara György lovasságát a közeli erdőbe indította, hogy az az ő parancsszavára eszközendő legelső lövés után — de ne előbb — az ellenség hátába kerüljön. A sánczokban levő katonáinak pedig meghagyta, hogy ne löjjenek előbb, míg a törökök oly közel nem jönnek, hogy a lövésnek biztos sikere lesz. A szeraszkiek (ezredes) hajnal hasadtával teljes erejével kitört a sabáczi táborból; a legvitézebb bosnyák bégek vitték a zászlót a sereg előtt; a szerbek pedig nyugodtan, töltött fegyverrel vártak reájok. Csakis akkor, midőn a törökök már a szerb puskák lőtávolába értek, adta meg a várt jelt Kara György; az első sorban levő katonák egyszerre céloltak, s mint ők magukat kifejezni szokták, valamennyien az elevenbe találtak, mire a zászlók lehanyatlottak s az ágyúk is nagy zavart idéztek elő. Minthogy hátulról a lovasság is előtört és bevágott, Kara György pedig a sánczot megnyittatván, onnan gyalogságával az ellenséges sorokra rohant, a törökök egy pillanat alatt zavarba jöttek és vereségök teljes lőn.

A török sereg legjelentékenyebb vezérei, u. m. Szinán, a gorásdi pasa, a derventai kapitány, sőt maga a szeraszkiek, és Kulin is elesett; itt vérzett el végül Mehemet kapetán is két fiával együtt; Bosznia virága pedig a zászlóknál hullott el. A szerbeknek csaknem semmi veszteségök sem volt, csakis Lazarevits Luka a merész pópa kapott erős sebet a vakmerő üldözés alkalmával. A törökök ellenben annyira tönkre voltak verve, hogy életben maradt vezéreik még az éjjel elhatározták, miszerint seregök egy részét Sabáczba helyezik el, s a többit haladéktalanul átvezetik a Drinán. Ezen visszavonulás azonban majdnem nagyobb veszteséggel járt reájok nézve, mint maga az ütközet; a kitogi erdőben csapatonkint hátrálván, mindenfelől megrohanták őket, gazdag zsákmányt szedve el tőlök, valamint azon foglyokat is, kiket

a Drinán még nem szállíthattak által. Poczerjei Milos itt jutott Kulin kardjának, a legfényesebb győzelmi jelvénynek birtokába; anyját is kiszabadítá a fogságból s hazájába visszaszállíttatta.

Mig e nagy győzelem kivívatott, azalatt mások is, nevezetesen Dobrinjacz Péter hasonló üdvös szolgálatokat tőnek az országnak. Azon erő, melyet Ibrahim pasa Skutariból magával hozott, sokkal nagyobb volt, mint a boszniai sereg, azonban ha nem is oly fényes, de szintén oly nyomatékos ellentállásra talált ez is. Útjokban, jól választott helyen volt ama deligrádi sáncz¹⁾ felhánnya, melyet Dobrinjacz Péter — kinek ez vala legnevezetesebb ténye — hat héten által sikerrel megvédett, mig ezalatt a közelében, Mladen és Glavas alatt harczoló néhány más csapat a pasát kisebbszerű támadásokkal foglalkoztatta. Ennek folytán a pasa egy lépéssel sem juthatott előbbre.

Csak is így történhetett meg, a mit alig lehetett remélni, hogy t. i. a szerbek és a törökök közti háború az előbbieik javára ütött ki. A birodalom bensejében folyton dúló zavarok a szerbek előnyére szolgáltak, azonban mindennek daczára az érkező török seregek mégis sokkal nagyobb számúak valának mint a szerb csapatok, nagyon tiszteletre méltó volt az ellentállás, melyet az utóbbiak kifejtettek.

És úgy látszott, hogy okvetlenül és azonnal elveszik méltó jutalmát eme tettüknek.

Midőn Kara György a Száva melletti ama ütközet után az 1806. év őszén seregének egy részével a keleti határ felé közeledett, Ibrahim, ki teljhatalommal rendelkezett, kezét békére nyujtá.

Kétségkívül úgy tűnt fel előtte is, hogy a törökök számára immár elodázhatatlan szükséggé vált, miszerint

¹⁾ Tartózkodunk e helyütt a részletezéstől, minthogy az ezen határ mentén történt események felől bővebb hireink nincsenek. A 19. század krónikája leírja, hogy a három pasa, Bim, Deli és Szakszi ellen Levich Jakab és Stanoilla Alas parancsnokoltak (1806. 429. lap). Bizonyosan Glavas Stanojét és Jakoblevitsét, a levátsi vajdát érti itt a krónika. A pasák pedig a bimbasik (ezredes) és a delibasák (a delik vezére) soraiból lettek előléptetve.

ezen ügyet kiegyenlitsék. Hiszen oly nagy erőfeszítések daczára egyedül a szerbekkel szemben is ők húzták a rövidebbet; mennyivel veszedelmesebbekké válhatnának most ezek, ha Oroszország, melylyel éppen háború volt kitörő félben, a szerbekben biztos szövetségest találna!

A Szmederevóban tartott értekezleten a szerbek csakhamar annyira jutottak, hogy két knézből és Itskó Péter, egy a világ ügyeiben tapasztalt bolgárból álló követséget menesztettek Konstantinápolyba.¹⁾

Teljesen rendben levőnek találjuk, hogy a szerbek az általok kivívott fényes győzelmek után is helyes érzéssel birván, a már egyszer előadott követeléseiket most újra ismételték. Itskó Péter pedig oly ügyesen képviselte az ő ügyöket, hogy már valóban létezett oly időpont, melyben annak sikerét biztosan lehetett remélni. Itskó Péter egykor a berlini török követ mellett mint tolmács működött, itt az európai népek első rangú nyelveit sajátjává tette, s azok érdekeit megtanulta ismerni, s miután Nándorfehérvárott az európai kereskedők ügyeivel is foglalkozott s e közben tekintélyre tett szert, most mint a pártokon kívül álló közvetítő lépett fel. Hadsi-Musztafa az ő befolyását és tanácsát éppen nem mellőzte, s midőn a dahik a török pasa közreműködésével ostromoltattak, az ő sátora Kara György mellett állott a nándorfehérvári mezőkön. Közvetítő tehetsége azonban eddigelé még sohasem birt oly jelentőséggel és eredményyel, mint éppen most. Itskó oly közelállónak jelezte a török porta előtt azon veszélyt, mely a szerbeknek az oroszokkal leendő esetleges közreműködésétől a portára háramolnék — az oroszok ugyanis már Oláh- és Moldvaországba kezdetek nyomulni — hogy ez utóbbi oly engedményekre határozta el magát, melyek az ő

¹⁾ E tárgyalások időpontját illetőleg kételyek merültek fel. (L. Kállay: A szerbek történelme. Magyarból fordította Schwicker I. k. 578 lap). Mi a történelmi hagyományt követjük, mely szájról szájra terjedett egészen idáig. Szerfölött valószínűtlen lenne ugyanis, hogy a törökök nagy engedményeket tettek volna anélkül, hogy nagymérvű veszteséget szenvedtek volna, s anélkül, hogy általános politikai tervek folytán ne lettek volna veszélyeztetve.

uralkodási elveivel homlokegyenest ellenkeztek, s melyek valóban rendkívülieknek nevezendők. Már október vége felé Itskó Péter Szmederevóba visszatérve, tudtokra adta a szerbeknek, hogy a porta őket országuk kizárólagos birtokában meghagyni, nekik külön kormányt, sőt a váraknak általok leendő megszállását is engedélyezni hajlandónak mutatkozik, csakis a mindenkor fentálló főurasága jeléül tartja fen magának azon jogot, hogy Nándorfehérvárott egy muhaszil lakjék 150 török katonával; továbbá az eddigi összes adóterhek fejében évenként csakis 1800 erszény, vagyis 900,000 piaszter (mintegy 600,000 frt) fizetendő, a porta ezen összegből az eddigi földesurak, a spahik igényeit is fedezni fogja. Valóban mindez teljesezésbe ment, mit a szerbek csak kívánhattak, úgy szintén minden azonos volt a szerbek azon követeléseivel, melyeket egy évvel ezelőtt tettek volt. A szerbek mindazon szorongattatásoktól, melyek a különféle adók beszedésével s az ezekre utalt törökök jelenlétével egybekötve valának, megszabadítandók voltak, ők most az ország uraivá lettek, melyet eddigelé másoknak míveltek, fegyvert is viselhettek már ezután, s a várakat török főhatóság alatt szintén megtarthatták. Mindkét félre nézve fontos pillanat volt ez! Ez úton lehetségessé vált, hogy a szerbeknek Oroszországgal kötendő közvetlen szövetsége mellőztessék. A szerbek nem sokáig haboztak, hogy a feltételeket elfogadják. Itskó Péter két másik knéz társaságában haladéktalanul visszatért, a diván jóváhagyását kieszközölendő. Ki támaszthatott volna ez iránt kétséget? A követekkel együtt a Nándorfehérvárra kijelölt muhaszil is egyszerre megérkezett Szmederevóban.

Azonban időközben másféle tanácsok kerültek a fényes porta kebelében túlsúlyra. Nagyon valószínű, hogy az európai ügyek menete — melyeknek az ozmán birodalomhoz való viszonyait alább közlendjük — valamint szövetségesüknek I. Napoleonnak az 1806. év végén Poroszország ellenében kivívott győzelmei a törököknek az oroszoktól való félelmét csökkentették, valamint azoknak önbizalmát ismét felélesztették. Midőn pedig az ügy a végső eldöntés folyamatába jutott, ekkor az összes, egymással ellentétes érdekeknek új erővel s még egyszer

mozogniok kellett okvetlenül. Mert az mégis igazságtalanságnak látszott, hogy a spahik — kik mit sem vétettek — eddigi biztos jövedelmeiktől elüttessenek s oly összegre utaltassanak, melynek behajthatása, tekintve a török pénzügyet, igen kétes volt. A mufti ítélete — ki a janicsárokat is visszahelyezte — ezzel teljes ellentétben állott. Úgy vélem, hogy az ulemák nem egy könnyen álltak volna reá. S midőn a várakat a szerbeknek átadták, vajjon biztosan számíthattak-e hűségökre? Nem nagyobb volt-e azon veszély, melybe belerohantak annál, amelyet elkerülni iparkodtak volt?

Elég az hozzá, hogy midőn a szerződést jóvá hagyni kellett volna, a diván azt meghiusítandó ismét tanácskoznai kezdett ez ügyben.

Itskó Péter békejavaslata azonban mindennek dacára sem lőn elfelejtve, az a szerbek és a törökök közt kötendő megegyezés eszményképeül tekintetett mindenkor.

Hogy azonban e békejavaslat nem foganatosított, annak az lőn eredménye, hogy az ügyek, melyeknek vezetése épen nem jutott szellemi túlsúlyban levő egyénekre, most maguktól fejlődtek tovább, már amint ez lehetséges volt.

A szerbeket emez alkudozások inkább ösztönözték semmint késleltették abban, hogy a várak előtt megjelenjenek; az ez évi háború is a várak előtt kezdődött, mint minden megkezdett terv, úgy a győzelem is befejezést igényelt. Annak jeléül, hogy a béke immár megkötöttet, a szerbek az ő muhasziljokkal együtt Nándorfehérvár és Sabácz előtt megjelentek, s a békekötés alapján eme helységek átadását követelték. Azonban biztosításaik sem az egyik sem a másik irányban nem gyakoroltak hatást a törökökre. Bekir pasa sem tett semmiféle intézkedést sem, hogy mint tőle kívánták, a bosnyákokat Sabácz elől visszahívja. Ha tehát a szerbek a várak birtokába jutni akartak, amit okvetlenül igényeltek, s amit a már türelmetlenkedő s az ostromsánczokban kitelelni éppen nem akaró fegyveres nép is követelt, úgy azokat újra elfoglalniok kellett.

Először is Kara György határozta el, hogy komolyan fellép Nándorfehérvár ellen, melyet Tsarapits, Glavas

és Miloje barátaival a Dunától kezdve a Száváig körülzárolt.

Gusancz Ali krdsáliei között egy bizonyos Konda nevezetű, görög vallású albán férfiú kezdetben sokat tett Nándorfehérvárnak a szerbek elleni védelmét illetőleg; midőn azonban e háború a törökök s a keresztények közt immár valóságos ellenségeskedéssé fajult, akkor Konda a szerbek pártjára tért át. Mások is számosan hasonlóképpen jártak el, azonban valamennyijök közt Konda volt a leghasználhatóbb, oly ügyesnek és merésznek bizonyult mindenkor, hogy már bimbasává (ezredes) lőn. Ezen férfiú most arra vállalkozott, hogy a várost merész csínnyel hatalmába kerítse. Miért is Uszun Mirkóval, egy éppen oly magas és erős szerbvel, mint amilyen kicsiny és ügyes Konda volt, s őt más férfiúval, kiknek vitézségök és határozottságuk az övékéhez hasonlított, az 1806. évi deczember 12-én hajnalhasadtával a várárokhöz mentek, amelyen keresztül a külváros védelmeztetett. Konda jól tudta, mely helyen lehetett a mindenfelé rögtönzött őrsátorokon keresztül jutni, s anélkül, hogy észrevéttetett volna, társaival együtt szerencsésen átjutott. Hogy feltűnést ne keltsen, ha az ároktól egyenesen a kapunak tartana, előbb a város felé ment egy darabig, majd ezen útjáról visszatérve, egyenesen a „keresztény kapu“ felé tartott. Itt ugyan őrszemmel találkozott, ki rájok kiáltott: kik vagytok? Konda azt válaszolta: „Az Üszürbég (az egyik krdsalivezér) momkjai vagyunk“, s minthogy törökül beszélt, semmi gyanút sem keltett. Ekként minden akadály nélkül az őrszem hátába jutván, ezt most haladéktalanul megtámadta. Ez éppen azon napon történt, midőn a bairam-ünnep veszi kezdetét, midőn tehát a városban lövést hallottak, azt az ünnepre vonatkozó üdvlovésnek tartották. Kondának elég ideje maradt, hogy a vitézül védekező őrszemet, ki az ő társai közül már négyet levágott, végre mégis leverje, s azután noha Mirkóval együtt ő is megsebesült, ezzel s a még sértetlenül maradt szerbvel a kaput felszakítsa. Miloje ezen haladéktalanul berohant, s eme támadása folytán a közelben támadt zavar folytán Kara György is álhágtá a sánczárkokat, mire a törökök felébredvén a védelemhez láttak. Kétség-

beesett harcztámadt most. Minthogy a szerbekre valamennyi házból lövés intéztetett, s minden egyes házat nem lehetett külön és egyenkint megostromolni, a szerbek a házakat felgyújtották, úgy hogy a védők az utcákra menekülve, ellenségeik kardjaiba rohantak. E harcztban Tsarapits, ki a Stambul-kapunál betört, szintén elesett; 10 órakor a város már elfoglaltatott; a csapatok magva azonban a tulajdonképeni várba zárkózott.

Ezt is elfoglalni nem lehetett egy pillanat műve. Minthogy azonban a szerbek nem sokáig haboztak, hogy a Duna déli részén fekvő semleges hadi szigetet megszállják, — amelyet illetőleg a jelenlevő osztrákok sem birták rögtön megmondani, hogy az nem török terület-e valósággal — s ezáltal oly helyzetbe jutottak, hogy a várat minden közlekedéstől elvághatták — éppen ezen szigetről foglalá el egykor Szolimán szultán is e várat — Gusancz Ali tehát már december havában magát megadni kényszerült, s az ő krdsályaival nyolcz nagy hajón Viddinbe evezett.

Ennek az lett közvetlen eredménye, hogy Szoliman pasa is úr lón a saját várában, kinek azt a szerbek önként átadták.

Kezdetben egyáltalán úgy látszott, mintha a szerbek eljárása szokatlanul enyhe lenne. A rablás tilalmát Kara György Nándorfehérvár elfoglalása alkalmával oly szigorral érvényesítette, hogy két engedetlen katonáját kivégeztette s azok tagjait a város kapura kifüggesztette. De azokat, kik a várból kijöven, az ő védelmére bizták magukat, vendégszeretettel fogadta.

Eközben a törökök már ekkor valamennyien a halálnak valának szánva. Midőn Gusancz Ali az ő hajóin Porets mellett elvonult, a Milenko által itt felállított ágyúüteg őt lövésekkel fogadta, csakis a folyam sebes könnyűsége folytán menekedhetett meg. A szerbek azonban olyannyira fel voltak dühödve, hogy sajkáikon utánok iramodva, a menekülőket, kik osztrák területen kerestek ótalmat, még ide is követték, s velök még itt is csatároztak. Mennyire megszégyenítette őket Gusancz Ali! Noha momkjai, kik lovait a szárazföldi úton Viddinbe voltak vezetendő, közben szintén megrohantattak, kiraboltattak és legyilkoltattak, a nála

levő kezeseket mégis sértetlenül visszaküldte Nándorfehérvárra.

A szerbek eközben folytatták eddigi eljárásukat. A törököket sem a várban nem akarták megtúrni, minthogy megannyi ellenségnek és árulóknak tartották őket, sem pedig menekülni nem engedték őket: vajjon nem-e a dahik pártfelei ezek, kiktől ők annyi szorongattatást szenvedtek, s kiken ők még mindig vérbosszút kívántak állani? Vajjon ezeknek ékességei és gazdagsága nem az országból lopott zsákmányt képeznek e?

Azért is midőn Szolimán hírét vevén, hogy minden összekötetéstől elvágatott, most szabad elvonulást kért, azt engedélyezték ugyan, sőt kíséretet is adtak számára, azonban alig távozott 200 főnyi janicsáraival s a hozzá csatlakozott családokkal néhány órányira, midőn rejtekből megtámadtatott; kísérete ahelyett hogy védelmére kelt volna, inkább a támadók pártjára állott, az összes kivonulokból egyetlenegy sem maradt életben. E gyilkolás hire rögtön Nándorfehérvárra is eljutott. Két napon át folyton vadásztak a törökökre, kik elbújni igyekeztek s kiket megtaláltak, legyilkolták. Azok, kik még a harmadik napon is életben voltak — leginkább szegény koldusok — Viddinbe szállítottak. Némelyek közülök megkeresztelkedtek. E véres napok zsákmányából Mladen, Miloje, Markovits Szima knéz, Ilits Vule és mások gazdagodtak meg. Ily borzasztó iszonyatosságok közt tört ki a sokáig visszatartott, a kölcsönös sérelmek s a háború által még inkább fokozott s végre lánggra lobbant törökgyűlölet!

Erről nincs ének sehol. Az öreg knézek fejcsóválva mondogatták: Nem jól van ez így, ezért még lakolnunk kell! De csakis titokban mondták ezt, mert attól kellett tartaniok, hogy ők is törökpártiaknak nyilváníttatnak s ennek folytán életveszélybe jutnak.

Ellenben az ő fiatalabb s a szerencsésen kivívott siker által folyton előbbre sarkalt földieik, mintha mi sem történt volna, a háborút tovább folytatni igyekeztek.

Még február havában elesett Sabácz is, s az eddigihez hasonló iszonyatosság színhelyévé lőn.

Kara György ezután a Sumádia népével Usiczét

támadta meg. Miután a törökök a szerbekkel kötött szerződést ismételve megszegték, sánczokat hánytak a város körül, s először is ezeket kellett előbb bevenni. Ez alkalommal Obrenovits Milos tűnt ki valamennyi között, ki mellén veszedelmesen megsebesült. Usicze Nándorfehérvár után a pasalik legnépesebb városa, s a szerbeknek nem kevés előnyükre szolgált, hogy az 1807. év június havában kezökre jutott. Többé nem is bízták azt a törökökre.

A győzők azonban most már nem elégedtek meg többé saját régi területökkel.

Jakab, ki a most már az országhoz tartozó idári és radjevinai kerületeket könnyű szerrel elfoglalta volt, minden követ megmozdított, hogy Boszniának a Drinán túl fekvő részét felláziítsa. Először is néhány követet küldött át kiáltványokkal, azonban embereit rosszul választá meg: az egyik ugyanis részegeskedő rabló volt, kit ittás állapotában megrohantak, a másik pedig egy szerzetes, ki egyedül nem merészelte életét kockára tenni. Jakab ezután néhány fegyverest is átküldött, kiknek miután a harads (adó) egyik beszédőjét legyilkolták, sikerült egy pár falut lázadásra birniök; azonban mihelyt a törökök megérkeztek, a nyugalom ismét helyre állott. Végre Jakab hajót építtetett, melynek segélyével a két part közötti közlekedés fentartható lett; majd ezer embert átszállítva általok, a folyó közvetlen közelében sánczot hányattott, melyet ágyúkkal is felszerelt; azonban midőn már remélni kezdette, hogy ezen megerősített pontból kiindulva, a boszniai keresztényeket is felkelésre fogja birni, a törökök e kitörni készülő mozgalmat megelőzni siettek. Előbb ugyanis e sánczot rohammal bevevén, ők maguk is a szerb partra szálltak. Jakabnak pedig, anélkül hogy támadása sikerült volna, most arra kellett gondolnia, hogy védelmi állást foglaljon és Losznitzát fedezze.

György nem késett Jakabnak segédkezet nyújtani. Seregének egy részét Usiczéről megindítá; jól felszerelt lovasság volt ez, vitéz vezére, Miloje parancsnoksága alatt, ki éppen nem titkolta, hogy a törököktől mit sem fél, s hogy őket csapatonkint fogja összefogdosni. Azonban sok hiányzott ezen önbizalomszülte sikerből, mint-hogy ugyanis a szláv valamint az albániai muhamedánok

rendkívül vitéz férfiak voltak. Miloje mindjárt az első vállalatából főveg nélkül és csakis gyors arabs paripája által megmentve tért vissza, s a dicsőség helyett csakis gúnyt aratott. A nyár többi részén át majd a sik mezőn, majd a törökök által készített sáncznál folyt a harcz egész napokon át, eredmény és eldöntés nélkül. A törökök azután ősz felé a Drinán át ismét visszatértek.

Eközben Milenko a Krainára irányozta tekintetét, hol az általános meghasonlás mellett a régi béke szintén felbomlott, s a karapandsik elmenekültek volt. Azonban ő is hatalmas ellentállásra bukkant Molla pasában, Paszván Oglu utódjában, s még akkor sem birt döntő eredményre szert tenni, midőn már Kara György csapatai, sőt az Iszaiev által vezényelt, itt először megjelent orosz segélyhadak is támogatták; azzal kellett megelégednie, hogy a Porets és a Kraina közt levő mirotsi hegységet megszállhatta.

Fontosabb eredménnyel dicsekedhetett e vidékeken egy másik, kiről alig lehetett volna ezt várni, t. i. Veliko, a hajdú. Ez csakis egy zászlót, s nyílt engedélyt kérelmezett arra, hogy önkénteseket gyűjthessen, semmi más nem kívánt egyebet ahhoz, hogy hazáját, Czrnarekát elfoglalja. Általánosan tudva volt, hogy úgy sem lehet őt e szándékától visszatartani, miért is megadták neki amit kívánt. Csakhamar hírnevet is szerzett magának. Bármily csekély haderővel rendelkezett is kezdetben, mégis arra mert vállalkozni, hogy a podgoráci béget ostrom alá fogja, amennyiben szalmával megtöltött számos hordót egymásra hengerítve azokat meggyújtotta, s ilyképp a tűz a várba hatván, a bég magát megadni kényszerült. A béget ezután Viddinbe kísértette, azonban ruháit és lovát elébb kicserélte, s a nála talált pénzt tőle elvette. Majd ezután embereit egybegyűjtve, bár maga is csak alárendelt vezér volt, mégis zászlóartókat, buljukbasákat, sőt egy bimbasát is kinevezett. A zsákmány egy részét elosztván, a másik részt Nándorfehérvárra küldötte, s minthogy ő ahelyett hogy mint mások pénzt kért volna, még maga küldött nekik, tehát vállalatában nem háborgatták. Már az is elég ő tőle — miként itt mondogatták — ha magát fenttartani képes. Veliko még akkor sem tágitott, midőn a törökök hasonlíthatatlanul túlnyomó

erővel indultak ellene Viddinből. Meg tudta ő magát most is védeni egy, velök szemben használt merész fogással. Az éjen át ugyanis momkjaival együtt egészen a török tábor közepéig lopózkodott. Itt aztán török nyelven kiáltozva, hogy Veliko itt van, és már győztes is, az álmukból felvert és megijedt törököket megtámadta és széjjel verte. E tényeit azután elegendőnek tartotta arra nézve, hogy törvényes uralmat alapítson, azóta mint Czrnareka goszpodárja (ura) szerepelt.

Eszerint ha nem is sikerült minden a legkisebb részletig, mihez hozzáfogtak volt, azonban a nagy vállalat főbb vonásaiban mégis várakozáson felül sikerült.

A törökök a belgrádi pasalik területéről kiűzettek, a felszabadult és tegyveres rajáh birta most az országot a várakkal együtt, sőt Jádár és Radjevina határain túl a mirotsi és czrnarekai hegységet is elfoglalta.

Ezáltal egyszersmind az évszázadok óta folyton fenálló alattvalói viszony is tényleg megszüntetve lőn. Jellemző hogy éppen a nándorfehérvári vérfürdő ama napjainban történt, hogy a harads (adó) teskereit megérkeztek, mely adónemnek kifizetését a nagy úr újra megvárta volna; Itskó Péter hozta ezt magával Konstantinápolyból a szerződés megerősítése helyett. Azonban a szerbek ekkor már oly annyira előrehaladtak volt, miszerint azt vélték, hogy sohasem kellend többé haradsot fizetniök.

A keresztény népek azon természetes igyekezete, hogy t. i. az ozmán hatalmat magukról lerázzák a szerbekben is hatalmasan feltámadt.

Tekintsük most, hogy a török uralom megdöntése után miként rendezkedtek egymás között.

TIZEDIK FEJEZET.

Szerb kormány felállítása.

A szerbek a lázadók és a bitorlók ellen támasztott felkelésükből a főhatalom követeléséhez jutottak, innen pedig, miután a követelések a muhamedán s keresztény lakosság ősrégi viszonyával ellentétben állottak, miért is nemcsak hogy ki nem elégítették, de sőt inkább büntetésre méltóknak nyilvánítottak — a legfőbb urok elleni fegyveres ellentálláshoz, a törököknek erőszakos kiűzéseig értek. Most ismét saját uraikká váltak és országuk a saját kezeikben volt.

Most azután azt lehetett volna gondolni, hogy a falvaknak a Szeoszki knézek, s a knesináknak az ő főknézök alatti békés szervezetéből természetes úton egy másik ehhez hasonló felosztás támad kerületekre és tartományakra, a vének, az előljárók és a birák kormánya, amint az a nemzet legrégibb idejében, a szerbek bevándorlásuk alkalmával érvényben állott.

Ez azonban csak akkor válhatott volna lehetővé, ha a török kormány talán valamelyik európai hatalom által, mely azután az országnak szabadságot engedélyezne, egyszerre kiirtatott volna, de így, ahogy az ügyek jelenleg állottak, éppen nem lehetett azt remélni.

A szerbek merész és harcias népfőnökeik vezénylete alatt a zivataros mozgalmak kitörésekor fegyvert ragadván, s azt most már győzelem koszorúzván, mi természetesebb, minthogy a nép vezérei immár a hatalom birtokába jutottak egyszersmind, s az eddigi békés szervezetből háborús intézmény lőn.

Említettük fentebb, hogy a falvakban minden harcias jelleget öltött, a férfiak maguk fegyverkeztek saját

költségükön élelmeztettek, s ilyképpen mint oly szabad férfiak jelentek meg a csatasíkon, akik saját ügyökért harcolnak.

Azonban nem a saját knézeik vezénylete alatt indultak a háborúba, sem nem választották vezéreiket, mert ezeket, úgy a nagyobb, mint a kisebb buljukbasákat a mindenütt felkelt vajdák nevezték ki számukra.

A hatalmasabb hadvezetők, kik vajdáknak nevezettek, nemcsak parancsnokai voltak az egyes kerületeknek, hanem sajátos, külön kísérettel bírtak, a momkokkal, kik az országnak egyetlen lovas seregét képezték. Ezek az országban megtelepült, jómódú családok gyermekei valának, kik uraikkal együtt étkeztek, általuk lovakkal és szép ruhával elláttattak, s bár zsoldot nem húztak, de ajándékokban részesültek és urok zsákmányában osztozkodtak, miért is őt élet-halálra követték s uroknak kíséretét képezték. Éppen úgy szolgálatára álltak más ellenségeik ellenében, mint akár a törökök ellen is. Némelyik vajda ötven ily momkkal is rendelkezett.

Könnyű belátni, hogy ily környezet a vajdának inkább úri mint előljárói tekintélyt kölcsönzött. Hozzájuk viszonyítva a knézeknek semmi jelentőségök sem volt. Némelyek közölök a saját területükön dívó határvámokat önhatalmúlag a maguk számára szedték; mások az előbb a törökök sajátját képező ingatlanokat maguknak tartották meg; ha a még olykor szedetni szokott porezát kivetették, azt saját előnyükre némileg fokozták is; a tizedet is bekövetelték, s a föld népét közmunka teljesítésére kényszerítették. Hogy méltóságuk már mintegy személyes birtokúl tekintetett, az már abból is kiviláglik, hogy haláleset alkalmával a fiú, avagy pedig az arra képtelen testvér is örökös számba vétetett.

Azonban ezen vajdák sem valának függetlenek. Ha valamely polgári állapot felbomlik, és helyébe újabb jön létre, úgy a hatalom mindenkor közvetlenül a tettekhez fog fűződni. Az igazán hatalmasak csak kevesen valának, csakis annyi, ahány a lázadás kezdete óta mint népfőnök feltűnt s a népet győzelemre vezette.

Nenadovits Jakab a valjevói kerületet lázította fel és Sabáczt elfoglalta; Lázárevits Luka, ki ugyanott

vajdává lőn, csak lassankint és nehezen szabadulhatott meg tőle. Midőn Jakab Usiczét először elfoglalta, azonnal vajdát nevezett ki ide, s az 1807. évben ellentállás nélkül megszállta a két bosnyák kerületet Jádárt és Radjevinát, s úgy itt mint a vidéken is úrnak tekintette magát.

Milenko és Dobrinjác Péter, utóbbi kezdetben csak alárendelt minőségben — Posarevácot közös erővel fel-lázították. Innen amaz Porets szigetét és vidékét, emez pedig a Parakyn melletti tartományrészt foglalta el. Reszszava is velök szövetkezett. Ezután a Moraván túl függetlenül uralkodtak mindketten, épúgy „goszpodár“-oknak neveztetvén ők is, mint Nenadovits Jakab.

A Sumádia területén Kara György is éppen ily főnök volt. Mióta ugyanis a hatalmat kezdetben vele megosztó Katits és Tsarapits elestek, az ő nevé Groczkában és Nándorfehérvárott félelmissé lőn. Pozsegát is ő foglalta el. Csakis a rudniki és vuiczai Milán, a meggyilkolt Gjusa fivére és utódja Szmederevóban, igényelhetett rajta kívül független tekintélyt.

Nem úgy látszott-e, mintha minden goszpodárságokba mintegy klephta kapitányságokba oszlanék széjjel s ezáltal a személyes érdekek széjjelágazván, mielőbbi bomlásnak vettetnék meg az alapja?

Szerencsének lehet tartani, hogy Kara György tekintélye nem csak, hogy a legnagyobb tartományrészen, a Sumádián alapult, és már magában véve is túlsúlyban volt, hanem lassankint az egész tartományra kiterjedt, még pedig oly módon, miként a hatalom itt egyáltalán keletkezett volt.

Ha korábbi időkben Kara György nyílt ellenmondásra talált, úgy hogy Nenadovits Jakab egykor a nándorfehérvári táborban az ő akarata ellenére dobot verekett és előtte nyíltan kinyilatkoztatta, miszerint hadvezéri hatalma csak a Kolubaráig terjed, úgy most mindez lassankint megváltozott. Az 1806. évi események a fővezérnek határozott túlsúlyt biztosítottak. Midőn ez Potzerinát ismételve elfoglalta, itt is éppen úgy vajdát nevezett ki, mint Kolubarán túl; majd a Moraván túl is segédkezet nyujtván, ott is befolyásra tett szert, Nándorfehérvár elfoglalása pedig általános tekintélyt szerzett számára.

Itt barátai tartották kezükben a kormány gyepelőit, s valamennyi zsoldos csapatok, főleg a Nándorfehérvárott állomásozó bejárok, kiknek nagy része a Gusancz Alitól elpártolt krdsáliból állott, közvetlenül az ő parancsnoksága alatt állottak. Kara György rendelkezett az ágyúk fölött is, melyeket vagy pénzen vásároltak, vagy pedig egy bizonyos Petrovits Miloszáv¹⁾ váratlan ügyessége folytán jutottak azok birtokába — minthogy a várakban talált ágyúkat előbb használható állapotba kellett helyezni. — Ő rendelkezett legtöbb momkkal, az ő hadi hirneve volt a legnagyobb. Noha a többi vezérek még mindig inkább mellé rendelt, mint alárendelt viszonyban állottak hozzá, az 1807. évben mégis valamennyi felett ő birt túlsúlylyal.

A fontosabb ügyeket illetőleg egyetemes gyűlésök is volt a szerbeknek. Az összes vajdák kíséreteikkel együtt minden évben — újév körül — országgyűlésre jöttek, mely szkupstinának²⁾ neveztetett. Itt nemcsak az lőn elhatározva, mi a teendő a legközelebbi tavaszra, hanem valamennyi vajda egyenkint kimutatta, mennyi költséget fordított lőszerekre, kémekre, a sebesültek ápo-

¹⁾ Ezen Miloszáv mindenkorra hirnevet szerzett magának. A felfedezések története némelykor újra kezdődik egyes emberek által. Miloszáv a magyarországi Bánságban czipész inas volt, midőn egy órásnak, kinek véletlenül házában lakott művészeti fogásait oly tökélylyel eltanulta, hogy más helységben telepedvén meg, ott mint órasmester működött. Innen pedig Szerbiába menvén át, itt engedélyt nyert, hogy ágyúkat önthessen, ha előbb az érczet számára megöntik. Ugy látszott kezdetben, hogy terve éppen nem fog sikerülni. Az első kísérlet alkalmával a még eléggé meg nem öntött anyag megjegecedett, másodsorra már folyékonyvá lőn ugyan, de még most sem volt használható, s már Miloszáv azon veszélynek volt kitéve, hogy mint csaló életével lakol, harmadik kísérlete azonban mégis sikerült. Ez időtől fogva lakásában egyik részében öntő gödröt készített, a másikban fát tartott készletben s az ágyú-kerékhez szükségeltető anyagot, a harmadikban óriási üllöket, melyeken a szükséges szerszámokat ő maga készítette: mindent személyesen készített a legnagyobbtól a legkisebbig; hálósobájában azonban mégis nagy rakás óra volt felhalmozva, minthogy e mesterségével éppen nem volt hajlandó felhagyni

²⁾ Ezen elnevezés a *skupiti* szótól ered, amely gyülekezetet jelent.

lására, s számadásait is előterjeszté mindegyikök; itt határozott meg az új poresza mennyisége is. Ha valaki ellen panaszok merültek fel, azokat itt vizsgálták meg, s nem egyszer történt, hogy egyik-másik vajdát fogság-büntetéssel sujtották. A legszükségesebb ügyeket, úgy-mint a hadi, pénzügyi és törvényszéki dolgokat közvetlenül a szkupstina döntötte el.

Oly intézmény volt ez mely, ha szabad távol eső és jelentményekben egymástól oly lényegesen különböző dolgokat egymással összehasonlítani, a frank házi majorok májusi mezőire emlékeztetett, hol a hadsereg vezérei katonáik élén szintűgy összejöttek, a háború és az állam ügyeiben tanácskozándók.

Ezáltal a hadvezérek közügye némileg rendeztetett is. A hatalmasabbak, a fővezér s a többi goszpodárok közötti vélemény különbségben természetesen nem volt hiány; a hatalmi viszony, mely a skupstina kebelében érvényre szokott volt jutni, a tanácskozások alkalmával döntő szerepet vitt.

Azonban kormánynak még sem lehetett ezt nevezni. A vajdáknak sem hozzávaló kedvök nem volt, sem pedig nem lettek volna képesek arra, hogy a naponkint előforduló folyó ügyeket letárgyalják. A vajdák az év legnagyobb részén által a csatamezőn valának elfoglalva az ellenséggel.

S vajjon — mivel lehetetlen, hogy a háború saját magának czélja legyen — a falvakban, knesinákban és a nahiákban levő békés társulatok is, melyek az összes terheket viselték, nem birtak-e joggal ahhoz, hogy a közügyekben részt vehessenek?

Nos, nem szükséges bizonyítanunk, hogy törvényes, jól rendezett kormánynak okvetlenül kellett lennie. Erre már mindjárt kezdetben is gond fordított. Midőn a Sz. Pétervárra induló követek Charkowon keresztül utaztak, ott a magyarországi szerbeknek részben földijöket, Filippovitsot, a juktudort találták, ki az ottani éghajlathoz szokatlan és annélkül is beteges lévén, a Duna partjaira visszatérni kívánt, s most a követekhez csatlakozott. Ez volt azon férfiú, ki a szerbeket legelőször figyelmeztette a birói és közigazgatási hatóság szükségességére, s e czélből főleg Nenadovits Jakabot, a porta segélyével

meg is nyerte.¹⁾ Kara György is, ki az osztrák szolgálat idejében hozzá szokott a rendhez, szintén megnyertett e célra. A Borakban tartott egyik szkupstinán határozatba is ment, hogy a javaslatához hasonló intézmény létesíttessék.

Ezután, az 1805. év végefelé, előbb Blagovjestenijében később pedig Bogovadján (mindkettő zárda) a szerb tartomány békebizottsága egybegyült, mely synod vagy szoviet (tanács, senátus) néven neveztetett. Ez Szmederevo elfoglalása után oda, Nándorfehérvár bevétele után pedig a szerb tartomány eme fővárosába helyeztetett.

A tanács (senatus) a kerületek száma szerint tizenkét tagból állott. Azon nézet jutott érvényre, hogy minden egyes tag a kerületben választassék, azt képviselje, vagy is hogy kizárólag ahhoz tartozzék. A tanácsbeli (szovietnik) némi zsoldban részesült az egyetemes pénztárból, melyet azonban terményekkel is kiegészíteni kellett, ha az illető abból akart megélni, s a terményeket a kerület szállította számára, még pedig igen patriarkális módon; a tanácsbeli csak akkor kapott bort, ha az ő nahijában termett, míg ellenben karácsonykor egyik kerület sem mulasztotta el, hogy az ő képviselőinek egy pár vágni való tehenet ne küldjön ajándékba; a tanácsbeli lakóháza egyszersmind a kerület tulajdonául tekintetett, melynek valamennyi lakója fel volt jogositva, hogy oda betérhessen, ha a városba megy. Viszont a tanácsbeli is köteleztetett, hogy területének ügyeit különösen szíven hordja amennyire főhivatása, hogy t. i. az ország egyetemes ügyeit szolgálja, azt megengedé.

Filippovits, ki a tanács (senatus) eszméjének kezdeményezője volt, titkári minőségben annak vezetését is elvállalta; ő illendően be is töltötte és tiszta emléket hagyott fön maga után.

Az ő vezetésére bizott tanács nem egy fontos határozatot hozott. Elrendelte az ingatlan javak árúba bocsátását, melyeket a városokban levő törökök birtak volt, s a sereg fentartására szükségeltető tizedet is elkülöni-

¹⁾ Nenadovits elbeszélése szerint ez eszme Czartoriszki orosz minisztertől ered, minthogy Oroszország nem léphet összeköttetésbe magán egyénekkel, csakis nemzeti hatósággal (Kállay. 484. lap).

teni iparkodott. A tanácsnak még most is létezik egy irata, melyben Dobrinjác Pétert komolyan inti, hogy álljon el a posareváczi vámilleték követelésétől, melyet a tanács saját hivatalnokaira fog reá bízni; Péter úgy is vajda lévén, elégedjék meg azzal, hogy embereit vezényeli, az ily ügyekkel azonban hagyjon fel. A tanács egyéb pénzügyi rendeleteket is közzé tett, megállapította a különféle adók mennyiségét, s az egyházi ténykedésekért járó díjakat is meghatározta. Valamennyi kezdeményezései között legfontosabbak a tanügy és az igazságszolgáltatás ügyében eszközölt intézményei.

Az ország egyetlen iskolái, melyek inkább a lelkeszi pályára való előkészületet képeztek, mintsem valódi iskolák voltak s ahol csakis a legszükségesebb olvasás tanítottatott, ez ideig kizárólag a zárdákban s a pópáknál léteztek. A tanulók, kik dják-oknak neveztettek, a mesterséget tanuló gyerkőczök mintájára a mesternek voltak mindenféle szolgálattételre alárendelve, s inkább a barom-őrizetre és földmivelésre használtattak, mintsem hogy a tanulmányokkal foglalkoztak volna. Most azonban már nemcsak az egyes kerületi városokban emeltettek kisebb iskolák, melyek feladata az elemi ismeretek terjesztése lőn, hanem Jugovits ösztönzésére Nándorfehérvárott három tanítóval ellátott nagyobb iskola (velika skola) is létesült, melyben történelmi és mennyiségtani tudomány, valamint egy kevés törvény ismeret is előadatott. Jugovits, ki azelőtt karloviczi tanár volt, személyesen is tanított itt egyideig, amint ő, úgy tanár segéde is osztrák-szerbek valának. Ezen iskola¹⁾ minden tökéletlensége mellett is észrevehető befolyással volt a későbbi évekre.

Egyelőre még fontosabb volt a birói hatóságok szervezése. A falusi kmétek kisebb hatáskörrel birtak ezentúl, s minden egyes kerületi városban, melyekben azelőtt a kadi székelt, most hatóságot állítottak fel, mely egy előjáróból, egy ülnökből és egy irnokból állott. Az utóbbit a tanács küldötte a szükséges meghatalmazásokkal s a felelősséget is fentartotta magának.

Mindjárt észrevehetővé vált, hogy ezáltal a török

¹⁾ Itt tanultak: Protits, Rankovits Maxim (tanácsnok), Arsenovits Lázár és Thaddits Boskó.

uralom alól megszabadult tartomány területén, rögtön a művelődés jelei kezdtek mutatkozni, kezdetben a szomszédos Ausztria mintájára, azonban nemzeti ösztönből sajtószerű alakban. A tanács pedig, mely annak ápolását magára vállalta, egyszersmind a hatalom egységére is szolgált. Akként látszott az országot képviselni, mint minden egyes tanácsnok az ő náhiáját.

És vajjon ezáltal nem ellensúlyoztatott-e a hadvezérek önhatalmúsága?

Akként látszhatott, de a valóságban még sem úgy volt. Már maga a tanácsnoki intézmény keletkezése csaknem lehetlenné tette ezt. Bár bent foglaltatott a javaslatban, hogy minden egyes tanácsbeli szabadon választandó az ő kerülete által, de ki merészelte volna a goszpodár ajánlatát bárhol is visszautasítani? A goszpodártól függött a választás, s mivel az is ő tőle függött, hogy mennyit juttasson barátjának a kerület jövedelméből, a tanácsbelinek nyugalmas létezetése is tőle függött. Vajjon az ily alárendelt egyén képes lehetett-e arra, hogy választójának és pártfogójának érdekei ellen cselekedjék? Vagy talán Nenadovits Jakabot megtámadhatta-e Prota, az ő uoka-öcscse, ki egy ideig a szenatusnak elnöke volt? Már magokban az ügyekben is minden esetre létezik az egyetemesb működésre irányuló bizonyos igény, melynek már a központi hatóság létezetése is jogokat ad, azonban még mindig sok hiányzott ahhoz, hogy ez mindenkor elismerésre számíthatott volna. Daczára a szenatus több rendbeli határozatainak, némely vajda még most is fentartotta magának a határ vám szedési jogot valamint a török birtokokat; a szenatus éppen nem volt képes a hatóságokat a hadvezérektől függetleníteni. Ez utóbbiakban ugyanis bizonyos önérzet volt, melyet a jól sikerült hadi tények szültek: a vajdák a békés emberek által nem egy könnyen hagynak maguknak parancsoltatni. Tudjuk, hogy Kara György is kezdetben, midőn oly intézkedéseket tettek, melyek neki nem tetszettek, ott hagyta a szenatust, s momkjait maga köré gyűjtve, azoknak töltött fegyvereit a gyűlésterem ablakai ellen irányoztatta. „Könnyű” — úgy mond — a fűtött szobákban törvényeket gyártani, de ki megy majd elől, ha a török sereg ismét visszatér?”

A hadvezérek csakis akkor ismerték el a szenatust szívesen, ha ettől valami követelni valójuk volt. Veliko azon zászlót, mely alatt Czrnarekát elfoglalta, a szenatus kezeiből vette át.

Azonban még más baj is támadt azon mód folytán, mely szerint a szenatus összeállítva lön.

A goszpodárok azt remélték, hogy a szenatus a fővezér némi korlátozásául az ő javukra fog szolgálni, Kara György ellenben azt hitte, hogy az az ő vetélytársait ellensúlyozandja; minthogy pedig a szovietnikek ily értelemben lettek megválasztva, ennél fogva az urakat pártokra osztó czivakodásnak szükségképpen fel kellett merülnie a szenatus kebelében is. Vizsgáljuk meg még azon tévedéseket is, melyek e körülmény folytán támadtak.

A szenatorok közül főleg Jugovits Iván, — ki Filipovits korai halálával a titkárságban ennek utódja lön, s az ügyességet és ismereteket illetőleg hozzá talán hasonló is volt, bár a kifogástalan magatartásban nem — és Milovanovits Mladen, Kragujevácz követe szíftottak leginkább Kara Györgyhöz. Mladen a fővezérnek földije lévén, s vele egykor hasonló sorsban osztozván, ő is szolgált az osztrákoknál s azután hajdú is volt, vele már azáltal is, hogy ugyanazon mesterséget tanulták együtt, szoros összeköttetésben állott; végül pedig unokaöccse annak leányát is nőül vette. Olykor a számos kisebb vajdák fölötti vezényletet is reá bízták, azonban a háború tulajdonképpen nem az ő ügyéhez tartozott. Túlságosan nagy termetű, erős és nehézkes mozgású lévén, a csatamezőn való jelenlétét éppen nem tartották hasznosnak. Mig ellenben a tanácsban jól megállta helyét. Véleményét mindenkor oly meggyőző ékesszólással tudta előadni, hogy senki sem merészelt neki ellentmondani. Az 1807. évben az összes ügyek szálai az ő kezében összpontosultak, úgy hogy mindenki azt mondotta, hogy Mladen maga a szenatus; e hatalmat azonban nem mindig kifogástalanul kezelte.

Milojéval, egy másik régi mesterember — pajtásával szoros viszonyban állott, s e két, közös házban lakó férfiú a bekjárok és momkok segélyével egész Nándorfehérvár fölött uralkodott. Amint a rablás alkalmával a legjobb

részt nyerték zsákmányúl, úgy most is azon igyekeztek, hogy a városokban levő legjobb házakat és boltokat, valamint a vidéken levő legjövődélmezőbb raktárakat és földbirtokokat hatalmukba ejtsék. Mig a nándorfehérvári és osztrusnitzai vámok fölött folyton ők rendelkeztek, azalatt a vidéki forgalom nagyobb részét is ők vették kezökbe. Igaz ugyan, hogy a vámot bérbe vették, s ama házakat és földbirtokokat megvásárolták, azonban oly áron, amint nekik tetszett, s erőszakosságuk nem kisebb mérvű volt ennél. A föld népét gyakran közmunkára kényszerítették. Az ő közreműködésök nélkül nem igen lehetett fontosabb üzérkedéshez fogni.

Oly eljárás volt ez, mely arra emlékeztetett, hogy az ország még kevéssel ezelőtt nagyon is erőszakoskodó uralom alatt állott, melyet most is, úgy látszott, utánozni akartak. Nagyon jól volt, hogy oly párt is létezett, melynek mintegy személyes érdekében állott, hogy ez ellenében ellenzéket képezzen.

Leginkább buzgólkodtak ez ügyben Lukits Ábrám, ki a rudniki és a pozsegai kerületből való volt, és Protits Iván, Milenkónak posareváczi náhiájából, kik végtére keresztül is vitték, hogy Mladennak Nándorfehérvárból távoznia kellett. Ezen határozatot valamennyi tanácsbeli aláírta s pecsétjével megerősítette, sőt Kara György is jóváhagyta. Mladen pedig megbízott, hogy a bekjaro-
kat Deligrádba vezesse, s útnak is indult. Ezenkívül a tanácsnokok Jugovitsot is gyűlölték, ennek tehát szintén távoznia kellett.

Kara György azonban, minthogy őt erre nyomós okok kényszerítették, csakhamar azt vélte, miszerint elérkezett az idő, hogy a többieknek se engedjen többé teljesen szabad kezét.

Rodofinikin orosz állami tanácsos az Oroszországgal kötött viszonyok folytán s a szerb követek kérelmére Nándorfehérvárra érkezett. Ezen eljárást Kara György már kezdettől fogva helytelenítette, azt hozván fel okúl, hogy Rodofinikin görög származású; a görögök ugyanis mindenkor gyanúsak, sőt gyűlöletesek valának a szerbek előtt, s éppen ekkor Leonti metropolitával, ki szintén görög volt, úgyis feszült lábon állottak. Kara György azonban eme ellenkezésével elkésett, mert a

követek az állami tanácsossal együtt már útra keltek volt.

Midőn tehát Rodofinikin — kinek minderről aligha lehetett sejtelme — megérkezett, s nem csak hogy Leontival barátságos viszonyba lépett, hanem a szerbeket több tekintetben gúnyolta, így pl. a momkok rendszerét, a vajdák erőszakos uralmát, melyet korlátozni és zsoldos viszonyba juttatni tanácsolt, számosan elégedetlenkedni és őt gyanúsítani kezdték. Kara György nem hihetett mást, mint hogy Rodofinikin az ő vetélytársával szövetekezett, Mladen és Jugovits pedig azt igyekeztek vele elhíttetni, hogy őket csakis azért támadják, miszerint őt (Karát) megbuktassák, s ebben úgy Rodofinikin és Leonti, valamint a bentszülött ellenfelei is egyetértének. A két görög szándéka pedig még továbbra is terjed: ők ugyanis Szerbiát görög uralom alá szándékozzák vetni, oly mintára, amely Moldvában és Oláhországban fenáll, s e célra őket a fanarióták már meg is nyerték volna. Minderről Jugovits sokat tudott beszélni. A Konstantinápolyból állítólag békejavaslatok céljából küldött s visszatérni köteles két követ egyike, névszerint Miklós mégis Nándorfehérvárott maradt, s Leonti szolgálatába állott, ennek társaságában azután a metropolita a tél daczára felkerekedett azon ürügy alatt, mintha a dimniczát szándékoznék felvenni, tényleg azonban, hogy a tömeget a hatóságok ellen fellázítsa; ez most azt beszélte a népnek, hogy „miért harczol a nép ezek érdekében, kiknek csak az a szándékuk, hogy meggazdagodjanak, s gazdagságukkal azután megszökvén, a föld népét a törököknek kiszolgáltatassák? jobb volna, ha a törököknek meghódolnának.“ Nem szabad azt hinni — tette hozzá Jugovits — mintha Rodofinikin ezzel nem értene egyet, mert másképpen miért igyekezett volna ő — midőn az újabb követek Konstantinápolyból a Krainába megérkeztek — azon felhatalmazást megnyerni, melynek alapján velök tárgyalásba bocsátkozzék? Leontival és Miklóssal ő is hozzájok ment, ekkor azonban nem bocsátkoztak semmi tárgyalásba, hanem titkos szándékaikat páronkint összeállva beszéltek meg.

Kara György most már csaknem hazafiúi kötelességnek tekintette — mert mi nagyobb baj érhetne még

az országot, mint ha a fanarióták rabló uralma alá jutott volna — hogy saját hatalmát fentartsa. Ama Miklóst tehát azonnal eltávolította, sőt elégedetlenségét Leontival is csakhamar érezte. Főleg oda irányult gondolja, hogy az oly veszedelmes befolyás a szenatusban gyökeret ne verhessen, s hogy barátai az ő szenatori üléseiket ismét elfoglalják. Senki sem merészelt ellene szegülni. Mladen ugyan ritkán látogatott el a gyűlésekre, azonban befolyása még nagyobb lett, s ő még félelmetesebbé lőn mint azelőtt volt.

A békés közigazgatás, a vezérek, a goszpodárok és a fővezér közt felmerült ellentétek, nemkülönben a belső s a külső viszonyokban elkövetett tévedések megingatták a kezdetleges műveltségben levő állami szervezetet. Azonban annak egységét mégis képtelenek valának megrendíteni, mert ezt megvédte a fővezérnek bár igen szerény mérvű tekintélye, mely azonban valamennyi országrészre kiterjedt, a skupstinában főlényre jutott, s a szenatusban is döntő befolyású volt. Hadi szerencse és győzelem alapíták meg ezt és csakis ügyesség és természeti adományok tarthatták fön. Kara György nem csak mint a törökök elleni előharczos, hanem mint a tág kiterjedésű nemzeti hatalom megalapítója is feledhetetlenné vált az országban. Joggal tekintetett ő a nemzet fejéül, aki méltán megérdemli, hogy személyével egy pillanatnyira foglalkozzunk.

Petrovits György, kara, vagy zrni (fekete) az 1760 — 1770. évek közt született a kragujeváczy kerület Wisevzi nevű falujában, Petroni nevű földmives volt az atyja, s szüleivel még gyermek éveiben feljebb a hegyek közé, Topolába hurczolkodott. Részt vett mindjárt az első országos mozgalomban, mely az osztrák betörés reményében az 1787. évben keletkezett, s mely egész életére kihatott. György menekülni kénytelenített, s minthogy atyját¹⁾ a törökök között hátrahagyni vonakodott, annak összes ingóságait és barmait is magával vitte; ekként

¹⁾ Úgy beszéltek, mintha ez mostoha atyja lett volna; mi azonban Kara György ismerőseitől megtudtuk az igaz valót. De ezen koholmány nem is enyhitené a tettet: csekélyebb szeretet az alább következő tettet szigorúbb szinben tüntetné fel.

indult a Száva felé. Minél közelebb jutottak azonban ezen folyóhoz, atyja annál inkább aggódott (ki annyi más példájára inkább meghódolt volna) s többször azt tanácsolta, hogy forduljanak vissza, a legsürgősebben pedig akkor, midőn már a Szávához értek. „Alázzuk meg magunkat“, — mondá — „és akkor kegyelmet nyerünk; fiam, ne menj Németországba, ne menj!“ György azonban kérlelhetetlen maradt, atyja pedig végre szilárdul elhatározván magát, így szólt: „Menj hát magad által, én itt maradok az országban.“ „Hogyan?“ — válaszolt Kara György — „hát én megélnem, hogy a törökök téged halálra kinozzanak? Akkor jobb lesz, ha én öllek meg nyomban“, s pisztolyához nyúlva, atyját lelőtte és egyik kísérője által a vonaglónak kegyelem döfést adatott. Majd a legközelebbi faluban így szólt embereihez: „Temesseitek el az öreget idekünn és lelkeért tartsatok halotti tort“. Mely célra a magával vitt barmokat nekik átengedvén, a Száván átkelt.

Ezen tette, mely férfi-éveinek elérézését jelzé, ki-sodorta őt a közönséges élet medréből. A szabad csapattal őrmesteri ranggal visszatérvén, midőn egykor az érdemjelek kiosztása alkalmával magát igazságtalanul mellőzve vélte, mint hajdú a hegyek közé vonult. Majd csakhamar kibékült ezredesével, Miháljevitssal, s a béke megkötése után ő is Magyarországra térvén, a krusedoli zárda erdő-örévé lőn. Azonban Magyarországon sem érezte magát folytonosan jól, s minthogy Szerbiában Hadszi Musztafa alatt mitől sem tarthatott, oda visszatért és azóta mesterségéből sertéskereskedésből élt. A dahik erőszakosságai később őt is a mozgalomba sodorták, melyben oly kiváló szerep jutott számára.

Kara György nagyon is különcz volt. Gyakran napokig elüldögélt, anélkül hogy egy szót szólt volna és körmeit rágta. Ha pedig valaki megszólította, fejét félrefordítva, mitsem válaszolt.

Ha bort ivott, akkor beszédes lett. Ha pedig jó kedve támadt, ő maga kezdte meg a kólótánczot.

Fényre és pompára mitsem adott; legnagyobb szerencséje fénypontján is régi kék nadrágját, kopottas kurta bundáját és ismeretes fekete fövegét viselte. Leánya is, míg atyja fejedelmi hatalmat gyakorolt, vizes üstjét

csakúgy czipelte, mint más falusi leányok. És mindamellet — eléggé különös — hogy éppen nem volt érzéketlen a csillogó arany iránt.

Topolában egyszerű földművesnek tartotta volna őt bárki is. Momkjaival erdőt irtott, vagy vizet vezetett a malomhoz, majd együtt halásztak a jaszeniczai patakban. Kara is az ekénél állott és szántott; orosz rendjelét akkor törte össze, midőn egy hordóra abrincot vert. Csakis a csatában vált hadfivá. Ha a szerbek őt momkjai közepett közeledni látták — könnyen felismerhető, rendkívül magas testalkatú, sovány és szélesvállú férfiú volt, arcán nagy sebhelylyel és mélyen fekvő, kis villogó szemekkel — úgy újabb bátorságra gyuladtak. Leugrott lováról, mert legszivesebben gyalogolni szokott. Daczára hogy jobb keze egy, még hajdú korában kapott sebe folytán görbe volt, azért fegyverét mégis kitünően kezelte. Ahol csak megjelent, a törökök azonnal futásnak eredtek; az volt az általános hiedelem, hogy a győzelem mindig vele van.

A békés ügyeket illetőleg, mint már fentebb említve lőn, bizonyos hajlamot mutatott a rendes ügymenet iránt, s noha irni nem tudott, az irodákhoz is; az ügyeket szívesen húzta-halasztotta, amig lehetett, ha azonban azok sürgőssé váltak, igazságossága erőszakos és iszonyú lőn. Egyetlen fivére az ő nevére támaszkodva, nem egyszer kihágást követett el, Kara György hosszú ideig elnézéssel viseltetett iránta, midőn azonban az illető egy leányon erőszakot követett el, s annak rokonai hangosan panaszkodtak, hogy éppen ilyen okok folytán ragadott a nép fegyvert a törökök ellen, annyira felháborodott, hogy egyetlen fivérét, kit különben kedvelt, e tetteért a ház ajtajára felakasztatta. Anyjának pedig megtiltotta, hogy emiatt sirjon.

Különben általában véve jószívűnek volt mondható, de mégis könnyen elhitte ami rosszat egyik a másikáról mondott előtte, habár még kevéssel azelőtt éppen az ellenkezőről volt alkalma személyesen meggyőződnie; ha pedig egyszer telizgatva lett s haragra gerjedt, úgy nem volt többé fékezhető. Annyi időt sem vett ilyenkor magának, hogy momkjainak azt mondta volna: „üssétek agyon“, ő maga levágta ellenfelét és senkit sem kimélt.

Theodoszi knézt is, kinek méltóságát köszönhette, mindennek daczára kivégeztette. Ha haragja lecsillapult, akkor könnyekre fakadva így szólott: „Verje meg az Isten, aki e viszálynak oka volt!” Bosszúállónak azonban éppen nem mondható, mert ha egyszer megbocsájtott, többé nem gondolt a szenvedett méltatlanságokra.

Ilyen volt Kara György, rendkívüli erejű természettel ellátva, melynek azonban alig birt tudatával, s amely létének homályos érzetében lappangva, ha a kellő pillanat által felkötetett, a legnagyobb fokú erélylyel párosult tevékenységbe csapott át úgy a rosszat, mint a jót illetőleg.

Van valami benne, ami a dalokban megénekelte nemzeti hősköz teszi őt hasonlónvá.

Bármily barbár volt is, most azonban tényleg jelentőségre tett szert. Ő állította fel ugyanis a törökök uralma alá került keresztény nemzeteknek úgy ezen államtól mint a török hatalomtól való felszabadulásának eszméjét, s mindenkinek szemei feléje irányultak.

Még eddigelé semmi sem volt elismerve avagy jóvá hagyva; a háború közepéig értek még csak el, mely időközönkint kisebb-nagyobb hévvel vívatott, amint azt az európai ügyek állapota megengedte. Ez ügyek lassankint oly menetet vettek, hogy a szerbek előnyére a legjobb kilátással kecsegtettek.

TIZENEGYEDIK FEJEZET.

Szerbiának Európa és Törökország általános ügyeihez való viszonyai.

A nagy harcz, melyet Európa a régi franczia királyság megdöntése óta saját kebelében vívott, nem érintette ugyan az egészen más alapokon nyugvó ozmán birodalmat alkotmányos rokon- és ellenszenvei által, mindazonáltal a háború s a politika esélyei folytán szükségképpen és hatalmasan benyúlt annak úgy külviszonyaiba, mint benső állapotába is.

A francziaországi államalakulás a diván előtt már magában véve is kedves volt. A diván ugyanis arra számolt, hogy ezen hatalom határozottabb állást foglal el ezentúl Ausztria irányában — melyet az ozmánok még mindig ellenségnek tekintettek — mint azt a régi kormány megtenni merészelte volna.

Most pedig az történt, hogy a hódításnak a forradalomba sodort nemzeten erőt vevő szelleme a keleten is kísérteni kezdett. Nagy tábornoka Bonaparte Napoleon azon gondolatra jött, hogy egy keleti birodalmat alapítson, s Egyiptomot elfoglalván Szyriába tört. Ebből azután szükségképpen az következett, hogy a fényes porta Franciaország ellen foglalt állást, s a második szövetségbe ő is beállott. Csakhamar egyesült török-orosz hajóraj tünt fel az olasz partokon, s a rumi kalifa, — mint magát a szultán nevezte, — azon igyekezett, hogy a római pápa hatalmát ismét helyreállítsa.

Napoleon azonban végre tanácsosabbnak tartotta, hogy inkább Franciaország fölött uralkodjék, semmint hogy egy távol fekvő országban a világ összes erejével mérközzék, melylyel szemben, az anyaországtól elvágat-

ván, előbb-utóbb ügyis csak ő húzta volna a rövidebbet; Napoleon tehát Egyiptomot és Szyriát feladván, most azon mesterkedett, hogy keleti birodalom helyett nyugati birodalmat alapítson.

Ennek folytán csakhamar jobb viszony jött létre Franciaország s a fényes porta közt. Minthogy Napoleon ez utóbbi ország területének sérthetetlenségét elismerte, ez sem vonakodott elismerni azon régi előjogokat, melyek a francziáknak az ő régi királyaik idejében engedélyeztettek volt, sőt számukra a Fekete-tengeren való szabad hajózást is megengedte. Ezt annál is inkább megtehetette, mert noha Hollandia és Franciaország közt még mindig tartott a háború, de Európa területén a béke még mindig fentartatott, vagy legalább is nem lőn megszegve. Ezen körülménnyel voltak összhangzatban Ausztriának és Oroszországnak a Szerbia és Törökország közti viszonyra vonatkozó legelső befolyásai, melyeket főntebb általánosan már érintettünk. Ausztria a dahik s a szerbek között támadt viszályban az utóbbiak pártját fogta. Sőt némi közvetítő kísérletet is tett a szerbek érdekében, melyek folytán ezek azt hitték, hogy Ausztria teljes erélylyel pártfogolja őket, ha hozzá szoroson csatlakoznak. Kara György Ferencz császárnak azon ajánlatot tévé, hogy a szerb várak, sőt Nándorfehérvár is, ha azt elfoglalnia sikerülend, neki átadassanak, s az egész ország osztrák fenhatóság alá helyeztessék. Ez azonban éppen akkor történt, midőn Napoleonnak német- és olaszországi túlkapásai a bécsi udvar figyelmét teljesen igénybe vették s éppen a harmadik szövetség alapjai készítették elő. A második szövetségelnél Törökország is közreműködött, a harmadiknál azt akarták elérni, hogy ellenséges érzületétől mit se kelljen tartaniok. Ferencz császár a fenti ajánlatot visszautasítá ugyan,¹⁾ azt azonban annyiban mégis figyelembe vette, hogy a fényes portát figyelmeztette, mily szakadási kedv létezik Szerbiában, azt egyszersmind fel is szólította, hogy az ottani zavarok lecsendesítése által ama kedvnek szárnyát szegje. Ausztriának még más oka is volt, hogy a szerb ajánla-

¹⁾ Az 1804. évi május 25-én Ferencz császárhoz intézett emlékirat. Kállay, 422. lap.

tokat ne fogadja el, mely ok a birodalom benső viszonyaiban gyökeredzett.

Azon szerb lakosság ugyanis, mely az 1690. évben magyar területre befogadtatott, a nándorfehérvári pasalik területén lakozó törzsrokonainak mozgalma által igen élénken befolyásoltatott. Sztratimirovits karlóczai metropolita volt az, ki bár külszinre nézve a bécsi udvarral legjobb viszonyban látszott lenni, mégis azon eszmével foglalkozott, hogy egy szláv-szerb birodalom létesíttessék, még pedig Oroszország védnöksége alatt, amely ily szövetségre már az ügy természeténél fogva utalva van, s ebben a vallás teljes függetlensége is megóvassék a katolikusok s a görögök nemzetiségével szemben, oly eszmék ezek, melyek csakis politikai álom számba jöhetnek, melyek azonban mégis erős valóságon alapulnak. A metropolita ez értelemben emlékiratot is szerkesztett,¹⁾ mely egy, akkoron József, Magyarország nádorának nejenél tartózkodó orosz pap közvetítése folytán Czartoriszki orosz miniszter kezeibe is eljutott, ki azt azonban egyszerűen visszazármaztatta, minthogy az ilyenmő tervek kivitelére akkoron sem idő, sem tér nem létezett. Nenadovits prótának fentebb érintett, Oroszországba való kiküldetésénél azonban ezen eszmék is közreműködtek volt. Ezekben egy, a szerbekhez átpártolt kapitánynak is része volt, ki neje által ama magyarországi nagy-hercegnő udvarával összeköttetésben állott, s azon benyomások, melyeket a próta útjában szerzett, főleg a vallás fényére vonatkoztak, melyet az Kiewben és Moszkvában észlelt volt. Azon érdekeket ugyanis, melyek az események területén mutatkoztak, éppen nem szabad felednünk, ha magukat, ezen eseményeket megérteni akarjuk, melyek azonban ezen időtájt még semmi különös befolyással nem bírtak. Sőt inkább Ausztria még Szerbiához való viszonyairól, valamint az ezekre vonatkozó Konstantinápolyba küldött közlései felől is értesítette az orosz udvart.

Oroszország tehát teljesen egyetértett Ausztriával abban, hogy a szerb zavaroknak okvetlenül véget kell vetni, de az orosz udvarnak éppen nem volt ínyére,

¹⁾ Sztratimirovits 1804. évi jun. hóról kelt emlékirata l. Kállay I., 430. old.

hogy ott a szerbek elszakadási törekvéseiről is szó ejtett, minthogy ezáltal a törökök méltatlankodása csak fokoztatnék, kik annál inkább s teljes erejükkel fognának a szerbek ellen törni, ami már azon szempontból sem lenne kívánatos, mert akkor a szerbek Franciaországgal káros következményű szövetségbe jutnának. Azért tehát mindent meg kell tenni, aminek segítségével Törökország és Szerbia közt békés kiegyenlítést lehetne létre hozni, vagyis a szerbeket is kielégíteni, de a törököket sem izgatni fel. Mindezz éppen nem volt teljesen ismeretes sem a szerbek, sem a törökök előtt, azonban említettük már, hogy a két hatalom közreműködése mindkét irányban nagy befolyással volt. A törökök mérsekeltek magukat, míg a szerbek mindinkább merészebb igényekkel léptek fel. Ezen igények azonban sokkal inkább túlzottak valának, sem hogy azokat éppen azon pillanatban, melyben mindenki európai háborúra készült, a törökök elfogadhatták volna. A törökök és a szerbek ismét fegyverben állottak egymással, midőn az auszterlitzi ütközet híre megérkezett. Hogy az oroszok vereséget szenvedtek, e körülmény Konstantinápoly lakóit rendkívüli örömmel tölté el. Most már a fényes porta is reményleni kezdett Napoleon csillagzatában, csak most ismerte őt el a francziák padisáhjának. Napoleon úgy nyilatkozott a hozzá küldött követhoz, miszerint az egyik fél szerencséje vagy balsorsa ugyanaz a másik félre nézve is, ellenségeik közösek mindkettőjüknek: a szultán az ő legrégibb és leghasznavehetőbb szövetségese.¹⁾ Zászlóira most már ezen szavakat is feliratá: a porta sérthetlensége, amit ő az oroszokéval ellenkező értelemben igyekezett érvényre juttatni. Az oroszok sem szándékoztak a porta sértetlensége ellen cselekedni, Ausztriához intézett bizalmas jellegű közléseikből kiviláglik, hogy annak fentartását az európai politika szükséges követelményének tekintették. Azonban ők úgy értelmezték e szót, hogy általa a keresztény lakosságra gyakorolt befolyásuk továbbra is biztosittassék. Napoleon azonban éppen ezen

¹⁾ Réponse de l'empereur à l'ambassadeur extraordinaire de la sublime Porte, Paris 5. Jun. 1806. Correspondance de Napoleon I, Nr. 10, 315, vol. XII. pag. 529.

befolyásukat akarta megsemmisíteni, ennek folytán a két hatalom közt oly nézeteltérés támadt, mely ezeknek Poroszországgal való tárgyalásaiban is nyilvánult. Azt is kijelenthetjük, hogy a török viszonyok a német viszonyoknál nem kevesebbel járultak az 1806. évben kitört háborúhoz. Poroszország hosszas habozás után az orosz nézet mellett foglalt állást, törvényes okot találván a porta elleni háborúra, ha az az oroszoknak a keresztény alattvalókra vonatkozó eddigi előjogait figyelembe nem venné: ha pedig ennek folytán Francia- és Oroszország között szakadás támadna, úgy Poroszország ez ügyben az orosz pártjára állana.¹⁾ Az Oroszország által a török tartományokban gyakorolt befolyás azonban most már a szerbekre is kiterjesztetett. Az önállóságnak elismerése, melyet a szerbek az 1805. év nyarán követeltek volt, egészen az orosz politika érdekében lett volna. Ezt azonban most a francia befolyás ellensúlyozta. Azon nagyszabású vállalatok, melyekhez a törökök az 1806. év nyarán Szerbiában hozzáfogtak, egyszersmind az orosz politika ellen valának irányítva, s a Kara György által kivívott győzelmek egyszersmind orosz előnyökül voltak tekintendőek.

Mindez annál is inkább előtérbe lépett, minthogy a pozsonyi béke folytán a francziák Dalmáciát is birtokukba vették és innen a szomszédos török területeket illetőleg közvetlen befolyáshoz jutottak. Anglia és Oroszország azonban elhatározták, hogy a francziáknak ezt nem fogják megengedni. A két szövetséges e partvidéket inkább az akkoron francia birtokban levő északi Olaszország elleni támadásra óhajtotta volna felhasználni. Az oroszok Korfu birtokában lévén, a kattarói öblöket hatalmukba ejtendőek, a montenegróiakkal szövetkeztek, kik tömegesen felkelvén, a közeledő francziákat ha mindjárt nem is nagy veszélybe, de mégis komoly zavarba ejtették. Angliának ez időtájt semmi kifogása nem lett volna, ha Oroszország mindjárt Nándorfehérvárt is hatalmába kerítette volna.

Ezen el nem titkolható szándékok a Napoleon által

¹⁾ Hardenberg herczeg és államtitkár emlékiratai, I. k., 578., 608. lap.

Konstantinápolyba küldött Sebastiani tábornoknak azon feladatát, hogy t. i. a divánt a francziák számára megnyerje, tetemesen megkönnyítették. Oroszországnak az ozmán birodalom keresztény alattvalóival való összekötései egyik leghatalmasabb indokúl szolgált neki e feladata elérésében. Ő igen jól tudta, hogy mit művel, midőn a portát arra bírta, hogy az a moldva- és oláhországi hoszpodárokot távolítsa el, kiket a többi közt azzal is vádoltak, hogy a szerbekkel titkos egyetértésben állanak. Minthogy pedig a tárgyalások szerint ezt Oroszország beleegyezése nélkül nem lehetett végrehajtani, azért tehát ez utóbbi hatalommal szükségképpen háborúra kellett a dolognak kerülnie. És vegyük tekintetbe, mily megbecsülhetetlen előnyök támadtak ezen körülményből. Ezáltal Oroszországnak nem csak foglalkozás adatott, mely őt haderejének teljes mérvű kifejtésében Poroszország előnyére akadályozta, mert azonnal erős hadcsapatot kellett Moldvába küldenie, hanem az oroszoknak ezen egyoldalú, az alsó Dunáról eszközölt vállalatai folytán Ausztria féltékenysége is felkeltetett. Az ez ügyben közzé tett okmányok alapján éppen semmi kétség sem forog fen, hogy ez Ausztriának főindokául szolgált arra nézve, hogy a Porosz- és Oroszország közti szövetséghez ne csatlakozzék.¹⁾ Hiszen ajánlat tétetett számára, hogy Francia- és Törökországgal lépjen szövetségbe, melyet természetesen még kevésbé fogadhatott el. A francziák és a törökök közti viszony eközben mindinkább szorosabbá vált. Napoleonnak Yéna a mellett kivívott győzelme egyszersmind a törökök előnyéül is tekintetett. Így fogta fel Napoleon is a világfontosságú állást, melyet ez időtől fogva elfoglalt. Poroszország felett diadalmaskodván, így szólott a törökhöz: A sors azt követeli, hogy a török birodalom továbbra is fentartassék, neki (Napoleonnak) azon küldetés jutott osztályrészéül,

¹⁾ Úgy vélem, hogy ez a Historical memoir of a mission to the court of Vienne in 1806. by S. Robert Adair p. 104—108. legnagyobb eredménye. Mert azt csak nem gondolhatta többé már senki sem, hogy Foxnak valaha szándékában lett volna, miszerint Sziciliát Napoleonnak átengedje. V. ö. Hardenberg herczeg és államtitkár emlékiratai, I. k., 629. lap.

hogy Törökországot megmentse.¹⁾ Pózeni főhadiszállásáról értesíti a szultánt a lengyelek fellázadása felől, kik függetlenségüket már kivívták s felszólítja őt, hogy ő is védelmezze meg saját függetlenségét. „Úzd el“ — úgy mond — a hoszpodárokat, kiket árulókül nyilvánítottál; tagadd meg a szerbektől mindazon engedményeket, melyeket azok fegyverrel kezökben tőled követelnek.²⁾ Ezen értelemben utasítottatott Sebastiani is, ki akkor követi minőségben Konstantinápolyban tartózkodott, hogy igérje meg a szultánnak birodalma sérthetlenségét oly értelemben, mint azt ők veszik, különös tekintettel a Duna-fejedelemségekre és Szerbiára.³⁾ Az ügyek nagy mérvű fordulata is hozzájárult, hogy a porta daczára az angolok fenyegetéseinek az 1806. év deczember havában a vallási szertartások legnagyobb fényével Oroszországnak háborút üzent. A törököknek nagyon tetszett az, hogy a Dnieszternél avagy talán a Dunánál is francia csapatokkal találkozhatnak, s hogy ily kedvező esélyek között a krimi félszigetet ismét elfoglalhatják. Midőn pedig az angolok fenyegetéseiket megvalósítani kezdték és tekintélyes hajórajjal Konstantinápoly előtt termettek, a diván eléggé állhatatos volt, hogy követeléseiket visszautasítsa. Ugyanazok, kik őket e lépésre bátorították és feltüzelték, mindenekelőtt pedig Sebastiani, s az ő hadban jártas kísérete⁴⁾ támogatták vagy inkább vezették

1) Les destins ont promis la durée de votre empire; j'ai la mission de le sauver, et je mets en commun avec vous mes victoires. Au Sultan Selim. Berlin, 11. novembre 1806. Correspondance de Napoleon Ier, N. 11,232. vol. XIII. pag. 638.

2) N'accorde pas aux Serviens ces concessions qu'ils te demandent, les armes à la main. Camp. impérial de Posen, 1er décembre 1806. Corr. N. 11,338. vol. XIV. pag. 5.

3) Vous êtes autorisé à signer un traité secret offensiv et défensiv par lequel je garantirai à la Porte l'intégrité de ses provinces de Moldachie et de Walachie, et de la Servie. Posen, 1er décembre 1806. Corr. Nr. 11,337. vol. XIV. p. 5.

4) Bignon. T. VI. p. 193: „L'ambassadeur de France est en même tems le premier ministre et le connétable du Grand Seigneur.“ Adair, 1807. évi ápril. 4: „General Sebastiani is completely master at Constantinople, presides over the deliberation of the divan, and directs all their measures.“

azon védelmi munkálatokat, melyek elől a különben mindenütt győztes angol hadierő itt visszavonulni kényszerült. Ezután már a török fegyvereknek az oroszok elleni előrehaladását Napoleon hadi tudósításaiban mint saját előnyeit látjuk feljegyezve. Midőn pedig békecongressusról volt szó, Napoleon azt követelte, hogy abban török meghatalmazottak is részt vehessenek. Az 1807. évi május hó 28-án, Finkenstein kastélyban a török követ is bemutatott neki. Napoleon úgy nyilatkozott előtte, hogy ő és a nagyúr most olyannyira elválaszthatatlanok, mint a jobb- és a balkéz.¹⁾

Ha most azon viszonyokat kutatjuk, melyekbe az európai hatalmak ennek folytán Törökország belügyeit illetőleg jutottak, ezeknek megállapítása éppen nem esik nehezünkre.

Említettük már, hogy Oroszország mindinkább szorosabb viszonyba lépett a szerbekkel, úgy hogy végre azoknak a Krainában egy hadcsapattal segítségökre is ment. Az ottani háború szinteréről egy levelet birunk, melyben Kara György örömmel elbeszéli, „miszerint ott 1500 török maradt a csatatéren, nyolcz sánczuk elfoglaltatott az összes ágyúkkal és bombákkal, s egy, aranyokkal telt pénztár is zsákmányoltatott: arab csődörök és drága lószerszámok feles számmal vannak; aki még megmenekült (a törökök közül), az csakis a meztelen életét menthette meg, s hogy a pasa egy oláh kanczán szabadult meg“; az oroszok vitézségét nem győzi eléggé dicsérni. Ha mindennek nem is lett valami rendkívüli eredménye, a jó fegyvertársi viszony azonban még is megalapított.

Éppen így segítették az oroszok az 1807. év tavaszán a montenegróiakat is a niksitsi és klobugi török várak ellen intézett támadásaik alkalmával. A montenegróiak az orosz czár iránt egyáltalán még az ily körülmények közt is szokatlan odaadással viseltettek: egyik kérvényükben az ő alattvalóinak nevezvén magukat.²⁾

¹⁾ 77me bulletin de la grande armée Finckenstein le 28. Mai 1807. Itt csak az van ugyan írva, hogy: „on assure“ azonban ez is elég bizonyíték. V. ö. Thibaudeau Empire.

²⁾ Sujets fidèles, de V.^{re} M.^é. Rapport de Stroganov à l'empereur Alexandre. „Eletképek“ II. köt. 194. lap.

A görög armatolok is, kik évről-évre mindinkább nagyobb öntudatra ébredtek, azon Blachavas Euthimiosz, ki már akkoron foglalkozott Görögország teljes felszabadításának tervével,¹⁾ jó viszonyban állottak az oroszokkal, kiknek Parga e pillanatban Ali pasa elől való megmenekülését köszönhette.

Míg ellenben Napoleon a konstantinápolyi újabb rendszerrel teljesen megbarátkozott Ali pasával szakadatlan összeköttetésben állott. Dicsekszik is vele valahol, hogy ennek ágyúkat bocsátott rendelkezésére²⁾ s úgy látszik, hogy a két sziget ellen közös támadás volt készülőben. A montenegróiak azt állítják, hogy a Klobug elleni támadásuk alkalmával Raguzából francziák jöttek a törökök segélyére. Állítólag francia tisztek vezették volna amaz ellenállást, melyet a bosnyákok az 1807. évben a szerbek ellenében kifejtettek volt: ez utóbbiak onnan gyanították ezt, minthogy a bosnyák ágyúk sokkal jobban kezeltettek, és sokkal nagyobb hatással működtek, mint azelőtt. Határozottan nem lehet ugyan ezt állítani,³⁾ azonban a dolgok állásának teljesen megfelelő e körülmény.

Napoleon, ki a török katonák harczképessége felől még az egyiptomi hadjárat óta a legjobb véleményt táplálta, felszólította a szultánt, hogy hagyja oda a szerailt, álljon csapatai élére, s idézze elő a monarchia szép napjait. Ő azt vélte, hogy mindez éppen azon úton, vagyis a katonai reformok útján melyre Szelim lépett, megvalósítható leend, a miért tőle telhetőleg támogatta is Szelimet. Hiszen egykoron, még ifjúságában, midőn a franciaországi viszonyok nem látszottak reá nézve eléggé kedvezőknek,

1) Emerson History of modern Graece II., 500.

2) Déja des canons ont été mis à la disposition du Pacha de Janina. An Sultan Sélim. Osterode le 7. avril 1807, Corr. N. 12, 777. vol. XIV. p. 17.

3) Legalább Nenadovits Jakab főhadiszállásán mit sem tudtak fogoly francia tüérek felől, kikről egy, kétségkívül költött hadi tudósítás (az 1821. évi österreichische militärische Zeitschrift) annyit beszél. Annyi igaz, hogy a szerbek is azt gyanították, hogy odaát francia tiszteknek kell lenniök, minthogy a törökök ágyúi most sokkal jobban találtak, semmint azelőtt.

Ő maga is azon tervvel foglalkozott, hogy a török birodalom katonai újjászületésén ő is közre fog működni. Létezik még egy jegyzék, melyet Napoleon ez időtájban írt, mely azon eszmén alapul, hogy Franciaországra nézve politikai szükségesség, miszerint Törökország hadereje fokoztassék, s ennek folytán az szomszédaira nézve újra félelmissé váljon, ugyanazon eszme volt az, melynek e pillanatban éppen kifejezést adott. Csak az iméntette a francia mérnökök és tüzér-tisztek jelenléte Konstantinápolynak az angolok elleni sikeres védelmét lehetővé, s bebizonyult egyszersmind, hogy mire képesek a törökök jó vezetés mellett.

Az európai nagyhatalmak ekképpen rokonszenveztek az ozmán birodalom kebelében levő két, egymással homlokegyenest ellenkező áramlattal: a szövetségesek a nemzetiségek felemelésével és azok kifejlesztésével, a francziák pedig a törökök katonai reformjával.

A birodalom kebelében azonban, mint fentebb említettük, ezen két ellentétes áramlaton kívül még egy harmadik is érvényesült: az ősrégi izlam rendszer minden reform nélküli fentartásának elve, mely a rajáhk fölötti korlátlan uralmon alapult, s e pillanatban ez utóbbi ismételve felülkerekedett.

Tudjuk, hogy sok hiányzott még ahhoz, miszerint III. Szelim ama parancsát, melynélfogva a janicsárok európai minta szerint fegyelmezendők, foganatosíthatta volna. E parancs teljesítése csakis a daczoskodó főnökök kiirtásával az általuk birlalt vidékek ellen kezdendő formális háború által vált volna lehetségessé. Ehhez hiányzott nála az, amit egyetlen reformálni vágyó fejedelem sem nélkülözhet, t. i. az alárendelt s a kiváltságokból kirekesztett néposztályok részvétele, melyeket ő hatalmának vallási jellegénél fogva inkább üldözni kényszerült, míg a mohamedán alattvalók, — kiket némileg szervezett már — nem voltak képesek az ő ügyét daldalra juttatni. Midőn a karamáni csapatok kevéssel az orosz háború kitörése előtt, de mégis annak biztos tudatában a Duna felé vonultak, a Yéna melletti babacski kedvező állódásnál az egyesült krdsálik és janicsárok által megrohantatván, oly nagy mérvű veszteséget szenvedtek, melyet soha sem birtak többé kihe-

verni.¹⁾ Hogy a szultán ezután a francziák segélyével a fővárost megvédelmezte, tetszett ugyan még a szigorú mozlimeknek is, azonban sértette büszkeségöket s aggodalmat keltett bennök az, hogy ezután a szultán talán az idegenekhez és azok intézményeihez fog szítani. Valóban a szultán az angoloktól és az oroszoktól megszabadulva, (az utóbbiak hájójára is visszavonult) s a francziák által támogatva és további segélyök felől biztosítva, végre valahára komolyan hozzá mert fogni a janicsárok rendszerének átalakításához, azonban ennek folytán fellázadt az ősrégi izlam szelleme az ő törhetetlenül fentmaradt, sajátos büszke és vad daczosságával: az első lépés, melyet a szultán ez irányban a láczoknál s a Boszporus kastélyaiban levő arnauti jamakoknál tőn, nyílt lázadást okozott ellene a fővárosban: a janicsárok felfordították üstjeiket, annak jeléül, hogy ezen szultántól nem fogadnak el többé semmi táplálékot, arra nézve pedig mi sem volt előkészítve, hogy ismét a köteles engedelmességre szorittassanak: sem a topdsik, kikre Szelim annyit költött volt, sem pedig az általa behelyezett mufti nem támogatták őt. Ennek tehát az lőn következménye, hogy először is azon miniszterek, kik ezen újításokat jóváhagyták, halállal lakoltak, majd azután maga a szultán letétettnek nyilvánított, minthogy keresztény bűnökbe keveredett, s a korán szent rendelkezéseit áthágta: neki is azon sors jutott osztályrészeül, melyben már annyi sok más reformálni vágyó, de rendkívüli eszközökkel nem rendelkező fejedelem osztozott, hogy ugyanazon erőknek esett áldozatául, melyeket megtámadott volt. E zavarok különféle változatokban több mint egy évig foglalkoztatták Konstantinápolyt. Szelimnek egyik híve, Musztafa Bairaktar, ki saját magát tolt fel vezérül, vette át kezeibe egy időre, még pedig az érvényben levő állapotok teljes kímélésével a reformtörekvések szálait, azonban a janicsárok ellene is pártot ütöttek; az ulemák őt is azzal vádolták, hogy a hívő nemzetet a hitetlenekkel egyenlővé tenni, s végre azt azoknak alája vetni szándékozik; végre hosszas és gyakran kétesse vált harcok után ő is elbu-

¹⁾ Az 1806. év augusztus 10-én. Jucherau de St. Denis. *Revolutions de Constantinople*. II., 30. l.

kott összes barátaival együtt. Az ősrégi vallási és katonai rendszer hagyományyá vált összes jogositványaiával és visszaéléseivel azon hármasság győzelme folytán, melyet a karamáni pasa, a szultán, s a reformáló vezir fölött kivított, oly hatalmassá lőn, mint egykor vala. Ha az ifjú Mahmud, az ozmán uralkodócsalád egyetlen sarjadéka, nagybátyjának, Szelimnek eszméit talán magába szította is, azokat okvetlenül eltitkolnia kellett. Az ezekhez hasonló reformok keresztülvitelére hosszú időn át gondolni sem lehetett többé.¹⁾

Eközben Európa politikai viszonyai is megváltoztak.

A tilsziti békekötéskor Napoleon a törökök ügyét feladta. Eppen nem lehet egyszerű ügynek tekinteni azt, hogy szövetségesének, Szelimnek bukását hozta fel ennek okául. Annyi mindenesetre igaz, hogy a Konstantinápolyban uralomra vergődött hatalmasok francia-ellenes érzelmeket nyilvánítottak. Az által hogy e változás egyszersmind az oroszok ellen is irányult, a francia és orosz érdekeknek bizonyos mérvű azonossága is létrehozott. Azonban Napoleonnak legnagyobb bámulói sem állithatják, hogy ez lett volna főindoka, mely inkább abban volt tekintendő, hogy Napoleon fontosabbnak tekintette azt, miszerint Oroszországot magának Anglia ellenében megnyerje.²⁾ Ő egyáltalán már oly hatalmassá lett, hogy az ősrégi francia politika hagyományaival teljesen szakított, s a régi szövetségeseket e politika ellenfeleinek ki is szolgáltatta, ha saját pillanatnyi előnye azt úgy kívánta. Most egyelőre azon fáradozott, hogy az európai Törökországnak néhány tartományát Oroszországgal szövetségbe magának eltulajdonítsa: egykor Ausztria is fel

¹⁾ Juchereau de St. Denys II., 238: „On renonça à jamais aux institutions militaires des Francs, — on prononça anathème contre ceux qui en parleraient, — l'ancien ordre des choses fut rétabli: les janissaires et les oulémas reprirent leur droits et leur influence politique.“

²⁾ Bignon azt kutatja a tilsziti béke megkötésénél (VI., 346. l.) vajjon „le reproche fait à Napoléon d'avoir sacrifié la Turquie“ alapos-e vagy sem? Erre így válaszol: „Tout se réduit à savoir, quel était en 1807. le parti le plus utile à la France, ou de procurer à la Turquie une complète satisfaction ou de faire entrer la Russie dans le système continental. Le choix alors ne pouvait pas être douteux.“

lett szólítva, hogy e birodalom szétdarabolásában szintén részt vegyen; majd azon iparkodott, hogy azon szerzemények fejében, melyeket a török birtokból az oroszok javára engedélyezni hajlandó volt, a maga számára Németországban keressen kárpótlást, mely célra Sziléziát szemelte volt ki magának; nagyravágyása azonban csakhamar Spanyolországra irányult: megelégedett ő azzal is, ha ez országban szabadon zsákmányolhatott, afelől pedig éppen nem aggódott, hogy Moldva- és Oláhország véglegesen orosz tartománynak lesz nyilvánítva. A tiltsziti béke folytán fegyverszünet kötött, azonban a folyamatba vett tárgyalások Napoleon túlságos igényei folytán semmi eredményre sem vezethettek. Napoleon Erfurtban, az 1808. év október 12-én megigérte, hogy ha az említett két tartomány át nem adatik, s ha emiatt ismét kiütne a háború, ő mindaddig nem fog abban részt venni, míg azt a porta egyedül viseli; ha azonban más európai hatalom is beleavatkoznék, akkor azonnal Oroszország pártjára álland. Az orosz határoknak egészen a Dunáig való előretolása határozottan jóvá hagyatott: Angliával pedig mindaddig nem szándékozott békét kötni, míg az Moldvának, valamint Oláh- és Finnországnak az orosz birodalomba leendő bekebelezését el nem ismeri.¹⁾

Nem lehet e helyen szándékunk, hogy mindazon terveket és változó irányzatokat, a mint azok e fontos pillanatban alakultak, midőn csak három nagy hatalom látszott létezni, u. m. Anglia-, Francia- és Oroszország — Törökországra való vonatkozásaikban figyelemmel kísérjük, annál kevésbbé, minthogy azok sikereiben teljesen meddők valának: itt csakis az lehet feladatunk, hogy a nagy szabású viszonyokat tekintetre méltassuk, valamint azon esélyeket is, melyek közt a szerbek a porta elleni hadjáratukat tovább folytatták.

Ezen esélyek a korábbiakhoz képest nem csekély mértékben megváltoztak.

A reformáló szultán s a birodalomnak lázadó politiko-katonai hatalmasságai közti meghasonlásra, melyek feltevése képezte a szerbek vállalatának alapját, az utób-

¹⁾ Az egyezmény 5. és 10. fejezete, Bignonnál. „Histoire de France depuis la paix de Tilsit“. II., ch. 1.

biak többé már nem számíthattak. Jelenleg az egész ősrégi ozmán kormányzattal álltak szemben, melyet a törökök ismét a szerbek nyakába szándékoztak vetni, s mely ellenében ezeknek állást kellett foglalniok.

Mig ellenben amint a háború, mint nem is lehet másképpen várni, az 1809. évben ismét lángra gyúlt, a szerbek az oroszokban még határozottabb szövetségest nyertek, mint azelőtt. Mily erős támaszpontot nyújtott volna az nekik a törökök ellenében, ha ama fejedelemségek, mint Erfurtban határozatba ment, örökre az oroszok kezeibe juthattak volna.

Azonban addig is, mig e kérdés eldöntetett, a szerbek azon előnyben voltak, hogy a partvidékek fölött uralkodó Napoleonnak semmi ellenségeskedésétől sem kellett tartaniok: nem úgy állt most a dolog, hogy azt lehetett volna várni, miszerint a bosnyák ágyúkat egykor ismét francia tüzérek fognák irányozni.

TIZENKETTEDIK FEJEZET.

Az 1809. és 1810. évi hadjáratok. A határok legnagyobb mérvű szélesbitése.

Már azon ének is, mely a felkelés kezdetéről szól, megfenyegeti a bosnyákokat, hogy eljő a nap, melyen a Drinán átkelnek s Boszniát meglátogatják.

E vállalat már az 1807. évben kezdetét vette, azonban mint láttuk csekély eredménnyel járt. Az 1809. évben ismét megújították e kísérletet, ez alkalommal jobban felszerelve; sőt néhány európai módra betanított csapattal is ellátva, a már említett kedvezőbb körülmények közt, s több kilátással, sőt kezdetben fényes eredménnyel.

Szima knéz, kit Kara György a megsebesült Nena-dovits Jakab helyébe kinevezett, a Drina folyón három helyen átkelvén, az átmenet közelében levő megerősített helyeket, Beljinát, Janját és Szrebrniczát valamint a Wisegrad fölött levőket is körülvéttette és komolyan megtámadtatta, maga pedig seregének zömével a bosnyák hegyekről levonult. A törökök vitézül ellentálltak ugyan — itt esett el Orugdsits Meho, kiről az egyik ének bővebben megemlékezik, s Lazárevits Luka gyakran mutogatá a kardot, melyet Meho viselt volt, s melyre e felirat volt vésvé: Carolus VI. — azonban végre mégis visszavonulni kényszerültek. Amerre a szerbek előnyomultak, a bosnyák rajáhk mindenütt felkeltek, élükön oly jó nevű férfiakkal, mint ama bizonyos Ivan knéz, ki a kulini foglyokat kiváltotta volt.

Eközben Kara György még merészebb vállalathoz készült.

Az akkori montenegroi vladika pompás költői dicsbeszédet mondott a szerbek vitézségéről és egyetértéséről,

kiknek fegyverei előtt a török imaházak összedőlnek, s a hodsák elmenekülnek: Kara Györgyről, ki Nemanjits császár zászlaját ismét lobogtatja, kit a vilik borostyánnal koszorúznak meg — oly jutalom ez, melyhez nem pénzzel, hanem csakis nagy tettek által juthatni: azonban a hős még nincs megelégedve a szerencsének általa elért sikerével, hanem eltökélte magában, hogy a törököket Bosznián és Hercegovinán keresztül kiűzi, s akkor aztán Montenegroval egyesül, mely ország régi időktől fogva a törökök és a katolikusok közé ékelve, vérrel kivívott szabadságot élvezett.

Tényleg ez volt Kara György szándéka az 1809. év tavaszán, s mint az ének is mutatja ott örömmel várták őt.

Kara György a Szjenicza melletti magas hegységen keresztül hatolt, hogy először is a szerb birodalomnak ősrégi székhelyein, a Raska mellett s a Limnek a Drinába való befolyásánál tartozkodó távoli hitsorsosainak segítségét nyujtson.

A törökök a Szuvodol nevű hegyi sikság egyik nekik kedvező helységében erős hadsereggel állták útját. Messze terjedő sikságok terülnek el itt, melyeken a török lovasság pompáson fejlődhetik; Kara György, ki elegendő lovak hiányában a sikságokat mindig kerülni szokta, elrémülve tapasztalta itt, hogy körül van fogva. Újonnan szervezett csapatait azonnal ágyúi köré gyűjtötte, azonban ezek nem szabadithatták volna őt meg. Szerencséjére néhány lovassal is rendelkezett, s ezek egyike szmederevói Ilits Wule volt az, ki merész hadi csellel kivágta őt a bajból. Illits jó arab lován, momkok és bekjárok által kísérve, az ellenség közé rohant, s török nyelven folyton azt kiáltozá: „A törökök futnak!“ ezáltal oly mérvű zavart idézett elő soraikban, hogy ennek folytán a pasa teljes vereséget szenvedett.

Kara György most már folytathatta útját. Szjeniczát elfoglalván, melynek romjait később az útasok bámulták, a vaszojevitsi és drobnjaki területekre hatolt. A keresztény lakosság mindenütt a felkeléshez csatlakozott: csakhamar megjelentek az első montenegroiak is, győztes törzsrokonaikat üdvözlendők. Amit leginkább megbámultak, azok a velök hozott ágyúk voltak: nem egy talál-

kozott közöttök, ki ágyút még soha életében nem látott. Egy szerb vajda pedig azonnal nálok maradt. Ekképpen a Szerbia és a Montenegro közötti összeköttetés valóban létre jött; mint Boszníának azon része, úgy Herzegovina is a felkelők pártjára állott: sőt most már a szerb törzsű és keresztény vallású összes lakosságnak felkelésére, valamint a boszniai mohamedánok ellen indítandó általános támadást is várni lehetett. Kara György először is Novibazár ellen indult, mely azon vidék országútainak és szorgalmának góczpontját képezi, s a Rumélia és Bosznia közötti összeköttetést csaknem kizárólag egyedül közvetíti; ennek helyőrségét is a fellegvárba úzte, amely, úgy látszott, nem sokáig tarthatja magát.

Azonban itt érték őt utól az Alföldről jövő váratlan hírek.

A törökök ugyanis az oroszok által egy ideig sikerrel megakadályozott, de végre a Dunán túl is kitört vízáradásoktól is segítettve, Nis felől teljes erővel reá törtek az Alexináczi melletti szerb határokra.

Az előző időkben Dobrinjáczi Péter a határok védelmét többször szerencsével és dicsteljesen vezette, földieinek nagy részével most is jelen volt. Kara György azonban ez alkalommal Mladen ajánlatára a fővezényletet Milojeira bizta, ki Péternek nem akart engedelmeskedni, sőt úgy iránta mint annak hívei iránt is engesztelhetetlen gyűlölettel viseltetett. Az eddigelé csak a szenatusban vívott harc most a leginkább veszélyeztetett határoknál is megújult.

A törökök az 1809. évi június havában először is a Kamenicza melletti sánczot támadták meg, melyet Szingelits István, a resszavai knéz, Péternek jó barátja 3000 emberrel védelmezett. A knéz bármily vitézül ellentállott is, mégis segélyre szorult, ezt azonban Miloje megfoghatatlan vaksággal tőle megtagadta. Midőn pedig a törökök végre saját halottjaikon keresztül az árkokat megmászták, a sánczokra felhatoltak, s a dulakodásban már fölényre jutottak, István lemondott róla, hogy magát fentarthassa, minthogy pedig a törökök kezeibe sem élve, sem pedig halva nem akart jutni: lőporát meggyújtva, az egész sánczot és barátjaival valamint ellenségeivel saját magát is a levegőbe röpité.

Az elesett szerbek koponyáit a törökök azon kövekbe foglalták, melyekből az úton tornyot építettek.

Ezután a törökök sehol sem találtak többé ellentállásra. Miloje, ki kérkedő esztelenségében már azzal dicsekedett volt, hogy Nist elfoglalja és ott üti fel székhelyét, az ellenség túlnyomó ereje folytán erődített állódásaiból kivonulni, ágyúit s podgyászát hátrahagyni és Deligrádba menekülni kényszerült. Dobrinjác Péter éppen egyik kémszemléről tért vissza, midőn Miloje már ennyire jutott s egyáltalán nem érzett kedvet magában, hogy ennek érdekében verekedjék, hanem így szólt embereihez: „Mentsetek meg mindent, amit csak lehet!” s őket széjjel oszlatta.

E híreket Kara György a novibazári fellegvár előtt vette. Saját maga is veszélyben lévén, ennek folytán az ellenséges országban való előnyomulását beszüntetnie kellett. Szima knézt Boszniából, Milenkot pedig, ki ekközben orosz segélylyel Kladovót ostromolta, azonnal a Moravához rendelte; Kara György a folyamatba vett ostromzárólást abbahagyva, a Szenitza melletti állódásából is elvonult, s az általa Montenegroba küldött vajda sorsával sem törődve többé, haladéktalanul visszavonuláshoz fogott. A veszélyeztetett vidékre még elég jókor érkezett meg, hogy néhány csapatot Kjúpriába behelyezzen, ezen helység birása folytán ugyanis a Morava jobb partján még mindig szilárd állást lehetett elfoglalni, ő pedig Deligrádba sietett. Daczára azonban hogy ide Milenko is megérkezett már, az összes csatározások eredménye még sem a szerbek javára dőlt el, kiknek végre is el kellett magukat határozniok, hogy Kjúpriába vonulnak vissza. Veszteségeik híre azonban sokkal nagyobb volt, mint maga a veszteség. Azon álhirre, hogy a szerbek teljesen megverettek és csapataik maradványával más utakon a Sumádiába már vissza is mentek, Radits és Jokits a kjúpriai vezérek (kik különben kipróbált katonák valának) tanácsosabbnak vélték, hogy erődeiket lerombolják. Radits éppen azzal foglalkozott, hogy az ágyúkat és hadi szereket vagy a Moraván túlra szállítsa, vagy pedig amit átvinni nem lehetett, elsülyeszse, Jakits pedig éppen a sánczok szétrombolásához fogott, midőn Kara György megérkezett, s azon erődöt, melynek segélyével a Morava

jobb partját megvédeni hitte, lángba borulni látta. Dühében Jokitsra lőtt, azonban a megtörténtet ezzel nem lehetett meg nem törtéنتté tenni, Kara György az éjszakát volt kénytelen felhasználni, hogy seregével Jagodinába juthasson.

Ily körülmények közt Veliko sem tarthatta magát az Alexinác közeliében levő Bániában. Midőn egyik napon a segélyére siető szerb csapatok zászlóit mesziről lobogni látta, elég vakmerő volt, hogy az ostromló török táboron keresztül elébök siessen, velök közös támadás intézése czéljából értekezendő: amint jött ugyanis, úgy is tért vissza. Mindez hiába való dolog volt, a segélycsapatok nagyon gyengék valának, s a Bánia éppen nem volt tartható. Veliko azzal is megelégedett, hogy néhány bátor férfit magával vihetett, kikkel a török táboron keresztül áttört.

Ezután valamennyi országrész, ami csak a Morava jobb partján Posareváczig terjedt, mind a törökök birtokába jutott: az egész sikság telve lőn meneküléssel, gyilkolás- és iszonyattal. Azok, kik a Sumádiába nem futhattak, az omolyi és peki hegységek közé menekültek. Rodofinikin pedig Nándorfehérvárott nem érezvén magát többé biztonságban, Dobrinjacz Péter kíséretében a Dunán túlra ment. A törökök már hozzá fogtak, hogy a Morava balpartjáig nyomuljanak. Nevezetesen Gusáncz Ali megvalósítani akarta, amivel fenyegetőzött volt, hogy t. i. a fekete Györgyöt egyszer Topolyán fogja meglátogatni.

A szerbek mit sem mulasztottak el, hogy ezt megakadályozzák. Posareváczczal szemben, az alsó Moravánál Mladen Szima knéz és Wuicza foglaltak állást, Kara György pedig a Jagodina melletti Lipár hegységet erősíté meg. Azonban a védelem sikere így is nagyon kétes volt, míg nem végtére az általok kötött szövetség jött nekik segélyükre.

Az orosz sereg az 1809. évi augusztus havában az alsó Dunán átkelt, s egyik erőd a másik után hatalmába jutott; a törökök ellenben kénytelenítették seregük egy részét visszahívni. Erre azután a szerbek ismét szabadon lélekzettek. Nemcsak Gusáncz Ali támadásait sikerült most már visszaverniök, hanem még őt azon országrészekből is kiűzték, melyek védelmére seregével vissza-

maradt volt; ezenkívül még ahhoz is maradt elegendő erejük, hogy a Losznitzát megtámadó bosnyákokat is visszaverjék. A szerbeknek emberekben szenvedett veszteségeit azok pótolták, kik Boszniában a szerbek javára fegyvert fogtak volt, s midőn az utóbbiak visszavonultak, velök együtt ők is átkeltek a Drinán. Számukra Kitóghan jelöltek ki lakóhelyeket.

Ekképpen a szerbek újra megszabadultak, sőt a régi határokon kívül fekvő vidékek egy részét is megtartották, a közállapot azonban általában véve kevés biztonságot nyújtott.

Ha a szerbek előbb csakis a dahikkal, s később is csak oly seregekkel harczoltak, melyek a nagy úr parancsára vonultak ellenök, úgy most azon kísérletük folytán, mely szerint a szomszéd pasalikokba nyomultak, azoknak saját haderejökkel kerültek harczba; ehhez járult még, hogy a pasák mintegy személyes gyűlölettel viseltettek a szerb nép irányában.

Mig ellenben a szerbek között az utóbbi vállalatok balsikerei folytán a benső egyetértés annálinkább felbomlott.

Kara György vetélytársai a történekeért a fővezért okozták; hogy az oroszok oly csekély mérvű segílyt nyujtottak, azt annak tulajdonították, hogy — szerintök — Kara György nem eléggé orosz érzelmű.

És azon körülménynek még nagyobb jelentőség tulajdonított, hogy t. i. Kara György újra attól kezdett tartani, miszerint az oroszok az ő ellenfeleivel fognának szövetekezni; ő ez időtájt valóban azon gondolattal foglalkozott, hogy legjobb lenne ha a szerbek Ausztriának meghódolnának, s e hatalomnál ily értelemben már javaslatot is adott be.

Nem állitjuk, hogy ezen ajánlat ott visszhangra nem talált volna. Minthogy ugyanis Ausztria az 1809. évben újabb, súlyos veszteséget szenvedett, s ennek folytán a Napoleonnal való szövetség megkötésére kényszerült: találkoztak ott oly államférfiak, kik meg lévén győződve, miszerint Orosz- és Franciaország között rövid idő mulva nem csak szakadásra, hanem háborúra kerülend a dolog, már előre azon törték fejőket, mily szerepet vállaljanak ennek bekövetkezése esetén. Éppen nem tartották való-

színültlennek, hogy a Galicziában szenvedett veszteségekért a közép Dunánál kárpótlást szerezhessenek, feltéve ha a törökök Beszarábiát vagy a krími félszigetet ismét birtokukba vehetik. Ily körülmények között Szerbia önkéntes meghódolása felette kívánatosnak látszott előttük.

Azonban az volt a kérdés, vajjon lehetséges-e azt a szerbekkel keresztül vitetni?

Már egy évvel ezelőtt is komolyan tárgyalták ezen ügyet; Kara György és Mladen, kik tolyton azon aggodtak, hogy az orosz befolyás az ő ellenfeleik javára fog talán érvényesülni, már ekkor hajlandóknak mutatkoztak e terv kivitelére, melynek megvalósítása azonban még sem látszott lehetségesnek, minthogy a szerb nemzet az oroszokkal mintegy fegyvertársi viszonyban állott, sőt Szerbiában egy orosz államhivatalnok is székelt. Most azonban ez utóbbi eltávoztával, s miután már a legnagyobb veszélyen átestek — anélkül hogy orosz segílyt láttak volna — most ez inkább lehetségessé vált: mint említettük, Kara György — ki e terv kivitelét az 1808. évben még lehetetlennek tartotta azt, most maga is valósíthatni hitte.

Ausztriának természetesen komoly szándékát kellett volna nyilvánítania, s ótalmát teljes határozottsággal felajánlania. Azonban ezen eszmék nem voltak egyebek mint csakis az egyik-másik államférfiú elmélkedési tárgyai; az ügy még távolról sem érett volt meg aunyira, hogy a császári udvar határozott lépéseket tehetett volna érdekében, vagy pedig hogy Kara György ajánlatait elfogadhatta volna.

Orosz részről pedig már azon igyekeztek, hogy a szerbek más irányban való hajlamainak véget vessenek. Azon kiáltványban, melylyel Kamenszkij, az új orosz fővezér az 1810. évi hadjáratot megnyitotta, a szerbeket nemcsak az oroszok testvéreinek, egy közös törzs és vallás hiveinek nevezi, s nem csak segedelmet ígért számukra, hanem Kara György fővezérségére is határozottan utalt. Ez utóbbinak, ki ezáltal mintegy elismertette érzé magát, nem is kellett egyéb, hogy megnyugodjék. Most már azok is, kik Oroszország híveinek tartották magukat nem tehetek egyebet, mint hogy őt elismerve, neki engedelmeskedjenek. Ezenfelül habár némi egyenet-

lenség is dúlt közöttök, tavasszal mégis valamennyien új kedvvel hozzá láttak a törökök elleni háborúhoz.

Ekként tehát az 1810. évben a háború az oroszok részéről ismét megnyittatott; a szerbek legközelebbi szándéka az volt, hogy a Kraina elfoglalását, mely az oroszokkal leendő közlekedésüket közvetíté, komolyan megkísértsék.

Miért is legjobb csapataikkal, 4500 gyalogossal és 1500 lovassal — valamennyi szemén szedett katona, kik arra voltak hivatva, hogy a szövetségesek, kiknek társágában harczolandók voltak a szerbek felől jó véleményt tápláljanak — a Krainába nyomultak. Dobrinjác Péter annyit mégis kieszközölt, hogy e csapatok fölötti parancsnökság ő reá lőn bizva. Mihelyt aztán az oroszok Zuccato vezénylete alatt megjelentek, a szerbek is sikerrel működtek. Negotint és Borsa-Palánkát elfoglalván, Kladovót is ostrom alá fogták.

Eközben azonban a törökök is befejezték hadi készületeiket; daczára azon ellentállásnak, melyet az oroszokkal szemben lejobb, a Dunánál kifejtettek, még mindig elegendő erővel rendelkeztek, hogy a szerb határokat két oldalról is megtámadják.

A Morava ellen Kursid, az új nisi pasa tört mintegy 30.000 főnyi seregének élén. Kursid kétszeresen veszedelmes ellenfél volt, minthogy egészen más harczászati modort használt, mintsem elődei. Ő nem sokáig tartóztatta fel magát a deligrádi sáncz által, mely elődeinek annyi dolgot adott volt, hanem csapatainak egy része által az ellen rohamot intéztetett, ő maga pedig Krusevácot és a Jasszicza melletti sánczot elfoglalván, az országot keresztül-kasul pusztítani kezdte. Kétségkívül ez volt a legsikeresebb ellenségeskedés, melyet kifejtteni képes vala. Azon szerbek, kik az általa elpusztított vidékeken laktak, türelmetlenkedni kezdettek; nem szándékoztak már többé oly sánczokat védelmezni, melyeknek már semmi hasznuk sem volt, csakis arra gondolván, hogy nejeiket és gyermekeiket megótmazzák, valóban széjjel is osztak. Midőn pedig a krusevácziak s a levatsiak is szétszóródtak, midőn már Kragujevác is fenyegetve lőn, s ezen kerületbeli, Deligrád védelmezésével megbizott lakosok is hazatérőfélben valának, Kara György

azon kezdett aggodni, hogy majd most is az történik, ami egy évvel ezelőtt történt. Előttünk fekszik még most is azon levele, melyben Dobrinjác Péternek meghagyja, hogy vagy jöjjön hozzá azonnal egész seregével, vagy pedig birja reá az oroszokat, hogy seregök egy részével az ő segélyére siessenek. Egyiket a kettő közül, haladéktalanul vagy az egyiket vagy másikat! Mit használna az, ha Kladvó hatalmukba is kerül, ha itt nem képesek ellentállni?! Ne várjon még egy másik levelet is, hanem azonnal kerekedjék fel, s éjt-napot egygyé téve ide siessen rögtön, mert létök kockára van téve.

Ezek után Zuccato éppen nem habozott többé, hogy O'Rurk vezénylete alatt 3000 orosz a szorongatottak segélyére küldjön. Veliko vállalta el a kalauz szerepét: Jasszicza közelében találkoztak a hegyeken állomásozó szerbekkel, kik ismét bátorságot merítettek, hogy a varvarini sikságra leszálljanak.

Kursid pasa e körülményt örvendő vette tudomásúl. „Mindig azon panaszkodtatok” — így szólt törökjeihez — „hogy a szerbekkel sohasem találkozhattok a sik mezőn. Ime, itt a sikság, s itt vannak a szerbek is! Rajta tehát, bizonyítsátok most be, hogy a császári kenyeret megérdemlitek.” Ezután az oroszokat a szerbekkel együtt egyszerre megtámadta. Az orosz négyszög azonban rendületlenül megállta helyét, s ennek ótalma alatt a szerbek, kik különben is a hegyekre támaszkodhattak, a legsikeresebb támadásokat vitték véghez, sőt még hét hadi zászlót is zsákmányoltak. Kursid pasa saját védelmére estefelé sánczot emelni kényszerült.

Eközben azonban a szerbek a legnagyobb veszélybe kerültek. A bosnyák haderő, mintegy 40.000 ember ugyanis a Drinán túl állott, s miután a törökök egy ideig az országot pusztították, Losznicza ellen nyomultak, melyet tizenkét napon át ágyúkkal és bombákkal teljes erővel ostromoltak, úgy hogy Bogitsevits Antal az ottani vajda, bármily vitéz hadfi is volt különben, bajosan tarthatta volna fen magát ott sokáig.

Kara György saját nyilatkozata szerint sohasem érzett nagyobb aggodalmat, mint ezen egy időben eszközölt támadások alkalmával. Újabb segélyt sürgetett a Krainában tovább működő Pétertől: „Küldd egy perczezel

előbb“ — úgymond — „hogy én is egy perczczel előbb küldhessem azt a Drinához.“

Most azonban Kursid pasa szerencsére kifáradva a minden egyes újabb támadása alkalmával tapasztalt ellentállás folytán, takaródót fúvatott. Ehhez talán az is hozzájárult, hogy az oroszok néhány sikertelen kísérlet után végre az 1810. év szeptember havának végén Rustsukot elfoglalták, s így más oldalról könnyen veszélyessé válhattak volna a nisi pasára nézve.

A szerbek ennek folytán Bosznia ellenében teljesen szabad kezet nyertek.

Kara György az e vidéken nélkülözhető összes haderővel haladéktalanul, u. m. Kragujevác, Szmederevo, Groczka és Nándorfehérvár hadi népével s néhány kozácsapattal, Losznitzát az ostromzár alól felmentendő, Lazárevits Luka Sabác felől, Nenádovits Jakab pedig Waljevóból szintén megérkeztek. Az október 5-két megelőző éjjel a bosnyák tábortól mintegy félóránnyira valamennyien megjelenvén itt sánczot emeltek. A törökök még mindig oly bátrak voltak, hogy a reákövetkező reggel a harcztot ők maguk nyitották meg, azonban a város előtti állódásaikból csakhamar kiveretve, a Drina melletti nagyobb sáncaikba üzetek, a szerbek pedig még az nap estve, közvetlen közelükben erős állódást foglaltak. Másnap aztán döntő ütközetre került a dolog. Kezdetben csak az ágyúkkal és a kisebb löfegyverekkel folyt a harc, később azonban a két ellenfél seregei összekeveredve, férfi férfi ellen küzdött: „Igy történt az, és nem másképpen“ — írja Kara György — „hogy egymással összekeveredve, teljes két órán át dolgozott a kard kezünkben, számtalan törököt leszúrtunk és sok török fejet levágtunk; az ellenség közül háromszor annyi esett el mint mi közölünk, nagyobb ütközet még soha sem volt, a csatatér a mienk lön.“ — Valóban a törökök oly nagy mérvű veszteséget szenvedtek, hogy ez évben már nem is merészelték semmihez sem hozzá fogni, s a Drinán át visszavonultak. Kara György is átkelt a folyón és úzóbe vette őket. Másnap reggel azonban a pasa küldöttei megjelenvén, azon kölcsönös egyezményre hivatkoztak, mely szerint a Drinát sem az egyik, sem a másik fél nem lépi át, s így is történt.

A szerbek a közelmultra visszatekintve, szerencsés hadjárattal dicsekedhettek. O'Rurk midőn segélyükre sietett, a még tavaly török kézben levő Bániát, midőn pedig visszament Gurguszszeváczt is elfoglalta, sőt Kládovó is hatalmukba került. Ezen helyiségeket az oroszok szerb őrségekre bízták.

A kezdetben kieszelt merész tervek, mint Bosznia elfoglalása, s az ősrégi szerb nemzetiségnek a montenegróiak segélyével leendő felújítása ugyan még távolról sem volt megvalósítva, sőt inkább Szerbia maga is a legnagyobb veszedelembé került volt, mert léteért két teljes éven keresztül kellett küzdenie: azonban mindezekért bőven kárpótoltatott most azáltal, hogy sokkal erősebb lőn, sem mint azelőtt vala. Nem szorítottatott többé egyedül a nándorfehérvári pasalik területére, sőt inkább az összes környékbeli pasalikok és szandsák kerületeit is birtokolta most már: Viddinből a Krainát, Kliutst és Czrnarekát, Nisből pedig Alexináczt és Bánia városokat vidékeikkel együtt; Leszkováczból Parakynt és Kruseváczt, Novibazárból a sztudeniczai ősrégi hires zárdát, mely egy újabb náhiának adott nevet; a boszniai Szvornikból a Drinán innen fekvő kerületeket, ú. m. Jádárt és Radjevinát.

Ilyképpen egy éppen nem jelentéktelen, termékeny és művelhető ország lőn az izlám uralma alól tetszabadditva, s a bentszülötteknek visszaadva.

Bárcsak azon viszályok daczára, melyeket a háború közt ismét fellobbanni észlelénk, a belső intézmények is megerősödhetek volna!

TIZENHARMADIK FEJEZET.

Belső meghasonlás; fejedelmi hatalom.

Újra meg kell emlékeznünk az 1809. évi hadjárat felől, mely, amint fentebb láttuk, a goszpodároknak a fővezér elleni ellenségeskedéseinek új tápot nyújtott, minthogy az utóbbi általok arról vádoltatott, miszerint nem eléggé orosz érzelmű.

A viszály még a loszniczai táborban már akkor kitört, midőn a törökök meghátráltak. Nenadovits Jakab ugyanis ez alkalommal azt kérdezé, ki fogja védelmezni ezután e határokat? Ugyanaz, válaszolá Kara György, ki azt eddig eszközlé. Olyan nincs, válaszolá Jakab, kit ez ügy érdekelt, inkább azok kísértsék meg a határok védelmét, kik a külsegélyt visszaútasítják s az ellenséget nyakunkra hozzák. Majd csapatait sorba állítva, unokaöcscsét a protát, bemutatá nekik, e szavakkal: „Ime, ezt küldöttem én hozzátok, s ez kegyes császárt talált számotokra. De Mladen és Miloje gyalázzák a megvédelmezőt, minthogy ők maguk óhajtanak császárokká és királyokká lenni.“¹⁾

Az 1810. évi szkupstinán Jakab nagyobb számú momkok és párthívekkel jelent meg, mint bárki más, mintegy 600 emberrel. Ezek azt kiáltozák az utczákon:

¹⁾ Róbert Cyprien a boszniai táborból valóságos „diète armée“-t csinál. Azon szavak, melyeket könyvünk előbbeni kiadása nyomán Boué egészen helyesen közöl „il vous a trouvé un gracieux empereur“ így másítja meg „que le tzar avait daigné d'accepter la couronne de Serbie“. Mily balgaság! És így folytatja tovább is. Jakabnak a szkupstinához intézett szavait, melyeket Boué így fordít le: „si Mladen a mal fait, prends sa place et fais mieux,“ ő szószerint veszi; ha pedig Boué egészen helyesen így folytatja: „vous voulez l'empereur, moi aussi“, akkor Cyprien így idézi: „vous autres, vous voulez l'empereur russe; essayons de l'empereur russe.“

Császárt akarunk! A gyűléseken pedig Mláden ellen zajongott, mire Kara György így szólott: „Ha Mláden rosszul végezte dolgát, ülj te az ő helyére és végezd jobban“; ti többiek császárt akartok, tehát tudjátok meg, hogy én is azt akarok.

Jakab ezáltal valóban elérte azt, hogy Mláden és Miloje, kit még inkább okoltak a törtétekért, mint magát a fővezért, félrevonulni kényszerültek, míg ellenben ő a tanács elnökéül lett megválasztva. Jakab azon ürügy alatt, hogy annyi hivatalnokot lehetetlen tartani, a neki nem tetsző szovietnikeket eltávolította, s úgy látszott, hogy ezentúl a hatalmat Kara Györggyel ő fogja megosztani. Befolyása következtében követség is küldetett az orosz táborba, segélyt keresendő.

E változással azonban a többiek éppen nem voltak megelégedve, Milenko is ki volt jelölve a követség tagjává, de midőn Poretsbe érkezett, megelégedett azzal, hogy titkárát küldte maga helyett, ő maga pedig a fővezér iránti engedelmisséget kereken megtagadva, kerületeit fellázította.

Egy másik goszpodár pedig, névszerint Dobrinjác Péter önhatalmúlag a követek közé tolakodott. Rodofinikin kíséretében az orosz táborba ment, s itt azon ürügy alatt, mintha erre nemzete részéről felhatalmazása lenne, ennek visszatérése és némi segély-csapatok nyerése ügyében könyörgött. Mialatt az oroszokat Kara György ellen izgatta, az alatt a szerbeknek azt üzentette, hogy mindaddig nem részesülnek támogatásban, míg a fővezért s az egész szenatust újra nem választják. Terveivel még akkor sem hagyott fel, midőn végre az igazi követség is megérkezett. Rudniki Milánt, az ő vezetőjüket is sikerült rábeszélnie, hogy Kara György korlátlan hatalom után törekszik, s az illetőnek beleegyezését is kicsikarta — bámulni való, mily utakra tévednek ezen emberek — hogy utólagos teljhatalmat nyerhessen, melylyel aztán párthíveivel együtt saját önző céljaikra visszaélt.

Tudjuk már azonban, hogy mindezzel semmire sem juthattak. Kara Györgynek ugyanis az ő egyik barátja, Filippovits archimandrita útján alkalma nyílt Kamenszkijt jobban megismertetni az ügyekkel, ki aztán azon kiáltványt bocsátotta ki, melyről már föntebb megemlékeztünk,

s kinek első sorban volt köszönhető, hogy az 1810. évben valamennyien oly sikeres hadjáratot viselhettek.

Mindez nem akadályozta azonban a goszpodárokat abban, hogy belső viszálykodásaikat még a hadjárat tartama alatt ne folytassák.

Zuccato főhadiszállásán Péter, Milenko és Milán gyakran találkoztak; a losznitzai tábort Nenadovits Jakab és párthívei egyesíték; itt alkalmuk volt arra, hogy a dolgot egymással jól megbeszéljék és új rendszabályok felől gondoskodjanak. Kara György sokkal hatalmasabb volt s a harcmezőn újabban is sokkal inkább tevékenyebb volt, semmint hogy arra gondolhattak volna, miszerint őt azonnal eltávolítsák. Most tehát azt eszelték ki, hogy őt korlátozni fogják, s az ügyet odáig viszik, hogy jövőre őt el is távolíthassák. Ha aztán majd az orosz ezred megérkezik, melynek küldetése ügyében Milán fel volt hatalmazva, s mely felől semmi kétség nem volt, hogy az ő javukra csupán jelenléte által nagy súly fog dobni a mérleg serpenyőjébe, úgy bizton remélhették, hogy régi tekintélyök, momkjaik, — nándorfehérvári összeköttetések, sőt a Mládennel elégedetlen népnek felkelése folytán elég erősek lesznek arra nézve, miszerint merész tervöket megvalósíthassák. A legközelebbi szkupstina eszerint nagy haderővel birandott.

Mint előttünk már ismeretes, a goszpodárok és a fővezér közt kitört viszály éppen nem önkényes volt, hanem a dolgok természetében mélyen meggyökeredzett már.

Mert az bámulatos képzelődésre mutatna, ha a goszpodárookban a nép elnyomóit, Kara György személyében pedig annak ótalmazóját keresnők, ezek oly nézetek lennének, melyek még a nyugaton sem állhatnának meg, ahonnan pedig eredetüket veszik, a keleten pedig annál kevésbbé!

A viszály jelentőségét inkább felfoghatnók, ha meggondoljuk, hogy a görög ügyek is mily egészen más mederbe tereltettek volna, ha ezeknek valamelyik kapitányuk szintoly túlsúlylyal birandott, mint melylyel Kara György birt volt. A nemzet egysége és a hadvezetés szükségessége egyszersmind a hatalom egységességét is megkövetelték.

Nem akarjuk állítani, hogy az ország üdve a goszpodárok megzaboláztatásában feküdt volna, mert ezeknek bizonyos fokú önállóságra annál inkább joguk volt, minthogy területeikben érdemet szereztek maguknak, s ott személyes helyi párthívekkel is rendelkeztek. Sokkal jobb lett volna azonban, ha egyetértés lett volna közöttük. De minthogy ez létre nem jöhetett, sőt minden újabb nap viszálykodásokat szült, tehát a két irány összeütközése alkalmával okvetlenül ki kellett tünni annak, hogy melyik irány az erősebb.

Kara György azon előnnyel birt, hogy ellenfelei terveit már jó eleve megtudhatta.

Egy napon meglátogatta Lazárevíts Lukát, ki a török sánczok előtt vivott ama heves csatában megsebesülvén, sebét gyógyítandó, még mindig sátorában feküdt. Kara György félig tréfásan így szólott hozzá: „Igy járjon mindaz, ki nem igazat cselekszik“. Luka figyelmezni kezdett, mert az elégedetlenekkel ő is egy követ fujván, most bizton azt hitte, miszerint minden fel van már fedezve. Most tehát akár azon régi keletű vonzódástól indítatva, melylyel a vezér iránt viseltetett, vagy talán azért, hogy félt a szégyentől, ha tervük nem sikerül, nagy adag nagyravágyás lakozván úgyis benne, avagy talán más okból, elég az hozzá, hogy mindent felfedezett most, amit csak tudott. Csakhamar Woinovits Lázár, Milán titoknoka is a táborba érkezett, s Kara György mit sem mulasztott el arra nézve, hogy őt megnyerje; általa azután még körülményesebben értesítve lón a töréntek felől.

Kara György ezután elhatározá magában, miszerint nem csak saját hatalmát fogja megvédeni, hanem egyszermind ellenfeleiét is megtörendi. Erre ők maguk szolgáltatták neki a legjobb alkalmat. Az 1811. évi újév napján tartott szkupstinán ugyanis nem jelenvén meg kellő időben, Milenko és Péter azon okból, mivel az orosz ezred megérkezésére váraoztak, Jakab pedig azért, minthogy nem akart szövetséges társai nélkül abban résztvenni, ezáltal a fővezérnek ők maguk nyujtottak alkalmat, hogy az a gyűlésen csaknem egyedül jelenlevő kisebb vajdák felett túlnyomó tekintélyt szerezzen magának, mit annál inkább is megtehetett, mivel igen jól

értette, hogyan kelljen saját érdekeit a vajdákéival azonosítani.

Igy aztán sikerült is az országgyűlésen oly határozatokat vinnie keresztül, melyek az egész ország állapotát megváltoztatták. Az első határozat alapján a vajdák jövőben nem függtek többé a nagyobb goszpodároktól, hanem közvetlenül a fővezértől és a szenátustól. Ennek folytán az ország csaknem egészen ujjonnan lőn beosztva. Azon területek, melyeket Milenko eddigelé buljukbasák által kormányoztatott, most nyolcz vajda közt lőnek felosztva. Milos, ki Milán nevében két kerülettel birt (ú. m. a rudniki és posegai kerülettel), az egyiket egészen, valamint a másiknak is két harmad részét elveszíté. Oly vajdák, mint Bogitsevits Antal, Potczeracz Milos, Tsupits Sztoján, kik eddigelé Jakabtól vagy Lukától függtek, most önállók lettek. Könnyü belátni, hogy e körülmény valamennyi, függő viszonyban levő alárendelt parancsnoknak tetszett, hogy a fővezérnek az ő saját előnyökre szolgáló hatalmát ezentúl ők is előmozdították. Ezzel közvetlen összeköttetésben állott a második határozat, mely a tanácsnak teljes átalakítására irányult. A tanács birói és közigazgatási ténykedéseit két részre osztották. Amazok számára a kevésbbé jelentékeny szovietnik sorraiból főtörvényszék alakittatott, míg emezek miniszterium alakjában a legnevezetesebb férfiakra bizattak. Ezek aztán hadügyi-, igazságügyi-, külügyi-, vallásügyi-, bel- és pénzügyi-kormányzóknak (popetsiteli) neveztettek. A szándék oda irányult, hogy Mladen-en, Markovits Szima knézen és Obradovits Doszithein kívül, kik Kara Györgynek valamennyien hű párthívei valának, Jakab, Milenko és Péter is foglalkozást nyerjenek e miniszteriumokban. Az első intézmény folytán eddigi hatáskörük nagyrészt megnyirbáltatott: kerületeikből mintegy erőszakkal eltávolítottak; a második intézmény folytán pedig az ő régebbi viszonyaikon kívül levő állás bizatott reájok, mely állás azonban minthogy az ügyek legfőbbike, a hadügy Mladen kezeiben összpontosult, olyatén volt, hogy az kevés szabadon teljesithető működést engedett számokra. Ha alkalmazkodni tudnak, akkor Kara György lesz a nyertes. Azonban azon esetről is gondoskodva lett már eleve, ha t. i. nem alkalmazkodnának; az országgyűlésen ugyanis

oly törvény hozatott, melynek alapján a határozatok ellen irányuló pusztá ellenszegülés is számüzetést vont maga után. Miután pedig a fentebbiek határozatilag kimondattak, a fővezér megeskettette a vajdákat, hogy csakis neki, és senki másnak ne engedelmeskedjenek; ezután a fővezér parancsára széjjeloszolván, valamennyien azonnal saját kerületeikbe tértek.

Igy állt a dolog, midőn Milenko és Péter az orosz ezred kíséretében végre Nándorfehérvárba megérkeztek. Ellentállásra mindenesetre még képesek lettek volna. Ha összetartanak, egyesült tekintélyök még mindig nagy súlylyal birandott. Veliko, a hajdú-vezér is az ő pártjukon állott, ki semmiféle rendet ki nem állhatott s aki már tavaly óta makacson elkülönítette magát a többiek-től. Az országgyűlésen az ő kegyetlenségei s többrend-beli kihágásai miatt már annyi panaszhangok emelkedtek, hogy Velikot már-már toronyba akarták záratni, ki momkjait egybegyűjtve ekképpen szólott: „Midőn ide érkeztem, azt gondoltam, hogy majd megkérdezik tőlem, hány sebet kaptam, hány derék bajtársamat vesztettem el, hány paripa dőlt ki alólam; azonban tőlem csak azt kérdezik, hogy hány leánynak adtam csókot; jertek tehát, vonuljunk hátrább!“ Most tehát a többi goszpodárok kíséretében megjelent ő is Nándorfehérvárott 70 elszánt társával, kik amennyiben tőle zsoldot húztak, bekjárok-nak, amennyiben pedig irányában személyes szolgálatokra voltak kötelezve, momkoknak neveztettek, s akik bármily vállalatra készen állottak. A goszpodárok a városban is nagy párttal rendelkeztek, s így valóhan képesek lehet-tek volna komoly dolgot is véghez vinni. Azonban egy-ségök és erejük néhány veszteség folytán már meg volt gyengülve. Milán, kire most feltétlenül számíthattak volna, kevésel azután, hogy Voinovits Lázár hozzá visszatért, Bukarestben megbetegedvén, az 1810. év végső napjai-ban elhalálozott; némelyek állítása szerint méreg által tétetett volna el láb alól. Még nagyobb jelentőségüvé lőn azon körülmény, hogy Nenádovits Jakab köpenyeget fordított. Ez ugyanis eltökélte magában, hogy a tanács-ban ő is részt veend, s minthogy Efremlévi fiának Mláden leányával leendő házasságába beleegyezett, tel-jesen Kara György pártjára állott. Nagyszámú kíséret

helyett most csakis két momkkal jelent meg egy szánon Nándorfehérvárott. Péter pedig Milenkóval és Velikóval magukra hagyattak.

De még ez utóbbit is elpártolásra birták. Kara György ugyanis, ki Velikót gazdagon megajándékozta, s az ő bániai vajda méltóságát, melyet tavalyi menekülése folytán már-már elveszített, neki ismét visszaadta, őt gyakran „fiam“-nak nevezte úgy nyilatkozván előtte, miszerint még első szülött fia, Alexa sem kedvesebb neki mint ő, teljesen megnyerte Velikót a maga részére. Nehogy azonban az újabbi és a régebbi kötelezettségei közt ingadozzék, csakhamar módját találták, hogy őt eltávolítsák. Ugyanis egy levelet költöttek, melynek tartalma az volt, hogy a törökök Nis felől betörték és már Bániáig nyomultak, egy tatár hozta e levelet habos lován. Ezután nem volt már többé szükség arra, hogy Velikót továbbra is ösztönözni kelljen. Összes bekjárjaival azonnal felkerekedett vajdaságát megvédelmezendő.

Most már úgy Milenkónak mint Péternek is elment a kedve a további vállalatoktól. Sivkovits István, a leggazdagabb férfi Nándorfehérvárott, s Mládennak régi ellenfele, ugyan most is sürgette a két vezérférfiút, hogy szerencsét próbáljanak, sőt azt kívánta, hogy Mláden háza azonnal megrohantassék, Péter és Milenko azonban erre azt válaszolták, hogy nincs hozzá elegendő emberök. Mire Sivkovits így felelt: „Hiszen itt vagyunk mi hárman és rendelkezünk momkjainkkal. A városi, Mládent gyűlölő nép az első lövésre felkel, s a vidéki zsákmányra éhes nép is sietni fog bennünket támogatni.“ Ezek most azon ellenvetéssel éltek, hogy még a kezdethez szükségeltető lőszerezéssel sem bírnak. Sivkovits erre távozáván, néhány zsáknyi lőszert hozott elébök. Azonban, mint már említettük, az eddigi sikertelenség folytán már mindkettőnek kedve lelohadt volt. Sivkovits indítványaira mindketten a kályhánál ülve maradtak, mit sem válaszoltak, szótlánul piszkálva a kályha tüzét tovább.

Kara Györgynek pedig, hogy ügyét biztosítsa, csak arra volt szüksége, miszerint kitudja, mit várhat az orosz ezredtől, a Neuslot ezredtől, mily érzelmekkel viseltetik annak ezredese, Balla. Ha Kara György valamikor az oroszoktól idegenkedett, az csak azért történt, minthogy

főleg ellenlbasainak beszédei folytán elhitette volt magával, miszerint az ő ellenségei és ellenlbasai azokra támaszkodnak. Most tehát tisztába akart velök jönni. Egyik napon tehát, miután György, Péterrel, Milenkóval és az ezredessel együtt Mládennál lakomáztak, s az idegent azzal tüntették ki, hogy őt haza kísérték, Kara György, talán szándékosan is, heves szóvitába elegyedett Milenkóval. Már meg is parancsolta volt momkjainak, hogy ellenfelét fosszák meg kardjától. Balla Milenkó érdekében, ki vele ugyanazon házban lakott, közbelépett. Éppen ez volt ama pillanat, melyre Kara György várakozott. Fővegét fejről levevén, a császár kenyerére hivatkozva azt kérdezte Ballától, hogy azért jött-e ide, hogy Milenkó pártját támogassa. Balla erre azt válaszolta, miszerint ő azért jött, hogy a Kara György vezérlete alatt álló nemzetnek segélyére legyen. „Tehát engedd meg“ — mondá Kara — „hogy kezedet a császáré helyett megragadhassam és megcsókolhassam.“ Nem is kívánt többé más biztosítékot, nem is gondolt már többé a Milenkóval történt szóvitára, hanem azzal teljesen meg volt elégedve, hogy ezen oldalról is biztosította magát.

A következő napon azonban hozzá látott, hogy az ügyet befejezéséhez juttassa. Megküldte Milenkónak és Péternek kinevezéseit, melyek ezeket a főparancsnokságból a szenatusba helyezték át. Vajjon elfogadják-e? Kézzel fogható volt, hogy ezek Jakabnak köpenyeg forgatása után a szenatusban sem számíthattak sokat, hol különben is kisebbségben lettek volna. Avagy talán visszautasítják a kineveztetést? Akkor a számúzetés állott előttök. Azonban mégis az utóbbira határozták el magukat, azon reményt táplálva, hogy kérelmükhöz képest kerületeikben mint magánzók élhetnek majd tovább. Minthogy azonban az ő hatalmuk kevésbé alapult törvényes jogositványokon, mint inkább személyes tekintélyen, vonakodtak ezt nekik megengedni, hanem másnap számúzetési okleveleiket az utca-sarkaira kiragasztották. Ezekben valamennyi állítólagos vagy valóban elkövetett botlásaik szemükre lobbantatott: Dobrinjác Péternek deligrádi futása, Rodofinikinnal való eltávozása, azon vakmerősége, melynél fova minden meghatalmazás nél-

kül mint a nemzet képviselője akart szerepelni, valamint az általa beszédett vámkra vonatkozó számadás tétel hiánya is; Milenkónak pedig szemére hányatott az ő poretsi lázadása, valamint orosz segélypénzeknek a saját bekjárjai fizetésére való törvényellenes fordítása, s más hasonló önkénykedései is. Azután így szóltak hozzájuk: „Itt van Ausztria, itt Törökország, ott pedig Oláh- és Oroszország, válasszatok ezek közül, hová akartok menni?!“ Ők az utóbbit választották. Kara György pedig miután előbb Poretset és Kladvót megbízható csapatokkal megrakta, őket kozákokból és szerbekből álló kísérettel a posareváczi kerületen át a Dunáig kalauzoltatta.

Csakis akkor, midőn már ezek eltávolítottak, érkezett meg Nándorfehérvárra Milos levele, ki most testvére Milan helyett annak politikáját folytatta, s ki az újabb intézmény folytán szintén szigorú korlátok közé lőn szorítva; Milos e levelében a két goszpodárt támogatása felől biztosította; de azok már akkor a Dunán túl voltak, midőn kerületeikben az ő előnyükre mutató mozgalom megindulni kezdett. Kara György, ki ügyének legjelentékenyebb részét oly fényesen megnyerte volt, a fenti mozgalom ellenében is a legalkalmasabb eszközökhöz nyúlt. A rendes csapatok ugyanis aligha harczoltak volna a magukhoz hasonló csapatok ellen, miért is helyettök csak bekjárokat s a momkokkal rendelkező vajdákat gyűjtötte egybe, s a keletkezőfélben levő mozgalmat minden nagyobb erőfeszítés nélkül ilyképpen csirájában elfojtá. A többi vajdákkal Milos is megérkezvén, Kara Györgynek jó alkalmá nyílt ezt az általa írott (és Milan kezeibe jutott) levél miatt kérdőre vonni. Milossal szemben kiméletesen jártak el. Alkalmat is adtak neki, hogy ama bizonyos levelet eltagadhassa, Milos azonban elismerte azt. Azt is kérdezték tőle, vajjon nem-e Dmitri, (az ő bizalmas embere) csábitotta őt ama levél megírására. Milos azonban bizonyította, hogy a levél ő tőle eredt. Mindennek daczára mégis szabadon bocsáttatott, talán azért is, mivel nem rendelkezett még elég hatalommal, mely őt félelmissé tehetné volna; megelégedtek egyelőre azzal, hogy Milos ígéretet tőn, miszerint jövőben a szenatus és a fővezér iránt engedelmisséggel fog viseltetni.

Leonti, kiben még mindig nem biztak, Kragujevácza

helyeztetett át; Nedobával, az új orosz meghatalmazottal pedig teljesen jó lábon állottak.

Ilyképpen a nagy goszpodárok hatalma, mely oly mély gyökereket vert volt a nép rétegeiben, mégis megtörtetett, Kara György maradt az úr s a mester a szerb földön. Az ezt kormányzó, folyton korlátolt hatáskörrel bíró vajdák, csaknem kivétel nélkül az ő teremtményei valának, s egyiköknek sem volt elegendő önállósága, hogy neki ellenszegülni mert volna. A szenatus pedig, melynek kebelében Péter és Milenko állomásai engedelmes emberekkel töltettek be, a fővezér akarata szerint járt el mindenben s éppen nem igényelt önállóságot. Valóságos közhatalom jött most létre, mely azonban teljesen Kara György kezeiben összpontosult. Ő volt e kisdud birodalomnak fejedelme. Az ország leghatalmasabb emberei is csak azáltal lőnek hatalmasokká, hogy szorosán Kara Györgyhez csatlakoztak.

TIZENNEGYEDIK FEJEZET.

A bukaresti béke.

Mindannak daczára ami eddigelé már kivívatott, mégis hiányzott a szerbeknél az újabb Európára vonatkozó politikai létnek alapfeltétele, valamint az állam- és népjogi elismertetés is.

Ha azt kérdezzük, miként lehetett volna a fentebbiekhez jutni, erre nézve a nagy úrnak egyszerű nyilatkozata, ha ilyen történt is volna, éppen nem volt elégséges. Mert a közhatalomnak az ozmán birodalomban való zilált helyzete mellett az bármikor is visszavonható volt, s a szerbiai fejedelem nem számíthatott nagyobb mérvű kiméletre, mint az őt környező pasák. Az volt ugyanis az ozmán kormány jellemvonása, hogy nem lehetett benne bizni, valamely külföldi hatalom jóállása nélkül.

Ily jóállást azonban ki vállalhatott volna el? Ha ez lehetséges leendett, akkor természetesen az lett volna a legjobb, ha ez ügyet illetőleg egész Európa egyesült volna. Azonban ha már ez békés időben is lehetetlennek látszott, hogyan lehetett volna ama zivataros világmozgalmak idejében arra még gondolni is?

Azonban az egyes hatalmakra is vajmi keveset lehetett számítani.

Hogyan határozhatta volna el magát Ausztria, azon Ausztria, mely nádszálként hol jobbra, hol balra ingadozva, szakadatlanul saját léteért volt kénytelen küzdeni, arra, hogy a török szultánt, az egyetlen, őt békében hagyó szomszédját az erre nézve kellemetlen garancia-ügygyel megsértse?

Napoleonról fentebb már szó volt. Az ozmánok az 1811. évben hajlandók valának arra, hogy a fiatal szerb

államot bizonyos korlátozások fentartásával elismerésben részesítsék;¹⁾ Kursid pasa oly ajánlatot tön Kara Györgynek, mely a Moldva- és Oláhországi hospodárokhöz csakugyan méltó volt, s mint halljuk ezért Napoleon jóállását is igénybe vette, kiról már akkor köztudomású volt, hogy Oroszországnak többé már nem barátja. Nem tudjuk bizonyosan, valóban megtétett-e ezen ajánlat, mert következményei úgy sem lettek volna. Hogyan is támaszkodhatott volna Szerbia oly hatalomra, melynek természetes érdeke, hogy t. i. Törökország erős lábón álljon Oroszországgal szemben, rövid elhomályosodás után most ismét előtérbe lépett?

Nem maradt tehát más hatalmasság hátra, mint Oroszország, melyhez a szerbek kezdettől fogva csatlakoztak volt, melylyel azonban a nagy úr még mindig nyílt háborúban állott.

Midőn Kursid ama fenti ajánlatot tevő, hadi céljai voltak. Ő azt indítványozta, hogy a bosnyákoknak szabad átvonulás engedtessek Szerbián keresztül. Ha ez megengedettik, s Szerbia békében marad, s ha a bosnyák hadsereg kerülők nélkül érkezhetik a közép Dunához, akkor azt is lehet reményleni, hogy az oroszoktól, kik seregek egy részét különben is épp most a lengyel határig visszavonták, mindkét fejedelemséget el lehetend nyerni.

De beleegyezhetett-e Kara György az ily fajta ajánlatokba?

A bosnyákoknak Szerbián keresztül leendő átvonulását semmi esetre sem engedhette meg. Mert a bosnyák mohamedánoknak a szerb keresztények elleni, hosszas és véres harcok folytán is öregbedett gyűlölete az első érintkezés alkalmával lánggra gyúlandott és nyílt ellenségeskedésekben tört volna ki. Ezt sem a nagy úr, sem a pasa ígéretei el nem háríthatták volna.

Kara György azonban az oroszokkal sem szakíthatott.

¹⁾ Kaminszkoj az 1810. évben, még Szilisztria elfoglalása előtt a következő ultimatumot tette: „une constitution pour les Serviens qui formeraient un état tributaire sous la protection de la Porte.“ L. Norvin Szilisztriára vonatkozó jelentéseit.

Az oroszok 1811. évi hadjárata ugyanis, mely kezdetben kedvezőtlenül folyt, mégis rövid idő alatt nagyobb eredményeket vívott ki, mint bármely más előbbi hadjárat. A nagy vezir az orosz sereget egészen a Duna balpartjáig üldözte, de oly kevés előrelátással, hogy az utóbbinak sikerült az elsánczolt török tábornok, mely a birodalom bensejével való összeköttetés fentartása céljából a jobb parton maradt, meglepnie és elfoglalnia. A nagyvezir most a legveszélyesebb helyzetbe jutott, s miután ő maga nagy ügygyel-bajjal elmenekült, komolyan kezdett a békére gondolni már azért is, hogy ezáltal a hátrahagyott mozlimeket megmenthesse.

A béke a szerbeknek is használt. Kara György Kurzsidnak hozzá intézett ajánlatait az orosz főhadiszállásra küldte. Innen választ nyervén kijelentette az ozmánoknak, miszerint ő nem gondol arra, hogy külön alkudozzék; azonban hajlandó mindazt elfogadni, ami a két császár közt Konstantinápolyban és Szent Pétervárott létrejövend.

Kétségkívül biztosítva volt már, hogy a békekötés alkalmával a szerb ügyekre is tekintettel lesznek. Mit nyerhetett volna az ország előnyösebbet, mint ha viszonyai a két hatalom között kötendő béke alkalmával megállapíttatnak? Éppen ily nemű biztosítékra volt az országnak szüksége.

A szerb nemzet e szerint szorososan csatlakozott Oroszországhoz. Természetes, hogy ezután e birodalomnak úgy szerencséjében mint sikereiben, valamint szerencsétlenségében és veszélyeiben is részt kellett vennie.

Azonban e birodalomra nézve éppen most a legveszedelmesebb küzdelem korszaka nyílt meg, aminőt az még keveset látott. Az Orosz- és Franciaország közötti azon egyetértés ugyanis, mely Tilsitban jött létre és Erfurtban lőn megerősítve, az 1810. év vége óta Európa szeme láttára lassankint ismét megszűnt létezni. Már az 1812-diki év kezdetén nyilvánvalóvá lőn, miszerint a két birodalom közt döntő és teljes erőből vívandó harcra kerül a dolog. Csakhamar ezután oly sereg indult meg Oroszország ellen, minőt Európa még nem látott, még pedig oly hadvezér alatt, ki valamennyi évszázadok legnagyobb katonai lángelméi között foglal helyet; oly

harcz állott be most ezen birodalomra nézve, mely nem némi nyereség vagy veszteség céljából volt vívandó, hanem aminőt politikai létök és életök fentartásaért eddigelé már másoknak is küzdeniök kellett.

Napoleonnak most azon szándéka volt, hogy azt, amit a német hatalmaknál már elért, az ozmánoknál is keresztül vigye, vagyis hogy e háborúba őket is magával ragadja. Ennél könnyebbnek mi sem látszott lenni, főleg miután az ozmánok Oroszországgal annélkül is háborúban állottak! Napoleon az Ausztriával kötött szerződésben az ozmán birodalom sérthetetlenségét ismét elismerte, s annak egyik titkos czikkelyében az foglaltatik, hogy e birodalom is felszólítandó, miszerint az Oroszország elleni szövetséghez csatlakozzék. Napoleon azzal hízelt önnönmagának, hogy ha a törököknek a krími félsziget birtokát kilátásba helyezi, azok teljes erővel részt vesznek a háborúban, s csakhamar 100.000 törököt lát Oroszország belsejébe benyomulni.

Francia részről folyton azt hangoztatták, hogy Napoleon sokáig vonakodott, miszerint Konstantinápolyban határozott ajánlatot tegyen. Amint az ő külügyminisztere még az 1812. évi február havában is azt állítja, hogy a francia követ ott mitsem tesz az orosz érdek ellenében, akként nyilatkozik egy történetíró is, ki már sok titkos papirokat látott, hogy az valóban igaz, miszerint az akkori követ nagy mérvű kiméltre volt kötelezve.¹⁾

Vagy talán Napoleon az ő saját ajánlatait, melyeket az ozmánoknak azon nagyjelentőségű alkalommal tett, hogy t. i. hatalmukat ismét helyreállítja, oly ellenállhatatlanoknak tartotta, hogy reánézve mindegynek látszott, bármely időpontban terjeszti is azokat elé? Azon pillanatban, midőn az 1812. évi hadjáratot valóban megkezdé, sürgős felhívásokban, fényes ígéretekben részéről éppen nem volt hiány.

Várakozásában azonban csalódott. Nem egyedül az angol pénz befolyásának vagy a két Morusi közt támadt viszálynak, kik közül az egyik a fővárosban tevékenység-

¹⁾ Bignon, Histoire de France après la paix de Tilsit IV., 390.: „Napoleon n'a en effet auprès du grand Seigneur qu'un simple chargé d'affaires, auquel une grande réserve est perscrite.“

gét ezen ügynek szentelé, a másik (Demeter) pedig a reiseffendit mint dragomán kísérte, tulajdonítandó, hogy a törökök ily körülmények közt is hajlandók voltak a békére, annak más okai is voltak.

Napoleon egykor Moldva- és Oláhországnak az oroszok által történt elfoglalását nem csak hogy megengedte, hanem a törvényhozó testület gyűléseinek megnyitásakor azt a szükség árnyéka nélkül még helyeselte is, úgy hogy Oroszország e két tartományt már bekebelezettnek tekintette; a törökök hat évig tartott háborúban hiában igyekeztek azokat elfoglalni; most pedig Sándor czár felajánlotta, hogy a Pruthon túl levő kerületek kivételével azokat ismét visszaadja. Vajjon ezen ajánlatot a törökök most visszautasítsák? Vagy ily tekintélyes területek megszerzését a háború kockájától tegyék függővé? Ha a háború sikerrel végződött volna is, mily könnyen ismétlődhetett volna még akkor is azon eset, mely Tilsitben és Erfurtban már megtörtént!¹⁾ Hiszen maga Kutuszov, minthogy megbízatása határait legalább egy pontban áthágni kénytelenítettett, attól tartott, hogy emiatt ura előtt kegyvesztetté válhatik.²⁾ Azon iratában ugyanis, melyet az előző békekötés napján, május hó 4-én Sándor czárhoz intézett, ő maga azt hiszi, hogy alig mentheti ki magát az általa kivívott előnyök révén amiatt, hogy mért nem eszközölhetett ki még nagyobbakat.

Elég az hozzá, míg Napoleon arra számított, miszerint a törökök is részt fognak venni az ő vállalatában, addig ezek ellenségeivel békét kötöttek.

¹⁾ Mémoires du duc de Rovigo: V, 290: „Ils se rapellèrent qu'a Tilsit on les avait abandonnés après qu'ils ne s'étaient mis en campagne que pour nous; ils nous rendirent la pareille.“

²⁾ Michailévskzi Danilévskzi. A hazai háború I, 74. l. Ezzel egyszersmind az állítólagos „Homme d'état“ meséi (XI, 317. l.) maguktól elesnek. A béke alapvonásait az angol politika már régóta figyelemmel kísérte. Sir Róbert Adair már az 1808. évi január 30-án kelt iratában így nyilatkozik: „It is hoped, that this peace may be brought about by prevailing on the emperor, to depart from his pretensions to Wallachia and Moldavia and to be content with some augmentation tho the security of his frontier on that side.“

Es eme békében Szerbia felől is körülményesen említés van téve.

Ezen békeokmányban a szerbek még mindig mint meghódított, s mint a nagy úrnak adófizetésre köteles nép említettnek, az általa történt engedmények pedig a nagyúr könyörületének és nagylelkűségének kifolyásaúl vétetnek, e szó: „garantia“ nem is fordul abban elő. Bár miként volt is a dolog, már maga azon tény, hogy a szerb nemzet számára az Oroszországgal kötött szerződésben bizonyos jogok biztosítottak, kiszámíthatatlan horderejű újítás volt magában véve is, mert ünnepélyes megegyezés folytán jött az létre, s Oroszországnak elég hatalma volt ahhoz, hogy az meg is tartassék.

Ezen megegyezés nem elégítette ugyan ki teljesen a szerbek valamennyi kívánságait és követeléseit, azonban más részről mindenesetre jelentékeny jogokat biztosított számukra.

Amit a fényes porta eddigelé a leghatározottabban ellenzett volt, hogy t. i. az ország várai szerb helyőrségeknek adassanak át, ez akarátát most, a megváltozott körülmények közt, midőn Napoleonnak Oroszországgal szemben ellenséges érzülete a portának éppen kapóra jött, megmásítani éppen nem lehetett. A békekötés alapján a porta ugyanis feljogosítva lón, hogy a várakat saját helyőrségeivel rakja meg.

Mig ellenben a szerbek számára, mint ez magától értetődik, nem csak teljes bűnbocsánat s egyáltalán az Archipelagus némely szigetei mintájára jobb állapot biztosított, hanem egyszersmind közelebbről is megjelöltetett, mily alapon nyugodjék ezen állapotuk. A szerbek belügyei saját maguknak tartattak fent; elhatározottat, hogy mérsékelt adót fizessenek és ezt maguk szolgáltatásák át a portának; az pedig, ami ehhez szükségeltetik, ne egyoldalúlag csak az ozmán kormány részéről, hanem a nemzettel egyetértve eszközöltessék.¹⁾

¹⁾ Ennek következtében tekintetbe véve a szerbeknek az e hadjáratban tanúsított részvételét, méltányosnak találtatott, biztosságuk ügyében ünnepélyes megegyezést hozni létre. — Nyugalmuk semmiesetre sem háborítható. — A magas porta a szerbek kívánságára ugyanazon előnyükben részesítendi őket, melyeket

Kevés szavak ezek ugyan, de annál nagyobb fontossággal bírnak, melyek folytán a szerbek benső függetlensége biztosítottnak látszék.

Vajha e szavak oly értelemben foganatosítottak volna is, mint amily értelmök valóban volt!

Ennek előkészítésére is minden megvolt, minthogy azon tervvel foglalkoztak, miszerint a francziákat Dalmáciában kell megtámadni, még pedig egy, a Fekete-tengerről jövő hajórajjal, s ugyanazon időben egy szárazföldi sereggel is, mely Szerbián és Rumelián keresztül vegye útját. E feladattal egy, több mint 20.000 emberből álló csapat lett megbízva, mely ágyúkkal is felszereltetett, továbbá könnyű lovassággal és kozákokkal volt kiegészítve. Junius hó 27-én indult meg az előcsapat O'Rurk gróf vezénylete alatt. Előkészületek is tétettek, hogy a Drina mentén raktárak építtessenek, egyszersmind alkalmas egyének is kerestettek, kik a szállításokat magukra vállalják, valamint a boszniai meneteléshez szükséges a tájékot ismerő kalauzok után is néztek.

Ezen tervet azonban csakhamar elejtették. Amennyire ugyanis köztudomásu lón, Anglia éppen nem helyeselte e tervnek tengerészeti részét. Sándor császárnak pedig megmagyaráztattott, miszerint a dunai hadsereg sokkal hasznosabb szolgálatot teljesíthetne, ha más, a birodalom védelmezésével megbizandó seregrészhez csatoltatnék, mint ha ily kétes kimenetelű vállalatot kockáztat. ¹⁾ Sándor tehát Szmolenszkból július 15-én oly értelmű parancsot küldött a dunai hadseregnek, hogy az Volhynia területén a 3 dik nyugati hadsereghez csatlakozzék, melynek feladata abban állott, hogy az osztrákokat s a fran-

egyéb, az Archipelagus szigetein s más vidékeken lakó alattvalói élveznek, s irányukban való nagylelkűségének bizonyítékát is fogja adni azáltal, hogy belügyeik kezelését ő reájuk bizza, mérsékelte adókat vet ki rájuk, melyeket közvetlenül ő tőlök fog beszédni, s az e célból szükségeltető rendelkezéseket a szerb nemzettel egyetértőleg eszközölni. (VIII. cikkely) — — Khiosz csak egy kadival és egyetlen muszelimmal birt, kik azonban a benszülött előkelőbbektől függtek; a beligazgatást tekintve a többi szigetek is köztársaságoknak valának nevezhetők.

¹⁾ Valentini szerint (Hadi képek III. köt., a török háború, 157. l.) Langeron tábornok emlékirata hatott a császárra döntőleg.

czia tábornok által vezényelt százokat további előnyomulásukban meggátolja.

Annyi kétségtelen, hogy Oroszországnak igaza volt, midőn összes erőit összeszedte ama harcra, mely léte fölött volt döntendő. A Dunától eltávozó csapatok később szintén résztvettek a Berezina mellett vívott harcokban.

Szerbiára nézve azonban emez intézkedés nagy horderejű szerencsétlenséget rejtett méhében. Azon orosz ezred, mely eddigelé Nándorfehérvárott állomásozott, szintén távozott az országból, s könnyű belátni, hogy ez a szerbeknek éppen nem volt ínyökre. A törököket most már közvetlen közelből mi sem feszélyezvén, természetes szándékuknak, hogy t. i. minden a régi kerékvágásba tereltesék, teljesen szabad folyást engedhettek.

A törökök összes politikája irányt változtatott. Miután Andreossy, a francia követ Konstantinápolyban megérkezett, itt is oly elméletek érvényesültek, melyek folytán egész Európa megbámulta a békekötést. A vívmányok ugyanis könnyen feledékenységbe merültek, csak is azt észlelte mindenki, hogy oly rendkívül kedvező körülmények daczára a régi terület egy része mégis veszendőbe ment. Mornsi Demeter pedig, minthogy e békekötésben szintén része volt, ezért halállal lakolt.¹⁾

A halálos ítélet éppen akkor hajtatott végre, midőn a békekötés feltételei felől nagyobb bizonyosságot szerzendő szerb követek a török táborba érkeztek. Ezek pedig Mornsi támogatására számítottak. Könnyen elképzelhető, mint hatott reájuk az ügyek illetén fordulata.

Nagy hátránnyal járt, hogy a béke inkább az európai állam rendes igazgatásának értelmében kötött meg, semmint hogy az ozmán birodalom sajátos viszonyaira alapítottatott volna.

Ami a Törökországra vonatkozó hagyományos képelet daczára kivihetőnek látszott, vagyis hogy a várak helyőrségekkel elláttassanak s a nép szabadsága és önkormányzata meghagyassék, mindaz tényleg nagy nehézségekbe ütközött. A várőrségek azelőtt az ország urai is valának egyszersmind. A spahik, kik mindenkor a falvak

¹⁾ V. ö. Valsh: Narrative of a journey from Constantinople to England. 277. lap.

földesuriaúl tekintették magukat, még életben voltak. Vajjon ezek továbbra is kizárattassanak, avagy visszatérjenek-e? S ha az utóbbi eset történik meg, s a spahik előbbeni hatalmukat érvényesíteni megkísérik, ki védje meg akkor a szerbeket? Akkor ezek még azon igényüket sem érvényesíthetik, hogy az eddigelé oly dicsőséges fegyvereiket viselhessék.

Nem szabad azonban elfelednünk, hogy ha a békekötés a szerbeket ótalmába fogadta is, mindazonáltal azon pontjai, melyek a foganatosítás alkalmával legnagyobb horderővel birtak, eléggé határozottan nem jelölték meg.

Midőn a szerb kormány követeit megbizással ellátta, ugyanakkor, könnyű belátni, hogy a maga részére a legkedvezőbb magyarázatot érvényesítette. Hajlandónak nyilatkozott ugyanis a fényes portának adót fizetni, s egy bizonyos meghatározott számú kisérettel bíró pasát Nándorfehérvárba befogadni, sőt nem idegenkedett háború idején a többi várakba is török őrseget helyezettetni; általában véve azonban maga a szerb kormány szándékozott azon joggal élni, hogy a várakba őrsegeket helyezzen; az ország beligazgatását pedig a törököktől teljesen függetleníteni akarta továbbra is.

A követek azonban Konstantinápolyban most már siket fülekre találtak. Kursid pasához az új nagyvezirhez utasították őket, ki még két év előtt oly veszélyes volt reájuk nézve, saját hazájukban, s most éppen azért emeltetett a legfőbb polczra, minthogy akkoron a szerbeket vissza tudta tartani. Kursid a követeket oda utazásuk alkalmával Nisben még jól fogadta, de visszajövetelökkor már egészen megváltozott irányukban. Most már még kielégítő választ sem nyerhettek tőle.

A szerb követek tehát az 1812. év karácsonyán, mit sem végezve visszatértek hazájukba. A tárgyalások az 1813. évben Nisben tartandó értekezletre halasztattak.

Itt aztán Tselebi effendi, a porta megbizottja közölte velök a békekötésnek török részről való értelmezését.

A török meghatalmazott nemcsak az összes várak átadását, hanem egyszersmind az összes fegyverek és lőszeresek kiszolgáltatását is követelte. Az elúzótt törökök a városokba és az erődített helyekbe ismét visszatérendők

voltak. Szerinte a bukaresti béke semmi más nem tartalmaz, és Kara György most már valósítsa azon ígéretét, hogy t. i. mindabba beleegyez, amit a két császár egymás közt megállapítand. Akinek pedig eme békekötés nem tetszenék, annak szabadságában áll, hogy kivándoroljon.

Ha azonban a szerbek fegyvereiket kiszolgáltatták, s a törökök előbbi birtokaikba ismét visszahelyeztetnek, akkor a régi állapot korszaka állandott ismét előttük. A szerb követek pedig ezt nem akarták, mert nem is akarhatták.

A török hadcsapatok ezután, tavasz felé, a szerb határok mentében gyülekezni kezdettek. Itt még egy másik ügyök is volt végzendő Molla pasával, Paszván Oglunak viddini utódjával, kit minthogy az illető önhatalmulag tolakodott fel, a szultán tovább tűrni éppen nem szándékozott. Molla pasa pedig, hogy magát megvéddesse, egyszer már azon is gondolkozott, miszerint a szerbeknek oly ajánlatot tesz, hogy azok az ő várait vállalják el tőle. Azonban végre is nem volt képes magát arra elhatározni, hogy ő, mint török ily döntő lépést merészellen tenni a keresztények érdekében. S a szerbek ez ajánlatot talán el sem fogadták volna. Mert Sz. Pétervárról azon határozott útasítást vették, hogy veszteg maradjanak, s a törököket ne ingereljék, kik ilyképpen nem fogják a béke megtörését megkísérteni. Molla pasa pedig a városban tartózkodó saját fajbéli ellenfeleitől is szorongattatva, kénytelenített arra határozni el magát, miszerint várait a törököknek adja át.¹⁾

A fentebbiektől kiviláglik, hogy ezen esemény a szerbek hadtani helyzetét jelentékenyen megváltoztatta, kik az 1813. évi május havában nagyon is kedvezőtlen kilátások mellett vették fel a további tárgyalások fonalát.

Kara György most egy lépéssel valóban közeledni kezdett a törökökhöz. A váraknak (török) őrségekkel leendő megrakásába belenyugodott ugyan, azonban annyit mégis követelt, hogy a szerbek kisebb fegyvereiket továbbra is viselhessék, melyeket már azelőtt is hordoztak

¹⁾ Andreossy határozottan állítja, hogy Molla passa (ki egyébiránt csak azért neveztetik így, minthogy egykor Paszván Oglu irnoka volt) sem nem fejeztetett le, sem pedig nem tépetett széjjel, mint ez híreszteltetett, hanem hogy a szkutarii dögvész alkalmával halt el. E körülmény más oldalról is megerősítést nyer.

volt, továbbá azon követelését is fentartotta, mert valóban ettől függött az ország nyugalma, hogy legalább azon törökök, kik egyszer már elűzettek, ne térhessenek többé vissza. A békekötéshez még soha közelebb nem állottak, mint most. Az előrehaladt korú Tselebi effendi bizonyította, hogy amint eddigelé már annyi fontos ügyet bevégezett, úgy ezt is békés úton reméli befejezhetni, miért is az ajánlatokat Konstantinápolyba küldvén, a szerbeket mielőbb nyerendő végzéssel biztatta.

Nem feladatunk kutatni, vajjon Tselebi valóban ekként gondolkozott-e? Annyi azonban bizonyos, hogy ily értelemben leendő végdöntés most valószínűtlennek látszott.

Nem ugyanazon ellentétek és meghasonlások voltak-e ezek ismét, melyek a háborút újra előidézték? Vajjon lehetett-e arra még csak gondolni is, hogy a spahik, kik immár az ország határaihoz érkezett hadseregnek jelentékeny részét képezték, abba beleegyezének, hogy örökségök élvezetéből kizárassanak, még hozzá oly pillanatban, midőn annak visszaszerzésére minden körülmény oly kedvezőnek tűnt fel?

A törökök Moldvát és Oláhországot most ismét birtokukba vették, úgyszintén Viddin valamint Bolgárország fölött is uralkodtak már. Bizalmukat most főleg az is növelte, hogy az arabiai szent városok a folyó év tavaszán a vehabitáktól elfoglaltatván, azok kulcsai Konstantinápolyba küldettek.

Vajjon a nagyúr győzelmes seregei ily körülmények közt ne vegyék-e fel a harczot a fellázadt szerb rajáikkal is?

Éppen ezen időben érkezett meg hirtelre a lützeni csatának is, melyet az oroszok vereségének tartván, a törökök most elhatározták, miszerint semmi kimélettel sem viseltetnek többé az oroszok irányában. Különben is a törökök úgy vélekedtek, hogy ők a békeczikkely ellen éppen nem vétének, főleg miután annak az *ő részökről* való magyarázatát a szerbek már úgyis visszautasították.

A törökök tehát eltökélve lévén, hogy az izlám előjogait a birodalom határainál is teljesen megóvják, a szerb határokig előnyomultak s a hadjáratot megindították.

TIZENÖTÖDIK FEJEZET.

Az 1813-ik évi szerb háború.

Ugyanazon időben, midőn a művelt Európa teljes erejével készült a már évszázadok óta beállott döntő harcra, ezen világrész legközelebbi határainál, azok közt, kiket anélkül, hogy sérteni szándékoznánk, barbároknek szoktunk nevezni, oly harcra került a dolog, mely a viláგuralomra való befolyását illetőleg amazzal nem hasonlítható ugyan össze, azonban a keresztény vagy az izlám elvek uralmára nézve mégis nagy befolyással volt.

Az összefüggés éppen nem hiányzott közöttük. Az akkori francia követ, ki túlságosan fukar szavú volt, csak annyit jelent, hogy a porta daczára a francziákat ért csapásoknak, még sem hajolt meg az egyesült hatalmak befolyása előtt, míg ő saját ügyeit illetőleg sokkal kevesebb akadályokra talált.

A közvélemény azonban sokkal tovább ment. A Szerbiába betört ozmánok leplezetlenül kinyilatkoztatták, miszerint ők Franciaország ótalmára számítanak: a nagyúr Szerbia határainál hadsereget szándékozik felállítani, mely Ausztriát fenyegetse, s a szövetséghez való csatlakozástól visszatartsa. Miért is török részről elhatározott, hogy míg eddigelé a bosnyák pasa is méltóságán alul való dolognak tekinté, a szerbekkel való verekedést, most a sereget maga Kursid, a nagyvezir vezesse ellenök.

Andreossy azt véli, hogy Anglia a törököket foglalkoztatni óhajtván, másrészt pedig a Duna mentén viselt háborút nem akarván felújítatni, a Bagdádban kitört zavarokat s a perzsáknak ezekkel összeköttetésben

lévő mozgalmait az ozmán birodalom ellenében ő maga is pártfogásba vette.¹⁾

Azon pillanatban, midőn az összes erőknek arra kellett irányulniok, hogy a nagy horderejű nyugati kérdés, melynek megoldásától a régi államok helyreállítása vagy végenyészete függött, véglegesen megoldassék, két-ségkívül általános szerencsétlenség leendett, ha Ausztria vagy Oroszország a háborút a Duna mentén megújítani kényszerült volna. Hányszor szemére lobbantották már Oroszországnak, hogy az utolsó (1806. évi) porosz háború kitörésekor erejét megosztá, s egyszersmind a Duna mentén is hadjáratba merészkedett bocsájtkozni!

Vajjon lehetett volna-e mindemellett Szerbia érdekében is tenni valamit? Vitás kérdés. Európában ugyanis a kedélyek ekkor oly nagy mérvben fel voltak izgatva, hogy a török sűrlődásokkal igen keveset törődtek; elég az hozzá, hogy Szerbia ez alkalommal teljesen magára lőn hagyatva.

A szerbek azonban a küszöbön álló harc fontos-ságát és annak komoly voltát teljesen felfogták.

Amint az ellenség közeledése bizonyossá vált, Kara György azonnal (sz. Péter és Pál előtti héten) az összes knesinokban ájtatosságok tartását rendelte el. Azon kiáltvány, melyet Kara György az összes vajdáknak megküldött, a teljes gyülekezetben felolvastatott, miután előzőleg a szerzetesek a vigiliai imákat elvégezték, s az ellenség legyőzetéseért esedeztek. E kiáltványban Kara György tudtúl adja a népnek, miért kellett a szerbeknek a törökök ellen fegyvert fogniok, mint küzdöttek ellenök kilencz éven át győzelmesen, mindegyikök nem csak saját, hanem egyszersmind vallásuk és gyermekeik érdekében is. Eközben védnököt is sikerült szerezniök, s az ez által kötött béke-szerződés alapján a törököknek a városokba és erősített helyekbe leendő visszatérése megtiltatott. Ez a konstantinápolyi czárnak tetszik ugyan,

¹⁾ Andreossy, 209. lap. „L'Angleterre favorise et sème des mesintelligences du côté de Bagdad pour préoccuper les Turcs et les empêcher de rétablir l'état de guerre sur le Danube. — Le général Andreossy entretient une correspondance avec Mirza Chefi, premier ministre de Perse.“

de nem a spahiknak és a janicsároknak, valamint a városbelieknek és e tartomány elűzött lakóinak. Ezek tehát hogy előbbeni hatalmukat ismét helyreállítsák, császári urok akarata ellenére fellázadtak és el is vannak tökélve, hogy valamennyi, hét éven aluli fiú-gyermekeket lenyakazzanak, a nőket és gyermekeket rabszolgaságba hurczolják, őket erőszakkal eltörökösítik, e kerületekbe pedig más lakókat telepítenek. De vajjon kell-e félnünk ezektől? Nem ugyanazon ellenségek-e ezek, kiket már kezdetben is legyőztünk, mikor pedig lelkünkön kívül mit sem állithattunk mást velük szemben? Most ellenben 150 ágyúnk van az országban, hét, kőből épített várunk és negyven sánczunk, melyeken a törökök már annyiszor és hiában vértettek; s a nép száma is rokon testvéreik megérkezte folytán megkétszerezedett. Tíz évig is tartathatjuk magunkat, külségség nélkül is, de nem tellik bele félév és szövetségesünk segedelme megérkezik. Most csak arra van szükség, hogy a nemzet egy emberként felkeljen, fegyvert fogjon, s vérét ne kimélje! Majd imádkozva és ismételten Ament mondva, így végzi beszédét: „Öntsön Isten bátorságot a szerb hazafiak szívébe, s törje meg az ellenség hatalmát, ki csak azért jött, hogy a ti igaz vallástokat megdöntse!“ Ezután valamennyi szerb készülődni kezdett, ellátta magát a szükséges ruházattal és élelmi szerekkel, s pár új opankát magával vivén, az ország védelme szempontjából kijelölt helyét elfoglalta.

Most kellett annak kitűnnie, vajjon Szerbia képes lenne-e magára hagyatva is megállni helyét legalább addig, míg a nagy harc nyugaton kivívatik, s a népek szemei ismét kelet felé irányulnak.

És mi lehetett volna erre nézve előnyösebb, mint Kara Györgynek immár teljesen kifejlődött egyed-uralma, kinek most már valóban hatalmában állott, hogy a nyert igen tekintélyes erőket az egyetemes látkör szerint irányítsa?

Az ilyenmű feltevés azonban nem mindenkor és nem mindenütt állja meg helyét.

Kara György még nem vált oly hatalmassá, hogy a természetesen képződött ország-alkotmányt megbonthatta volna. A goszpodárokkal azok jobbjai, buljuk-

basái és kisebb vajdái szoros összefüggésben levén, azokkal mintegy egybenőve látszottak. Az új vajdáknak a főparancsnok befolyása folytán való kineveztetése az egységet ugyan tökélyesbité, azonban az ország egyes részeiben az életerős ösztön nyilvánulására nézve mégis akadályt képezett.

De legalább határozották volna el magukat merészen, hogy azt a rendszert, melyre úgy sem számolhattak többé, teljesen mellőzik, amelynek követésénél az ország védelme a helyi erők szabadabb közreműködését igényelte?

Kara György első terve az volt, s az felelt volna meg az ő állásának leginkább, hogy a határok melletti sánczokat leromboltatja, s az ellenséget teljes erejével a Sumádia hegyei közt fogadja. Ez esetben mindazon előnyökre támaszkodhatott volna, melyeket az ország természetes helyzete önmagától nyújt. Azonban e tervéről lebeszéltek. Mondják, hogy Mláden, kinek barátsága már annyi sok más nehézségeket okozott neki, s aki állítólag attól félt, hogy a határnál fekvő birtokait elvesziti, birta volna őt rá szándékának megmásítására.

Eszerint tehát elhatározottak, miszerint az ellenséggel szemben ismét azon három határvonalnál foglalnak több csoportba felosztva állást, melyeket előbb is védelmeztek volt, u. m. a Drinánál, a Morava partjain és a Dunánál. Jagodinában Kara György egy tartaléksereget szándékozott szervezni, hogy a leginkább fenyegetett seregrésznek segítségére mehessen.

Valamivel rendszeresebb eljárás volt ez az előbbinél, midőn Kara György könnyen támadásba csapott át, s a küzdelem hevében az egyik határról a másikra száguldott. A főkülönbség azonban az volt, hogy ez alkalommal a Drinánál nem Nenádovits, hanem Szima knéz, Deligrád mellett nem Dobrinjácz Péter, hanem ennek ellenlábasa, Mláden vezényeltek személyesen. A dunai erődítvények pedig Milenko helyett Velikóra, a hajdúra bizattak.

A törökök most éppen ez utóbbi ellen támadtak legelőször. Az előbbi hadjáratához képest most azon előnyben voltak, hogy a viddini csapatok fölött is rendelkezhettek, melyek eddigelé oly pasa parancsnoksága

alatt állottak, ki saját érdekeit hajhászta volt. A törökök mindenekelőtt a hajdút igyekeztek legyőzni, míg a nemzet úgy tekintett reá mint nemzeti hősré. Veliko valóban hős is volt, de csak oly értelemben, mint aminőt ez ország, e korszak, e körülmények teremthettek. Az oroszok, kik iránt oly kegyelettel viseltetett, hogy soha sem hitte el, miszerint Napoleon Moszkváig nyomult, azt mondták neki, ne nevezze magát hajdúnak, mert az annyit jelent: rabló, mire ő azt válaszolta: sajnálnám, ha még nagyobb rabló is találatnék kivülem. Tényleg csakis a zsákmány után áhitozott, pár piaszterért még életét is kockáztatta, amije ezenkívül volt, azonnal elajándékozta. Azt szokta mondani: ha nekem van, legyen mindenkinek; de ha nekem nincs, jaj annak, akinek van, és jó szántából nem ad belőle. Veliko csupa üde életből, bátorságból és nyiltságból állott, akár saját életét is reábizhatta az ember, de titkát nem. A háborút nem mint czélt kedvelte, hanem csupán mint háborút; Szerbia számára mindaddig, míg életben van, háborúért imádkozott, a békét csak akkorára óhajtá hazájának, ha már ő nem lesz az élők között. Az eke szarvától jött katonákkal nem igen szeretett érintkezésbe jönni, ő csakis a momkokat, bekjárokat, s az elszánt hadfiakat kedvelte. Saját nejével meghasonlott, midőn ez az ő momkjait nem szolgálta úgy ki mint őt, azt mondván neki: ezek mindnyájan az én testvéreim. Merész portyázásokra, vakmerő megrohanásokra, ki sem volt nálánál ügyesebb. Veliko is inkább szeretett volna a hegyek közt harczolni, annak szorosait megvédeni kiválóan alkalmas volt ő. Most azonban nem ezzel lőn megbizva. Csakhamar ki kellett tűnnie, vajjon képes lesz-e saját erejével elsánczolt határvonalat és várat is megvédelmezni.

Legelőször keveredett a törökökkel harczba Veliko fivére, Milutin. A törökök Kladovó mellett tüntek fel, s itt megtámadták azon pórokat, kik jószágaikat éppen a hegyek közt szándékoztak elrejteni. Milutin az ellenséget szétugrasztá ugyan, azonban annak valamennyi foglyait és összes zsákmányát nem volt képes tőle elragadni, lovasai a hegyi úton nem birták azt utólérni.

Veliko ezután ellenséget keresve, a mezőséget ku-

tatta által. Negotinba, az ő saját várába több ezernyi darab marhát elhajtott. Sőt egészen a viddini kapuig merészelt előrehatolni, s közvetlen a vár előtt látták őt arabs lován csörtetni. Majd a Timok mellett feltűnő első török csapatokat Dukovtsánál szétugrasztotta.

Midőn azonban a törökök 18.000 főnyi sereggel indultak ellene, Veliko Negotinba kényszerült zárkózni. Itt leginkább abban telt kedve, hogy éjjel-nappal ki-ki törve, az őt körülzáró ellent szüntelenül foglalkoztatta. Az ellenségnek valóban nagy mérvű veszteséget is okozott, melyhez képest saját veszteségei csekélynek tüntek fel, bár néhány jobb emberét ő is elveszté, s az ekként támadt ür érzékenyebben esett neki, semmint elleneinek. Ily körülmények közt mindkét fél kénytelen lőn segílyt sürgetni, a törökök a nagyvezirtől, Veliko pedig Kara Györgytől s a szenátustól.

A törököknek nem sokáig kellett várniok. Retsep aga, Karadsia, az oláh fejedelem, sőt maga a nagyvezér is erősbítést küldöttek számukra. A törökök ezután éjjelenként föld alatti aknákat készítve, a vár falaihoz mindinkább közeledtek. Negotin tornyait pedig, egyiket a másik után rommá lőtték, végtére a legmagasabb tornyot is, amelyben Veliko lakott. Ez azonban nem veszté el bátorságát, hanem ezentúl a pinczében lakott. A várban található összes ólom és ón-készletet golyókká öntette, még a kanalakat és a lámpákat is. Sőt midőn egykor már összes lőszerkészlete elfogyott, kartács helyett pénzdarabokkal töltötte meg ágyúit, s az ellenséget szerencsésen visszaverte. Bárcsak végre segílyt is kaphatott volna! Kara György azonban, kinek tartalékserege sohasem alakult meg, őt kérésével Mládenhez útasította. Mláden pedig így szólt: „Segitsen magán, ahogy tud!“ Az ő asztalánál tiz dálnok éneklí az ő dicsőségét, az enyémet egy sem; tartsa fent tehát magát a hős! A szenátus pedig, melynek Veliko keményen megírta, hogy karácsonyra utána fog nézni, miként kormányozzák az országot, végre egy lőszerekkel felszerelt hajót küldött számára, azonban ez már későn érkezett meg.

Midőn Veliko egy ræggelen szokása szerint körútat tett, s éppen parancsot adott ki, hogy az ellenség által megrongált egyik sáncz kijavíttassék, egy török tűzér

felismerte őt, minthogy nagyon közel volt már a két ellenséges fél egymáshoz, és célba is vette. A tűzér jól czélt; Veliko e szavakkal: „Tartsátok magatokat!” (drste sze!) lerogyott, teste két felé volt szakitva. Momkjai a holttestet szénával betakarván, azt éjjel a templom mellé temették.

Most látszott csak meg, mi minden függött ezen embertől. Ha az új szállitmány megérkezését bevárhatja, még sokáig fentarhatta volna magát, s az egész határvonalat is még huzamosb ideig védhette volna. Vagy ha legalább élve elmenekülhetett volna, a bátorság s az ellentállási képesség folyton megmaradt volna a seregnél. Most azonban, minthogy momkjai hiában fáradoztak azon, miszerint halálát eltitkolják, jelenlétének hiánya nagyon is érezhetővé válván, először is Negotinban estek kétségbe. Veliko halála után ötöd napra, mert az ő életében ki sem merészelt volna megszökésről vagy megadásról gondolkozni, az őrség egy pocsolyán át a poretsi út felé menekült. Majd ezután a Bersza Palánka és a Nagy-Osztrovában lakó nép is megijedvén, szintén ugyanazon útra kelt. Konstantinovits Sivkó, ki Mláden kegyeiből Kladovo vajdája volt, nem gondolta meg, mennyi erőfeszítést igényelt egykor e helyiség elfoglalása, hanem Jóczóval, a szenátus elnökével összebeszélve, a momkok és bekjárok védelme alatt elillantak. Most aztán az ellenség Kladovoval érezte dühének teljét, melynek az immár védetlenül ki volt szolgáltatva. Férfiak nyársaltattak fel, s a gyermekek a sz. keresztység kigúnyolására torró vízbe dobattak.

Aközban, míg a törökök a szomszédos náhiákban portyáztak, mindaz, ki csak szerét tehette, Poretsbe menekült. A közös veszélynek tulajdonitható, hogy a Mláden által kinevezett gyenge vajda helyett, Hadsi Nikola, egy tehetségesebb parancsnok keritette kezeibe a hatalmat. Azonban most már ez sem segíthetett a dolgon. Hadsi a sziget alsóbb részén sánctot emeltetett, az ellenség azonban a város és a sáncz között kötött ki, s amint mutatkozni kezdett, a futást már megszokott szerbek újra megfutottak. Majd hajókra, csónakokra, sőt deszkaszálakra kapva, néhányan pedig úszva is menekülni iparkodtak a törökök boszúja elől, a magyar partok-

hoz tolongva. Hadsí Nikola pedig elfogatván, lefejeztették. A törököknek most már egészen Szmederevóig mi sem állt többé útjukban.

A Duna mentében kivívtak előnyöket csakhamar más sikerek követték a Morava mellett. Kursid pasa, a nagyvezír most még kevésbé szándékozott, mint az 1810. évben, Deligrád mellett megállani, melynek Vuicza személyében most bátor védelmezője akadt. Kursid tehát e sáncz ostromlására seregének egy részét hátrahagyván, a nagyobb seregrésszel a Morava jobb partján lefelé indult. Mláden, ki anélkül sem igen értett a katonai ügyekhez, s most a nagy török sereggel szemben nagyon is gyengének érezte magát, az ellentállást meg sem kísérette. A nagyvezír tehát nyugodtan haladhatott a folyó mentén. Petkában a Kapetan pasa hadi népével egyesülvén, a Morava torkolatánál a folyó tulsó részén álló szerbekkel szemközt állást foglaltak. Seregök még hadi hajókkal is kiegészítették, melyek oly nagyok valának, hogy ezekhez hasonlókat e folyón még senki sem látott. A három nagy országrész közül az egyik a Moraván túli teljesen elveszett.

Azonban a másik országrész, a Kolubarán túli sem állott különben. Szima knéz éppen nem akadályozta a törököket a Drinán való átkelésükben, noha az összes vajdák csatát sürgettek. Midőn pedig ezek már Lesnicza mellett táboroztak, e helyiség védelmére sem tett semmiféle intézkedést. Szerencsétlenségre poczerjai Milos ezelőtt két évvel az általa üldözőbe vett rabló által megöletett; utána egy, hozzá éppen nem hasonló fivére következett, s erre bizatott most Lesnicza védelme. Ez azon esztelenséget követte el, hogy a török sereg kíséretében levő szvorniki püspök által reábeszéltette magát, hogy neki, valamint övéinek úgy sem lesz semmi bántódásuk, s így megadta magát. A törökök ekkor Kulin kardját könnyűszerrel ismét megszerezték, s foglyaikat Bosznián keresztül czipelve, végre Konstantinápolyba hajtották; egy sem jött közlők többé vissza. Bogitsevits Antal sem volt már többé életben, hogy Losniczát mint máskor megvédhetné. Moler Péter pedig, ki utódja lön, nem engedé ugyan magát a püspök ígéretei által kelepczébe csalatni, de a helyiséget megvédelmezni ő sem merte.

Sőt még örült, hogy legalább ő maga megmenekedhetett.¹⁾

Szima knéz ekként a törököket kardcsapás nélkül engedte előrenyomulni. Sőt még akkor is, midőn ezek a ravanji sánctól megtámadták, melyet a legvitézebb vajdák, ú. m.: Tsupits Sztoján, Obrenovits Milos és Nenádovits Prota védelmeztek, megfoghatatlan vaksággal lévén megverve, nyugodtan táborában maradt. Ezeknek sem löszert, melynek csakhamar fogytát érezték, sem pedig csapatokat, melyekre már azért is égető szükségök lett volna, mivel a hosszú álmatlanság folytán elcsigázva voltak, nem küldött. Mindennek daczára a vajdák e sánctól mégis tizenhét nehéz napon át megvédték; mint maguk mondták, oly szükségét szenvedtek itt, minőt még soha egyetlen sánctól védelme közben sem; végre azonban a sánctól az ellenségnek átengedni kényszerültek. Ez pedig Sabáczt felé nyomult előre, hol Szima knéz táborozott.

Az ország ily veszélyben még eddigelé sohasem volt. Az 1806. évben sokan kétségbe estek, midőn a törökök a Drinán innen Sabáczig előnyomultak, pedig más területbe ekkor még nem is tették lábukat; az 1809. évben az ország veszedelméül tekintetett, hogy az ellenség a Morava jobb partját megszállhatta. Most azonban a mozlimek már mindkét felől győzelmesen előre nyomultak, s még csak a Sumádia volt ment az ellenségtől. Az első ízben Kara György mentette meg az országot a Misár mellett vívott szerencsés csata folytán, másod ízben pedig ugyanő oly szerencsésen intézkedett, hogy a Morava balpartja érintetlenül maradt és csakhamar a jobb partot is visszafoglalhatták az ellenségtől. Szemeink őt most még inkább keresik, mint valaha. Most igazolhatja azon igényeit, melyek folytán magát az ország állandó fejéül feltolta volt: most az egyeduralkodó jogait és elő-

¹⁾ Egy másik verzió szerint: Moler Péter minden segélytől elvágatván és nem akarván szegyénteljes feltételek alapján a törökökkel alkudozóba bocsájtkozni, éjnek idején megkísérettette, hogy seregével magát keresztül vágja, mi azonban csak keveseknek sikerült. Kanitz, Serbien. Historisch-ethnographische Reise-studien. 89. lapon.

nyeit érvényesítheti. Azonban megfoghatatlan módon sem a Drinánál, sem a Dunánál, de még a Moravánál sincs ő most jelen; hanem néhány momkjai kíséretében majd Topolában, majd Nándorfehérvár közelében időzik. Más-
hol nem láthatni őt sehol és sokan már azt hiszik, hogy talán meg is halt már.

Ha Kara György csak egy hadtestet vezényelt vagy valamelyik vár védelmét vállalta volna el, úgy biztosra vehetjük, hogy szokott vitézségével harczolandott. Most azonban, minthogy nem állott az ellenséggel közvetlenül szemben, csakis a csatavesztett menekülők és megfélemlítettek hangulata vált reá nézve irányadóvá; azt az örömet, melyet a bátor hadfiban az ellenség szemlélése gerjeszt, ő most nem érezhette; minthogy valamennyi barátai, kikre hallgatni szokott, kétségbe estek és csakis a futásra gondoltak, az általános áramlat őt is elragadta és magával sodorta. Némelyek ugyanis inkább képesek valamit megszerezni, mint a készet fentartani. A jövőben szerzendő birtok avagy a jövődöbeli nagyság reménye folyton tettekre sarkalja őket, míg azon félelem, hogy mindezt el is veszíthetik, megfosztja őket a nyugodt megfontolástól. Ha nem csalódnunk, e pillanatban Kara György is azon tervet főzte agyában, hogy most az általános pusztuláskor biztos határra meneküljön és kincseit a föld méhébe rejtse, annyi bizonyos, hogy pénzét elásta, hogy azután, kedvezőbb alkalommal a még mindig remélt szövetségeseiktől támogatva, ismét visszatérjen. Erre valószínűleg az orosz konzul biztatta őt, ha egyáltalán való az, mit többen állítanak, mi azonban nem értesültünk felőle, hogy t. i. a konzul e pillanatban nagy mérvű befolyást gyakorolt reá. Kara György azonban ezáltal éppen nem lenne kimenthető. Az ő kötelessége ugyanis az volt, hogy életét tegye kockára a népért, mely jó és balsorsát ő reá bizta volt. De különben is még éppen nem vala minden elveszve. A várakat még lehetett volna tartani legalább is a küszöbön álló téli évszakig, s a hegyek között is sikerrel lehetett volna a védelmet folytatni. A kedvezőtlen évszak s az élelmi szerek hiánya egymagában elég leendett, hogy a törököket az országból való kitakarodásra bírja. S ha minden dugába dőlt volna is, a szerbek legalább dicsőséggel

buktak volna el! De az erkölcsi erőnek, mely okvetlenül megkivántatik ahhoz, hogy a bekövetkezendő szerencsétlenség alkalmával is meg legyen a kitartás, s a hadfi életét legalább a fegyverbecsületért önérzettel kockára tegye, nem volt itt már többé termő talaja: ily magasztos szempontokat nélkülöz a szerbek e korszakbeli történelme, sőt Kara György nem is lett volna minderre képes. Ő ugyanis október hó 1-én megjelent a Morava melletti táborban. Nem tudni, mit mivelte itt; talán az általa itt észlelt ügyek állapota kétségbeesését még növelte is; a törökök október hó 2-án szeme látára átkelnek a folyón, anélkül hogy ebben akadályoztattak volna. Október 3-án pedig Kara György, Nedoba, Leonti, Filippovits és Kara György titkárja, Janiki a folyón átkelvén, magyar területre menekültek.

Ezen menekülés Velikó halála után a második nagy és döntő csapást mérte a szerbekre. A törökök most elmentállás nélkül nyomultak Szmederevóba és Nándorfehérvárba, mely erődöket a szerbek kellő idő hiányában elmulasztottak élelmi szerekkel ellátni. Most tehát az egész ország tárva-nyitva állt a törökök előtt.

TIZENHATODIK FEJEZET.

Újabbi török uralom.

Gyakran állították már, miszerint az emberi dolgokban bizonyos megtorlás látható, míg mások ezt szintoly gyakran kétségbe vonták. Nem vagyunk oly vakmerőek, hogy a legfőbb bíró közvetlen és természetfölötti közreműködését ez ügyben kipuhatolni merészkednénk, azonban úgy áll a dolog, s okvetlenül az emberi dolgok természetes folyásául tekintendő, hogy ugyanazon hajlamok és szenvedélyek, melyek a gonosz tett indító okait képezték, annak elkövetése után is tovább működnek, sőt talán még hatékonyabban mint előbb, s a bűnöst tönkre teszik.

Ezzel rokon értelmű törvény uralkodik a közügyekben is; legalább a szerb ügyeket illetőleg tisztán azt észlelhetjük, hogy a Nándorfehérvárott elkövetett gaztettekben, a törökök kifosztása és legyilkolásában egyszerűs mind azon szerencsétlenség forrása is keresendő, mely most az országra nehezült.

Kétségkívül leginkább azok valának ezen ügyben hibások, kik akkoron Nándorfehérvártt parancsnokoltak: Mláden, a várórség, Miloje, a bekjárok parancsnokai és Markovits Szima, a nándorfehérvári nahia knézje. Ezek a rablás folytán meggazdagodtak és Kara Györggyel, ki azt megtörténni engedte, szorosabb összeköttetésbe jutottak.

Ebből azután az következett, hogy oly párt került felszínre, mely saját előnyét a fővezér érdekeihez kötván, bár ezek mellett kardoskodott, azonban erőszakosan járván el, éppen ezáltal ellentállást támasztott a fővezér ellen. Láttuk föntebb, mily gyakran fellázadtak a gosz-

podárok Mláden és Miloje, főleg az előbbi, a hatalmasabb befolyása ellenében, kik tényleg szintén nem sáfárkodtak másképpen, mint a törökök Nándorfehérvárrt. A goszpodárok megbuktak ugyan, az elszántabbaknak közölök menekülniök kellett, ezáltal azonban oly erők mentek veszendőbe, melyek a veszély pillanatában igen hasznossá válhattak volna. Itt a vidéken, hol sem a polgári közérzet, sem a katonai rend még teljesen nem volt kifejlődve, a védelemnek, a hűbér-rendszer természetes elve szerint, már régtől fogva okvetlenül a személyes birtokon s a helyi befolyáson kellett alapulnia.

A Nándorfehérvárott megalakult párt, mely amint az egyeduralkodói hatalom megalapításához is legtöbbször járult hozzá, úgy annak gyakorlásában is főrésze volt, nevezetesen Mládennek úgy a háborúban, mint békében, Szima knéznek pedig ismételt ízben reá bízott hadparancsnoksága folytán, éppen nem volt arra képes, hogy az elűzötteket pótolja. Ezeknek vezérsége éppen a döntő évben vészthozónak bizonyult be. — Mláden a hajdút (Velikót) elhagyta veszni, s a Moravát nem bírta megvédelmezni, Szima pedig a bosnyák sereget kardcsapás nélkül egészen Sabáczig hagyta előrenyomulni. A közromlás éppen ezáltal lőn előidézve.

Igy aztán csakugyan beteljesedett, amivel az öreg kmétek kezdettől fogva fenyegetőztek, hogy t. i. mindezeknek lakolás lesz a vége.

Amint Kara György elmenekült, a szenatorok is Magyarországra szöktek. Annak hírére pedig, miszerint a törökök már Nándorfehérvár elé érkeztek, a sabácsi tábor is rögtön felhagyott azon tervével, hogy Obrenovits Milost 2000 ember élén oda küldje segélyül. A sereg vezérei, a nevezetesebb vajdák a Dunán túlra menekültek. Ily körülmények közt Vuicza 3000 emberével szintén távozott Deligrádból, ő is csak a Dunán túl, Pancsován, érezvén magát biztonsággal. Ezután az összes seregek felbomlottak.

Mily egészen más fordulat támadt most egy pillanat alatt! A szerbek eddigi vezéreinek előkelőbbjei osztrák várakba szállítottak: Kara György Grácba, Mláden a Mur melletti Bruckba, Jakab, Vuicza, Szima és Leonti pedig egyéb helyekre, ezek későbbben orosz közbenjárás foly-

tán, valamennyien Beszarábiába bocsájtattak el. A kevésbé nevezetes vezérek a magyar területen szabad lábon hagyattak ugyan, azonban még sem merészeltek hazájokba visszatérni. Néhány vajda még mindig Szerbiában tartózkodott ugyan, azonban ezek saját földieik haragja elől a hegyek rejtekhelyeiben húzták meg magukat. A törökök ellenben ismét az ország uraivá lőnek, ellentállást többé sehol sem találván. Most aztán minden akadály nélkül visszatértek azon várakba, melyeknek elfoglalása egykor a szerbeknek annyi fáradságukba került; Sabácz várórsége pedig jövetelök pusztá hirére megfutott. Az ozmán uralom ezután egy pillanat alatt újra hatalma alá hajtotta úgy a városokat és az erődített helyeket, mint falvakat is.

De hát vajjon tovább is így folyjon-e ez?

Vajjon egyetlen hadjárat folytán, mely nem is okozott egyetlen nagyobb vereséget sem, s a főbbek elmenekülése által oly annyira megtörtetett a nemzet ereje, hogy nem is kellett attól többé tartani? Kilencz éven át fentartotta az magát a legnehezebb harcok között is, és most egyetlen egy csapással már megsemmisítettett volna?

Ily körülmények között döntő fontossággal birt, hogy még itt-ott találkozott néhány vajda, ki nem menekült el, s hogy továbbá a független főbb emberek, a goszpodárok közül is itthon maradt még egy, Obrenovits Milos.

Midőn a sabáczi sereg feloszlott, s az összes vajdák a Száván túl elmenekültek, csakis Obrenovits Milos maradt a Száván innen; a mult eseményein búsúlva, s a jövőt fontolgatva lovagolt a parton. Nenádovits Jakab még egyszer átjött hozzá a folyón keresztül, őt is menekülésre rábeszélendő. Szabresjében történt ez, hol Milos lovait megabrakoltatni megállapodott. „Mit ér az én életem Magyarországon?” — viszonzá Jakabnak — „mig azalatt az ellenség nőmet, gyermekemet és idős anyámat rabszolgásként eladja; ami a többiekre vár, azzal én is szembe nézek.” Ő valóban érzékkel viseltetett az iránt, hogy a balsors csapásai között se hagyja el nemzetét. Jakab ellenérvei nem gyakorolhattak reá befolyást, azonnal Bruszniczába, lakhelyére tért. Itt, a déli kerületekben még nem mutatkozott az ellenség és Milos ala-

posan reméllhette, hogy itt talán fentarthatja magát. Usiczét helyőrséggel megrakván, s a többi vezérek elmenekülése után körülötte összegyűlt bejárokknak fegyvert és ruhát osztván ki, a népet az ő saját parancsnoksága alá vonni igyekezett. Amint azonban a törökök megjelentek, mindjárt belátta, hogy azoknak ellentállnia lehetetlenség. Mindenki a meghódolásban kereste saját üdvét, hogy ezáltal nejét és gyermekeit a végsőtől megóvhassa. Nem lehetett többé még egy csapatot sem összetartani, sőt az ellenség közeledésének pusztá hírére még Usicze helyőrsége is megfutott.

Habár Milos nem is volt képes nyílt ellentállást tanúsítani, magatartása azonban a törökökre még mindig nem csekély benyomást tett. Csakhogy az országot némileg is rendbehozzák, a törököknek maguknak is azt kellett kívánniok, hogy eme feladatukban egyik-másik szerb főember tekintélye által támogattassanak. Elég az hozzá, a törökök most Miloshoz fordultak, sőt azon esetre, ha magát megadja és nekik a nép lecsendesítésére segédkezet nyújt, meg is ígérték neki, hogy knézzé és oly úrrá teszik őt, milyen Kara György alatt volt.

Ezen ajánlat Szerbiára nézve nagy jelentőséggel bírt.

Ha az ozmánok ezen esetben szükségesnek tartották, hogy az országnak még le nem győzött főbbjei segélyét igénybe vegyék, úgy Szerbiára nézve is nyilvánvaló előny volt az, ha oly kormány rendeztetik be számukra, mely némileg nemzeti elemből áll.

Milos tehát elhatározta, miszerint emez ajánlatot elfogadja. Takovo nevű faluban Ali Szertsema aga, a nagyvezir delibasája előtt lerakta fegyvereit, ez azonban csakis kardját fogadta el, míg ellenben pisztolyait, puskáját és handsárját visszaadta, hogy ezeket továbbra is úgy használhassa, mint azelőtt; továbbá adott ígéretéhez híven őt haladéktalanul rudniki főknézzé kinevezte. Ezután Milos nem csak abban volt segítségére, hogy területét lecsendesítse, hanem más vajdákat is reá birt a meghódolásra. Ali aga pedig büszkeségének tartotta, hogy őt Nándorfehérvárott a nagyvezérnek bemutatassa, ki is tisztelettel elfogadta és rudniki főknézi méltóságában megerősíté.

Nándorfehérvári pasásá a hercegovinai szkopljai Szolimán lón kinevezve, ki különben éppen nem volt barátja a szerbeknek, kikkel kilencz éven át folyton háborúskodott, azonban kineveztetésével mégis meg volt elégedve. „Ime“ — mondá, midőn Milost udvara előtt bemutatta — „az én kedves basknézem és fogadott fiam, most ugyan jámbornak és szerénynek néz ki, de azelőtt nem egyszer hátat kellett előtte forditanom, utóljára Ravanj mellett zúzta szét karomat, — „ime, fogadott fiam“ — így folytatá, sebesült karját előtte felmutatva — „itt haraptál meg, ni!“ Mire Milos azt válaszolta: „de meg is aranyoztatom kezedet.“

Szolimán ezután egy, általa kiadott burunczia alapján azonnal kinevezte őt Rudnik, Pozsega és Kragujevác főknézeül. Majd egy pár csinos pisztolylyal és egy arabs csödörrel is megajándékozta őt.

Milostól függetlenül még néhány más főbb ember is kibékült a törökökkel, ú. m. Lukits Ábrám, ki azelőtt szovietnik volt, egy éltés, tekintélyes és ékesen szóló férfiú, továbbá Axenti vajda, ki most nándorfehérvári knézzé neveztetett ki. Ezek fegyvereiket is magukkal hordhatták, s a pasa olykor alkalmazta is őket. Glávás Sztanoje is az országban tartózkodott még. Minthogy azonban ezelőtt hajdú vala, ennél fogva knézzé nem volt kinevezhető. Most tehát a szmederevói kerületben a szerdári hivatal bizatott reá, s fegyvereit ő is hordozhatta.

Ha a törökök ilyképpen néhány főbb szerb embert fel is fogadtak szolgálatukba, azért még koránt sem kell azt vélni, hogy ez által a kizárólagos és teljes uralom igényeiről legkevesbbé is lemondottak volna.

Minthogy a békének általuk magyarázott feltételei nem békés úton foganatosítottak, hanem csakis fegyveres beavatkozás folytán, ezért tehát a törökök nem tartották többé a békekötést szem előtt, hanem az országot saját belátásuk szerint rendezték be.

A pasának egy erős hadosztály bocsáttatott rendelkezésére, melyet az a vidéken szállásolt el. Sőt még oly kisdud helyiségekben is, mint pl. Batotsina és Haszán-Paszszina-Palánka 200—300 főnyi albán vagy bosnyák zsoldos maradt hátra. Ezeket a hozzájuk legközelebb

fekvő kerületeknek kellett ellátniok és fizetniök. Valóságos adó végrehajtóhadzsereg volt ez.

Most tehát ezeknek ótalma alatt nem csak az elűzött spahik, hanem ahány elűzött török még életben volt, valamennyien visszatértek. A városokban és palánkokban fekvő házaikat ugyan nagyrészt lerombolva találták, fekvőségeiket azonban ismét birtokba vették, és szenvedett veszteségeik fejében most bosszút forraltak.

Mihelyt pedig lábukat ismét megvetették, számos oly egyént eltettek láb alól, kiket ellenségüknek tartottak.

Arra, hogy az ország számára a békekötés értelmében, saját törvénykezés avagy közigazgatás engedélyeztessék, most gondolni sem lehetett.

Sőt míg azelőtt minden egyes kerület élén csakis egyetlen muszellig állott, Szolimán most éppen nem volt az ügyek ily állapotával megelégedve, hanem ily muszelligeket oly kisebb helyiségekbe is kinevezett, ahol azelőtt ilyenek sohasem voltak. A kadiról, kinek az igazságszolgáltatásban nagyobb hatásköre lett volna, most már többé szó sem volt.

A pasa igen nagy mennyiségű poreszát (adót) követelt, s a törökök azt magok hajtották be az ország területén.

Szolimán egyszersmind azt is jónak látta, hogy a földmivelőket ismét közszolgálatok teljesítésére szoktassa és várak építésére kezdette őket szorítani. Minthogy pedig e munka közben sokszor heteken át sem váltattak fel, betegségek támadtak közöttük és ennek folytán sokan el is veszték. Úgy látszik, hogy a törökök mindezt oly annyira nem bánták, hogy már azon gyanúba keveredtek, mintha ezen földmivelők némelyikét ők maguk tették volna el láb alól.

Az új kormányzatnak főtörekvése oda irányult, hogy a szerbeknek nagyobb és kisebb fegyverei beszedessenek: azt megvalósítandók, szerdárok küldettek a vidékre.

Hányszor könnyekbe lábbadtak a szerb nők szemei, midőn rokonaik és barátaik fegyvereit a törökök kezében megpillantották, kik most azokkal kevélykedtek! Azonban a nőknek is vigyázniok kellett önmagukra.

Még Milos neje is szerb pór-ruhába öltözött, midőn a muszellig házukba tért.

A szerbek az észlelt elnyomatást egyszersmind végtelen veszedelemnek, s az előbbeni győzelmeikhez képest lealázásnak tekintették, mely egyaránt elviselhetetlenné vált reájuk nézve.

És vajjon az eközben bekövetkezett európai nagy végeldöntésnek hire, melynek folytán a nemzetiségek barátai a törökök vélt szövetségeseit leverték, nem volt-e befolyással a kedélyekre?

Csekélynek látszó esemény is elegendő volt ahhoz, hogy előbb zavarok támadjanak, s később ebből általános mozgalom támadjon.

Az 1814. év késő őszen Pozsega muszelligje és szjenitzai Hadsi Prodan, az előbbi vajda kíséretökkel együtt a trnavoi zárdában találkoztak. A dögvész elől menekültek ide, mely egy idő óta Szerbia területén dühöngött volt. Egyik napon a vidékre mentek együtt. Távollétükben azonban cselédjeik közt viszály támadván, minthogy a zárda igumenja az ő földieit, a szerbeket pártolta, a törökök csakhamar összekötöztettek és kiraboltattak. Ez tényleg csekély ok volt ugyan, de ennek folytán csakhamar kitört a lázadás Pozsega és Kragujevác területén egészen a Jagodináig. Hadsi Prodan, ki a kíséretében levő muszelligtől gyorsan távozott, minden lehetőt megtett arra nézve, hogy a lázadást tovább is terjessze; Milost pedig felbátorította, hogy ő is olyan fővezér lesz most, mint egykor Kara György volt.

Milostól azonban éppen nem lehetett ezt várni. Milos ugyanis, ki a törökök irányában csak nem rég lekötölte magát, s azonfelül bizonyosra vette, hogy egy ily éppen nem előkészített kísérlet meg fog hiúsulni, s azután az országnak csakis végromlását idézi elő, egészen másfélét határozott. Asin béggel, ki ez időtájt rudniki muszellig volt, s kivel testvéri-szövetséget is kötött, Pozsega irányában felkerekedett a mozgalmat leverendők. Jövetelök hírére Hadsi Prodan megfutott. Milos ezután Kragujevácba tért, s miután néhány előkelőbb vezért, ú. m. Pasztrevác Simont, kmitsi Blagojet és Wutsist szép szerével megnyert, a többi makacskodókkal csetepatéba is elegyedett. A csatatért a felkelők megtartották

ugyan, de midőn látták, hogy Milos komolyan szembe száll velök, éjnek idején szétszóródtak. Ennek hírére a Jagodinában felkelt csoportok vezérei az erdőbe futván, csakhamar meghódoltak, míg ellenben hadi népük feloszlott.

Ha azonban Milos iparkodott is a nyugalmat helyreállítani, mindamellett nem mulasztá el, hogy földieiről is ne gondoskodják. Nem csak egyeseknek segített, hogy könnyebben menekülhessenek, mint pl. a Hadsi-Prodán házához tartozó azon nők közül, kik a törökök hatalmába estek, a legifjabbnak, a férfiruhába öltözött menyének, hanem Szolimán pasától, kit ő tudósított először a mozgalom felől s vele azon szándékát is tudatta, miszerint annak elnyomásában ő is segédkezni fog, azon biztosítást nyerte, hogy mindazoknak, kik önkéntesen megadják magukat, semmi bajuk sem lesz, csakis Hadsi-Prodán megbüntetését tartván fent magának.

A tények azonban egészen másképpen alakultak, mint amiképpen a szavak hangzottak. Szolimán kiájája csakis akkor érkezett meg Tsatsakba, midőn már minden le volt csendesítve. Mindennek daczára a lakosokat mégis arra kényszerítette, hogy a lázadás vezetőit előtte megnevezzék, s ezeket is vasba veretvén, magával hurczoltatta. Szerencsére Milos őt Kragujeváczban és Jagodinában még visszatartá, nehogy e falvakat is kirabolja s lakóit rabszolgaságba hurczolja; azonban ezt is csak azáltal érthette el, hogy azzal fenyegetőzött, miszerint ellenkező esetben visszavonul, s az ország lecsendesítésében nem nyújt neki többé segédkezet. Azonban a kiája abban éppen nem engedte magát akadályoztatni, hogy az állítólagos főczinkosokat vasra veretve innen is el ne hurczolja. Ő ugyan ismételve megígérte, miszerint foglyai a testi- és vagyonbeli büntetésen kívül nem fognak még életökkel is lakolni, de midőn nemsokára Nándorfehérvárra hurczoltatta őket, itt daczára az ő személyes, és daczára a pasa ígéreteinek is, a kevésbbé előkelőbbek közül mintegy százötvenen, a nándorfehérvári négy kapu előtt lefejeztettek, a trnavoi igumen pedig 36 társával együtt nyársra húzatott;¹⁾ mindezek jó családból való, fiatal vitéz emberek valának, kik legelőször csatlakoztak

¹⁾ Az 1814. évi december hó 5-én.

volt a mozgalomhoz, vagy pedig akiknek úgysis élete ellen törtek, minthogy tartottak tőlök.

És ezen iszonyatos büntetéshez teljesen hasonlóná lón ama kiméletlen önkény is, melylyel a törökök az újabb mozgalmakat megelőzni vélték. Ugyanis ismét a szerbek fegyverei után kutatván, minthogy a felkelés bebizonyította, hogy még számos fegyver van készletben, számtalan kegyetlenséget követtek el. Mohamedán czigányok a velök találkozó szerbeket arra kényszerítették, hogy jó ruháikat levetvén, azokat az ő rongyos ruháikkal kicseréljék. Ami ruházat a házakban találtatott, melynek szövetét nem az asszonyok készítették, hanem amelyek vásároltattak, az mind elvétetett. A törökök ily kutatások alkalmával gyakran hamuval megtöltött abrakos tarisznyákat kötöttek az asszonyok álla alá, s azokra ráütve, a hamut azok szájába és orrába szórták. Majd néhány szerb kezeit és lábait összekötve, azokat a szabadba kikötötték, s azután derekukra köveket helyeztek; másokat halálra botoztattak, míg másokat a nyárson elevenen megpörköltek. Ezen kívül még számos más kegyetlenséget is elkövettek, melyek felől ugyan van tudomásunk, de azokat elhallgatjuk.

Emellett a főbb embereket sem kimélték. A Nándorfehérvárott kivégzettek között öreg szenátorok is voltak, mint pl. Sztravkovits Milia, s régi származású előkelő vajdák is, mint Jakoblevits István. Glávás Sztanojét sem védte meg többé az ő szerdári tisztsége, ő is legyilkoltatott, bár mit sem követett el.

A pasát ugyan többször figyelmeztették, hogy ily módon az országot éppen nem kormányozza a császár hasznára, sőt még Novljanin Bego az azelőtt oly erősza-
kos török is e nézettől volt áthatva. A pasa pedig mindezt nyugodtan végig hallgatva, így szólt: „Én még távolról sem cselekszem azt, amit az udvarból nekem parancsoltak, én még kimélem az országot.“

Mit lehetett ily körülmények között tenni? Talán éppen Milos nézhette volna nyugodtan, hogy annyi hasznos szolgálatai után a törökök adott szavukat mégis megszegik? Milos éppen Nándorfehérvárott időzött, midőn Glávás levágott fejét elébe hozták. „Láttad-e azt a fejet, knéz?“ — kérdezte a Szolimán kíséretéhez tar-

tozó egyik török Milostól — „most már reád kerül a sor!“ „Allahra mondom,“ — viszonzá Milos — „hogy azt a fejet, melyet én viselek, már nem is tartom magaménak.“

Tényleg midőn Nándorfehérvárról távozni készült, ebben megakadályozni igyekeztek őt. Ő azonban oly eszélyesen cselekedett, hogy a pasától 60 rabszolgát és egy előkelő rabnőt vásárolt meg; ezekért több mint 100 erszény piaszterral maradt a pasának adósa. Csakis azon biztosítása, hogy az ily nagy összeg kifizetésére szükségeltető ökörcsordának eladását egyedül ő és Dmitri képesek véghez vinni, nyertek a távozásra engedélyt. Más nap aztán korán reggel ellovagoltak. Milos most már elszánta magát, s ehhez nem is volt szüksége hosszas tanácskozásra. Czrnutsában, mely a rudniki hegységben fekszik, s ahol a törökök visszatérte óta a meredek lejtőn házat és melléképületet is épített, nem csak momkjait fellelte, hanem más párthíveit is. Ezen emberek elhagyták házaikat, hol úgy sem voltak már többé biztonságban, s Miloshoz menekültek, az ő állításuk szerint, fejöket megmentendők. Nappal azzal foglalkoztak, hogy egyes erdőrészeket irtottak ki és szilvafákat ültettek, míg éjjelenként a szomszédos kerületekbe mentek, hogy ott másokat is megnyerjenek s velök tanácskozzanak, mit lehetne ily körülmények közt még tenni. Arra, hogy ismét felszabaduljanak, talán nem is volt reményök; azonban mégis jobbnak tartották, a síkon való harcrolást, semminthogy otthon tétlenül ülve, a török poroszlókat bevárják; ezenkívül még néhány törököt is kívántak láb alól eltenni.

Éppen oly hangulat volt ez, mint az, mely az első felkelést megelőzte, s melynek, hosszú vonakodás után végre maga Milos is engedett.

TIZENHETEDIK FEJEZET.

Milos lázadása.

A szerbek tehát ismét fegyvert fogtak. A legvégsőig menő kegyetlenségek és saját életének veszélyeztetése arra birták Milost, hogy a felkelő szerbek élére álljon.

Milos azon ősrégi főemberek sarjadéka volt, kiknek hatalmuk önmaguktól származott. Mindjárt kezdetben, Milán nevű mostohatestvére oldalánál ő is hatalmassá lön. Származása következő: Édes anyja, Visnja először egy bizonyos Obren nevű bruszniczai földesgazdához ment nőül, kit Milánnal ajándékozott meg. Másodizben pedig Tescho (Tódor) nevű dobrinjei (usiczei kerület) gazdával lépett házasságra, s több más gyermeket is szült, nevezetesen az 1780. év körül Milost. Azonban sem az egyik sem a másik háztartása nem örvendett valami különös anyagi jólétnek, s ennek folytán fiai idegen szolgálatba beállani kényszerültek. Először Milán vitte annyira, hogy saját mesterséget űzhetett Bruszniczában, s ezután már mindinkább jobban folyt dolga. Milos pedig, ki kezdetben ökörhajcsár volt, s a mások ökreit a dalmát vásárookra hajtotta, most bátyjához állott be szolgálatba. A két mostohatestvér oly szoros viszonyban állott egymással, hogy Milán atyja után Milos is Obrenovitsnak neveztetett, noha saját atyja után őt a Tesits, vagy a Theodorovits név illette volna meg. Mesterségök igen jól ment; midőn az 1804. évben a lázadás kitört, ekkor a két mostohatestvér már az előkelőbbek közé tartozott. Mindjárt kezdetben ők is fegyvert fogtak a dahik ellen; Milán saját hatalmából azonnal Rudnik, Pozsega és Usicze főparancsnokává lön. Ő azonban inkább nyugalom után vágyakozván, helyette

Milos intézte a hadjáratot. Láttuk föntebb, mint bonyolódott (Milán) a Kara György elleni vállalatokba, s hogy ezután elhalálozott; emez pedig ugyanazon pillanatban, midőn már utódjává lőn, tetemes megszorításokat volt kénytelen eltűrni. Talán éppen azért, mivel az uralkodó párttal nem valami szoros összefüggésben állott, az 1813. évben kevésbbé volt kényszerítve arra, hogy ő is magyar területre meneküljön. Minthogy pedig ekkoron minden más főember kimenekült az országból, ennek folytán Milos tekintélye nem csak az ő saját, régi kerületeiben, főleg mivel most három náhiának volt főknéze, hanem az egész országban nagyobb lett, mint valaha volt. A nép szemei csakis ő reá lettek irányozva. A törökök kerülték őt és sokkal nagyobb tekintettel kellett irányában viseltetniök, semmint nekik tetszett. Amíg a törökök uralma elviselhető volt, addig Milos is támogatta azt, midőn azonban ez uralom már elviselhetetlenné vált, sőt már őt magát is fenyegette, Milos is elhatározta, hogy ő is szembe szálland vele. Milos az ő szövetség-testvérével Asin bég muszelimmal oly értelmű szerződést kötött volt, melynek alapján veszedelem esetében egyikök a másikat kölcsönösen, vagyis Milos Asin béget a szerbek ellen, ez pedig őt a törökök ellen megvédeni tartozott. Az 1815. évi virágvasárnapját megelőző pénteki napon, Milos a muszelimot az ő kerületeiből kikisérte. Most már a mozgalom ideje is elérkezett.

Milos párthívei még ugyanazon héten megrohanták a poresza és a harads adónemek beszédőit. Nevezetesb mozgalom támadt Rudnikban, Asin bég elődje, Tokatlits ellenében, ki bár Milos kérelmére hivatalától megfosztott, azonban momkjaival együtt még mindig rudniki erődített házában lakott. Ezt tehát Arszeni Loms, egyike a még Kara György által kinevezett s hazájában visszamaradt vajdáknak, ki Milos példájára szintén meghódolt volt, erős csapatjával itt ostrom alá fogta. Tokatlits csakhamar feladta a reményt, hogy ily túlnyomó többség ellen megállhassa a helyét és alkudozást ajánlott fel. Egy darab kenyérre sőt hintve, azt megcsókolta és azon kéréssel küldte el az ellenségnek, hogy őt szabadon elvonulni engedje. Ez ugy látszott, mintha beleegyeznék, szintén megcsókolta a sőt, megígérte a kérelem teljesíté-

sét, sőt az elvonulókat el is kísérte. Alig értek azonban a rudniki magaslat elé, midőn a rejtekhelyen felállítottak előtörtek, s momkjaikkal egyetlen kivétellel az összes törököket lemészárolták. Mily barbár nyitánya ez egy oly vállalatnak, mely a törvényes állapotok helyreállítására volt irányozva! Azonban a bosszú és a megtorlás csakhamar bekövetkezett. Azon momk ugyanis, ki megmaradt, minthogy élete biztonságban volt, Lomóval egy darabig együtt lovagolt, miközben ennek esküszegést lobbantott szemére, ki azonban erről semmit sem akart tudni. Végre a momk egy szép, ezüsttel vert kést húzott ki övéből. „Fogadd el ezt tőlem“, — így szólt Lomóhoz — „ha földieid meg is ölnek engem, legalább mégis hősé lesz e kés; ha pedig nem, akkor legalább fogadd tőlem emlékül.“ Mialatt azonban éppen az, ki az árulást elkövette, a török iránt bizalmat mutatott, s a kést elfogadva, meghajolt hogy azt övébe dughassa, a török hirtelen pisztolyához kapott, s őt homlokon löve gyorsan elszárguldott. Meg is menekült, míg Lomó az ő gaz tettének most méltó jutalmát vette. Szerencsére Milos felkelésének további mozzanataiban nem találunk többé ehhez hasonló cselekményt.

Az 1815. év virágvasárnapján pedig maga Milos lépett előtérbe. Korán reggel megjelent a takovói templom előtt az ott nagy számmal összesereglett nép között; most már még azon aggastyánok is lázadást követeltek, kik különben mindig félénkek szoktak lenni. Az összes jelenlevők esküvel fogadták, hogy a közöttök fenforgó viszályokat feledve, iránta valamennyien engedelmisséggel fognak viseltetni. A momkok ezalatt Czrnutsában gyülekeztek. Milos ragyogó fegyverzetben s a vajdák zászlajával kezében köztök megjelenvén, „itt vagyok“ — mondá — „s háborútok most megkezdődött a törökkel.“ Milos húsvét hétfőjén ismét beszédet intézett a néphez, mely most a valjevói és belgrádi kerületekből, melyeknek határán a zárda fekszik, is összegyűlt. Kedvezőbb hangulatot már nem is találhatott volna. Valamennyien meg voltak győződve, hogy jobb a háború az olyan békénél, mint a jelenlegi. Miközben a pasalikban lakozó valamennyi nevezetesebb férfiakhoz levelet és követeket küldöttek szét: „a felkelés megkezdődik, ahol csak zöld

ruhát (török ruhát) találnak, mindenütt porozzák azt ki“, egyszersem elhatározták, hogy a háborút mindjárt a helyszínén haladéktalanul megkezdik. A kivájt fába és üregekbe elrejtett fegyverek rögtön előkerültek, azt, ki nek semmi fegyvere nem volt, szomszédja segítette ki. Milos saját kerületeinek határainál pedig, melyek közvetlenül fenyegetve valának, sánczolatok hányattak fel.

E vállalat talán még nagyobb kockázattal járt, mint a dahik elleni felkelés. A nép noha e pillanatban a legbátrabbnak mutatkozott, mégis megfélemlített állapotban volt s az utóbbi csapások érzetétől le volt hangolva. A törököknek az országban elhelyezett fegyveres ereje igen tetemes és erős vala. A pasa kiájája pár nap alatt több mint 10.000 embert kiállított, s e seregen kívül Axenti knéz vezénylete alatt még pár száz főnyi szerb is megjelent. Ily tetemes haderőt éppen nem lehetett a hevenyében rögtönzött sánczolatokkal feltartóztatni, mely is Maidan irányában Rudnik ellen azonnal megindult; s már úgy látszott, hogy ezen lázadásnak sem lesz más vége, mint a Hadszi Prodán féle felkelésnek volt. Amint ugyanis a kiája az ellentállókat mindenütt leverte, míg az önkéntesen meghódolóknak megkegyelmezett, rögtön olyanok is meghódoltak előtte számosan, kik azelőtt éppen maguk követelték volt a felkelést. A még fegyverben álló lázadók között pedig két, egyenlően reménytelen áramlat uralkodott: némelyek már arra is hajlandók voltak, hogy a törökökkel kibékülve azokat Milos ellenében is segítsék; míg mások ismét azt tanácsolták, hogy valamelyikök gyilkolja le a többiek nejeit és gyermekeit, míg ők a hegyek közé vonulva, a törökök ellen élethossziglan harczolni szándékoztak.

Most aztán döntő esemény számba ment azon jelenés, hogy t. i. éppen a legnagyobb veszedelem pillanatában, számukra bár nem tetemes segély érkezett, 500 főnyi grusáni, 200 a rudniki hegységből küldött czernagori, s a Jagodina közelében lakó levátsi fegyveresek, kik megannyian elszánt, megbízható katonák voltak és Dobratsa János parancsnoksága alatt állottak, ki különben csendes iparos volt, most azonban oly bátorságot fejtett ki, melyet békés külseje folytán még gyanítani sem lehetett. E segédsereg megérkezése újabb önbizalmat

és reményt élesztett a szerbekben, s rögtön elhatározott, hogy a túlnyomó ellenséggel szembe fognak szállani. A kiája, ki talán helyesebben cselekedett volna, ha Rudnik mellett tábort ütve, a már meghódoltakra ügyel, a többieket pedig hatalmába ejteni iparkodott volna, előnyösebbnek tartotta, hogy a barátságtalan hegyekről a Morava völgyébe hatoljon, s a folyón túl fekvő Tsatsak nevű helységben üssön tábort, ahonnan az országot éppen úgy megfékezhetni vélte. Milos pedig ezen előnyt most a maga számára igyekezett kizsákmányolni s a kiájával szemközt, a Morava balpartján fekvő Ijubitsi hegyen sánczokat hányatott. A völgyön uralkodó hegység, a folyó, s a meredek hegység azonnal előnyére vált a köztök fekvő kerületeket kiűritett ellenséggel szemben. Nem szükséges e hadjáratot bővebben leírni, mely ott a felső Moravánál vívatott, s mely inkább a rablóhadjárat színezetével birt. Az albániai csapatok a völgyben és a túloldali hegyekben zsákmányolásra és embervadászatra indultak, míg a szerbek előlök a völgy torkolataiba rejtőztek; olykor az is megtörtént, hogy a rablókat a fegyveres zárdacselédség által kísért szerzetesek üldözőbe vették, s őket alkalmas helyeken meglesték, vagy pedig hogy az üldözöttek az üldözőkkel együtt a vízbe estek, s a sebes folyó által elragadtattak, nők, gyermekek s köztük az albánok is, míg valahol valamelyik halász holttestüket megtalálva, azokat a part melletti közös sirba eltemette. A folyó innenső részén tehát a törökök mire sem mehettek. Ha bárki is, akár szerb, akár török lett légyen is az, a pasának bocsánatlevelével (buruntia) bárhol is megjelent, azonnal irgalom nélkül legyilkoltattott. A szerbek főcélja az volt, hogy míg itt a kiája seregének zömét lekötötték és foglalkoztatták, addig időt nyertek, hogy a lázadást a szomszéd kerületekben is szíthassák.

A mozgalom először is a nándorfehérvári és valjevói kerületekben mutatkozott.

A spahik ugyan haladéktalanul hozzá fogtak, hogy e kerületeket erőhatalommal ismét engedelmességre szorítsák. A Kolubara mellett s az ő tartományuk közepén fekvő Pales nevű helységben sánczolatokat hányattak, melyeket néhány száz főnyi őrséggel megrakni szándé-

koztak. Milos azonban már eléggé erősnek érezte magát, hogy táborából távozva, a szorongatottaknak segélyekre siessen. Néhány csapatot még Ljubitsból hozott magával, más csapatok pedig itt sereglettek körüle, minek folytán csakhamar oly állapotba jutott, hogy a teljesen még el sem készült sánczokat megtámadhatta. E háborúk alkalmával már azelőtt is többször használtak oly kétkerekű taligákat, melyek „domuszárába“ (sertéskocsik) név alatt ismereteseek, s a melyek csak annyiban nevezhetők taligának, amennyiben a tengelyen keresztül elhelyezett könnyen előretolható deszkarekeszből állottak; ezen mozgásba hozható párs védelme alatt szoktak volt rohamra indulni. A roham előestéjén Milos ily taligákat hozatott nagy számmal elő, s a spahiknak azt üzentette, hogy másnap, a hajnal pir előtt két órával meg fogja nekik mutatni, hogyan szoktak Szerbiában hadakozni. Ezek azonban, kik különben is elenyészően csekély számmal voltak, s hozzá még rosszul elsánczolva, nem tartották tanácsosnak, hogy egy oly ellenséget bevárjanak, kit már különben is ösmertek. Még azon éjjel megszöktek. Mintegy 300 főnyi csapat volt az egész, melyből azonban csak kevesen menekülhettek meg.

E vállalatnak az volt a legfőbb sikere, hogy a szerbek ennek folytán ismét ágyúra tettek szert. A sáncz mellett elhaladó egyik sajkán ugyanis egy ágyút találtak, s csakhamar oly emberek segítségével, kiknek kezeikben eddigelé még kalapács nem volt, használhatóvá tették azt; ezenkívül a törökök által elrejtett még egy másik ágyút is találtak. Ez eseménynek egyáltalán a legjobb hatása lett. A határok mentén történt eme jól sikerült csapás hírére számos szerb menekült visszatért, kik eddigelé a Szerémségben s a Bánságban tartózkodtak. Tsupits Sztoján, azelőtt matsvai vajda, Moler Péter, Ruvim archimandrita unokaöcscse, Nenádovits Simon, Prota öcscse, és Alexa fia, Bogitsevits Bojó, azon Antalnak fia, ki Loszniczát oly vitézül védelmezte volt, Czukits Pál, ki azelőtt hivatott hajdú s Kara György vajdája volt, Theodorovits Miloje és Raskovits Maxim knézek s számos más nevezetesb férfiak ismét megjelentek hazájukban, momkokkal, fegyverzettel és lőszerrel el látva, s párthíveiket valamint földieiket mozgásba hozták.

Milosnak tehát most könnyen sikerült az egész Valjevót a törököktől megtisztítani. Ezek mihelyt észrevették, hogy Milos ágyúval is rendelkezik a klitseváczi hegység közelében levő Kolubara mellett, sánczolataikból azonnal megfutottak. Milos üldöztetésüket betiltotta. „Adná az Isten“ — így szólott — „bárcsak mindnyájan így futnának.“

Milos most új erővel s bátrabb katonákkal rendelkezve, mintsem azelőtt, valamint ágyúi folytán az ellenség előtt félelmetesebbé válva, ismét a Ljubitshez ért, s az ellenség első rohamát mindjárt győztesen visszaverte. A régebbi erődítéssel most már nem is elégedett meg többé, hanem a folyó közelében újabbat is készíttetett. Itt annyira ingerlé az ellenséget, hogy ez végre nagyobb arányú támadásra szánta el magát, oly támadásra, mely bár egész váratlanul, de mégis mindkét félre nézve döntő eredményüvé vált.

A szerbek nem dicsekedhettek ugyan azzal, hogy e támadást visszaverték volna, bár vitézül védekeztek. Kara György egyik zászlótartója, névszerint Raits, kire az újabban készült sánczok egyike bízott, még akkor sem volt rábirható hogy hátráljon, midőn már mindnyájan meghátráltak volt; ágyúi mellett akart meghalni, megelégedve azzal, hogy életét számos töröknek feje árán adhatta el. E sánczolat tehát az ellenség kezeibe került, a másik kiürített, s Ljubits körül a katonákban már nagy hiány volt észlelhető, így a sánczok mellé lovakat állítottak s a melléjük levert karókra köpenyt takartak, hogy ezáltal a még fentmaradt katonák számát nagyobbnak tüntessék fel, míg csekély vártatva ismét új csapatok érkezvén, végre elég erőseknek hitték magukat, hogy az ellenséggel megmérkőzzenek.

Eközben azonban a szerbek által kifejtett ellentállás nagyobb befolyást gyakorolt a törökökre, mint talán maguk is vélték. Hogy mi történt táborukban, arról nem vagyunk pontosan értesítve. Azon körülmény, hogy e csatározások közben a kiája is elesett, még növelte azon rendetlenségeket, melyek az ily, különféle törzsből és országból összeszedett sereg harczosai közt előfordulni szoktak. Egyik este rabszolganő érkezett a szerbekhez, ki a török táborból menekült, s az ottani mozgalmak

felől hozott ide jelentést, azt azonban nem tudta megmondani, vajjon a törökök támadni, vagy menekülni szándékoznak e. A szerbek az ellenség eltakarodásaért imádkoztak, azonban arra is el készültek, hogy annak támadását is kellően fogadhassák. Másnap reggel azután arról értesültek, hogy a törökök teljes visszavonulásban vannak a déli hegység, a szjeniczai magaslatok felé. Ezek valószínűleg ezt a pillanatot tartották az utolsó kedvező alkalomnak arra nézve, hogy zsákmányaikat biztonságba helyezték. A szerbek azonban éppen ezt szándékozták megakadályozni. Milos Ertari közelében a menekülőket utól érvén, azokat teljesen szétugrasztotta; nemcsak zsákmányuk, hanem saját vagyonuk és ágyúik is a szerbek kezeibe jutottak. Milos személyesen ügyelt arra, hogy a foglyokkal jól bánjanak. A sebesültek bekötözve és saroglyákon, az egészségesek gyalog, az asszonyok és gyermekek pedig sértetlen állapotban Usiczébe szállítottak. Az asszonyok nem győzték őt eléggé dicsérni: „úgy bántak velünk“ — mondák — „mint anyákkal és nővérekkel szoktak bánni; az oly vallásnak, mely ezt előírja, okvetlenül igaz vallásnak kell lennie.“

Ennek hírére a kragujeváczy sáncokban levő törökök is megfutottak, úgy hogy most már az ország nagy része tényleg tiszta lett a törököktől. Azonban még más sáncaik is voltak, hol nagyobb biztonságot élveztek. Ezek közül az volt a legerősebb, mely Posareváciban készült. Mindaddig, míg e sánc nem foglaltatott el, mi sem volt eldöntve. Milos pedig éppen nem késett, hogy azt hadi népével megtámadja.

Az ellenség már a helység előtt elejébe ment. „Delibasa“ — szólott vezérükhöz — „nem tudom, nincs-e más útid, mint amely velem szembe vezet téged, de nekem valóban nincs más, mint az, hogy veled élet halálra harcoljak.“ Csakugyan szerencsésen visszaverte őt sáncaiba, s körülötte még az nap estve árkokat hányatott, hol a leghevesebb harczok egyike volt vívandó.

Milos azon meggyőződésből meritett erőt, hogy e harcz folytán minden koczkára van téve, s hogy mindent meg kell kísérelni, hogy ezáltal minden meg legyen nyerve.

Még egyszer megmagyarázta tehát kapitányainak,

miszerint bárki is szabadon hazatérhet, ha akar; aki azonban itt marad, az csapatának élén előre menni köteles; ha pedig valaki gyáván megfut, akár vezér, akár közlegény legyen is az, az illetőt személyesen fogja lelőni, s azután, estefelé támadott. Három egymás után következő estvén az első három sánczot bevette, bár nagy erőfeszítés árán, minthogy a törökök még akkor is, midőn a kardot már nem használhatták, késsel védték magukat, sőt egymással összeelegyedve is folyt olykor a dulakodás, de még sem anélkül, hogy számos pompás paripát, értékes nyeregszerszámot és diszes ruhát ne zsákmányoltak volna. Legerősebb volt azonban a negyedik sáncz, mely a templomra s a török mecsetre támaszkodott. A szerbek ugyan a negyedik estvén már ide is behatoltak, az ellenséget azonban nem voltak képesek onnan kivenni; majd az éjt azzal szemben töltvén, kora reggel újra megkezdték a rohamot. Legnagyobb akadályal járt a templom elfoglalása. Ennek falaiba ugyanis a törökök lőréseket készítettek, s onnan folyton lődöztek a szerbekre, ezek pedig a falat áttörve, egészen az oltárig¹⁾ nyomultak, még e szent helyen is heves harcz támadt; a szerbek nem egyszer kiverettek onnét, végre azonban mégis ők lettek a helyzet urai.

A törökök most már elcsüggedtek. Most csakis azt kívánták már, hogy az általuk is jól ismert Dmitri jőjjön elébök, s őket arról biztosítsa, miszerint maga Milos, a főúri knéz az, ki ellenök támadt, ő előtte azután meghódolnának. Milos megengedte nekik, hogy bár fegyveresen, de ágyújuk nélkül s csakis annyi lőszerrel, melyet magukkal vihetnek, szerb kíséret mellett Kjúpriába elvonulhassanak.

Most már csakis egyetlen, említésre méltó sáncz maradt hátra, mely az Ivar folyónak Karanovácz melletti beömlésénél épült volt, mely azonban a vezér távolléte folytán oly állapotban volt, hogy éppen nem vonakodott magát megadni, mihelyt Milos megérkezik.

Milosnak éppen nem volt szándéka az ellenséget gúnynyal ingerelni, miért is szabad elvonulást enge-

¹⁾ Oltárnak e templomokban azon hely neveztetik, hol az áldozár misét tart.

délyezett számára, s az ellenség fegyveresen s összes ingóságaival Novibazárba vonult el. Itt Adem pasa parancsnokolt, kinek parancsai alá a menekülők közül számosan tartoztak. Milos iparkodott vele megértetni, hogy miért fogtak ők fegyvert, mily módon lettek e lépésre kényszerítve, sőt némi ajándékot is küldött számára. Adem barátságosan válaszolt és a következő költői szavakkal végezte beszédjét: „Emelkedjél fel, oh bán, tölgyágakon! Ugy arass, mint megkezdted, csak arra vigyázz, hogy azt, amit lekaszáltál, ne érje eső.“

Milos egyáltalán nagy mérséklettel használta győzedelmeit.

Az egyik bosnyák pasa, niktsitsi Ali, a vezir nagyobb seregének előhadát képezve, átkelt a Drinán, s a Duplje melletti Matsvában szilárd állódást foglalt. Milos egy pillanatig sem késett, hogy őt itt felkeresse és megtámadja. A támadást nem mint eddigelé estve, hanem most először reggelre intézte, mert önérzete azóta öregbedett s a törököket teljesen megverte. Az egyik bokor megett, a pasa turbánjától és sáljától megfosztva, megadta magát. Milos pedig becserélte ruházatát, s a fogoly pasát saját sátorában kávéval és dohánynyal megvendégelte, majd pedig egy paripával, bundával és 500 piaszterrel megajándékozván őt, a vezirhez szabadon elbocsájtá. Ali még azt tanácsolta neki, hogy ne lépjen idegen hatalommal összeköttetésbe, csakis így maradhat ez ország fejedelme és ura továbbra is.

Valóban az ország most egyelőre ismét felszabadi tottnak volt tekinthető. Milos oly hadjáratot végzett, melyet bátran össze lehetett hasonlítani bármelyik hadjáratral, mely valaha Szerbiában viseltetett. Azon gyorsaság, melylyel Pales mellett megjelent, azon jól megfontolt magatartása, melylyel a sokkal erősebb török sereggel szemközt Ljubitsnál viselkedett, valamint a posareváci sánczok ellen intézett kitartó támadása, mind egyaránt elismerésre méltók.

Azonban eddigelé még távolról sem volt a hadjárat befejezve. Csakis azon török sereg volt még legyőzve, mely az ország területén belől volt elszállásolva, s még ez sem teljesen. A várak, melyeknek birtoklása előbb a függetlenség érzetét adta meg nekik, még nem voltak a

szerbek kezeiben. S vajjon a hatalmas szultán ki ez idő szerint más ellenség által nem gátoltatott, nem fogja-e most az összes rendelkezésére álló eszközöket igénybe venni, hogy az eléggé még meg nem szilárdult jobbágyi viszonyt erőhatalommal is fentartsa? Most érkezett meg éppen két pompás hadsereg, egyik Ruméliából, a kjupriai Marasli-Ali, a másik pedig a Drina felől, ugyanazon Kursid vezénylete alatt, ki a szerbeket 1813. évben legyőzte, s most Boszniának vezire volt.

Ha most ezen két sereg komolyan és egyetértőleg támadott volna, úgy Szerbia most ismét nagy veszélybe jutandott.

Azonban szerencsére a szultánnak több okai valának, hogy ne járjon el teljes kegyetlenséggel a szerbek irányában, hanem hogy a kötendő békeszerződés ügyében tárgyalásokba bocsátkozzék.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

TIZENNYOLCZADIK FEJEZET.

A béke-előzmény korszaka.

A szultánnak Oroszországhoz való viszonya minde-
nekelőtt szükségessé tette, hogy ez ügyben óvatosan
járjon el.

A szerb nép képviselői még a congressus tartama
alatt Bécsbe fordultak, természetesen kevés sikerrel;
némely európai követség, mint pl. az angol éppen hi-
deden és gunyolódva Oroszországra utalta őket. E hatalom,
melyre ismét kizárólag támaszkodtak, csakugyan a bu-
karesti békét kezdte csakhamar emlegetni, sőt a Kon-
stantinápolyban székelő orosz követ kérdést is intézett a
szultánhoz: miféle hadjárat az, mely a bukaresti béke
ellenére Szerbiában most folyamatban van.

Ezenkívül a török birodalom összes keresztény la-
kossága nagy izgatottságban volt. A szövetségesek győ-
zelmeit ugyanis saját ügyének megannyi sikerül tekintette.
Az ezen ügyek közti összefüggést, melyre itt a háború
hevében nem is ügyeltek, ott éppen nem tévesztették el
szemeik elől. Napoleonnak az Elba szigetéről való vissza-
térése alkalmával a török birodalom különféle városaiban
az iparral foglalkozó keresztény lakosok gyűjtéseket
rendeztek, hogy némivel a maguk részéről is hozzá-
járuljanak ahhoz, miszerint Napoleon ne lehessen ismét
Európa ura.¹⁾

E harcz is csakhamar eldöntetvén, a törökökre
nézve valóban veszélyessé válandott, ha a Szerbia terü-

¹⁾ „Cet emprunt spontané fut ouvert à Janina, à Castoria, à
Sères, à Andrinople et à Constantinople.“ Pouqueville: „Régéné-
ration de la Grèce.“ I. k. 487. lap.

letén fegyverben álló seregeik, mint minden jel oda mutatott, szilárd ellentállásra bukkantak volna, s ezáltal egyszersmind Oroszországnak is alapos oka lett volna, hogy a megtámadottnak pártjára keljen. Attól lehetett tartani, hogy ily körülmények között általános lázadás üt ki.

A határok mentén megérkezett két török vezér, bár seregeik száma és ereje a szerbekéhez képest nagyon is túlnyomó volt, mégis veszteg maradt, sőt az előnyomulás helyett azokkal alkudozásokat kezdett.

Most is, éppen úgy mint az 1813-ik évi hadjárat kitörése előtt azon fordult meg minden: hogyan értelmezendő a bukaresti békekötés? habár azt még említeni nem akarták.

A főkérdés az volt, vajjon a szerbeknek megenged tessék-e a fegyverviselés, avagy az nekik megtiltassék?

Milos még mindig viseltetett annyi bizalommal Kursid irányában, ki egykor őt főknézzé kinevezte volt, hogy annak sátorába ment. A vezir delibasája, Ali-Aga Szertesma, kinek lábai előtt Takovánál a fegyvert lerakta volt, becsületszava mellett jótállott, hogy nem fog elfogatni, sőt őt el is kíséré. Kursid különben az elébe terjesztett néhány más pontot illetőleg éppen nem mutatkozott makacsnak, azonban a főpontról, hogy t. i. a szerbek továbbra is hordozhassák fegyvereiket, hallani sem akart. Sőt a fegyverek kiadatását oly feltétül kötötte ki, aminek a kiegyezést megelőznie kell, azt állítván, hogy azokat szekereken kell Konstantinápolyba vitetnie, miszerint a szultán lássa, hogy ismét létezik rajáh Szerbiában. Minthogy pedig Milos ezt elfogadni vonakodott, úgy látszott, hogy szabadon bocsáttatása nehézségekbe fog ütközni, aminthogy nem csekély kísértetbe is hozta a vezirt, hogy e hatalmas fővezért, ki az ország ellentállását eddigelé is vezette s ezentúl is vezetni leginkább hivatott volt, visszatartsa. Szerencsére azonban a delibasa mégis tartott valamennyit becsületére és adott szavára. „Ne félj Milos, így szól hozzá, mig engem és ezer daliámat látod.“ S valóban ki is eszközölte, hogy a főknéz ismét neki adatott által, kit azután sértetlenül Lesnitzába kísért. „Itt vettelek át“ úgymond, „ide is hoztalak becsületszavamnál fogva. De jövőre ne higjy senkinek, még

nekem sem. Eddigelé barátok valánk, most azonban örökre elválunk egymástól.“ A bosnyák vezir deli-basája s a keresztény knéz közötti természetes ellentét sokkal nagyobb volt, semmint hogy azt a közöttök való személyes barátság áthidalhatta volna.

Kursid pedig legkevésbé engedhetett, ki két évvel ezelőtt mint nagyvezir ugyanezen ellentétek miatt háborúhoz fogott volt.

Mig ellenben Marasli-Ali, a ruméliai valesszi, ki a túlsó határoknál állott, s főleg az alkudozások vezetésével vala megbizva, kedvezőbben nyilatkozott. Ő semmi nehézséget nem látott abban, hogy a fegyverek kiszolgáltatásáról lemondjanak. „Csak engedelmeskedjete a nagy úrnak“, — szokta volt mondani — „akkor annyi pisztolyt, sőt nem bánom akár ágyút is dughattok övetekebe, amennyi csak tetszik.“ Továbbá még így szólt: „Ha Isten úgy akarja, én magam ültetek benneteket arabs paripákra és menyétből készítetttem ruháitokat.“ Sőt csaknem úgy látszott, hogy a törvény által a rajáknak megtiltott három tárgyat, u. m. lovat, jó ruhát és fegyverzetet ő maga engedélyez számukra. A szerbek tehát e pasa iránt bizalommal viseltettek.

Attól mindazonáltal mégis óvakodtak, hogy pusztaszavára az országot előtte megnyissák. Csakis az ő kiájának engedték meg, hogy némi kisérettel Nándorfehérvárra jöjjen, minthogy azt hitették el velök, hogy Konstantinápolyban mindez, mint az újabbi keletű engedelmesség jele jó vért fog szülni. Mig követeik a ruméliai valesszi megbizottjainak társaságában a fővárosba mentek, magától a szultántól megbizható értesítést nyerendők, azalatt a két ellenséges hadsereg a határoknál farkasszemét nézett egymással. Marasli-Ali barátságának jeléül Milosnak ugyan rózsa-fűzért küldött, melylyel az imádkozni szokott volt. A bosnyák határok mentén állomásozó török sereg is intést kapott tőle, hogy miután a békekötés immár csaknem teljesen befejeztetett, ne lépjen át a Drinán, minthogy e tette a végleges békét csakis akadályozhatná. A két követség aránylag rövid idő, körülbelül egy hónap, multával visszatért, még pedig kedvező végzéssel. Azon béke-okmány (fermán) mely Ali pasához küldetett, a következő formulát tartalmazta:

Amint Isten az alattvalókat a szultánra bizta, úgy bizza azokat a szultán a pasára; jó bánásmód folytán a pasa eleget teend kötelességének. Úgy látszik, hogy egészen a pasára bízott, miként foganatosítsa mindezt.

Természetesen eme békeokmányban semmi egyéb nem foglaltatott, csak az, hogy a magas porta a pasa ígéreteit általánosságban elfogadja, annyi eredménye azonban mégis lett, hogy a szerbek megengedték neki, miszerint seregével Nándorfehérvárra mehessen. Éppen oda érkeztek némi vonakodás után a nemzet főbb emberei is. Milos a mintegy ötven főnyi, bimbasikból, agákból és bégekből álló, a földön hallgatva és pipálva guggoló gyülekezetben fogadtatott kíséretével együtt. A pasa ülőhelyéről felemelkedve, ezt kérdezé tőlök: „Engedelmeskedtek-e, oh szerbek, a nagy úrnak?” Mire Milos válaszolá: „Engedelmeskedünk“. Háromszor ismételtetett a kérdés és a felelet. Ezután a szerbek is megvendégeltettek kávéval és dohánynyal.

Ennyi előményekbe került, míg a béke feltételeinek valószínűsítéséhez hozzáfogtak.

A törökök ezután a szerbek beleegyezésével az ország várainak uraivá lőnek, a szerbek pedig újra elismerték, hogy a porta irányában függőségi viszonyban állanak, azonban a szerbek azt mégis feltételezték, hogy e viszonyuk tűrhető módon leendő meghatározva, s hogy mindenekelőtt a helyőrségek nem fogják ismét a régi, az izlám előjogain alapuló közvetlen uralmat gyakorolhatni.

Marasli-Ali engedményei két főpontból állottak.

Megengedte a szerbeknek, hogy a különben általa ismét a régi lábra visszahelyezett adókat ők maguk szedhessék be, míg elődei idejében ezt a törökök eszközölték, valamint az igazságszolgáltatást illetőleg is némi befolyást engedélyezett számukra. Elhatározta, hogy a kerületi városokban működő muszellimok, a knézek beleegyezése nélkül nem hozhatnak a szerbek felett ítéletet, sőt azoknak a törökökkel való vitás ügyeiben, valamint egymás közti perlekedéseikben sem.

Hogy eme intézmények valóban foganatosíthatókká váljanak, a pasának segédkezet nyújtandó, a régi tanács mintájára készült nemzeti iroda is létesítettett Nándor-

fehértvárott, azon kettős czélból, hogy a behajtott adókat a knézektól átvegye s a pasának juttassa, valamint hogy a felsőbb törvényszéket is ez képezze. A pasa pedig megígérte, hogy ítéleteit foganatosítani fogja.

Mindez az első pillanatra kétségkívül nagy horderejű haladásnak látszott, annál is inkább, minthogy ezen iroda a szerb nemzetiségnek bizonyos mérvű képviselőt is biztosított, azonban mindennek daczára még nem egy fontos kérdés megoldatlanul maradt, nevezetesen a két-féle lakosságnak személyes birtokaikra vonatkozó viszonya még meg sem volt érintve eddigelé, s a szerbek nem is késtek, hogy újabb követtséget küldjenek a szultán udvarába, általok ott bővebb és kielégítőbb határozatokat kieszközölendők. A szerbek e pillanatban Itskó Péter békeajánlataira gondoltak, azt hívén, hogy azok most bizonyosan elfogadtatnak.

Azonban Konstantinápolyban nagyon távol álltak attól, hogy ezen értelemben döntsenek. A diván még csak nem is bocsátkozott tulajdonképpeni válaszádsába, hanem a képviselőket a pasához utasította, mint aki a nagy úr akarata felől már értesítve lett; míg ellenben ez utóbbi nem kevésbé csodálkozott és kijelenté egyszerűs mind, hogy ő hozzá ez ügyben semminemű utasítás nem érkezett.

A képviselők tehát ahelyett, hogy nagyobb mérvű jogokat vívhattak volna ki, még a létező jogok jóváhagyását sem hozhatták el magukkal. Sőt azoknak foganatosítása és mibenléte is kizárólag a pasa személyiségétől függött, ki azokat engedélyezte volt. Midőn pedig a pasa egy alkalommal az országból távozni készült, a szerbek főbb emberei kijelentették előtte, miszerint ez esetben ők is kénytelenek lesznek távozni. Végre mégis kieszközölték, hogy a pasa közöttük maradt.

Azonban csakhamar ők is attól kezdettek tartani, hogy a pasa adott szavát nem fogja megtartani.

Marasli-Ali, ki az utolsó török-orosz háború alkalmával deli-basa minőségben vett részt, később mint boli-i (Ázsiában) pasa ezen, már a Tsapán-Ogluk idejében bizonyos mérvű önállóságot élvezett tartományt némi engedékenység után végre teljesen a szultán uralma alá hajtotta. Ehhez hasonlóan szándékozott ő Szerbiában is

eljárni; legalább többen azt állították, hogy e tervét tőle magától hallották.

Továbbá az általa létesített megegyezés sem igen tartatott meg lelkiismeretesen. A muszullimok gyakran igénybe vették a testi fenyték használatát, anélkül, hogy a knézek ítéleteit előbb bevárták volna; sőt egy kivégeztetést a pasa személyesen végrehajtatott, noha halálos ítélet még nem is hozatott.

Az ozmán elbizakodás a legvadabb kitörésekben kezdett nyilvánulni. Nándorfehérvár utczáin egy deli hadat át többször kutyáival, melyeket a szerb főemberek nevéen szólitott: Vuicza, Milos.

A törökök egyáltalán csakis azáltal voltak megfektezhetőek, hogy a szerbek még folyton viselték fegyvereiket — Marasli-Ali engedélyével; azonban csakhamar kiviláglott, hogy ez engedményt csak azért tette, hogy a fegyvereket később lassankint beszedje. Milos, ki gyakran tartózkodott nála Nándorfehérvárott, s az asztalnál vagy a sétalovaglásnál társaságában volt, végre egyenesen felszólitattott általa, miszerint a szerb néptől szedje el fegyvereit. Milos erre azt válaszolta, hogy ő és barátjai, még a knézek is, hajlandók ugyan a saját fegyvereiket átszolgáltatni, azonban ők a népet fegyvereitől megfosztani nem képesek.

Ily körülmények közt éppen nem lehetett remélni, hogy a török kormány, akár a konstantinápolyi egyetemes, akár pedig a nándorfehérvári pasa-kormány, saját jó akaratóból a szerb ügyeket kellően rendezni fogná.

Most azonban a szerbek közt is erős nemzeti hatalom alakult, mely noha szintén erősen barbár természetű volt, de a nemzetiségnek mégis azon elve által vezéreltetett, hogy t. i. a török kormány ellenében ellentállás fejtendő ki, s ez a Milos hatalma volt.

Milos ugyan török hivatalnok vala ekkor, kit néhány kerület élére a vezir nevezett ki főknézzé, s mint ilyent később meg is erősített, azonban egyszersmind kezdeményezője és előharczosa volt ama felkelésnek, melynek a nemzet az általa jelenleg élvezett biztonságát köszönhetette; minthogy pedig Milos az összes kerületekben legtöbbet tett, így tehát már a háború folytán is

oly tekintélyre vergődött, mely az egész pasalik területére kihatott.

Néhány más vezér azonban ellenében is függetlenségi igényeket támasztott, még a csatasikon is. Dobratsa János, ki Milosnak egykor veszélyteljes pillanatban segélyt nyújtott, vonakodott tőle parancsot elfogadni, azt állítván, miszerint ő is csak olyan knéz, mint Milos, ez utóbbi azonban őt rögtön elcsapta és másikat nevezett ki helyére. A további eseményekre nézve döntő körülményné vált, hogy a Milos által kinevezett knéz engedelmességre talált e kerületben.

Egyáltalában Milosnak nem kellett, mint egykor Kara Györgynek, önálló főemberekkel kúzködni, kik elkülönített kerületeikben hatalmaskodva, a főhatalmat némi joggal vele megosztották volna. Legfőlebb Vuicza támaszthatott volna ilyenén igényeket, amint hogy valóban goszpodárnak nevezette magát, s egy ideig a templomi imákban is megemlítettett; azonban ez az ő szmederevói kerületében nyugton maradt. A főknéz vetélytársai egészen más agyagból voltak gyúrva.

A nándorfehérvári nemzeti irodát a régi tanácshoz lehetett hasonlítani, amennyire a körülmények változása azt egyáltalán megengedé. És itt egyetlen férfi birta a legnagyobb tekintélyt, ki méltán féltékenységet támaszthatott, vagyis Ruvim archimandritának ama unokaöcscse, kibe ez egykor azért helyezte volt reményét, minthogy az unokaöcs az egyik dahi házában mint festő alkalmaztatott, azért is nyerte azon vezeték nevét: Moler (festő). Ez utóbbi később szintén fegyvert fogott, mint a többiek, s az előbbeni hadjáratok alkalmával olykor ki is tüntette magát, míg az utolsóban, a palesi esetnél kitünő dolgot mívelt. Ez már jóval előbb mint bárki más előre gondolt a létesítendő intézményekre, egyszerismind azon véleményét is nyilvánította, hogy az ország kormányzata négy főember között osztassék fel, kik közül egyik se mondhassa, hogy ő az egyedüli úr; Milos azonban e kérdés taglalásába nem bocsátkozott azt állítván, hogy a nyúl, melyet egymás közt elosztani akarnak, még az erdőben fut. Midőn pedig közmegegyezés folytán az új intézmény valóban életbe lépett, Moler felől más-képpen gondoskodtak, mint ő maga vélte, azonban így

is nagyon jól, a nemzeti iroda elnökévé neveztetvén ki, mely hivatalt illetőleg mások felett annyiban is előny-nyel birt, minthogy a török nyelvet birta és szerbül is tudott írni. Itt azután szokása szerint kényelmesen be- rendezkedett. Az általa különben is kigúnyolt vallási elvektől nem feszélyeztetvén, asszony helyett egy fiatal leányt tartott házában, barátait gyakran és szívesen fo- gadta, sőt oly nagy szelet csapott, hogy ennek folytán azon gyanúra adott okot, mintha a befolyó pénzt saját céljaira is felhasználná. Milos pedig, ki anélkül is fél- tékeny volt irányában, egy idő mulva a kerületeiben beszédett pénzeket nem küldte többé hozzá, hanem Dmitrihoz, az ő bizalmas kasznadárjához, ki azokat köz- vetlenül a pasához szállította. Moler pedig méltatlankodva amiatt, hogy egy másikat, még hozzá idegent, elejébe helyeznek, panaszkodni kezdett a knézek közt levő jó barátainak, kiknek soraiból, főleg a felső kerületekből néhányan pártját is fogták. Azonban a Sumádia s a Morava túlsó részén fekvő kerületekből sokkal többen csatlakoztak ez ügyben Miloshoz. Midőn tehát az 1816- diki év tavaszán a Nándorfehérvárott tartandó szkupsti- nához készültek, s az egykor nagy számban levő knézek előkészítő gyűlést tartottak, Moler és Milos között itt szóváltásra került a dolog. Moler végre így kiáltott fel: „Milos, te hazudol!“ „Testvérek“, válaszolt Milos, „eddig én voltam a ti vezéreték, mostantól kezdve azonban Moler lesz az.“ Azonban a Milos pártjához tartozó kné- zek s az azok kíséretében levő momkok már kinyújtot- ták kezöket, hogy Molert megragadják, míg ennek párt- hívei megrémülvén, veszteg maradtak. Moler megkötöz- tetvén, a pasának átadatott; a jelenlevő knézek pedig írásban megkeresték a pasát, hogy Molert végeztesse ki, melyet ez oly ítéletnek tekintett, melyet végrehajtania kötelessége.

Ilyképpen a szerb nemzeti iroda első elnöke, hogy szelid kifejezéssel éljünk, ezen nagyon is lázongó eljárás folytán életét veszíté. Temetése alkalmával egyik rokona könyezve kérdezte egy másik jelenlévőtől, hogy igaz- ság-e ez? „Ha ti oly emberek vagytok“, viszonzá ez, „kik ezt megengeditek, úgy igen“. Ezen rokonnak, ki maga is egyik főember volt, még sem vala elegendő

bátorsága, hogy ama folyamodványnak komolyan ellentmondjon.

Niksits püspök, ki Moler hitetlenségén megbotránykozott, szintén aláírta ama folyamodványt, azonban csakhamar ő is hasonló sorsban részesült.

Niksits nem görög, hanem szerb püspök volt; studentizai szerzetes, később pedig Kara György alatt archimandritává lön; midőn küldöttséggel Konstantinápolyba járult, onnan mint püspök tért vissza; ezen időtől fogva azonban oly büszkén viselkedett, hogy mindenki előtt gyűlöltté lett. Ha buzogányával s kardjával felszerelve le-föl lovagolt, azt vélte, hogy legelső személy az országban. A knézek felől csakis kicsinylőleg nyilatkozott, mint aki egymagában húsz knézzel is felér; Milos pedig nem nevezte az őt megillető goszpodár czímen. A pópák irányában hatalmaskodó és zsarnoknak mutatkozott. Miért is azt tartották felőle, hogy oly tekintélyt akar magának Szerbiában szerezni, minővel a vladika bir Montenegroban; de mégis személyes nagyra-vágyás uralkodott csak az ő jellemén és nem nemzeti; a pasa előtt azon nyilatkozatot tette, hogy éppen nem volna lehetetlenség a szerbek fegyvereit beszedni, ha ezt Milos is akarná; a nép körében is ily hangok hallatszottak felőle. Így tehát csakis ellenszegülést, gyanút és aggodalmat keltett mindenfelé, míg végre az 1816. évi junius havában tartott püspöki látogatás alkalmával, mint mondják, rablók által meggyilkoltatott, pedig mindenki tudta, hogy ez előre kieszelt terv szerint történt.

Itt oly talajon vagyunk, hol az igazság fogalmára és annak érzetére nem sokat adtak, hol a csel és az erőszak már régtől fogva a hatalomnak lényeges alkatrészeit képezték; alig fordítottak némi gondot arra, hogy az igazságnak legalább némi látszata megóvassék, az ember életével pedig vajmi keveset törődtek.

Sőt még Kara György, a szerbek régi fővezére is borzasztó halállal lakolt, amiért az általa egykor felszabadított országba ismét visszatérni merészelt. Ez következőleg történt:

Említettük már fentebb, hogy a világesemények nagy fordulata mily óriási hatást gyakorolt a török bi-

rodalom összes lakosságára. A „szent szövetség“ nevének említésénél a törökök úgy megijedtek,¹⁾ mintha ezáltal fenyegetve lennének, s a rajáhk reménye újra feléledt Törökország összes tartományaiban. Hogy a szövetségek szándéka nem oda volt irányozva, miszerint a keleti viszonyok rendeztessenek, azt ezen immár hatalmassá vált mozgalom nem czáfolhatta meg, sőt csakhamar titkos szövetséggé alakult át. A heteria tehát megalapított, melynek tagjai egymásnak esküt tőnek, hogy a vallás és az ország ellenségei ellen harcolni, s azokat mindaddig üldözni fogják, míg csak meg nem semmisítetnek. A heteria az 1816. évben nemcsak Odeszszában és Bukarestben, hanem még magában Konstantinápolyban is már működésben volt; az egyik képviselő a Maina bégjét már ekkor azzal igyekezett volt megnyerni, hogy számára az egész Morea fölötti uralmat kilátásba helyezte.²⁾ A szerbek csakhamar elhatározták, hogy mentől előbb és lehetőleg minél nagyobb területen fellázadnak. S minthogy Szerbia oly országnak tekintetett, mely habár ismét török hatalom alá került, de egy újabb felkelésre mégis teljesen előkészítettet, éppen nem lehet a heteria részéről helytelen eszmének tekinteni, hogy az általános felkelést itt szándékoztak megkezdeni³⁾ s ehhez a szerbek öreg dicskoszorúzott hadvezérét szemelték ki. Kara György, ki csakis azon reménnyel menekült volt az országból, hogy kedvezőbb körülmények beálltával oda ismét visszatérend, Szerbiából számos meghívót kapott, melyeknek az volt tartalma, hogy a szerbek Kara Györgyöt mintegy a földből is előteremtenék most maguknak, könnyen rá hagyta magát beszéltetni. Ő tehát

¹⁾ Az osztrák internuntiusnak egyik, 1821. évi május havában kelt jelentésében szóról szóra ez áll: „A porta a szent szövetségben nem lát egyebet, mint egy jövődöbeli keresztes háborút az izlám ellen.“ Mendelssohn-Bartholdi, Szybel tört. folyóiratában, I. köt., 506. lap.

²⁾ Gordon. History of the Greek revolution, I. k. 47. l.

³⁾ A Blacquiére (II. k.) által közölt okmányok szerint azon terv fogadtatott el, mely szerint a törökök ereje Szerbiába lett volna csalogatandó, hol az erős (szerb) nemzet sikeres ellentállást fejtendett ki vele szemben, s ezáltal a többi tartományokban lakozó keresztény alattvalók felkelése is könnyebbé válandott.

útlevél nélkül, csakis a heteriának egyetlen, a mehádiai fürdőbe ránduló tagja kíséretében, menekülése helyéről, Besszarábiából a szerb határokhoz érkezett; a révészt szép ajándékokkal megnyerte, hogy őt átszállítsa, majd Szmederevóba sietett Vuiczához, ki őt határozottan meghívta volt. Itt nem beszélt másról, mint csakis újabb felkelésről; biztosította Vuiczát, hogy ily felkelés mielőbb Moreában is ki fog törni és hogy Szerbia ez alkalommal egészen másféle segélyre tarthat igényt, mint előbb történt, sőt Milost is felszólította, hogy e célból vele szövetkezzenek s a háborút újra azonnal megkezdjék. Milos terveiben azonban már magában véve sem foglaltatott az, hogy ő oly mozgalomhoz csatlakozzék, melynek sikere távolfekvő tereléseken alapult, azonkívül nem is kívánhatta, hogy az öreg fővezér hatalma, amelylyel szövetkezve, saját tekintélye egy pillanatig sem állhatott volna fent, az országban ismét uralomra jusson. Miért is Kara György jelenlétét a pasának azonnal tudtára adta. A pasa kijelenté, mily veszélyt rejt méhében egy újabbi lázadás, s hogy ez esetben a nagy úr kétségkívül újabb sereget meneszt az országba, s azon engedményeket, melyeken az addigi állapot alapult, vissza fogja vonni, egyszersmind felszólítá Milost, hogy Kara György fejét neki megszerezze. Ezek után Milos Vuiczához a következő rövid üzenetet küldötte: „vagy a fekete György fejét küldjed meg nekem, vagy pedig a tiedet“, s ezen parancsát pár nap múlva nyomatékkal ismétlé. Kara György csakhamar észre vette, mily veszedelembé került, azonban menekülnie lehetetlenség volt, s irgalomra éppen nem számíthatott. Midőn egykor hosszú gondterhes virrasztás után fényes nappal elaludt, Vuiczának egyik momkja által meggyilkoltatott. Mennyivel jobb leendett Szerbiára, sőt amennyiben a halálban is van szerencse, saját magára nézve is, ha a törökökkel szemközt karddal kezében a legutolsó szerb sánczban elesett volna! Így azonban mint az Európa területén kitört újabb mozgalmak első áldozatjának, török parancsszóra, saját földieit által kellett tönkre jutnia.

Sőt még Milost vádolták, hogy vetélytársát azért hívta volna vissza Szerbiába, hogy tőle megmenekedjék.

Ez azonban kétség kívül valótlanság. Kara György ugyanis sokkal inkább csodáltabb és kedveltebb volt, sőt annál tekintélyesebb, minthogy egy ideig az országtól távol élt, és a szerbiai állapotok sokkal lazábbak valának, semminthogy Milos őt az országba csalogatni mérészelhette volna. Alig hitt a pasa saját szemének, midőn Kara György fejét elébe vitték, hogy az az igazi fő lenne. Midőn pedig annak valódiságát a nándorfehérvári lakosoktól megtudta, a levágott fejet a szultánhoz küldötte, ki azt éppen oly elégtétellel fogadta, mintha valamely más lázadó vagy engedetlenkedő fejét vitték volna hozzá.

Szerbiára nézve azonban éppen nem volt ezen eredmény oly fontos és döntő, mint azt Konstantinápolyban gondolták.

Milos, ki most mindazoktól megszabadult, kik reá nézve veszélyesekké válhattak volna, az öreg fővezértől, a papi és közigazgatási vetélytársától, most magát elhátározván, személyesen állott a nemzet élére.

Milos az 1817. év november havában az ország összes knézei által főknézül (verhovni knez) elismertetett. Ez alkalommal úgy Agathangel és Gerasim, a nándorfehérvári és az usiczei görög metropoliták, továbbá három szerb archimandrita is jelen volt, s kineveztetésében szintén részt vett. Sőt ez alkalommal az is megállapított, hogy halála után az legyen utódja, ki rokonai közül legközelebb áll hozzá.

Valóban fontos és kettős állás volt az, melyet Obrenovits Milos most elfoglalt.

Tekintélye részben az ozmán államhatalom kifolyása volt. Felkelésének közepette mint a nagy úr által kinevezett knéz lépett fel. Ez időtől fogva a török kormány úgy a koronajavakat, valamint a pasák módjára a haradsot s más kisebb haszonélvezetet is neki adta át bérbe; a Száván és a Dunán, valamint a Moraván és Kolubarán való átkelésnek jogait is ő szerezte meg a vámilletékekkel együtt, sőt nándorfehérvári baszergjanbasivá lőn. Mindez kincseket és tekintélyt szerzett Milosnak, éppen ezek folytán vált a leghatalmasabb férfiúvá, kivel senki sem mérkőzhetett az országban. Azonban Milos a nemzet felszabadításának művét is magára vállalta; választás

folytán most annak élére jutott, s hogy annak érdekeit komolyan előmozdítsa, ahhoz naponkint mindinkább több alkalma nyílt.

Miután Európa ügyei most minden kétséget kizárólag mindinkább a béke felé hajlottak, s a nagy hatalmak közti viszony immár annyira megszilárdult, hogy a megszálló hadsereget Franciaország területéről már visszavonni lehetett, a keleti ügyek, a többi között az Orosz- és Törökország közt a bukaresti béke daczára fentálló különbözetek ismét, s az eddiginél nagyobb mérvben léptek előtérbe.

Azt, mint fentebb láttuk, senki sem állithatta, hogy a békének Szerbiára vonatkozó feltételei teljesítették volna, hiszen a fényes porta még arra sem volt rá bízható, hogy a végleges egyezmények terére lépjen.

Végre azonban, az 1820. évben, belátta a porta is, hogy ezen ügynek végleges rendezése égető szükségét képez, főleg azért, nehogy Oroszország részéről folyton és folyvást intelmeket kelljen hallania. A szerbek most azt kívánták, hogy valamely meghatalmazott jelenjék meg közöttök, ki ügyeiknek állását személyesen is megfigyelhesse, s kivel azután tárgyalásba is lehetne bocsátkozniok. Konstantinápolyban azonban még most is tanácsosabbnak tartották, ha a tárgyalásokat mentől tovább elkerülik. A khodsagának (a reiseffendi hivatalnokai) egyikét egy fermánnal azonnal kiküldötték, mely (fermán) a szerbeknek adandó engedményeket tartalmazta. S ezen engedmények éppen nem valának megvetendőök. Hogy a közigazgatás s a törvénykezés a portától meginkább függetlenítették, bizonyos mennyiségű, az ország által jövőre fizetendő pénz lön megállapítva, de minden közelebbi, annak behajtási módjára vonatkozó intézkedés nélkül; a muszellek hatásköre pedig csakis a várakra szorítottott, sőt Milost az egész szerb nemzet főknézeül akadálytalanul kinevezték.

Bármily jól hangzott is azonban mindez, mégis találkozott néhány pont, mely nem is lön megérintve, nevezetesen a spahik viszonya, kik a falvakra vonatkozó földesuri jogokkal a várakban laktak; ezenkívül még némely más követelések is felmerültek, melyek a szerbeknek éppen nem tetszettek. Ezek alapján a szerbeknek

császári rajáhknak kellett volna maradniok, amint elődeik is azok valának, a vidéken átvonuló ozmán hadsereget pedig a régi szokás szerint élelemmel kellett volna ellátniok, s a mi fő, az eddigi engedményekkel be kellett volna érniök, mert éppen ezáltal szándékozták Oroszország minden további követeléseit megelőzni, végre pedig nyíltan kijelenteniök kellett volna, miszerint ennél többet a nagy úrtól sohasem fognak követelni.

A szerbek, kik e fermán tartalmáról legalább némi hirt hallottak, nem igen sokáig törték fejöket azon, vajjon azt elfogadják-e vagy sem?

A régi, dicsőséges fegyvertények, a bukaresti béke ígéretei, s a birodalom keresztény lakosságának mindinkább növekedő általános mozgalma egészen más reményt keltettek fel bennök.

Az ozmánok, kik azt vélték, hogy talán a kelleténél többet is ígértek, egészen megbotránykoztak az észlelt ellentállás folytán.

Midőn Milos Kragujeváczról, az ő jelenlegi székhelyéről Nándorfehérvárra készült utazni, hogy a fermán tartalmát egész teljében megtudja, azon veszélyre figyelmeztetett, mely őt ez útja folytán környezi: a pasa ugyanis a spahikkal elhitette, mintha Milos az egykoron Itskó Péter által folyamatba tett békefeltételeket megújítani és a spahikat az országból kiűzni szándékoznék; ezek tehát már el vannak látva löporral és golyóval, hogy az ily ellenségtől, mihelyt az a nándorfehérvári kapukhoz ér, megszabaduljanak. Milos barátai azt állítják, hogy ha Milos elment volna, bizonyosan Deli-Achmet sorsára jutandott, kit Ebu-Bekir agyonlövetett.

Milos tehát várakozó állást foglalt és tekintélyes számú szerbeket gyűjtve maga körül, kijelentette, hogy csakis ezek kíséretében jelenik meg Nándorfehérvárott; a pasa azonban így vonakodék őt fogadni, azt követelvén, miszerint csakis 12 fegyvertelen knéz társaságában jelenhetik meg, s nem oly hadsereg kíséretében mint ez, melyről — úgymond — nem is tudhatja, ki fogja azt élelmi szerekkel ellátni. Milos erre azt válaszolta, hogy ő csakis békeszerető emberekkel jön a császári fermán tartalmát meghallgatandó; ez emberek ugyanazok, kik a pasát az ő nándorfehérvári környeze-

tével együtt, valamint Milost magát is kragujeváczi hadi népével élelemmel ellátni szokták; ezek majd gondoskodnak magok felől, neki azonban nem engedik meg, hogy egyedül járuljon Nándorfehérvárra. A pasa azonban éppen nem volt rábirható, hogy kapuit megnyissa, s minthogy a szerbek sem engedtek, ennélfogva a khodának a főknézzel leendő találkozási helyéül a Nándorfehérvártól egy mértföldnyire fekvő Toptsider nevű helység szemeltetett ki.

Mit lehetett azonban várni az ily tárgyalástól, mely a kölcsönös bizalmatlanság és gyűlölet ily kétségbevonhatatlan jelei között jött létre?

Toptsiderben a szerbek kijelentették, hogy attól nem engedik magukat megfosztatni, hogy urok kegyelmét továbbra is igénybe vehessék. A khodsa ezután azt kérdezé, mily kívánságaik lennének még? Mire azt válaszolák, hogy az ő igényök a bukaresti békében jóváhagyott jogaikra vonatkozik. Az 1813. év óta most történt legelőször, hogy e békét határozottan felemlíték. Az idegen hatalommal kötött béke-okmánynak említése a khodsa előtt valóságos bűn gyanánt tünt fel, ki is lovait felkerestetve azonnal ellovagolt onnan. Ő különben is mindenkor azt hangsúlyozta, hogy Szerbiában már többé nincsenek rajáhk, ő itt csakis fegyveres férfiakat látott.

S mintha nem is merészelné a szerb tartományon keresztül utazni, útját a magyar területen és Oláhországon át vette.

Igy tehát az ellentét, mely a két, egymással szemközt álló felet már kezdetben elválasztá egymástól, most ismét előtérbe nyomult és a spahiknak azon igényeiben, hogy t. i. jogaikat fentartják, valamint a szerbeknek azon igényeiben összpontosult, mely szerint ezek a fegyvert továbbra is magukkal hordozni kívánták.

Ez időtől fogva a feleket lehetetlenné vált többé kibékíteni; a szerbek legalább a pasával kötött személyes jellegű szerződéseket felbontottnak tekintették, s a pasának többé nem engedelmeskedtek.

Eközben azonban ismét új tárgyalások számai szövettek Konstantinápolyban.

A porta nagyon engedékenynek mutatkozott, csak

azt kívánván, hogy szerb oldalról valamelyest engedjenek s akkor török részről valamivel többet fognak nyerhetni; továbbá hogy tekintélyes férfiak küldessenek ki ezen ügyben, hogy ne kelljen sokáig ide s tova irogatniok.

Erre azután Szerbiában elhatározták, miszerint a már előadott követeléseiket részletesebben fogalmazzák, s egyszersmind tekintélyes követséget választottak, mely azokat a portánál képviselendő volt.

E követek Sámuel archimandritából, Vukasinovits jagodinai főesperesből és három knézből (Vuicza, Markovits Illés és Dmitri) állottak, titkári minőségben pedig Petronjevits Ábrahám adatott melléjük.

A követelések általán véve az ország benső függetlenségének megállapítására, s ezen előjognak valamennyi (főleg Kara György idejében elfoglalt) kerületekre való kiterjesztéséből állottak, azon kerületeket sem véve ki, melyek a nándorfehérvári pasalik területén kívül feküdtek.

A szerbek eszerint független törvénykezéssel birnak, úgy az ítélet hozatalt mint annak foganatosítását illetőleg is, továbbá hatóságaikat ők maguk választhatják,¹⁾ templomokat, iskolákat és kórházakat minden kérés nélkül maguk is építhetnek, s ami fő, a törököktől elkülönítetnek. A spahikat nem szándékozták ugyan elűzni, azonban ezek előjogait egy bizonyos mennyiségű évi díj lefizetésével megváltani, mely összeg azután az évi adóhoz számíttatnék, s így minden más adó-nem kivetése feleslegessé válna.

Igy értelmezték most a bukaresti békét, csaknem ugyanazon módon, mint egykor azt Kara György értelmezte volt.

Hogy semmi kétség se maradjon fent aziránt, hogy a pasalikon kívül fekvő mely vidékeket illeti meg a bel-igazgatás függetlensége, azokat hat külön kerületre osztották fel.

¹⁾ Ekként foglaltatik ez a későbbben közzétett okmányokban. Az országban nem is beszéltek. azt másképpen, mint hogy a fentemlített „verhovni knéz“ (főknéz) megerősítése is javaslatba hozatott volna.

Azon kisdud birodalom, mely az 1811—1812. években fentállott, most egész teljében visszaállítandó volt, nem ugyan azon messze terjedő irányzattal, mely akkoron itt-ott hangsúlyoztatott, sőt török főuralom alatt, azonban úgy, hogy benső önkormányzati joggal láttassék el.

Éppen nem lehetett remélni, hogy a fényes porta az ilyenmú követeléseket jóvá fogná hagyni. Azonban ezek életbeléptetése éppen összetalálkozott a birodalom keresztény lakossága között mindinkább terjedni kezdő általános forrongás fenyegető küljelenségeivel. Miért is mindez alkalmat szolgáltatott a szultánnak, hogy a szerb képviselőket őrizet alá helyezze.

Szerbiában azonban nem igen aggódtak emiatt, mert ez ügyek előbb-utóbb magukra kell hogy vonják Európa figyelmét.

Milos tehát az őrizet alá helyezett képviselőktől most az ő saját felhatalmazványát is visszavonta. Ez időtől fogva az lett főgondja, hogy az országot rendbe hozza és saját hatalmát minél inkább teljesebbé tegye.

TIZENKILENCZEDIK FEJEZET.

Milos intézményei és uralma.

Hogy Milos azon eszméket, melyekre egy szabadabb szerb községi szervezet alapítható volt, már előkészítve találta, kiszámíthatlan előnyt biztosított számára: nem volt szükség ugyanis most már arra, hogy előlről kezdjen mindent, elégségesnek látszatván, ha az ügyeket oly állapotba juttatja, minőben azok a Kara György alatti első egyenjogosítás korszakában valának.

Mindenekelőtt a törvénykezés ügyében az történt, aminthogy a törökök által e tekintetben fogatatba vett önkénykedések valának az utóbbi zavaroknak főokai, s a pasával történt szakítás is ide vezethető vissza, hogy az előbbi békeszerződésben a muszelligjainak engedélyezett felhatalmazás beszünttetett.

Most tehát három fokú egymással kollegiális viszonyban álló intézmény létesített.

A falusi törvénykezés, mely a falu legöregebb férfiből s a többi kmétekből állott, most első sorban fegyelmi hatáskört nyert; a tulajdonképpeni peres ügyekben pedig csakis arra szorítkozott, hogy a felek közt kibékítést hozzon létre.

Ha valaki ezzel nem elégedett volna meg, a kerületi városokhoz felebbezhetett, hol mindenütt hatóságok voltak berendezve, éppen úgy, mint egykoron Kara György idejében; ezek rendszerint egy elnökből, két tagból, s az irnokból állottak, kik természetesen nem valami tudósok valának, hanem csakis a hagyományok és saját belátásuk szerint hoztak volt törvényt. Bonyodalmasabb ügyeket, mint pl. ipar-ügyeket, rendesen az azon szakmabeli legtapasztaltabb és legtekintélyesebb férfiakra bízák,

kik gyakran igen ügyeseknek és éleselmjűeknek bizonyultak, úgy hogy véleményök után rendszerint el lehetett igazodni.

Ha azonban valaki még ezen ítéletben sem nyugodott volna meg, az a főtörvényszékhez folyamodhatott, mely ugyanazonos vala azon hivatallal, melyet Kara György mint „szoviet“-et berendezett volt, s amely az 1815. év óta mint nemzeti iroda működött.

Ha meggondoljuk, miként folytak ezen ügyek eddigelé s mint tartották fent hatalmukat a goszpodárok és vajdák, s hogy az újabbi mozgalom is az egyes vezérek közt támadt hadi felkelés útján jött létre, úgy már előzőleg sem várhatjuk, hogy a birói hatalom valami nagy mérvű függetlenséget élvezhetett volna.

Most ugyan knézek álltak a járások élén, azonban a valóságban ezek csakis vajdák és katonai parancsnokok valának.

A járásbiróságok ítéleteit a knézek hajtották ugyan végre, azonban ők azt állíták, hogy e biróságokon felül állanak, s különben is kevés tekintettel viseltettek irányukban.

Milos pedig a főtörvényszék urául és mesteréül tekintette magát, mely, ha ő lakóhelyét változtatta, őt követni tartozott, ő pedig csakis az 1825. évben települt meg Kragujevácban. A halálos ítéletek hozatalát Milos saját magának tartotta fent, csakis Jefrem nevű testvérének engedte meg, hogy a sabáczi és valjevói kerületekben hasonló hatóságot gyakorolhasson.

Minthogy pedig a nemzeti törvényszék nem volt egyéb, mint a régi szenátusnak folytatása, ennek folytán annak közigazgatási hatalmat is szoktak volt tulajdonítani. Azonban ennek foganatosítására gondolni sem lehetett. Milos éppen nem tartá szükségesnek, hogy kormányása közben még mások tanácsaival is éljen.

Kezdetben úgy látszott, hogy Milos legalább a knézeket tekintetbe fogja venni. Azok előkelőbbjeivel ugyanis mint vele egyenrangúakkal bánt, őket uraknak nevezte, s midőn őt meglátogatták, nekik csibukkal szolgált; sőt bármit is tettek kerületeikben, azzal Milos rendszerint mindig meg volt elégedve. Ha a háztartások és fők szerint kivetett poresza és harads adót neki elhozták, nem

igen tudakolta tőlök, vajjon az általok beszállított összeg megfelelő-e az adóköteles fejek számának? Úgy látszik, szívesen átengedte volt nekik mindazt, amit ezen adók behajtása alkalmával maguknak szerezhettek.

Rövid idő múlva azonban éppen emiatt meghasonlás tört ki a két fél között. Milos ugyanis, mint említettük, a haradsot kibérelte, s nem mindenkor elégedett meg a neki átadott hiányos és önkényszerű eredménnyel. Végre tehát saját embereit és momkjait küldte ki a kerületekbe, hogy ezek megbízható névjegyzéket állítsanak össze az adókötelesek felől. A knézek az ő hatáskörükbe való eme beavatkozást aggodalommal vették tudomásúl, azonban hiában panaszkodtak amiatt Milosnak egyik legmeghittebb szolgája előtt, ki nekik azon választ adta, hogy az ő ura nem engedi meg, miszerint bárki is az ily ügyekbe beleszóljon.

A vezérnek osztályrészeül jutott kettős hatáskör mindinkább függetlenebbé kezdett válni. A törökök ellenében ő a nemzet igényeit juttatta érvényre, mint amelynek főelöljárójául választatott, míg ellenben a hazai főemberekkel szemben a török kormány által reá bízott jogokat érvényesíté. Mindkettőnek összeegyeztetése a bukaresti béke óta politikai szükséggé vált. De vajjon biztos volt-e abban, hogy ez az ő érdekeit előmozdítja?

Az 1821. év tavaszán Milos ismét ellenszegülésre bukkant még pedig mind a két részről. Miután ugyanis a Morava túlsó felén kormányzó néhány igen tekintélyes knéz, ú. m. Abdula Márk és Dobrinjác Izván Nándorfehérvárott való tartózkodásuk alkalmával az őket független knézekül kineveztetni megígérő pasával és a spahikkal szövetséget kötött, nyíltan kijelentették, miszerint Milostól nem fogadnak el többé parancsokat. Azonban Milos jól értette, hogyan kellend velök elbánnia. Haladéktalanul fegyveres csapatokat küldött az illető knézek kerületei ellen, s ezek rajta is vesztettek volna, ha a nándorfehérvári pasa segítséget nem küld számukra. — Marasli-Ali tényleg egy szakaszt menesztett közelökbe, egyelőre azon ügy alatt, hogy a felkelés leveréséhez ő is segíteni szándékozik. Milos azt üzente neki, hogy ő ezen embereket igen jól ismeri, s azt is tudja, hogyan kell velök elbánni; ha a pasa nem akarja, hogy az egész

ország fellázadjon, akkor ezen ügyekbe ne avatkozzék. Ez éppen azon időtájban történt, midőn a heteria mozgalmi Oláhország területén kitértek volt, s általános mozgalmat okoztak. A pasa tehát megijedt, hogy a szerbek netalán Ypsilantihoz csatlakoznak és csapatait visszavonta. Ezután a knézek összes barátjaikkal együtt könnyű szerrel leverettek. A knézek egyike, névszerint Topalevitz, grusai knéz azt vélte, hogy egy levél folytán ő is kompromittálva volna, miért is eszelősnek tétetvén magát, az országból megmenekült. Milos ennek utódjául Vutsitsot nevezte ki.

Ezek után a knézek lassankint engedelmességgel kezdtek viseltetni Milos irányában, s őt, kit előbb magukkal egyenrangúnak tartottak, most feljebbvalójuknak elismerték. Milosnak nem csak az volt jogában, hogy a knézeket kinevezze, hanem az is, hogy őket esetleg elmozdítsa. Most aztán zsoldban is részesítette őket, magának tartva fent a jogot, hogy zsoldjukat tetszése szerint fel is emelhesse. Nem szívesen nevezte őket knézeknek, hanem inkább szerdárok, kapitányoknak, aminthogy hatáskörük is inkább katonai vagy rendőri jelleggel bírt. Ők valamennyien Milos hivatalnokai voltak.

Minthogy azonban az őket egybetartó szigorú hatalmat a knézek a maguk részéről lefelé szintén éreztették, nem történhetett másképpen, mert a kedélyek nem igen szoktak még engedelmességre, mint hogy ez oldalról is újra ellenszegülés támadt.

S vajjon Milos hatalma valóban s nagy mérvben különbözött-e a pasától? Legalább az adókat ő is éppen oly szigorral behajtatta, s főleg azokat, melyek a török uralom idejében is mindig szedettek volt. Vagy a knézek, amint az újabb időben felléptek, nem hasonlítottak-e több tekintetben a muszellekhez? Ők is gyakran kegyetlenségeket követtek el, a szigorú követelést személyes kényszerrel párosítván.

Ha a föld népe szemügyre vette, hogy mit követelnek tőle, s hogyan bánnak vele, úgy arra a meggyőződésre jutott, hogy daczára minden erőfeszítésének s a sok véres harcznak, mégis nagyon keveset ért el eddigelé. Miért is a nyakukba akasztott jármot talán annál nagyobb

ellenszenvvel viselték, minthogy a hatalom birlalói még kevéssel ezelőtt velök egyenrangúak valának.

Nem tudhatni bizonyosan, mi volt az oka annak, hogy néhány a rudniki járáshoz tartozó földmives, névszerint Gjurovits és Ratkovits az 1824. év végefelé a knézek és Milos elienében is panaszokkal lépett fel, vajjon sértve érezték-e magukat, vagy talán ők is knézekül akarták magukat feltolni? elég az hozzá, hogy a legnagyobb mérvű elégedetlenséget nyilvánították, s a népet bujtogatni kezdették. Saját járásuk területén azonban, mely Milosnak szülőföldjét képezte, éppen nem birtak visszhangot kelteni. Köztudomású, hogy az, kihez legelőször fordultak ez ügyben, őket elárulta. Most azután először is Ratkovits fogatott el és Kragujeváczra a fő-törvényszék elé szállíttatott. Jellemző ez ország barbár állapotára nézve, hogy mily kevés értéke volt ez időtájt az ember életének: ugyanis azon momk, kire a fogoly rábízott, hogy míg a kíséret többi tagjai távol voltak, őt őrizze, e feladatát úgy vélte legjobban teljesíthetni, hogy a foglyot agyonlőtte. Gjurovits szintén Kragujeváczra szállíttatott, hol őt kinzások közt faggatni kezdették, vallja be, vannak-e még másfelé is összeköttetései? Ő azonban azt válaszolta, hogy jól tudja, miszerint ha be is vallaná, ezáltal még sem menthetné meg életét, s a kinzások alatt elvérzett.

Milos és knézjei ezentúl kétszeres figyelemmel örködtek a mozgalom felett.

Midőn az 1825. év elején Vulitsevits Péter, a szmederevói knéz egy földmives felől azt hallotta, hogy a kivégzettekkel ez is összeköttetésben állt, sőt még most is ugyanazon elveket vallja, haladéktalanul azon faluba sietett, melyben ez lakott, őt elfogatandó. Majd pedig őt éjnek idején momkjai által elfogatván, azon házba szállíttatta, melyben szállást vett.

Azonban tévedett, ha azt gondolta, hogy ezáltal a lázadást csirájában elfojthatta, mert inkább annak kitöréséhez szolgáltatott ezen eljárása folytán okot.

A földmivelők ugyanis Vulitsevits erőszakos eljárásán megbotránykozva, ki egyik társukat ahelyett hogy, amint illetet volna, a községtől kikérje, éjnek idején rablók módjára a házból kiragadta, mindjárt a hely-

szinén fellázadtak, s a knéz lakása előtt fegyveresen megjelenvén, a fogoly kiadatását erőszakkal követelték.

Vulitsevits nem egyhamar térhetett vissza Aszánjába, az ő állandó lakóhelyére, mert ott is mozgalom támadt ellene, mely is futó tűzként mindinkább tovább terjedt. Az ezen és számos más szomszéd helységek földmivelői az összes knézi intézmény miatt panaszkodva, nyilt lázadásban törtek ki.

Milos most éppen nem késedelmeskedett, hogy a jaszenitzai és lepenitzai fegyveresekkel kiegészített és saját öcscse, Jován parancsnokságára bizott csapatot Aszánjába küldjön, azonban a baj ez intézkedése folytán méginkább elmérgesedett, minthogy a Jován vezénylete alatt álló fegyveres népség a lázadókkal egyetértett. E zavarban Jován nem tehetett egyebet, minthogy alkudozásba bocsátkozott, s a lázadók némely követeléseit bár nem feltétlenül, mert arra nézve nem birt felhatalmazással, azonban mégis egyelőre, fentartva bátyjának, az úrnak jóváhagyását, elfogadta. A földmivelők leginkább azt követelték, hogy Vulitsevits állomásáról eltávolítottassék, s ugyanazon férfi által pótolttassék, kinek — úgy látszik — a megindított mozgalomban oroslánrésze volt. Ez egy bizonyos Dják Miloje nevű egyén vala, ki ezen papi melléknevet csak azért viselte, mert egykor ifjú korában a papságra készült, s pópánál állott szolgálatban, azonban e szándékáról már régen lemondott volt. Miután előbb Kara Györgynél irnoki minőségben működött, jelenleg a legjövedelmezőbb iparágat, a sertéskereskedést üzte, miközben számos jómódú földmivelővel összekötetésbe lépett; továbbá az országot átútazván, s ezenkívül a közügyek felől is gyakran értekezzvén, messze vidéken nem csekély tekintélynek örvendett. Jován, mint fentebb említve lett, ezen egyénnek kineveztetését egyelőre elfogadta, s már az is nem csekély sikerrel járt volna a földmivelőkre nézve, ha a knézi kineveztetést erőszakkal kicsikarhatták volna. Azonban Dják sokkal inkább ismerte a szerbiai ügyek állapotát, semminthogy az ily kinevezés tarthatlanságát be ne látta volna. Továbbá a knézi kineveztetés ily körülmények között éppen nem elégitette ki az ő nagyravágyását. Miközben tehát kijelentette, hogy Jován a földmivelőket megcsalni szándé-

kozik, ő maga, midőn végtére Haszán-Paszina-Palánkában személyesen fellépett, a lázadás zászlóját kitűzte Milos és annak kormánya ellen. Az emberek minden oldalról özőnlettek hozzá. Leginkább a knézek elbizakodottsága miatt panaszkodtak ezek, kik pl. nem elégednek meg azon ellátással, melyben a falvakon való hivatalos átutazások alkalmával részesíttetnek; továbbá a knézek azon méltatlan bánásmódja miatt is, melyben ezek őket éppen oly módon részesítik, mint egykor a törökök tették; általok még a közmunka teljesítésére is szoríttatnak. Ezenkívül még más ügyeket is felszínre hoztak, mint pl. a poresza ügyét, mely túlságos és általok éppen nem viselhető el. El lévén tökéelve, az ilyen kormányt megbuktatni, a földmivelők két nagy csoportra osztva törtek előre, az egyik csoport Posarevác irányában az előlök menekülő Jován, míg a másik egyenesen Kragujevác, — a kormány székhelye ellen. Az utóbbi csoport, melyet Dják személyesen vezetett, lépésről-lépésre szaporodott. A szintén gyűlöletessé vált jaszenitzai és lepenitzai knézek házai kirabolattak; a Milos által ellenök kiküldött első csapatok — momkok — pedig úgy széjjel ugrasztattak, hogy lovaikat is elveszítvén, gyalog tértek vissza Kragujevácba. Itt most sokan rosszul kezdték már magukat érezni, sőt Milos is ingadozni látszott. De eközben még a kellő időben segílyt nyert Jagodinából, Pozsegából és Usiczéből is, főleg Vutsits, az általa nem rég kinevezett grusai knéz viselte magát legelszántabban. Megkérdezte ugyan a momkokat, hol hagyták lovaikat, mire ezek azt válaszolták: majd meglátjuk, hol lesznek holnap a te lovaidd, mert a hullámzó tömeg egészen ellentállhatatlannak tűnt fel előttök. Vutsits azonban amellet maradt, hogy éppen nem szükséges ezeknek támadását bevárniok, mint azt az asszonyok szokták tenni. Majd Milos által parancsnokká kinevezetve, anyagi eszközökkel kellően ellátva és mielőbbi tartalékkal kecsegtetve, melyre nézve az előkészületek rögtön megtétettek, Vutsits tekintélyes sereggel rögtön a lázadók ellen indult, kik Topola vidékén ütöttek volt tábort. Majd velök szemben egy magaslaton szilárd állást foglalva, másnap reggel őket megtámadta. Szerencséjére Dják mindjárt kezdetben megsebesült és a csata színhelyéről elszállit-

tattott. A lázadók elveszítvén vezéroket, kinek szavára egybegyültek volt, s ki egyedül bírta őket összetartani, nem állták ki többé a tüzet, hanem azonnal szétugraszattak.

A győzők ezután azon falvakra rontottak, melyek a lázadás főfészkeit képezték, s itt nem csekélyebb kegyetlenkedéseket vittek véghez, mint a törökök hasonló esetekben szoktak.

Hogy e felkelés ily gyorsan és határozottan levetett, Milosra nézve a legnagyobb szerencse volt.

Hasonló mozgalom indult meg a nándorfehérvári kerületben is, mely reá nézve annál veszélyesebbé válandott, minthogy pár hirneves férfiú, azon Tsarapits Márknak, ki először Kara Györggyel együtt lázadt volt fel, fiai álltak annak élére. Midőn azonban a szerencsétlenséget hirül vették, mely pártfeleiket Topola mellett érte, kishitűekké váltak rögtön és saját személyöket biztosítandók, Pancsovára, magyar területre léptek át.

Itt azután ismét bátorságra gerjedtek. Mentek lévén az ügyek állapotának ösztönszerű érzetétől, melyet a baj színhelyén való jelenlét még inkább fokozni szokott, s azon csalódásoknak ők is kitéve lévén, melyek a menekültekre oly nagy hatással vannak, azt képzelték ezek, hogy visszatérésök esetén már csupán fényes nevök folytán is sikerülend nekik az általános elégedetlenséget ismét lángra szítaniok s a lázadást nemcsak Milos és a knézek, de egyszersmind a törökök ellen is foganatosítaniok, szóval valami nagy dolgot véghez vinniök. Néhány nándorfehérvári bár nem bentszülött tanító kiáltványt szerkesztett számukra, melyben, ha jól vagyunk értesülve, mert maga az okmány eltűnt, díj tüzetett ki Milos fejére, Vutsits fejére pedig még nagyobb. Ezután a két Tsarapits a mozgalmat terjesztendők személyes párthíveikkel az avalai erdőbe mentek. Azonban a Topolánál szenvedett vereség miatti félelem még mindig nagy hatást gyakorolt a parasztokra, s a kiáltványnak éppen semmi sikere sem lett. A lázadókat pedig néhány knéz az ő momkjaival együtt mint rablókat kereste az erdőben, s őket végre egy hegyi torkolatban fel is lelte. Ezek kétségbeesetten védekeztek ugyan, mert azt jól tudták, hogy egyikök életének sem kegyelmeznek meg,

azonban mindnyájan ott lelték sirjukat. A kiáltvány szerzői pedig kegyetlenül megnyomorították.

Igy nyomattak el ezen mozgalmak, melyek a Milosféle uralom lezárása céljából a néptömeg, vagy is inkább a parasztság által szíttattak.

De a parasztok bár legyőzettek, még mindig eléggé erősek valának. A kmétek pedig kijelentették, hogy Milos ugyan most az egyszer legyőzte őket, máskor azonban ennek az ellenkezője is megtörténhetik.

A kormány kezdetben csakugyan némi tekintettel kívánt viseltetni a föld népe irányában. Vulitsevits hivatalából elbocsáttatott, s a jaszenitzai és lepenitzai knézek pedig, kik ellen a nép dühe leginkább irányult, nem helyeztettek többé vissza állásaikba. A parasztok személyes panaszain kívül néhány más, dologi jellegű is tekintetbe vétetett, legalább azon ügyeket illetőleg, melyekben kézzel foghatólag igazuk volt.

A lázadás okozóin pedig, kiket kezdetben kimélni kellett, később mégis bosszút állottak.

Egyáltalán magától érthető, hogy a már egyszer megalapított rendszer a lázadó mozgalmak leverése után még inkább megszilárdult.

A knézek, mint katonai parancsnokai a népnek, melyet jól értettek alárendelt viszonyban tartani, a maguk részéről feltétlen engedelmességgel tartoztak viseltetni Milos irányában, ki jelenleg csaknem korlátlan hatalmat gyakorolt az országban.

Ha azt kérdezzük, miként történhetett mindez ily időben és ezen országban, úgy készen áll a felelet, hogy t. i. a kedélyek daczára a sokszoros elégületlenségnek, az akkori politikai szükség folytán arra utalva valának.

A fegyveres hatalom s a főuralom birlalói még mindig az országban voltak, s a várakat is ők birták, semmiféle kötelező szerződés, még a pasa adott szava sem akadályozta őket, főleg miután Marasli-Ali amiatti bánatában, hogy Európában nem oly szerencsés mint egykor Ázsiában volt, pár év előtt meghalt, hogy a legelső alkalommal ismét beüljenek birtokaikba. Még most is azt tartották hogy a szerbek számukra szolgálai munkákat éppen úgy tartoznak teljesíteni, mint azelőtt. S ha

a szerbek nem akarták, hogy ennyire kerüljön a dolog, s ha függetlenségöket, melyet most tényleg élveztek, megőrizni szándékozták, ezt csakis erős katonai szervezet által valósíthatták meg, valamint a főnök alatt leendő szigorú összetartás útján, ki az utóbbi években is élükön állott, s általok már akkor ünnepélyesen elismertetett. A békének bárminemű megszegése, mely belső egységüket zavarta volna, egyszersmind politikai létüket is veszélyeztette.

Bármit mondtak is a félrevezetett parasztok, kik nem láttak tovább az orruknál, a Milos-féle hatalom tagadhatatlan előnye éppen abban állott, hogy az nemzeti volt, s azon irányzatnak, mely az ozmánoktól való szabadulásban nyilvánult, s mely a kedélyekre leginkább hatott, merész és erőteljes kifejezést adott. Teljeséggel a nép akarata szerint történt, ha Milos az általa követelt jogokat rögtön birtokába vette, mielőtt azok még engedélyezve lettek volna, ha többi között nagy számú templomokat építtetett, anélkül hogy a pasától vagy nagy úrtól erre engedélyt kért volna, oly eljárás volt ez, mely egyszersmind a nép vallásos érzelmeit is kielégíté. Csakis ezen nemzeti rokonszenv tette lehetővé, hogy oly uralmat, mely különben nagyon is ideiglenes természetű leendett, fentartani képes volt.

Végre azonban mégis más idők következtek be.

Oly események történtek ugyanis, melyeknek amelllett hogy Törökországot is megrendítették, szükségképpen Szerbiára is visszahatniok s azt mostani feszült állapotából kiragadniok kellett.

HUSZADIK FEJEZET.

A szerb viszonyok megszilárdulása.

Végre tehát beteljesedett, a mit már egy évszázaddal ezelőtt előre lehetett látni, hogy t. i. a görögök a törökök ellen fellázadtak. Olykor mi is megemlékeztünk ama mozgalmakról, melyek az ozmán birodalom keresztény lakosságának hellén részében a szerb zavarok mellett lábra kaptak; ezek is éppen úgy mint amazok, ugyanazon közös indító okok folytán jöttek létre: először is azon, az izlám előnyein alapuló, jelenleg azonban bomlásnak és benső meghasonlásnak indult kormányzat rendtelenségei folytán, majd azután a nyers hatalomnak s az európai kereszténység hasonlíthatatlanul túlnyomó kifejlődésének ellentéte miatt, melyet már kezdetben rokontörekvésnek tekintettek, s melynek közreműködésére folyton számítottak, — míg maga a vállalat igen különböző módon fejlődött, a mint a körülmények, melyeknek befolyása alatt az megindult volt, a közvetlen behatások, maguk a nemzetiségek és azok foglalkozása, valamint a világ folyása is egymástól nagyon különbözők valának.

Ezáltal a keresztény népségeknek a szerbek által képviselt egyenjogosítási elve nagyobb kiterjedést és érvényt nyert. Ha a nagy úrnak ekkoron szabad keze leendett, ez esetben, úgy gondoljuk, éppen nem nézte volna oly nyugodtan, mint egyesíti a szerb goszpodár az összes köz-hatalmat saját kezeiben. Az uralkodó körülmények között azonban még örülnie kellett, hogy Szerbiában oly férfiu uralkodik, ki egyszersmind saját nemzetét is féken tartja s azt megakadályozza, nehogy részt vegyen olyatén tervekben, melyek a török összbirodalom megbuktatására irányítvák. Milos mindenkor tekintetbe vette

az ő alattvalói viszonyának külső illemét: teljes függetlenségre már állásánál fogva sem tartott igényt. Éppen nem kellett tehát azon aggódni, hogy Milos talán oly mozgalomhoz fog csatlakozni, melyet a heteria indított meg; csakis az előbbi szerb kormánynak általa kizárt néhány tagja tartozott az Ypsilantik pártbíveihez és barátjaihoz; a két Tsarapits pedig, kiket legközelebb tönkre tett volt, éppen úgy ellenségei voltak az ő uralmának, mint az ozmán hatalomnak is.

Most azonban az is megtörtént, hogy azon részvét, melyet a görögök vállalata, az ismét felébredő hellén név Európa összes nemzeteiben felkeltett — oly részvét volt ez, melyhez hasonlót a világ még nem látott, s melyhez úgy a klasszikai korra való visszaemlékezés, mint a népszerű irányzatok s a keresztény közérzet is hozzájárult — végre a nagy hatalmakat is arra kényszerítette, hogy figyelmüket komolyan a kelet felé irányozzák, a mi eddigelé még nem igen történt.

Amit az eddigi orosz kormány eddigelé csakis megtenni látszott, azt az újabb, az 1825. évben létrejött kormány a legnagyobb határozottsággal kezdeményezte, a portával való viszályait ugyanis, melyek már évek óta huzódtak, nyomatékkal újra megkezdette.

Ezek főleg a bukaresti szerződésnek eddigelé még teljesítetlenül maradt feltételeire vonatkoztak. Oroszországnak egyik legfőbb panaszát az képezte, hogy a szerbek számára az ezen szerződésben megállapított engedmények még mindig nem foganatosítottak.

A fényes porta pillanatnyi szorultságában, s az eddig még sohasem észlelt veszélyes jellegű lázadással való harcza közt, valamint három nagy hatalom: Angol, Francia és Oroszország által fenyegetve, melyek különben a köztök dívó féltékenység és érdekek által egymást kölcsönösen ellensúlyozták, e követeléseket végre teljesítette, s a még mindig fogva tartott szerb képviselőket szabadon bocsátva megígérte, hogy a szerb nemzettel az ennek engedélyezett szabadalmak végrehajtása ügyében tárgyalásokba fog bocsátkozni.

Azon összejövetel alkalmával tehát, mely ezután az 1826. év nyarán Akjermanban megtartatott, a tárgyalásoknak a szerb ügy is egyik lényeges tárgyát képezte.

A porta nem csekély ingadozás után, úgy, hogy már eközben attól kellett tartani, hogy minden dugába dől, az orosz ultimátumot elfogadta. Azon egyezményben, mely a bukaresti béke végrehajtására vonatkozó magyarázatnak tekinthető, megígérte, miszerint a szerbeknek általa már ekkor általánosságban engedélyezett előnyöket¹⁾ körülményesebben meghatározandja. Majd egy külön okmányban azon követelések említettnek meg, melyeket a szerbek még az 1820. évben emeltek volt. A porta egyszersmind megígéri, hogy a szerbeknek nemcsak ezen, régebbi keletű, hanem az általok még ezután teendő követelések ügyében is értekezni fog velük. Ezután abban történt megállapodás, hogy legkésőbb 18 hónap alatt a végbement megegyezést tartalmazó „hattiserif“ küldendő az orosz udvarhoz, mely az egyezmény egyik alkotórészeül tekintendő.²⁾

Ezáltal a bukaresti békeszerződésnek a szerbek által történt magyarázata tényleg nyilvános elismerést nyert. Ha ez egyezmény végrehajtatik, úgy az általa szabályo-

¹⁾ „Convention explicative en exécution du traité de Bucharest 1826. szept. 25. (Október 7.) V. cikkely.

²⁾ Acte séparé relatif à la Servie. A nemzet követeléseül a következő pontok jelöltetnek meg: „La liberté du culte, le choix de ses chefs, l'indépendance de son administration intérieure, la réunion des districts détachés de la Servie, la réunion des différens impôts en unseul, l'abandon aux Serviens des biens appartenant à des musulmans a charge d'en payer le revenu ensemble avec le tribut, la liberté de commerce, la permission aux négociants serviens de voyager dans les états ottomans avec leurs propres passeports, l'établissement d'hôpitaux, écoles et imprimeries, et enfin la défense aux musulmans autres que ceux appartenant aux garnisons de s'établir en Servie.“ Nem tudom, vajjon nem a véletlen műve-e, ha alantabb a következő, a porta első nyilatkozatától teljesen eltérő sorokat találok. A „Note officielle de la Porte ottomane“ (1826. évi május 1. (13) című okmányban azt igéri, hogy „régler avec eux les demandes qui re seraient pas contraires à la condition de rajahs,“ mig ellenben az „Acte particulier de la Servie“ iratban azt igéri, hogy „réglera de concert avec les députés Serviens à Constantinople les demandes sus mentionnés (1820. évről) de ce peuple, comme aussi de toute autre qui pourrait lui être faite par la députation serbe, et qui ne serait pas contraire aux devoirs de sujets de l'empire ottoman.“ V. ö. Prokesch. II. k. 69. l., VII. mellékl. 21. old.

zott s a nép kívánságainak teljesen megfelelő állapot egyszersmind az egyik európai hatalom jóváhagyását is megnyerné. E biztatásokat alapos örömmel fogadták Szerbiában, s a fejedelem azokat a Kragujeváczon tartott országgyűlésen ünnepélyesen kihirdette.

Minden attól függött azonban, hogy ezen egyezmény végre is hajtassék. A porta saját rendeletei után ítélve, csaknem úgy látszott, mintha kezdetben nem igen komolyan vette volna a dolgot.

Mahmud szultán éppen ez időtájt oly vállalatba fogott, melynek eredményétől birodalma régebbi hatalmának visszaállítását remélte.

Azon erők, melyek felett a szultán az eddigi államszerkezet és hadügy keretében, a janicsároknak az 1808. év óta megújított túlsúlya mellett rendelkezhetett, annak fentartására legkevésbbé sem válának elegendők. Azon nagyszabásu hadjáratok, melyek a görög felkelés leverésére az ez időtájt képzelhető teljes erőfeszítéssel megindítottak, teljesen dugába dőltek. S ha mindennek daczára az ozmán hatalom a görög tartományokban még sem jutott tönkre, ez csakis az egyiptomi alkirálynak s az ő európai lábba helyezett csapatainak vala tulajdonítható. Mert amit a nagy úr Konstantinápolyban nem merészelt megkísérteni, azt a távol fekvő tartomány hűbérese tényleg megvalósította, minthogy e terv kivitelében a vidék sajtóságos viszonyai is kezére játszottak. A mameluk-bégeknek a francia betörés óta tetemesen megrendített hatalmát Mehemet Ali most teljesen megsemmisítette, a volt napoleoni hadsereg francia és olasz tisztjei azután rendes sereget képeztek ki számára, midőn pedig a szultánnak segélyére jött, azon eset állott be, hogy a keresztényeknek a barbár szokásokon alapuló gyakorlatlan ozmánok helyett észszerű és taktikai hadjáratot kellett viselniök, s a görögök nem voltak képesek az egyiptomi csapatoknak sikerrel ellentállni.

Ezen siker a szultánra természetesen nagy befolyást gyakorolt. Azon eszme ugyanis, melylyel nem egy elődje foglalkozott, hogy t. i. a külső fény visszaállítására nézve belső reformok szükségeltetnek, s mely eszmét Szelimnek szerencsétlen esete nem volt képes végleg háttérbe szoritani, hanem csakis elodázni, most inkább kivihető

volt, mint valaha. A janicsárok ügyét nem lehetett többé az izlám ügyével azonosítani. Sőt egy oknál több volt arra nézve, hogy a janicsároknak értésökre adassék, miszerint azon ellentállás, melyet ők minden reform-mozgalmakkal szemben tanúsítottak, a birodalmat a végromlás örvényébe taszítja, s hogy ők, kik magukat az izlám legelső harcosaiul tekintik, annak most inkább ellenségeiül tünnek fel. A vezirek és ulemák azon nagy tanácsa (a törvény emberei ugyanis elváltak a janicsároktól), mely az 1826. év június havában a seik-ul-izlám-nál tartatott, szintén a nagy úr eszméjét tette magáévá. Itt egy fetva szerkesztetett, melyet a jelenlevők mindnyájan aláírtak, s melyben, azon okból minthogy a hitetlenek által a mozlímok fölött kivívott sikereket másképpen lehetetlen volt tőlök ismét elragadni, mint csakis egy ellenök küldendő rendes hadsereg által, a janicsárok arra útasítottak, hogy magukat az ezen célra szükséges hadi gyakorlatoknak alávéssék, egyelőre 150 ember minden orra után. Nem lehetett mást várni, mint hogy a janicsárok ismét ellenszegülni fognak, azonban az intézkedések már ez esetre is előre meg voltak téve. Ha egykor Szelimre nézve oly végzetessé vált, hogy a topdsik nem osztották véleményét, Mahmud annál nagyobb gondot fordított reá, hogy ezeket maga részére megnyerje. Mint mondják, Mahmudra felette nagy befolyást gyakorolt, midőn meghallotta mily módon tisztította meg Murat Madrid utcáit a fellázadt néptömegetől, s ezt nem is felejté el azután soha. Most tehát a janicsárok hőmpölygő tömegére ágyukat szegeztetett ki, az első lövésnek borzasztó hatása volt, mely őket széjjel szórta; iszonyu vérfürdő támadt itt. A történetek után pedig a katonaság ünnepélyesen feloszlattatván, nevök a feledékenységnek adatott át. A szultán nem tartotta tanácsosnak, hogy a nizámi-dsedid elnevezést ismét felújítsa, aminthogy az kezdetben magának Mehemet Alinak sem sikerült, megelégedett azzal, hogy az egyiptomi tisztek az európaiaktól elsajátított fegyelmet és rendet az általa egybegyűjtött seregre is kiterjesztették, anélkül, hogy eme működésük közben akadályra bukkantak volna. Mahmud mit sem mulasztott, hogy lehetőleg mielőbb fegyelmezett sereget állíthasson ki a síkra, amely a fer-

mán szerint elég erős legyen arra, hogy „a vallás és birodalom ügyét a diadalmas mohamedán seregek nevében megvédelmezhesse.“

Eszerint azon másik irányzat is, mely a tizennyolczadik század háborúiból vette eredetét, t. i. a reformok tervezete, noha nem vér és erőszakosság nélkül, végre mégis megvalósított.

Bármilyen volt is azonban a tervnek eredete, annak megvalósítását mégis az izlám kizárólagos uralmának eszméje lengte át. A próféta tekintélyének visszaállításáért küzdendő seregben csakis mohamedánok szolgálhattak, a keresztények teljesen ki lévén zárva onnan. Legközelebbi célja pedig e seregnek az vala, hogy az elszakadni vágyó keresztény nemzeteket ismét engedelmességre bírja. Egy könyv jelent meg nyomtatásban, melyben azon reménynek adatik kifejezés, miszerint az újabb katonaság nem csak a régebbi tartományok védelmét, hanem egyszersmind a keresztény országok szívébe leendő benyomulást is kötelemének ismerendi.

A törökök ily bátor önbizalomra és túlterjengő reményekre gerjedvén, a három nagy hatalomnak a görög ügyre vonatkozó beavatkozását, noha ez csakis a belkormányzatnak külsőleg függő szabadságára irányult, határozottan visszautasították. Sőt az 1827-ik év augusztus havában kijelentették, hogy ők abba soha, még a végítélet napján sem fognak beleegyezni.

Ebbeli szándékukon mitsem változtatott azon körülmény, hogy az Egyiptom és Morea közötti összeköttetés a navarini kikötőben a legerőszakosabban beszünttetett, s az alkirálynak új mohamedán tengerészeti hadereje egyetlen csapással tönkre tétetett. A nagy úr a diván ünnepélyes tanácskozásán kijelentette, miszerint a moreotáknak megbocsájt, ha ezek előtte meghódolnak, s ez esetben a harads adót is elengedi nekik egy egész évre, további engedményekre azonban nem volt rábirható.

Sőt minthogy a katonai reform már meglehetősen jól előrehaladt, a nagy úr hangulata most méginkább daczosabbá és vállalkozóbbá lön.

Az ázsiai és európai agákhoz intézett kiáltványában, az 1827. évi deczember havában kelt azon hattiserifjében, mely éppen oly harcziasan hangzott, mint a régi

szultánok bármely más rendeletei, úgy látszott, hogy akjermáni engedményeit is visszavonni szándékozik. Itt határozottan kimondja, hogy emez alkudozásokba csak is azon célból bocsátkozott, hogy ezáltal időt nyerjen hadi készülődéseire. A szerbek követeléseire nézve pedig megjegyzi, hogy ezek már magukban véve elfogadhatatlanok valának: csakis a kényszerítő körülmények folytán hagyattak azok jóvá. S ebben teljes következetességgel járt el, mert valóban nem sokkal több volt az, mit a nagy hatalmak a görögök érdekében kívántak, s amit ő oly nagymérvű felháborodással visszautasított. A keresztény nép emez okmányban egyáltalán oly egyedül álló nemzet gyanánt van feltüntetve, mely csakis az izlám pusztulása után epekedik; a szultán itt ama vitézségre hivatkozik, melylyel egykor a régi ozmánlik az igazi vallást az egész világon terjesztették volt, s igazhivőségük buzgalmat mindenekelőtt az oroszok, mint legveszedelmesebb ellenségeik ellen igyekeznek lángra gyújtani.

Nem oly idők jártak most, hogy általános háború törhetett volna ki, mint azt sokan hitték; azonban a fegyveres erővel kivívandó döntés nem volt már többé elhalasztható, annál kevésbbé, minthogy azt maga a szultán sürgette volt.

Az egyiptomi csapatok a francia sereg betörése folytán Moreát kiüríteni kényszerültek, s a szultán reformált hadseregét az oroszok a Dunánál megtámadták.

Szemmel látható volt, hogy a török csapatok a kiképeztetésben már előrehaladtak, úgy az erődített helyek védelmét, mint a sik mezőn való harcsmódot illetőleg. Hadászatauk azonban ugyanaz volt, mint azelőtt; most is éppen úgy egy pontra szoktak vak rohamot intézni, mint régebben, miközben az ellenséges vezér részletes terveit szem elől veszítették.

Az oroszok eme második hadjárat alkalmával ama hegységeket, melyeket Rumélia elővédjeinek tekintettek, áthágván, s ekként a főváros közvetlen közelébe jutván, oly békét csikartak ki, melynek folytán valamennyi vitás kérdés az ő óhajuk szerint döntetett el.

A porta e békében nem csak hogy a görögökre vonatkozó javaslatokat elfogadta, melyeket eddigelé hevesen visszautasított volt, hanem e pillauatban arra is

késznek nyilatkozott, hogy az azok foganatosítása céljából a nagyhatalmak által létesítendő határozmányoknak is alá vetendi magát; oly nyilatkozat volt ez, mely azon határozat hozatalára szolgáltatott alkalmát,¹⁾ melyszerint Görögország az eddigelé tervezettnél szűkebb határok közé szoríttassék ugyan, azonban ennek daczára is független királysággá emeltessék.

Amint e hadjárat folyamata alatt a keresztény népesség részvétele, mely az 1788. és 1806. években oly szerepet játszott, nem vétetett igénybe, úgy most a szerbek is bár nem egy könnyen és nem csekély haragjukra visszatartattak, nehogy fegyvert fogjanak. A háború menetére csak annyiban birtak némi befolyással, hogy a bosnyákok által tervezett átvonulást a Drinánál megíúsították.

A békében a Szerbia számára megállapított viszonyok alapvonásain mit sem változtattak, azonban elégséges eredmény volt már magában véve az, hogy ezek végtére valóban foganatosítottak. A porta a drinápolyi egyezményben megígérte, hogy az Akjermánban megbeszélte békeelözményeket, melyek a bukaresti szerződésen alapultak, „haladéktalanul s a leglelkiismeretesebb pontossággal“ teljesítendi, s az ezen ügyeket elintéző fermánt egy hónap lefolyása alatt az orosz udvar tudomására juttatja.

Most az egyszer valóban semmi más menekvés nem létezett a portára nézve. A hedsra 1245. éve rebi-el-acher hónapjának első napján, vagyis az 1829. év szeptember 30-án, a béke megkötése utáni 15-ik napon, a megígért fermán az ozmán birodalom beligazgatásának megfelelő módon kibocsáttatott. Ebben a szerbek követelései az akjermani szerződés alakjában s tartalmában a nándorfehérvári pasával s mollával közöltettek, mint teljes érvénynyel bírók, azon parancs kíséretében, hogy azok most már foganatosíttassanak.²⁾

Köztudomásúlag még más bővebb megállapításokra is volt szükség, hogy azok tényleg foganatosíthatók le-

¹⁾ Protocole nr. 1. de la conference tenue à Londres le 3 fevrier, 1830.

²⁾ Friedrichsthal. Szerbia legújabb korszaka, I. melléklet.

gyenek. Az 1830-iki év ezen ügyet is véglegesen rendezte. A szultán ez év augusztus havában (az 1246. hedsra év rebi-el-avvel havának 7-ik napján) hattiserifet bocsátott ki, mely azon közelebbi határozatokat tartalmazza, melyek arra voltak hivatva, hogy a dahik korszaka óta Szerbiában napi renden levő perlekedésnek véget vessenek.¹⁾

A fentebbieken kívül azon régi gyakorlat, hogy a várak továbbra is török őrségekre bizassanak, most is fenállott. Az események tartama alatt csakis egyetlen esetben látszott lehetségesnek, hogy e szükségyszerűségtől megszabaduljanak, most azonban már ilyesmit követelni többé nem lehetett. Ha a bukaresti békére szerb részről már annyiszor hivatkoztak, úgy ennek egyszersmind a törökök javára is kellett szolgálnia, annál is inkább, minthogy e pontnak megmásítása az általános területi és hatalmi viszonyokat okvetlenül megrendítette volna.

Csakis ettől függött, hogy mindazon nehézmények elháríttassanak, melyek az izlám hívei kizárólagos uralmának elve és gyakorlata folytán idéztettek volt elő.

A szultán mindenekelőtt beleegyezését nyilvánította, hogy a porta hatóságai a szerb nemzetnek sem közigazgatási sem pedig peres ügyeibe ne avatkozzanak. A muszellek hatásköre, melyet az első pasa a háború befejeztével teljesen helyreállított, a második pasa pedig némileg megszorított volt, mely azonban mégis számos zavarokra adott okot, úgy hogy Milos azt végre teljesen mellőzte, a nagy úr határozott rendelete folytán most beszünttetett, ki is az egész belkormányzatot a kniászra bizta, ez volt Milosnak jelenlegi hivatalos czime, mely utóbbi azt az öregebbek gyülekezetével egyetértőleg volt kezelendő.

Miudez azonban éppen nem lehetett volna megvalósítható, ha a különféle adók tekintetében, melyek az ország területén szokásban valának, s a nagy úr hivatalnokainak közvetlen felügyeletét sőt személyes beavatkozását feltételezték, némi változás nem eszközöltetett volna.

¹⁾ A hattiserifnek a szerb iroda által hitelesített fordítása. Allg. Zeit. 1832., ápril 2.

A nagy úrnak is kívívta tetszését, amit a szerbek kezdettől fogva javasoltak, s ami lehetővé tette, hogy kincstára legalább nem vesztett semmit, hogy t. i. az ezen adókból befolyó jövedelem megállapittassék és neki egy bizonyos, meghatározott összegben, melynek beszedése nem az ő gondja leend, kézbesittessék; oly megállapodás vala ez, melyet Szerbia érdekében már Itsko Péter javasolt volt legelőször, s melyre Görögországban is, ameddig a nagy úr uralmának fentartásáról volt szó, szintén gondoltak, s később Egyiptomban is meghonosítottak. A beligazgatás függetlensége, mint fentebb említettett, anélkül sem vala kivihető.

Ez egyszersmind újabb módot nyújtott a szerbeknek egy másik követelésök megvalósítására is, mely eddigelé a béke megkötésének legnagyobb akadályát képezte. A spahik ugyanis, mint előttünk is tudva van, még mindig az ország földesuraiúl tekintették magukat. Azon körülmény, hogy t. i. ezen jogaiktól megválni nem akartak, volt oka egyszersmind annak is, miszerint Itsko Péter békeszerződési kísérlete, valamint a bukarésti béke megvalósítása dugába dőlt, valamint az 1820. évben kitört szakadásnak is: mindez az ozmán államjog elveiben gyökeredzett. Most azonban a szultán meghagyta, hogy a zaimok és timarioták jövedelmei a pasalikban felbecsültessenek, s az ezekből befolyó összeg az adóval együtt saját kezeibe fizetessék le. Ezen intézkedés folytán a spahiknak a tizedre s a glavnitzára vonatkozó igényeik, melyeknek az ország elfoglalása óta birtokában valának, most maguktól elestek. A szultánra bízott, hogy hűbérnökeit ezen veszteségek fejében kárpótolja.

Jelenleg egyáltalán szükségesnek tartatott, hogy a kétféle lakosság egymástól teljesen elkülönittessék. Miért is a szultán meghagyta, hogy jövőben egy török sem igényelhet a szerbektől személyes szolgálmányokat, azonban mindez hiábavaló dolognak bizonyult, nem lévén senki ki őket ellenőrizze. A szerbek követeléséhez képest a szultán mindazon törököknek, kik nem tartoztak a várórségekhez, az országban való tartózkodást megtiltotta. Kiknek azonban közölök az országban birtoka volt, annak számára nyilvánosan kinevezett felhatalmazottak vételárat állapítottak meg. Ha azonban birtokát eladni

nem volna hajlandó, ez esetben megtiltatott az illetőnek, hogy birtokát kezelhesse, s a befolyó jövedelem a nándorfehérvári kincstárba vala szállítandó, mely számára onnan fog folyóvá tétetni. Oly annyira határozottan igyekeztek az ozmánoknak a lakosságra vonatkozó régebbi befolyását, mely azoknak a panaszra már annyi okot szolgáltatott, megelőzni.

Az országban megtelepedett sereg, az ország fölött eddig uralkodó s a vallás előnyeire támaszkodó hadi kaszt, személyes jellegű uralmát most teljesen elveszíté. A fejadó, mely eddigelé annak volt jele, hogy az illető a rajáhk soraiba tartozik, legalább eddigi alakjában nem fizettetett többé. Határozottan gondoskodva lőn afelől is, hogy a többi tartományok területein a szerbekkel közlekedő török hivatalnokok ne szedjék be tőlök a tesker-adót, hanem elégedjenek meg a szerb kormány utalványaival.

A szerbek ugyan ezután is a porta adóköteles alattvalói maradtak, azonban rajáht, vagyis fegyvertelen nyáját képezni, mint eddigelé történt, most már megszűntek. A fegyvertilalomról, vagy a ruha és lakásra vonatkozó korlátoztatásról többé már szó sem volt. A templomok szakadatlanul építtetek; a hattiserif határozottan megengedte, miszerint iskolák és kórházak is szabadon emeltethessenek. Az istentisztelet pedig, mint Milos e rendeletek kötése alkalmával kijelentette, ezentúl a harang zúgása által volt hirdetendő és ősrégi szent ünnepélyességgel minden korlátozás nélkül teljesítendő.

Az egyházi ügyek egyébként is a nemzet kívánságainak megfelelőleg rendeztetek,

Ismeretes előttünk, mily összeköttetésben állott az ügyek előbbeni állapotával azon körülmény, hogy t. i. a szerbek számára Konstantinápolyból küldettek volt püspökök. Mig ellenben most, a beállott általános változás folytán e viszony nem állhatott többé már fent: a püspökök nem tarthattak többé igényt a dimnitza-adóra, minthogy valamennyi az ezzel azonos adónemek már eltöröltettek; a szerbeknek most okvetlenül azt kellett kívánniok, hogy a görög püspököktől, kik úgyis idegenekül tekintettek, végre megszabaduljanak. Az 1830. évben kibocsájtott hattiserif alapján a szerbeknek valóban engedélyezve lőn, hogy püspökeiket és metropolitáikat

saját nemzetiségök köréből választhassák. A megválasztottak jóváhagyása a konstantinápolyi patriarchális egyháznak tartatott fent, kik azonban nem tartoztak e célból a fővárosban személyesen megjelenni. Ez úton egyzersmind lehetővé vált az is, hogy amaz adóssági viszony, melyben a szerb eparchák a sz. egyházzal szemben állottak, végre megszüntetessék. Az eddigelé felszaporodott adósság törlesztését a nemzet vállalta magára. A püspökök számára, ama kémény-adó helyett, melynek jövedelmeit úgy sem lehetett pontosan kiszámítani, s melyet a szerb kormány úgyszólván túlságosan nagynak vélt, az általános pénztárból folyósítandó, bizonyos meghatározott évi fizetés utalványoztatott ki. Milos már előbb megkísérlé ezt, azonban csakis most lehetett e tervet fogantatni. Amint a papság az ország területén egyáltalán nem birt valami nagy befolyással, akként az új intézmény sem volt arra alkalmas, hogy annak függetlenségét előmozdítsa. Nem szándékunk kutatni, hogy ez ellenében nem lehetne-e némi ellenvetéssel is élni, a fődolog az volt, hogy a püspökséget ezentúl nem lehetett többé a nemzet ellen felhasználni. Jelenleg az egyházi ügyek saját körükben leendő kifejlődésének lehetősége, éppen úgy mint egykor a Nemánják tervezték, ismét magára a nemzetre bízott.

Mindezek kiszámíthatatlan becsú és a legszebb kilátásra jogosító előnyök valának!

Azonban nemcsak a nándorfehérvári pasaliknak eddigelé is csaknem teljesen egyenjogositott lakói, hanem azok is részesítendőek voltak mindezen jogokban, kik Kara György későbbi hadjárataiban részt vettek. Ekként kérelmezték ezt a szerbek már az 1820. évben; így állapítottatott meg Akjermánban is, Drinápolyban pedig még élesebb kifejezésekkel körvonaloztatott.

A porta az 1829. évi fermán, valamint az 1830. évi hattiserif kapcsán beleegyezését ismételte; tavasszal pedig török és orosz biztosok útazták be az országot, annak határait megállapítandók.

Eközben azonban még sem lett az ügy befejezve. A pasák éppen nem akarták hinni, hogy a porta az ő saját területeit megcsonkítani s azokat a szerb knézek hatalmába adni még gondolatban is képes lehetne.

Midőn a szerb képviselők ez ügyet Viddinben sürgetni kezdették, a pasa nem csak hogy bosszúsan elútasította, hanem egyszersmind komolyan megfenyegette őket, ha alattvalói között engedetlenséget szítani merészkednének. Amit a képviselők Kara György ör-állomása felől beszéltek, azt nevetségesnek tartotta: itt a viddini vár előtt történt, hogy Veliko, a hírneves hajdú, közvetlenül annak kapuja elé merészelt lovagolni.

Mások pedig pénzzel bőven ellátva a Drina melletti kerületekbe mentek, a törököknek ott fekvő birtokait megvásárlandók, minthogy a hattiserif rendelkezései itt is haladéktalanul foganatosítandók valának. Itt azonban fegyveres törökök által megtámadtatván, valamint pénztől és lovaiktól megfosztatván, visszatérni kényszerültek.

Sőt a vitás kérdésű kerületekben lakó keresztényekre egy ideig még szigorúbb szolgaság járma vettetett. Krusevácban és Alexináczban ismét a szubások és tsitlukszahibiák önkénykedéseivel találkozunk. Az ez időtájt fellázadt Bosznia lecsendesítésével foglalkozó seregnek albán katonái itt vakmerő erőszakosságra vetemedtek.

Ennek folytán tehát az ezen kerületekben lakó népesség ellentállásra, s egyszersmind önszegélyre készült. Néhány albániai főtiszt fiatal lányokat rabolt el, s a nép az általa többé meg nem túrt bűntény czinkosain borzasztó bosszút állt. Kraina és Kliuts területén valószínűségű lázadás tört ki. Gurguszszovánál pedig, melynek vajdája nagyon is makacsul viselkedett, a két fél közt valószínűségű ütközetek vívottak.

Milos ugyan nagyon kevés gondot fordított arra, hogy oly zavarokat, melyek szemmel láthatólag az ő malmára hajtották a vizet, lecsendesítsen, azonban ez ügyet, bár más alakban mégis megbeszélés tárgyává tette úgy Oroszországnál mint a portánál is.

Az 1833. év május havának 25-dikén Konstantinápolyban tartott értekezlet alkalmával a határok a kiküldött biztosok jelentései értelmében a porta által megállapítottak,¹⁾ némi időbe került még azután, míg azok

¹⁾ Az „Allgemeine Zeitung“ 1833. évi július 9-diki számában megjelent, úgy látszik hivatalos czikk alapján.

írásba is felvették, a kerületeknek immár teljesen előkészített átvétele azonban nem ütközött már többé semmiféle akadályba.

A kerületek akként állapították meg, amint fentebb, Kara György hódításai alkalmával azokat nagyjában megemlítettük. A határokat pontosan megjelölni, a terület nagyságát s a lakosok számát megállapítani azonban nem vagyok képes.¹⁾ A fentebb említett okmányban az is áll, hogy az ország s a lakosság mintegy harmadrészszel gyarapodott.

Észerint mindaz megállapított, ami a szerbeknek az ozmán birodalomhoz, illetve a mohamedán lakossághoz való viszonyaira vonatkozott; a nagy horderejű vitás ügy véglegesen rendezve lőn. Azonban még más kérdések is léteztek, melyek később teljes erővel kitörtek, s oly eseményeket hoztak létre, melyeket senki nem is sejtített.

¹⁾ Éppen oly kevés eszközök állottak rendelkezésemre, hogy az első kiadáshoz mellékelt térképet az újabbi viszonyok követelményei szerint kijavíthattam volna, s minthogy ama térkép már több ízben kijavított, s azóta más ily térképek is jöttek forgalomba, annak mellőzését tehát tanácsosabbnak tartottam.

HUSZONEGYEDIK FEJEZET.

Milos belkormányzata és az ellene támasztott ellenzék.

Nem tudom teljes bizonyossággal, miként történt az, hogy az 1820. évben megállapított, és szerb részről hitelesnek elismert szerb követelések közül éppen az, mely Milosnak személyes állására vonatkozott, az akjermáni szerződés alkalmával mellőztetett; ebben a nemzetnek csakis azon jogáról tétetik említés, melyszerint főembereit szabadon választhatja.

A szerbek Milost már az 1817. évben megválasztották fejedelmüknek, s az 1827-diki országgyűlésen, melyben az akjermáni czikkelyek is kihirdettettek, e megválasztatását ismételték. A főknézek, s a kerületek knézei, valamint a népek vénei, egyháziak, s a törvényszékek tagjai úgy a saját, mint a távol levő nép valamint a velök még ezután egyesülendő testvéreik nevében kijelentették, miszerint Obrenovits Milosnak, a fenséges fejedelemnek, valamint az ő mindenkori utódainak mint uroknak és fejedelmüknek engedelmeskedni fognak. Itt azután mindnyájan aláírtak egy folyamodványt, melyben a nagyurat felkérték, hogy számukra egy bentszülött metropolitát, Obrenovits Milost pedig örökös fejedelmökkül kinevezni kegyeskedjék.

Az ügyeket azonban a háború s az erőszak egészen másképpen fejleszté ki, semhogy ez egyhamar megtörténhetett volna. A drinápolyi békében valamint az ezt közvetlenül követő fermánban csakis a nemzetről gondoskodtak, nem pedig a fejedelem felől is egyszersmind. Mialatt Milos ezen fermánt az 1830. évi szkupstinában kihirdette, azt is hangsúlyozta, hogy ezentúl többé nem a török hivatalnokok, kik csak azért jöttek, hogy itt

meggazdagodjanak, hanem olyanok fognak uralkodni a nemzet fölött, kik annak kebelében születtek, s azzal élni és halni szilárdul el vannak tökéelve, egyszersmind megjegyvezvén, hogy miután kitűzött czéljukhoz ily közel jutottak, ő tehát állomásától most visszalépni szándékozik; a nemzet tehát más fejedelmet válaszszon magának, olyat, ki a legjobb s arra leginkább képesített. E felszólításnak, mint előre látható volt, az lőn következménye, hogy a már kétszer megválasztott Milos most harmadizben is kikiáltatott fejedelműl. Az egybegyültek őt mint Istentől nyert fejedelmüket üdvözlétek, egyszersmind felkérték a portát, hogy Obrenovits Milost, mint az ő törvényesen uralkodó kniászukat erősítve meg ez állásában, s e méltóságát annak családjában örökösen meghagyja, mint mondák „a nemzet örökké változhatatlan határozata szerint.“

A porta e kérelmet vonakodás nélkül teljesítette, annál is inkább, minthogy az utóbbi hadjárat alkalmával Milos is tett némi hasznos szolgálatot az ő érdekében, így pl. élelmi-szereket szállíttatott le a Dunán, melyek a nagy úr hadserege számára a legjobbkor érkeztek meg. Az 1830. évi hattiserifben határozottan kimondatik, hogy Milos, mint a nemzet kniásza, továbbra is támogatandó, s e méltóságot családjá is örökölje, a Milosnak megküldött berát mindezt következőleg tartalmazza: „a fejedelmi méltóság neki egész élete tartamára biztosittassék, s halála után elsőszülött fiára, ennek elhunytával pedig unokájára¹⁾ szálljon.“ A porta az ő legfőbb császári kegyét és választását emlegeti, melyek folytán Milos hűsége következtében kegyelmet nyert, miért is az ő beleegyezésével fogja az ország kormányát vezetni.

Ez mindenesetre igen nagy horderejű tény. A nemzetnek, mely benső függetlenségét lépésről-lépésre immár visszavívta, saját kívánsága szerint oly férfiú tétetik fe-

¹⁾ „Dignité héréditaire conférée et garantie au dit Prince Milosch à la durée de vie; après sa mort, c'est son fils aîné, qui aura d'en hériter, après celui son petit fils de manière, que ce droit soit restreint seulement à sa ligne.“ Az 1830. aug. 3-án kelt császári berát.

jedelmévé s állittatik élére, kinek ebben oroszlánrésze volt. Hogyan állhat fent emellett a porta fennhatósága? Nem-e úgy tűnik fel ez, mintha általa a tartomány elidegenítése is kimondatnék? Azonban nem ez volt még sem az a kérdés, mely legelőször előtérbe lépett. Visszatérünk még reá, mint nyirbálta meg a porta ismét a nemzet javára általa tett engedményeket is. Mindez nem nagy feltűnést keltett, minthogy figyelmünket jelenleg a megállapodások másik oldala, vagyis a mostani fejedelemnek a nemzethez való viszonya veszi igénybe.

Milos úgy tekintette magát, mint az uralkodó család megalapítója, hatalmát pedig megdönthetetlennek hitte.

Ha azonban a dolognak mélyébe tekintünk, úgy találjuk, hogy már előzőleg is inkább az ellenkező vala várható.

Emlékezünk még reá, mily mérvü ellenszegülés közt alapítá meg Milos az ő beluralmát, mily sűrűlódásba került volt, még akkor is, midőn már vetélytársai nem voltak, azokkal, kik által uralkodni akart, valamint azokkal is, kik fölött hatalmaskodni szándékozott; Milos előbb ezeket legyőzni, s az ellenszegülő elemeket erélyesen lekötni kényszerült. Az 1827. évben megtartott ama skupstinán szükségesnek tartotta, hogy kormányzatának szigorát a felszabadulás magasztos czéljával leplezze, mely folyton szemei előtt lebeg s melyet különben lehetetlen elérni. Láttuk fentebb, hogy ha a nemzet Milosnak engedelmeskedett, az csak azért történt, mivel azt a szoros összetartás szükségességének érzete követelte.

Most azonban már tényleg elérték czéljukat. Egy nagyhatalom jótállása mellett ugyanis a törökökkel szemben oly mérvü önállóságra jutottak, melynek élvezetében immár nyugodtan élhettek; mindazon tartományok, melyek területein egykor, a háboru idejében nemzeti intézmények létesítették, most ismét birtokukba jutottak, s egyelőre a visszahatástól éppen nem kellett tartaniok, vajjon Milosnak szigoru fegyelmét még ezután is tűrjék-e, midőn annak szükségessége már nem forog fenn többé?

Milosnak e körülményre annál is inkább tekintettel kellett volna lennie, minthogy, bármiképpen hangzottak is a nagyúrszavai, a nemzet ragaszkodását s ismételt választását az ő saját hatalmának ha nem is egyetlen, de

főokául kellett tekintenie. Ha ugyanis a nemzet tőle elpártolna, ez esetben éppen nem várhatta, hogy őt a szultán az általa kiadott berát alapján továbbra is fenntartaná. A porta bármikor is találhatott volna ürügyet, hogy azt visszavonja.

Milosra nézve tehát még inkább szükségessé lőn, mint más fejedelmekre nézve, hogy a néppel egyetértésben éljen.

Ha azután a valódi műveltség elemeit meghonosította és saját nemzetét belsőleg is az ozmánok fölé emelte volna, az összes kereszténységnek mily nagy részvételeire számíthatott volna, úgy saját, mint az egyenjogultság elvének is érdekében!

Mindez Milosnak nem egyszer értésére adatott. Nem tehetem, hogy fel ne említsem, miszerint ezt könyvemnek első kiadása alkalmával is megtettem.

Remélem, hogy senki sem fog engem hiábavaló isméltéssel vádolni, ha azon szavakat ismét emlékezetbe idézem, melyekkel akkoron azon reményt vázoltam, melylyel a szerb ügy barátai eltelve valának azon időpontra nézve, midőn az ország belső függetlensége elismerve leend, s midőn már nem lesz többé szükségök oly erőszakosan fenntartott egyesülésre.

Azt vártuk volna, hogy Milos mindazon erőket, melyeknek segélyével a törököktől megszabadulnia s az országot a nehéz idők daczára is nyugton megtartania sikerült, most mind összpontosítani fogja, hogy általuk a nemzetnek az ő személyével egybeforrt szerencsáját megalapítsa, s azt a fejlődésnek újabb fokára juttassa.

„Mindannak, így irtam akkoron, ami az emberek előtt dicséretes és kívánatos, okvetlenül ösztönöznie kell őt e célra. Csakis akkor fog a nép hozzá ragaszkodni, ha boldognak, s a helyes intézmények folytán biztosítottanak tapasztalja létét; csak akkor fogja Milos nevét, mint a Nemanjákét örök emlétkben tartani.“

„Törvények nélkül azonban nincs biztonság. Milost sem a momkok nagy tömege, sem a fegyverek hatalma, sem pedig a dédelgetett párthívek látszólagos ragaszkodása nem képes biztosítani. Csakis akkor leend ő biztosítva, ha előbb bölcsek törvények által a többiek ily állapotba jutandnak. O kétségkívül fog törvényeket lé-

tesíteni, még pedig nem olyanokat, melyek Európából kölcsönözvék, s az ország viszonyainak talán kevésbé felelnek meg, hanem a nép természetének megfelelő egyszerű törvényeket, melyek minden egyes egyénnek életét, vagyonát, vallási és mindazon polgári szabadságait biztosítandják, melyek a közügy egységével összhangzásban állanak. Ez ügyben a nép vezéreinek tanácsát meg fogja hallgatni. Ily törvényeket létesítend ő, s azokat meg is fogja tartani. Az erélylyel a szelidséget párosítandja. A nemzet ekkor érezni fogja, mit s mennyit nyert ő Milossal, meggyőződik arról is, hogy ez nemcsak saját hatalmára, hanem egyszersmind az ő boldogságukra is törekszik. Még a Kara György ideje óta elűzöttek és kivándoroltak visszatérése sem képezend reá nézve veszélyt. Szomszédjai még örülni fognak, ha uralma alá juthatnak.

„Amint törvények nélkül a belügyek biztonsága nem képzelhető, úgy a törököktől való függetlenítés is képtelenség szellemi műveltség nélkül. Noha hatalmuk alól a nép már megszabadult, de modoruk, szokásaik, érzelmeik és láthatatlan befolyásuk által mindaddig lebilincselve fog tartatni, míg nemes hajlamaik kiművelése folytán azok fölé nem emelkedik. Akkor azután oly fölényre jutnak, hogy tőlök nem kell többé tartaniok. Milos kétségkívül, mint azt már régóta tervezi, nagyobb tanodákat fog az országban építtetni, s azokat egyszersmind nemzete saját igényeinek megfelelőleg be is rendezi. Nem leend semmiféle akadálya annak, hogy a kereszténység a saját tisztaságában taníttassék, minthogy nincs oly hatalmas papságuk, mely az ő sajátságos tévelyeket védelmezhetné. A nemzeti nevelést illetőleg a dalok nem megvetendő eszközt nyújtanak, ami ezekben talán ócsárolni való találtatnék, azt az evangélium tana enyhíteni és helyreigazítani fogja. Barbár tudákosságra, mely az ép elmére csak zavarólag hat, úgy sincs szükség. Ekkor ezután könnyű leend azon eszközökhöz is hozzájutni, melyek segítségével az Európa által szerzett szellemi birtok lassankint e néppel is közölhető lesz. E nép, mint fentebb említettük, csakis ezáltal emelkednék fölényre a törökkel szemben, s így válhatnék a szellemi élet részesévé, mely a valódi boldog-

ságot képezi. A szántóföld készen áll: most csakis vetni kell.

Azon remény azonban, hogy Milos a magot ily módon a földbe veti, nem valósult meg.

Annyi igaz, még pedig mint értesülünk, a fenti idézetre való határozott hivatkozással, hogy ily törvények hozatala megkíséreltetett.

Amint Mehemed Ali Egyiptomban, úgy Milos is meg volt győződve arról, hogy Napoleon kodexe az összes törvénykönyvek között a legjelesebb, miért is kijelentette, hogy annak alapján fog ő is a szerbek számára törvényeket szerkeszteni. A kodex német nyelvből szerb nyelvre fordított, magyarázatokkal Bécsből látatott el, sőt lengyel fordítás is mellékeltetett hozzá. Az ily módon megállapított szöveget azután egy bizottság vizsgálta meg, melynek tagjait Protits, Theodorovits Lázár és Nenádovits Prota képezték, a szerkesztést Karadsits Vuk vállalta el egy irnokkal együtt. A cikkek sorrendben felolvastattak és vagy elfogadtattak, vagy pedig mellőztettek. Még szerencse volt, ha kellő jelentményüket eltalálták. A jelenlévő lengyel jogtudós nagyon keveset lendített a munkán, s a tanulatlanok természetes esze gyakran legtöbbet segített. Végre az 1830. év őszén már annyira haladtak, hogy a javaslat meghallgatására valamennyi egyházi és világi hivatalnokot összehivhatták. A törvényhozó előkelőségek egy nagy réten gyűltek egybe; a javaslat elejétől végig felolvasatott s néhány módosítással csakugyan elfogadtatott.

Bizonyára nagyon tökéletlen munka volt ez, amelyen tapasztalt szemek sok kifogásolni valót találhattak volna. Azonban mindennek daczára is, e törvények foganatosítása mégis kívánatos lett volna. Legalább azon önkényt enyhítette volna, mely minden törvényt kigúnyolt, s ezáltal némileg nagyobb biztonság jött volna létre. Azonban mihelyt a berát Konstantinápolyból megérkezett, ezen kívül nem törődött többé senki semmivel, sőt inkább minden az eddigi erőszakolt és zavaros állapotban maradt továbbra is.

A Milos által képviselt közhatalom magán kívül semmi más magánjogot nem volt hajlandó elismerni.

Milos mindazt birtokba vette, ami csak megtetszett

neki, réteket, házakat, malmokat, s érette oly árt fizetett, aminőt ő maga állapított volt meg. Egy izben Nándorfehérvár egyik külvárosát égettette le, minthogy e helyen új építkezést szándékozott létesíttetni és senkit sem kérdezvén meg, éppen úgy járt el ez ügyben, mintha csak ő lenne annak tulajdonosa.

Majd a legterhesebb közmunkára kényszeríté a népet. A föld népének Usiczéből egészen Kragujeváczra kellett elmennie, hogy az ő szénáját lekaszálni segítse; a nándorfehérvári szatócsok kénytelenek voltak boltjaikat bezárni, s hogy a kniász szénáját lerakják.¹⁾

Az ingyenes beszállásolás és ellátás folyton tartott: mialatt már a törökországi tatárok is fizetni kezdtek azért, amit elfogyasztottak, a szerb követek mindezt ingyen követelték; némelyik momk fáradt lovát azon faluban hagyta, mely annak ellátásáról gondoskodni tartozott, s a legelső jobb lovat, mely keze ügyébe akadt, fogta be. „Szeretném látni“, így szólt a fejedelem fuvarosa, „ki nem engedelmeskedik a mi urunknak“, s a parasztok ökreit saját kocsija elé befogta.

Eszerint a közhatalommal személyes előnyök czéljából valóban visszaéltek. Ami egykor oly nagy mérvű ellenszenvet támasztott Mláden és Miloje ellen, ugyanazt most Milos is elkövette, vagyis az országnak legjövedelmezőbb kereskedelmi ágát, a sertéskereskedést egyedárusítani kezdte. Az erdőséget, melynek használata eddigelé közös volt, Milos a saját barmai legeltetése czéljából bekerítettette. Az egyik igen különös rendeletét, melynek folytán a hitelezés megnehezített, sőt csaknem lehetlenné tétetett, oda magyarázták, hogy ezáltal a társadalmi jogot akarja megsemmisíteni, hogy mint az ország leggazdagabb férfja annak kereskedelmét egyedül ő tartassa kezeiben.

Úgy látszik, hogy Milos már csaknem azon képzelődésben élt, mintha a szultáni hatalom ruháztatott volna

¹⁾ A legfontosabb okmányt, mely Milos kormányzatára s az általa szült hangulatra vonatkozik, Karadsits Vuknak Miloshoz intézett azon körülményesen írott leve képezi, mely szerb és német nyelven a szerb Kurir 1843. évi ápril. 25. és köv. számaiban megjelent.

reá, mely azután azt hozná magával, hogy az országnak, lakosainak, valamint azok vagyonának korlátlan hatalmú ura lenne.

„Ha az úr én vagyok“, így szólott, „nem tehetem-e akkor azt, amit én akarok?“ Az egész ország területén egedül csak ő hivatott úrnak.

Jaj volt annak, ki ellene szegült, vagy előtte veszedelmesnek látszott! Az élet és halál fölötti jogot éppen oly kiméletlenül s felelősség nélkül gyakorolta, mint bármely török pasa.

Azonban a törökök másik alapelvét is, melyszerint a főhatalom birtoklója a hatalmat szolgálai által is gyakoroltatta, elsajátította Milos. Hivatalnokai, mely fogalom alatt a knézek is értendők, rabszolgai bánásmódban részesültek, rosszul díjaztattak, s elegendő ok nélkül vagy magasabb állomásokra lőnek előléptetve, vagy pedig lecsapattak, úgy, hogy már nem is lehetett voltaképpen tudni, melyikök az előljáró s melyikök az alattvaló; még veréssel is megfenyítették, éppen úgy, mint egykor a mongol khánok hivatalnokai; tekintélyes férfiak nem egyszer előbb megverettek s csak azután vétettek fel a tanács kebelébe. A hivatalnoki tisztség fogalmának, melyen a modern német államok nagyrészt alapulnak, itt még kezdetleges elemei is hiányoztak. A hivatalnok az ő leányát szivesebben adta a kézműveshez vagy a szatócshoz nőül, nem is említve a megtelepedett földesgazdákat, kik legnagyobb előnyben valának, mint saját, fiatalabb hivatalnoktársához. Ausztria és Magyarország területéről pedig csakis oly egyének szánták reá magukat a szerb szolgálatba való belépésre, kiknek ott bármily okból is semmi kilátásuk nem lévén, valamit meg kellett próbálniok, hogy onnan eljuthassanak.

Arra senki sem számithatott, hogy személyes érdek folytán talán előmenetelt tesz, sőt Milos inkább azon hiedelemre adott okot, hogy mások érdemeit irigyli: oly önzése ez a hatalomnak, mely bár máshol is, de mégis csak ritkán fordulhat elő. Milos az országnak nemcsak a leghatalmasabb, hanem egyszersmind legkitünőbb emberének akart tartatni.

Az 1830. évi hattiserif határozottan elrendeli, hogy a fejedelem az országot a vének tanácsának meghallga-

tásával kormányozza, azonban Milos nem oly agyagból volt gyúrva, hogy a már megszokott útról magát a nagy úr rendelete által visszarettenesse, mert annak még látszatát is elkerülni óhajtotta.

Ne feledjük azonban, hogy a saját hatalmára való ezen féltékenysége, mely maga mellett senki mást sem tűrt, még más következményekkel is volt egybekötve. Milos oly igényt útasított vissza, melynek teljesítése az országot s a nemzetet a török elemhez még egy fokkal közelebb juttatta volna.

Mint hogy a spahik az ügyek végleges rendezéséig a számukra járó tizedet még mindig személyesen szedték, s földesurakúl tekintettek, ennek következtében a kniászhoz közelállóknak azon kívánságuk támadt, hogy a spahik helyére ők magok jussanak, s a falvakban mint új földesurak jelenhessenek meg.

Előadták Milosnak, mily nehéz lesz a népet közvetítő hatalom nélkül kormányozni, míg ellenben mily hasznos segílyt találhatna azok személyében, kiknek jószágokat juttat hűbérül. „Mit fogsz tenni“, kérdezték az egyiket, ki leginkább azon igyekezett, hogy néhány falut hűbérül kaphasson, „ha azokat csakugyan hűbérül megnyered?“ „Üdögélek és pipálok“, viszonzá ez, „mindaddig, míg uram segílyemet igénybe nem veszi, akkor aztán repülök momkjaimmal segedelmére.“ Ha a falvakat elnyerhették volna, szívesen beleegyeztek volna abba, hogy Milos az általa jelenleg bérletben birt koronajavakat, mint sajátját megtarthassa.

A szerb fejedelemnek egyik legfontosabb s a jövőre leginkább kiható ténye volt az, hogy e kisértésnek ellenszegült, s hogy ő, ki különben a nagy urat szokta volt utánozni, ettől mégis annyiban különbözött, miszerint hűbérnökséget nem osztogatott. Ő is teljesen egyetértett abban, hogy a földesúri jogok megszüntetése, melyek jövedelme a nemzetnek úgylis eléggé terhes adójához számítatott, a nemzetnek is javára vált.

A szerb földesgazdáknak, kik oly függetlenséget élveztek, minőt a föld népe máshol sehol, Milos ezáltal megbecsülhetetlen szolgálatot tett; de ezzel barátainak számát természetesen nem szaporitá.

Mint hogy pedig annyi számtalan más alapos pa-

naszra is okot nyújtott, ennek következtében általános elégtelenség tört ki ellene, amit egyedül csak ő nem vett észre.

Egy családi ünnepély, keresztelés alkalmával történt Szimits Sztojánánál, ki Milos házába hosszú ideig bejáratos és főleg vidor modora folytán leginkább a gyermekek kedvence vala, még pedig azon korszakban, melyet Milos az általa kruseváczi knézzé kinevezett Sztojánának ajándékozott, hogy a Milos elleni tervek első ízben megbeszéltek. Ljubiczát, Milos nejét, az újdonszülött gyermek keresztanyját a sz. szertartás után kísérve, Petronievits Ábrahám, Miloszáv resszavai knéz s az öreg Radoikovits Mileta, ki még Kara György idejében zászlótartó volt, szintén megjelentek Sztojánánál, Petrovits Milutin, a híres Veliko hajdunak fivére is megjelent, ki néhány momkjaival a fejedelemnő kíséretét képezte.

Nappal, a fejedelemnő jelenlétében a társaság a házi úr egészségére emelte poharát, este azonban, midőn már egyedül voltak, más ügyek is szőnyegre kerültek, nevezetesen a régebbi panaszokon kívül azon újabb panasz is, miszerint Milos, úgy látszik, hogy most már még a szokásban levő országgyűlést sem akarja megtartani, aminthogy a legújabbban kilátásba helyezett gyűlést is elhalasztotta.

Az itt egybegyültek véleményére kétségkívül Miloszáv gyakorolt legnagyobb befolyást, az ország egyik leggazdagabb embere, ki számos birtokkal, ménessel és malmokkal birt, s már akkor, midőn a fejedelem kijelentette, hogy az egész ország a császár s a főhatalom tulajdona, nagyon nyomatékosan úgy nyilatkozott, miszerint az ily tan könnyen véres fejeknek válhatik okozójává.

Emlékezünk még reá, hogy egykor, Kara György idejében, az országgyűlések, melyeken a goszpodárok és a vajdák annyi meghitt barátaikkal jelenhettek meg, amennyit fegyverrel felszerelni csak képesek voltak, politikai küzdelmek színhelyéül szolgáltak. Az egybegyültek ekkor elhatározták volt, hogy a legközelebbi skuptina alkalmával (melyről feltételezték, hogy az valóban meg is tartatik) nagy számmal fognak megjelenni, s a nyomasztó kormányzat megváltoztatását, ha a szük-

ség úgy hozza magával, még erőszakkal is keresztül viendik.

Azt nagyon jól tudták úgyis, hogy a közvélemény ő velök tart. Petrovits Milutin, noha ő is a fejedelem háztartásához tartozott, mégis elvállalta, miszerint az egyik kerületet ezen értelemben fogja megdolgozni. Sőt még ez ügynek titokban tartását sem vélte szükségesnek, mert visszajövele alkalmával e hirt a fejedelemnél is közölte, ki azt, mihelyt a legelső mozgalmak felől értesült, a fejedelemnek tudomására juttatta.

Milos Milutint maga elé idéztetvén, szemrehányásokkal illette őt, amiért jótéteményeit ily módon hálálja meg. Milutin erre azt válaszolta, hogy az indítvány nem tőle eredt, hanem másoktól, most azonban azt már mindenki magáévá tette. „Hogyan, mindenki!?“ kérdé Milos. „Az is, folytatá Milutin, ki melletted áll!“ Ez pedig József, Milosnak legbizalmasabb kedvence s házának egyik régi momkja volt. Milost már régebben figyelmeztették a veszélyre, melybe az ő eljárása folytán keveredik, senki sem lévén vele megelégedve, azonban e figyelmeztetésre mit sem hederített. „Igaz e az, amit Milutin mondott?“ kérdé most az öreg Józseftől. „Uram“, válaszolt ez, „igaz; az emberek mindnyájan azt mondják, hogy így tovább élni lehetetlenség“.

Milos eddigelé úgy járt el, hogy azt vélte, miszerint neki minden lehetséges, keresztül mehet bármin is; X. Károlyt még kigúnyolta, hogy nem üzetett volna el, ha úgy értett volna a kormányzáshoz, mint azt ő Szerbiában cselekszi, most azonban még ennél is szomorúbb sors állott előtte, a tőle való általános, sőt személyes elpártolás.

Gyors felfogó tehetséggel lévén megáldva, melynek folytán a veszély terjedelmét, elleneinek túlsúlyát tisztán látta maga előtt, azonnal arra gondolt, hogy az országból eltávozik.

Azonban mindenfelől arra kérték, ne hamarkodja el a dolgot; senki sem áskálódik az ő személyisége ellen avagy az élete, de még kormányzatának megdöntése után sem, csakis biztonságot és igazságot kíván mindenki.

„Ha csak az a baj“, válaszolt Milos, „úgy megteszem amit kívántok!“

Eközben a különféle náhiák területén egybevont csapatok már Kragujevác felé tartottak. Vutsits, ki ott fegyveres népséggel tartózkodott, s ki legalább külsőleg a fejedelem pártján állott, e helységet a közeledők ellenében még akkor is bajosan védhette volna meg, ha ezt megtenni szándéka lett volna is. Ő körülbelül annyi száz emberrel rendelkezett csak, mint ahány ezren azok valának.

Miloszáv, Ábrahám és Mileta ezután akadálytalanul vonultak be Kragujevácra.¹⁾ Azon állítást azonban, mintha a várost s a fejedelmi konakot kirabolni akarták volna, nem hihetjük el. Sőt inkább Mileta, ki testestől lelkestől szerb volt, mindazt, ki bárkinek csak hajaszálát is meggörbitené, azzal fenyegette, hogy sajátkezüleg leíti.

Milos pedig, ki e pillanatban erőszakot használni sem nem volt képes, sem pedig ily szándékot nem táplált, felkérte őket, hogy népüket bocsássák haza, mindaz mi még vitás kérdés tárgya volt, a legközelebbi skupstinán fog eldöntetni; ezután pedig ő maga is Kragujevácra tért. Legfiatalabbik fia ide már atyja előtt megérkezett, s a knézek élén atyja elébe járult, s ezek számára tőle bocsánatot kért. Milos barátságosan fogadta, s Kragujevácban még vendégeiül is meghívta őket.

Ily körülmények közt nyitattott meg a skupstina az 1835. évben, melynek hogy más eredményt kellett létrehoznia, mint az előbbi ily gyűléseknek, az már az események természetéből önként érthető. Az ezt megelőző skupstinák alkalmával Milos mint korlátlan úr, mint győző lépett fel mindenkor, míg ellenben most mint legyőzött jelent ott meg, s ellenfelei többségben valának.

Azon beszéd, melylyel a skupstinát az 1835. évi február hó 2 dikán megnyitotta, leginkább bizonyította, mily változás történt egy idő óta.

¹⁾ Az 1835. év január hó 8. (20.) napján. Ez ügyben egy kétségkívül a Milos-féle irodából kikerült igen körülményes jelentés látott napvilágot az „Allgemeine Zeitung“ 1836. október 13-diki számában.

Milos e megnyitó beszédében megígérte, miszerint kormányának hatáskörét nemcsak törvények, hanem alkotmány által is korlátozni fogja.

Elhatározatott, hogy mindenekelőtt alapszabályok szerkesztendőek, melyek a szerbek jogait akként jelöljék meg, mint azokat maga az emberiség előírja, s melyek alapján főleg a személyes szabadság és a vagyon biztonsága védessék meg.

Többször állították, hogy az ország kormányzatát egyedül Milos képezi; e kormányzat vele kel fel s vele nyugszik le; ő vele utazik s ő vele fog egykor megszűnni. Milos most tehát kijelentette, miszerint miniszteriumot szándékozik alakítani, mely az újabb államokban szokásossá vált ügyletek szerint a közügyeknek hat kezelőjéből fog állani, azon kötelezettséggel, hogy ez az ügyeket mindenkor az államtanács közreműködésével intézendi el, s a nemzet irányában éppen oly felelősséggel viseltetik, mint maga Milos. Úgy látszik, hogy Milos csakis a határozatok feletti főfelügyeletet s a megerősítési jogot tartotta fent magának.

Végre elérkezett annak is az ideje, hogy az igazságszolgáltatás többé nem egyedül a bírák belátásától függött, hanem határozott és írott törvények által volt szabályozandó. Amin annyi idő óta dolgoztak, az most végre foganatosítandóvá lett: Milos maga is kijelentette, hogy ő is a törvény alatt akar állani.

Nevezetes, hogy Európa alkotmányos mozgalmai folytán mily eszmék igyekeznek beszivárogni ezen még félig-meddig barbár tartományba: emberi jogok, melyek itt főleg a személyi s a vagyoni biztonságból állanak, a miniszteri felelősség, s végre hogy a fejedelem is alája rendeltessék a törvénynek, mely természetesen előbb még megállapítandó lenne.

Mindezzel azonban az is egybeveendő, hogy az eddigi alárendelt közegek ezentúl a közhatalom gyakorlásában önállóan részt venni szintén feljogosítottassanak. Az összes knézek, törvényszéki tanácsosok, s a többi hivatalnokok, kik szolgák és kocsisokul tekintettek, most mint a hatalomnak szintén részesei, az eddigelé korlátlan úr mellé voltak helyezendőek.

Ez értelemben tehát kimerítő alapszabályszervezet készítettett, mely 14 fejezetből s 122 cikkelyből állva, új szerb államjogot képezett és most a legnagyobb ünnepélyességgel elfogadtatott. Számos kinevezés történt meg: úgy látszott, mintha Szerbia egyszerre megváltozott volna.

Más dolog azonban oly pillanatban, midőn valamely ösztön magának útat tört, intézkedéseket elhatározni, s ismét más azokat fogatosítani.

Ez utóbbinak itt okvetlenül a legnagyobb akadályokba kellett ütköznie.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

HUSZONKETTEDIK FEJEZET.

Az 1838. évi alaptörvény; Milos bukása.

Tulajdonképpen itt még semmi egyéb nem történt, minthogy egy magában véve nagyon is jogosult ellenzék keletkezett, mely követeléseit egyszersmind már kellő alakba is önté.

Azt, hogy ezen alkotmány elismertessék és fogantossittassék is, valóban kezdettől fogva senki sem hitte.

Már maga az elnevezés, s mondhatnók a többi európai alkotmánynyal való hasonlatossága, valamint azon körülmény is, hogy oly népszerű mozgalomból származott, mely a lázadáshoz hasonlít, a két szomszéd császárság előtt nem valami kellemes színben tüntette fel azt.

A szultán pedig teljesen nem hagyhatta azt jóvá soha, mert ez az alkotmány Milost az összes szerbek fejéül, s néhány jelenlevő bolgárt, kik nem is az egyesült tartományokból valók valának, saját nemzetiségök képviselőiül tekinté. Úgy látszott tehát, mintha Milos ha nem is az összes keresztények, de legalább is a török birodalomban lakó összes szlávok természetes előharczosául viselkednék. Ő abból anélkül sem csinált titkot, sőt mindenki előtt nyíltan kijelentette, hogy a keresztény kormányzat a rajáhk többi törzseire nézve is szükséges.

Ha az alkotmány talán némileg ingerelte is volna Milos becsvágyát, illetén dolgok lehetősége mégis teljesen ki volt zárva, míg ellenben ama korlátozások, melyeknek magát alá kellett vetnie, reá közvetlen hatást gyakoroltak s előtte a legnagyobb mérvben gyűlöletesek

valának. A porta s a másik két hatalom ellenmondása éppen kapóra jött számára: hiszen ő úgyis akként uralkodott, mintha ez alkotmány nem is léteznék.

Mint hogy pedig egyik utazása alkalmával, melyet a hűbérnökeket magánál szívesen látó porta kívánságára az 1835. év nyarán Konstantinápolyba tett, itt legalább a külszint illetőleg igen jó fogadtatásban részesült, mivel hogy az ajándékozásban éppen nem volt fukar, Mahmud ugyanis úgy nyilatkozott, hogy Milos ajándékai oly nagyok, mint ő maga, ennek folytán tehát azt vélte, miszerint éppen úgy kormányozhat továbbra is gond nélkül, mint eddigelé.

Az 1835. év őszén Milos hivatalos lapja kijelenté, hogy Szerbiában egyedül a fejedelem az egyetlen uralkodó, kivüle senki másnak nem lehet igénye politikai hatalomra; s az ország az egyeduralkodói elv uralma alatt teljesen boldognak érzi magát.

Az még a legkisebb baj volt, hogy Milos maga mellett senkit meg nem tűrt; bárcsak azon dolgokat is kerülte volna, melyek már előbb általános elégtelenségnek lőnek okozói!

Azonban ez ügyekre nézve az előbbinél még nagyobb makacsságot fejtett ki: így pl. az ő egyedárúsítási terve még határozottabb alakot öltött.

Számítás szerint az ország évenként 30 millió oka sót szállítat Oláhországból. Milos pedig anélkül hogy erre jogositva lenne, az egész mennyiséget ő maga szállította Oláhországból, s emberei által bent el is adatta, nem tűrvén, hogy az ország sósükségletének fedezésére bárki is más sót árusítson el.

Más czikkekre nézve pedig azoknak a külföldön leendő elárúsítását kizárólag magának tartotta fent. E czikkeket azonban az országban szedette össze, csak árait tetszése és önkénye szerint ő maga állapítván meg.

E körülmény azonban annál is inkább kellemetlen benyomást idézett elő, minthogy Milos az elárúsítás folyton szerzett nyeresényt a külföldön helyezte el, nevezetesen Oláhországban vásárolván birtokokat, mintha a szerbiai állapotokat nem is tartaná biztosnak. Úgy látszik, most már maga sem hitte mindazt, amit egykor a nyert vívmányok legnagyobb előnyéül tartott, vagyis hogy Szerbia

ezentul oly férfiak által kormányzandó, kik el vannak tőkélve: a nemzettel élni vagy halni.

Az irott törvény szerkesztéséhez, mely már hosszú idő óta szünetelt, Milos ugyan ismét hozzá fogott, s ezzel két jogtudós osztrák-szerb bizatott meg, de e munkának befejezése még a távoli jövőben vala csak remélhető, s mindaddig folyton a régi önkény uralkodott.

Mint fentebb említettük, a török uralom utóhatása még mindig oly erős volt, hogy az országban még a vagyoni és személyi biztonság is hiányzott.

Nem szándékunk e helyen elősorolni a közbiztonság ellenében elkövetett azon tetteket, melyek felől többé-később hitelesen értesültünk, maga a tény kétségtelen. Milos állását csakhamar ismét szilárdnak s magát eléggé erősnek érzé arra, hogy azon leghatalmasabb ellenfeleit, kik az ő hatalmát megnyirbálni bátorzkodtak volt, most megtámadja.

Protits György, ki előbb méltatlanul bántalmaztatott s csak azután választatott a nemzeti törvényszék tagjává, kezdetben nem vett részt a kragujeváci cselszövényben, később azonban ő is szintugy buzgólkodott ez ügyben, mint bárki más. Minthogy pedig csakhamar azon hír terjedt el felőle, hogy ő azt tanácsolta volna, miszerint legelőször és bármi módon a kniásztól kell megszabadulni, minthogy különben ez bizonyosan bosszút fog állani, az ennek folytán életét fenyegető veszélyt csak úgy kerülhette el, hogy az 1836. évben az országból kimenekült.

Csaknem egészen ily gyűlöletes vala a fejedelem előtt az ő saját testvére Jefrem is, ki az ő oldalánál a kormányzatban azelőtt tevékenyen részt vett, most azonban hosszú idő óta az ellenzékhez csatlakozott volt; az 1837. évben neki is menekülnie kellett, valamint Vutsitsnak is, kiről néhány szóval még meg kell emlékeznünk.

Peritsits Tamás, ki másképpen Vutsitsnak neveztetik, mióta a Hadszi-Prodan-féle mozgalmak alkalmával Miloshoz átpártolt, a fejedelem egyik legkedvenczebb momkja lön, azonban már ekkor is kegyvesztetté vált némelykor, s ilyenkor távozni kénytelenítettett. Sőt még akkor is, hogy knézzé emeltetett, s Dják ellen fontos szolgálatokat teljesített, igen gyakran tapasztalta a kegy és a kegyvesztesség közti különbséget, mely már teljesen féltékenységgé vált. Győzelme után ugyanis Oláhországba kellett menekülnie,

majd ismét visszatérvén, főszerdári állomást nyert; rövid idő múlva Szemendriába száműzetett, majd csakhamar ismét a fejedelem-asszony kíséretébe osztatott be és Sabácson nagy szerepet játszott. Egykor nem tudhatni pontosan, miféle illetlenséget követett el itt, miért is Milos egyik legengedelmesebb s legelszántabb momkját küldte hozzá azon parancscsal, hogy Vutsitsot akár élve, akár halva elébe hozza. A momk tehát egyik kezében pisztolyt, a másikban pedig békót tartva, Vutsits szobájában termett, s ezt felszólítá, hogy melyiket választja a kettő közül? Vutsits csak azt kérdezte a momktól, kitől ered ez a fenyegetés, s midőn ez azon választ adta, hogy az úrtól, Vutsits azonnal kinyújtotta lábait, hogy a momk azokat békóba verhesse. Így vitetett a fejedelem elébe, ki azonban neki megbocsátva, őt a főtörvényszékbe osztotta, sőt, mint előttünk is tudva van, Kragujevácz védelmét is reá bízta. Azon körülmény azonban, hogy Vutsits a lázadóknak közelgő csoportjával szemben ellentállást nem fejthetett ki, még mélyebb és sohasem helyrehozható meghasonlást idézett elő. A Milos által Konstantinápolyból hozott török érdemrendek kiosztása alkalmával ugyanis Vutsits, várakozása ellenére, mellőzve lőn. Továbbá az „Allgemeine Zeitung“ egyik hivatalosnak tartott cikkében Vutsits egészen leplezetlenül árulónak tüntettetett fel, mint aki a várost a felkelőknek átadta. Midőn e cikket előtte felolvasták, Vutsits kezét handzsárjára téve, így szólt: „Ha egyszer reánk kerül a sor, hogy mi irjunk, akkor ez lesz tollunk“. Ilyen volt egyáltalán az ő eszmemenete. Irni és olvasni nem tudott, nem sokat beszélt, még saját tetteiről sem, de egészséges észszel és szilárd akarattal birt, bátor, határozott, irgalmatlan és félelmetes volt ő mindenkor.

Magától értetődik, hogy úgy azok, kik már kimenekültek, mint azok is, kik még az országban voltak, de hasonló sorsban részesítendőek voltak, mindnyájan egyetértettek abban, hogy Milos ellen egy második felkelés kezdeményezendő.

Annyit beláttak ők is, hogy a közvetlen népszerű felkelés, avagy a hatalmak által mellőzött alkotmánynak ismételt sürgetése folytán mit sem lehet elérni. De nem voltak-e még eszközeik, melyek segélyével úgy a szul-

tánt mint az orosz udvart is reá vehették volna, hogy némi kedvező változás álljon be ügyeikre nézve?

A kniász ellenfeleinek nagyon kapóra jött azon körülmény, hogy annak politikai magatartásával sem itt, sem ott nem voltak megelégedve.

A porta azt vette észre, hogy mióta Milost állásában megerősítette, azóta nincs meg benne a régibb engedelmesség. Arról még volt győződve, hogy Milos az ő lázadó-jával, a skodra-pasával vagyon is jó viszonyban állott, s hogy a nagy úr hatalmi körének kitágítását éppen nem kedveli. Azon körülmény pedig, melyszerint Milos a szerb ország önállóságának eszméjét oly hatalmasan fentartotta, s hogy a török hivatalnokokat ez ügybe beavatkozni nem engedte, a portának, mint gondolhatni is éppen nem tetszett.

Aki csak egy kissé képes volt előrelátni, az már észre vehette ezt Milosnak Konstantinápolyban való tartózkodása alkalmával; gazdag ajándékai csakis azt eredményezték, hogy még inkább kegyvesztetté lőn. Még a vele ott jelenlevő kiséretében is találkoztak olyanok, kik ott ellene panaszt emeltek, s éppen nem találtak siket fülekre, sőt talán már ekkor biztosítást is nyertek, hogy szükség esetében támogatásra is számíthatnak.

Milos újabb fermánt kívánt a maga részére kiállíttatni, mit meg is nyert, de ez oly kevéssé felelt meg az ő kívánságának, hogy azt kihirdettetni nem is kísérelt meg. Ellenfelei azonban ismerték annak tartalmát, mint-hogy az ő közreműködésükkel készült az el, s most annál inkább remélték, hogy a kniász útját mielőbb be fogják vágni.

Az orosz udvarra nézve egészen más nemű tekintetek voltak irányadók.

Oroszország valamint a két nyugati nagy hatalom: Anglia és Franciaország közt véstjósuló feszültség állván be, mely éppen a keleti bonyodalmak folytán támadt, s azok képezték annak tárgyát is, most tehát a háború kitörését minden pillanatban várni lehetett.

Nem ok nélkül küldött Anglia Szerbiába konzult, kit Milos a legszívélyesebben fogadott. Oly kereskedelmi tervek jöttek ugyanis most forgalomba, melyek a szerb fejedelem egyedárúsítási rendszerével teljesen összhang-

zásban állottak, s az állandó összeköttetést mindkét részről kívánatossá tették.

Milos azelőtt sajtósági ügyességet tanúsított, melynél fogva a különböző hatalmak egymással ellentétes érdekeinek szirtjein szerencsésen átevezett, annélkül, hogy azoknak ellenszenvét magára vonta volna. Most azonban oly hajlamokat tanúsított, melyeket illetőleg éppen nem csodálkozhatni, hogy azok Szent Pétervárott visszatetszést szültek. Lehetetlen volt ugyanis, hogy itt jó szemmel nézhették volna, miszerint még a belföldi vidékeken is idegen s gyakran ellentétes befolyás érvényesüljön.

A főmozzanat azonban még mindig az volt, hogy azon erőszakosságok, melyekkel a kniász vádoltatott, tagadhatatlanok és kézzel foghatók voltak. Az 1837. évben tehát egy régi nemzetségből való orosz hivatalnok jelent meg Szerbiában, hogy a fejedelmet sürgősen és komolyan megintse.

Végre Konstantinápolyból is azon kérdés intéztetett, hogyan lehetséges az, miszerint Szerbiában oly nagy számú elégületlenek vannak, egyszersmind pedig a fejedelem is felszólított, hogy az ország beligazgatásának megállapítása czéljából a portához küldöttséget menesszen.

A nagyhatalmak közötti, immár az egész világra kiterjedő civódás ezen ügyeket is érinté, ha mindjárt nem is ragadhatta meg azokat. Annyi bizonyos, hogy az angol konzul a szerb fejedelmi hatalom kibővítése mellett foglalt állást. Sőt igen valószínűnek látszik, hogy a francia udvar utasításai is Milos javára szolgáltak. A két nagyhatalom nézete oda irányult, miszerint egy ily, még mindig barbár országban, minő Szerbia volt, okvetlenül erős és szigorú hatalom kívántatik.

Eszerint azután megtörtént, hogy az alkotmányos államok a korlátlan fejedelem, az egyeduralkodók pedig a fejedelmi hatalomnak korlátoztatása mellett foglaltak állást.

A két hatalom egyesült befolyása folytán, kevéssel ezelőtt a két fejedelemség hoszpodárainak hatásköre is megszorított az úgynevezett szervezeti rendszabályok által, míg ellenben a közgyűlések számára jelentékeny befolyás biztosított.

Ami a szerb ügyeket illeti, e tekintetben Oroszországnak teljesen szabad keze volt. Befolyását sohasem érvényesíté az ezidő szerinti uralkodó érdekében, csakis a független belkormányzatot biztosítá a nemzet javára.

A porta ugyan Milost élethossziglan elismerte, valamint családjának az öröklési jogot is megadta, azonban az ezt tartalmazó hattiserif határozottan megállapítja, hogy a fejedelem a vének tanácsának meghallgatásával kormányozzon. Most tehát jónak látta, hogy azt ismétlje és egyszersmind megvalósítsa.

Milosra nézve már az is kedvezőtlen előzményt képezett, hogy a porta Petronievitsnek a küldöttségbe leendő beválasztatását követelte, ki Milos ellen panaszt emelt, s ennek különben is egyik leghatározottabb ellenfele volt.

Petronievits Ábrahám egy oly szerbnek vala fia, ki az 1787. évben kitört osztrák háború alkalmával szolgálatba lépett volt, s mint altiszt a szabad csapatoknál működött. Ő a kereskedelmi pályára neveltetett, s csak azért ment Szerbiába, minthogy Ausztriában mesterségével nem boldogulhatott. A szerb irodában annál könnyebben előre juthatott, minthogy görögül is tudott és itt csakhamar némi szerepet is játszott. A fejedelem oldalánál egy ideig mint predsztávník (előljáró) működött, s magát mint annak „kiájá“-ja tekinté. Minél közelebb állott azonban a fejedelemhez, vele az 1835-ki mozgalmak óta annál inkább meghasonlott. Őt jószívű férfúnak tartották, ki mások kérelmét szívesen teljesíté; ha azonban valamit tennie kellett, azt rendszerint másokkal való közösségben cselekedte meg. A törökök előtt az 1820. évi sokáig fogságban tartott szerb küldöttség tagja lévén, hol ügyesnek és megbízhatónak bizonyult, sikerült tekintélyre szert tennie. Ő azok tejéül tekintetett, kik magukat a Milos felől fenyegető veszély elől az új kormányformának a két udvarral való egyetértő megalapítása által vélték biztosíthatni.

Hiában igyekezett Milos a küldöttségbe választott, iránta teljes odaadással viseltető tag, avagy az angol konzul befolyása által ellenhatást hozni létre, azon irány, melyben az ügyeknek menniök kellett, visszavonhatatlanul ki volt már jelölve.

A szerb képviselők és a porta, valamint az orosz udvar között is, mely utóbbi szintén mindenről értesítettett, sőt beleegyezését is adta, Szerbia érdekében újabb alaptörvény hozatott létre, mely oda irányult, hogy a fejedelem számára, ki eddigelé azt tette amit ő akart, a hatalomnak csak egy kis része tartassék fent.

Ez okmányban szépen hangzó szavakban reá bizatik ugyan a törvények foganatosítása, a törvényszéki ítéletek végrehajtása, a megkegyelmezési jog, a hivatalnokok kinevezése, az adók beszedése, s a csapatok feletti főparancsnokság is, sőt abban az is bentfoglaltatik, hogy a mellé rendelendő tanácsnak hatásköre csak abból áll, hogy a fejedelemnek tanácscsal szolgáljon, azonban olynemű felhatalmazást nyer az itt, mely a fejedelem jogkörét jóval túlhaladja.

A fejedelem szedesse be ugyan az adót, azonban a tanács számítsa ki a kiadások összegét, s az találjon ki utat módot annak fedezésére; az adók pedig mindaddig nem szedhetők be, míg azokat a tanács jóvá nem hagyta.

Ebből szükségképpen az következett, hogy a csapatok zsoldja és száma, a hivatalnokok fizetése s az új állomások létesítése a tanács hatásköréhez tartozott.

A törvényhozói hatalom csaknem kizárólag a tanács kezeibe adatik át. Csakis ha az általa üdvösnek vélt törvényjavaslatok felett már tanácskozott, s szótöbbség útján már határozatot hozott, tartozott azt az elnök aláírásával ellátva a fejedelem elé terjeszteni. Egyetlen oly rendelet sem adható addig ki, míg ott a tanács jóvá nem hagyta; továbbá a jogra és igazságra vonatkozó valamennyi peres ügyekben az képezi a legfelsőbb fórumot.

A főkormányzat felelőssége szigorúan megállapított; a fejedelem négy popetsitelit válaszszon, kiknek egyike a külügyek irodája élén áll, a másik belügyeket, a harmadik a pénzügyeket, a negyedik pedig az igazság- és közoktatásügyet vezeti, ügykörük egymástól elválasztassék, s minden egyes kormányzati fény valamelyikök által ellenjegyeztessék. Minden év márczius havában okmányokkal felszerelt jelentést tartoztak tenni a szenátusnak a mult évben előfordult ügyek felől, melyeket ez

tárgyalásba vett; a számadások is a szenátus elé valának terjesztendőek, melyeknek megvizsgálása szintén az ő hatásköréhez tartozott.

Ezen szenatus pedig, mely a náhiák számához képest tizenhét tagból állott, Milos által neveztessek ugyan ki, azután azonban állandó legyen; mindaddig egyik tagját sem szabad megfosztani állásától, míg a magas porta színe előtt reá nem bizonyult, hogy a törvényt áthágta, avagy valamely bűntény elkövetésében bűnös.

Amit egykor XVIII. Lajos azon tervet illetőleg mondott, melyet a Franciaországba történt belépte alkalmával az akkoron még napoleoni szenatus elébe terjesztett, hogy t. i. a szenatus leül, míg ellenben a király állni tartozik, az most itt, bár egészen más körülmények közt, szintén valónak bizonyult. Az állásától meg nem fosztható szenatus a szerb fejedelem tevékenysége elé a legszűkebb korlátokat szabni, s az államhatalom leglényegesebb kellékeit saját kezeibe ragadni lőn most hivatva.

Éppen mint a szenatorok, úgy a bírák sem voltak hivataluktól egykönnyen elmozdithatók, ha csak jogilag el nem valának már ítélve.

A többi hivatalnokokra nézve is kimondatott, hogy nem lesznek többé az eddigi korlátlan uralom alá vetve; ezentúl ők is csak akkor büntettetnek, ha hibás voltak előbb bebizonyul.¹⁾

Ezen statutum még más egyéb nevezetes határozatokat is tartalmaz, melyekről alább leendő szó; most csak azon körülményt vegyük szemügyre, melyre a figyelem általánosan és kizárólag irányult, midőn ezen statutum az 1839. év elején Szerbiába megérkezett, hogy t. i. Milos a még e pillanatban élvezett korlátlan hatalmát elvesztendő, s annak legnagyobb részét azok kezeibe volt átadandó, kiket eddigelé csakis szolgálóul tekintett volt.

A beállott változás ugyanis oly rögtöni és oly általános volt, hogy Milos a tanács egybeállítására nézve,

¹⁾ Az alaptörvényt-ustáv-hiteles fordításban a mellékletben közlöm. Ez a szerb aktának talán a legnevezetesebbike. Az események egész sorozata ezen alapul.

mely az alapszabályok értelmében az ő hatáskörébe tartozott, sem gyakorolhatott csaknem senimi befolyást sem. A nemzeti törvényszék, melyben azok foglaltak helyet, kik egyedül feleltek csak meg azon kívánalmaknak, hogy t. i. ott a fejedelem által kinevezendő nevezetes, érdemes és közelismerésben részesülő férfiak üljenek, s mint ilyenek egyedül ők tartottak e tisztségre igényt, aminthogy ez állással még mindig a régi szenatus jogainak emléke volt összekötve, saját akaratát a fejedelemre erőszakolva, helyette ő maga választott. Éppen azon emberek, kiket Milos elűzött volt, kik azonban azóta már visszatértek: Vutsits és Jefrem, az ellenzék fejei nevezettek ki legelőször szenátorokká. A tizenhét választott szenátor közül pedig egyetlen egy sem találkozott, kit a fejedelem barátjának lehetett volna tekinteni.

S a Milos által kinevezendő miniszteriummal sem sokkal jobban állott a dolog. Petronievits Ábrahám, ki a legutóbb megjelent és számos pontban az előbb kihirdetett alkotmányhoz hasonlító alapszabályzat főjegyzőjéül tekinthető, a külügyek, Protits György pedig, ki az 1835. évi események után először érzé meg a fejedelem bosszuját, a belügyek vezetésével bizattak meg.

Nem is lehetett másképpen, mint hogy a feltétlen engedelmességhez évek óta hozzászokott kniászra nézve teljesen elviselhetetlenné vált, hogy az ügyek ilyenén állapotába belenyugodjék.

Az erőszakos ellenszegülés azonban éppen nem feküdt természetében, s most az annál kevésbé vala lehetséges, minthogy a két érdekelt nagyhatalom az alapszabályzatot már jóváhagyta. Inkább az volt most tanácsosabb, hogy egy olynemű mozgalom indíttassék meg, mely önkéntesnek tűnhetett fel, s mely a békekötés által választási joggal felruházott nemzetnek kívánságát és akaratát a kiadott rendeletekkel ellentétbe helyezze.

Milos tényleg nem csekély számu párthívekkel rendelkezhetett a földmivelők soraiban, kik leginkább le voltak kötelezve irányában, s minthogy távol valának tőle, kevesebb erőszakosságot is szenvedtek, mint mások. Az, hogy a Milos által eddigelé féken tartott hivatalnokok jelenleg függetlenekké váltak, éppen nem az ő érdekekben történt. Akként hallották és ismételték is,

hogy ezentúl az egyetlen egy úr helyett tizenhét uruk leend. Milos azt remélte, hogy a földmivelők az ő érdekében legott felkelést támasztanak, mihelyt valahol az ő javára irányuló mozgalom mutatkozik.

Vajjon valóban amiatt aggódott-e, hogy itt már többé nem lehet biztonságban, aminthogy a mindinkább terjedő felháborodás száz meg száz, részint alapos, részint alaptalan panaszokban nyilvánult ellene, úgy, hogy már arról is szó volt, miszerint Milost a közpénzek elhasználása miatt számadástételre kell szorítani, avagy más reményeket táplált e? — annyi tény, hogy Milos rögtön a zimonyi parlatoriumba ment át, s ott kijelentette, miszerint addig nem szándékozik visszatérni, míg Jefremet és Vutsitsot, az ő legelkeseredtebb ellenségeit el nem távolítják, s őt a múltra vonatkozó számadástétel kötelezettsége alól felmentik. Végre ugyan mégis engedett, s visszatért, anélkül, hogy ezen feltételei teljesítettek volna, azonban ugyanekkor az is hallatszott egyszerűsrimind, hogy az alapszabálytervezet ellen irányuló mozgalom már Kragujeváczon s néhány távolabbi ponton kitört. Milos ugyan azonnal ajánlkozott, hogy e mozgalmat lecsillapítja és az embereket észre téríti, azonban senki sem kételkedett azon, hogy kéz alatt a tüzet ő maga szította. Ahelyett tehát, hogy Milos a csapatok élén a felkelők ellen küldetett volna, a most tényleg uralomra jutott ellenpárt őt a legszorosabb felügyelet alá helyezte.

Azt már kezdettől fogva sem lehetett hinni, hogy a kezdeményezendő ellenmozgalom sikerre fogna vezetni. A szenatus azon előnnyel birt, miszerint álláspontja törvényesebb volt amazénál, sőt Milos végre még azt is kényszerült megtenni, hogy Vutsitsot a lázadók megfékezése czéljából saját fejedelmi teljhatalmával látta el.

Vutsits pedig a reá bizott csapatokat sokkal jobban vezényelte, mint az ellenséges vezérek a felkelőket.

A fejedelem párthívei, kik meglehetősen számmal, ágyukkal és lovassággal felszerelve a csatasíkon megjelentek, éppen pihenőt tartottak az erdő egyik tisztásán, midőn Vutsits őket rögtön meglepte, s az általa készített fatorlaszokkal valamennyi útjokat elvágta. Most tehát sem lovasságuk nem fejlődhetett ki kellően, sem

ágyuikat nem érvényesíthették; továbbá élelmi szereik is fogytán lévén, nem tehettek mást, minthogy ellentállás nélkül megadták magukat.

Kragujevác közeliében Jován, Milos fivére is elfogatott, ki még most is folyton azon buzgólkodott, hogy embereit összeszedje; nem is titkolta el, hogy ő volt az, ki a csapatoknak azért állott élére, hogy fivérének hatalmát ismét helyreállítsa.

Ily körülmények között Milos érdekében senki sem mozdult. A szenatus ellenben valamennyi náhiába kiáltványt bocsátott szét, a lakosságot Milos ellen izgatva, s csakhamar több ezernyi nép sereglett Vutsits köré, ki is a legválogatottabb, a hadsereg meghatalmazottaiúl tekintett emberek élén Nándorfehérvárra sietett vissza, hogy ott ez ügynek mielőbb véget vessen.

Az egyik korcsmánál, mely Nándorfehérvártól mintegy órányira feküdt, pihenőt tartott. Itt az előző években Milos által kivégeztetett papnak anyja jelent meg előtte, felbomlott hajjal bosszuért és igazságért esedezván.

A vezér elébe néhány szenator is járult, kik vele a foganatosítandó rendszabályok ügyében megállapodtak. A győztes és újabb hévvel lángoló csapat élén együtt vonultak Nándorfehérvárra.

Az első összeütközés alkalmával visszavert lovasok paripái Milos háza előtt vezettettek el diadalmasan, most pedig vereségének teljes volta az által adatott tudtára, hogy az ő és neje házai előtt álló öröket onnan eltávolították.

Ljubicza már régtől fogva inkább az ellenzékkel tartott, semmint férjével, kinek korlátlan hatalma folytán neki is szenvednie kellett nem egyszer. Milos most figyelmeztette nejét, hogy mindennek daczára az őrséget az ő háza elől is bevonták. Ljubicza valóban sohasem gondolt még eddig arra, hogy ennyire kerülhet a dolog, mint az most tényleg történt, miért is zokogásban tört ki.

Abban Milosnak valamennyi ellenfele egyetértett, hogy tovább nem maradhat az ő fejedelmök. Sőt némelyek élete ellen törtek, attól tartván, hogy másképpen soha sem lesz nyugtok tőle; míg mások úgy vélekedtek, hogy a nemzetre nézve örökké szégyen lenne, ha e férfit megöletné, kinek, mint fejedelmének, a nemzet oly

hosszu ideig engedelmeskedett volt: az határozottatott tehát, hogy Milos csakis eltávolítandó.

Milosnak ezt tudtára adandó, Vutsits teljes fegyverzetében és momkjai által kísérve, annak házába ment. Itt aztán tudtára adta, hogy ő a nemzetnek többé nem kell, ha kívánja, a népet azonnal idehivatja, mely fentebbi szavait bizonyítani fogja. Milos erre csak azt válaszolta: „ha nem kellek nekik többé, jól van! nem fogok tolakodó lenni.“

Ezután egy okmány szerkesztetett, melyben Milos az ő legidősebb fia javára ünnepélyesen lemondott.¹⁾

Milos egy szót sem szólt, midőn néhány, irányában barátságos érzelmekkel viseltető szenator kíséretében a Száva felé vezető útra indult, hogy magyar területre lépjen. Kiséretéből sirtak néhányan, valamint a szenatorok közül is nem egy. Vutsits pedig így szólott: „Sokan sirva távoztak már el innen, és siránkozókat hagytak hátra maguk után.“

1) Az 1839. évi június hó 13-án. V. ö. Boué IV., 359. lap.

HUSZONHARMADIK FEJEZET.

Obrenovits Mihály.

Igy bukott meg a kormány, melyet az események emeltek volt felszínre, s mely a főhatalmat a maga erejéből egyesíté vala kezeiben.

Világos, hogy a porta, mely a drinápolyi békében foglalt néhány engedményt teljesítetlenül hagyott, s ezen, reá nézve már kényelmetlenné vált függetlenségtől is szabadulni óhajtott, egy Európában eddigelé alig nevezett pártot győzelemre juttatott, oly alaptörvényt hozott életbe, mely a közéletnek összes ágaira kiterjedt, egyben pasájának is meghagyván, hogy annak foganatosítása felett örködjék, s így tekintélyét ezáltal ismét tetemesen helyreállította.

Nagyon különösnek látszik, ha azt akarjuk állítani: azért még nem mondhatjuk, hogy ezáltal a török uralom alól való szabadulásnak már megkezdett útjáról visszalépés történt volna, pedig valóban úgy van.

Tagadhatatlan tény, hogy Milos azon fogalmak között sürgött-forgott, melyeket a régi kormányzat idejében s a makacs egyeduralomra utalt pasák környezetében szívott volt magába, hogy t. i. a régi reformálatlan ozmán uralomhoz hasonlóan igyekezett ő is kormányozni.

Az események bonyadalmas mivoltának egyik legnevezetesebb következményeül tekinthető, hogy a még Milos ellenfeivel is szövetséget kötött porta immár annyira jutott, hogy Milosnak hatalmát korlátozó törvényeket szabott elé, melyek azonban éppen nem saját törvényei valának, hanem csakis a nyugatnak legsajátságosabb fogalmaiból valának kölcsönözve.

Milos ellenfeleit korántsem kívánjuk felvilágosodott

avagy művelődésre képes egyéneknek tartani, ők azonban a nyugati eszméket saját szabadulásuk eszközeiül tekintették; amit Milos mint úr és fejedelem elhanyagolt, mert a régi rendszer keretében ő sokkal hatalmasabb volt, azt az ellenzék most ellenében felhasználni igyekezett, minthogy ez saját személyes előnyét képezte.

Emellett azonban a közügyek úgy megrendültek, hogy a nyugodt fejlődés kerékvágásába nem egykönnyen valának ismét terelhetők.

Milán, az elűzött fejedelemnek a hattiserif folytán kétségkívül feljogosított idősebbik fia, kinek érdekében a lemondás történt, tulajdonképpen sohasem jutott a hatalom birtokába. Ő ekkor oly nagy beteg volt, hogy előtte atyja balesetét eltitkolni kellett, s valóban el is titkolták, csakis annyit tudattak vele, hogy a fejedelem hivatalos ügyekben külföldre utazott és őt hagyta hátra helyetteséül; ha pedig néhány szerencsekívánat hozzá mégis eljutott, azt csakis ily értelemben vette. Milán meghalt anélkül, hogy valaha megtudta volna, miszerint ő a szerb fejedelem.

Ezen idő alatt a porta által elismert Vutsits, Petronievits és Jefrem vezették az ország kormányát.

A jó egyetértés azonban nem volt meg mindig közöttök. Azon legelső skupstina alkalmával, mely közvetlenül a fejedelem leköszönése után gyűlt egybe, Jefremet azon boszúság érte, hogy a számára még testvére idejében megállapított évi zsoldja most tetemesen leszállított. Ő mindezekért két társát okozta, kik úgy látszik éppen nem feledték el, hogy egykor testvérének ruhája szegélyét csókolgatták.

Már akkor, közvetlenül Milán halála után, többen kétségbevonták, hogy okvetlenül szükséges-e ezen fejedelmi házhoz ragaszkodniok. A fejedelemnek ifjabbik fia, Mihály ugyan még életben volt, azonban a berát szövegéből sokan azt vélték következtethetni, hogy erre nézve az öröklési jog nem szól oly határozottan.

Kit lehetett volna azonban most helyébe ültetni? Lehetséges, hogy a porta az általa előnyösen ismert Petronievitset, vagy pedig a nemzet a bátornak és hősnak tartott Vutsitsot elvállalta volna. Azonban mi által érdemelte volna meg bármelyikök is az előnyt a többiek

felett? E kettőnek vajjon mily különös előnye lehetett a többi felett? Ez esetben a nemzet főbb embereinek legnagyobb része zugolódott volna.

A Mileta és Szimits vezetése alatt levő szenatus végtére is inkább azt határozta el, miszerint az ifjú Mihályt kéri fejedelmökkül.

Úgy látszik, hogy Milos egy ideig habozott, elereszsze-e fiát, vagy sem? Utoljára azonban mégis beleegyezett.

A porta sem ellenkezett, azonban ezen alkalmat felhasználni óhajtván, újabb berátot állított ki, melynek alapján a fejedelmi méltóságot nem tekinté többé örökösnek, sőt mint tudjuk, még élethossziglaninak sem ösmerte el azt határozottan. Csakis ily, a saját előnyére megváltoztatott kinevezési oklevelet küldött egyik főhivatalnoka által az ifjú Mihálynak Oláhországba, midőn azonban Mihály Konstantinápolyba érkezett, a porta őt a lehető legszivélyesebben fogadta, s ugyanazon hivatalnoka által a szerb határig elkísértette (1840. évi márcz.)

Általánosságban tekintve a helyzetet, egy mérsékelt, gondos kormánynek alapítása még ekkor is lehetővé válhatott volna, minthogy az új fejedelem, ki a hatalom élvezetét még nem szokta meg, el volt határozva, miszerint az usztávot foganatosítani fogja, annál is inkább, minthogy a tanács többsége őt pártfogolta, a nemzet kebelében pedig mindazok, kik Milos nevéhez ragaszkodtak, meg voltak elégedve, s a szigorú kormány helyett enyhébbet óhajtottak.

Azonban ugyanekkor azon nehézmények is előtérbe tolultak, melyekkel az új kormányzatnak okvetlenül megküzdeni kellett.

A porta ugyanis barátjait bármely visszahatás ellenében biztosítandó, s azok buzgalmát megjutalmazandó, jónak találta, hogy, daczára annak, miszerint a fiatal fejedelem nagykorúságát elismerte, Vutsitsot és Petronievitset, ama leghatalmasabb főembereket hivatalos tanácsosi minőségben melléje rendelje, kiknek beleegyezése nélkül mit sem tehetett. Mihály efelől legalább Konstantinápolyban még semmi biztos hirt nem nyert, csakis a szerb határ közelében fekvő Alekszináczban értesült erről az őt kísérő effendi által.

Vajjon ezáltal nem maga a porta támasztott-e újra harczt? A közelmulatban még a nemzet jogában állott, hogy tanácsát szabadon választhassa; a hivatalnokok ki-nevezése az alaptörvény szerint is a fejedelmet, újabb állomások létesítése pedig a szenatust illette meg. Honnan vette tehát a porta most azon jogot, hogy a fejedelmet, kinek törvényes tekintélye már anélkül is olyanmilyra megnyirbáltatott a reá erőszakolt tanácsosok által, még szűkebb korlátok közé szorítsa?

Erről mindenki meg volt győződve, s a közvélemény, mely a nemzetiségi pontot illetőleg Szerbiában is nagyon érzékeny volt, a két főember irányában nagyon kedvezőtlenül nyilatkozott.

Ily rendelet elismerése ellenében nemcsak a szenatus foglalt állást, hanem a nép vénei is, kik új urok üdvözlésére Nándorfehérvárott megjelenvén, midőn a szenatusi épület udvarából haza menőben voltak, nagy többséggel szintén ellene nyilatkoztak.

E nyilatkozatok folytán felbátorodva, a régi fejedelem határozottabb barátai azonnal sürgőldni kezdettek. A földmivelők nagy része most is, mint azelőtt, ellene szegült az újabb ügyrendnek, folyton azt hangsúlyozván, hogy a békét eszközölő egyetlen uralkodó inkább javukra szolgál, mint annyi sok: ezek csakis meggazdagodni akarnak az ő rovásukra; egy gödröt — mondák — már tele tömtek, most azonban még tizenhét másik gödröt tárnak eljök. A nép vénei s a kmétek (a knézek a másik párthoz tartozván) vezérlete alatt az ország egyes részein fegyveres tömegek keltek fel, a következő három követelést támasztva: a kormány székhelye Kragujeváczra helyeztessék át, hol az nagyobb bátorságot és függetlenséget élvezhet semmint Nándorfehérvárott; Vutsits és Petronievits ellen törvényes vizsgálat ejtessék meg, s végre a régi fejedelem visszahivassék. Az új, főleg Jefrem és Protits György által vezetett kormány nem kímélt semmi fáradságot, csakhogy e reá nézve is kellemtelen mozgalmat még csirájában elfojtsa, azonban mindhiában. Protits, ki a kerületekben személyesen is megjelent, egy ily alkalommal a föld népe által letartóztatott. Végre Mihály ily válaszban részesíté őket: „atyámnak visszahivatása oly ügy, mely nem tőlem,

hanem a portától függ; ami az én hatalmamban áll, azt szívesen megteszem, hogy t. i. a kormány székhelye ismét Kragujeváczra helyeztessék által, Vutsits és Petro-nievits pedig törvény elé állittassanak, hogy ott magukat vagy védjék, vagy pedig meglakoltassanak.

Eszerint ugyanazok, kik az ország kormányzatát már átvehetni vélték, oly vizsgálattal fenyegettetek, mely tekintve az uralkodó hangulatot, könnyen életükbe kerülhetett, miért is szükségesnek tartották, hogy a pasánál, a várban húzzák meg magukat.

Csakhamar mások is, kik az Obrenovitsoknak ugyan kevésbé nyílt ellenségei, de mégis ellenfelei és ellenzői voltak, félni kezdetek attól, hogy a Milos-féle kormányzat újra visszatérhet. Ezek a most már tényleg Kragujeváczra áthelyezett kormányt ide követni vonakodván, szintén a várba húzódtak, u. m. Szimits Sztoján, Garasanin, Nenádovits Prota, Theodorovits Lázár, Stefánovits István és ezek párthívei. A pasánál valamennyien szíves fogadtatásra találtak, ki őket pártfogásában részelteté.

A Toptsiderben tartott egyik skupstina alkalmával azután kiviláglott, hogy Mihály kormánya ezen egymással ellentétes irányzatok hatalma folytán mily zavarokba bonyolítottatott.

Milos párthívei úgy Branitsevó, mint Usicze felől is nyíltan fellázadva, erre tartottak. Azt vélvén, hogy Milos visszatérése csakis Jefrem és Protits által akadályoztatik, ezeket tehát megbuktatni, sőt már láb alól eltenni akarták.

Ellenben Musza effendi a török biztos is megérkezett, azt követelvén, hogy a várba menekültek hivatalaikba ismét visszahelyeztessenek, s ott teljes biztonságot élvezzenek.

Szerbiában is a közép út követése vált szükségessé, nem annyira a tanok, mint az egymással ellentétes személyiségek iránt való tekintetből, kiknek némelyike a törökök tekintélye, némelyike pedig lázadás által kívánta volt magát a nemzet előtt érvényesíteni.

E pillanatban Mihály kormánya nagy erélyt és nyomatékot fejtett ki.

Mitsicset, az egyetlen knézt, ki eddigelé Milos uralmának visszaállítása érdekében fegyvert fogott, s ki a

skupstinán oly nagy számu kísérettel jelent meg, melynek ott mi keresni valója sem volt, nem csak kényszerítette, hogy e fegyveres kíséretét elbocsássa, hanem arra is, hogy a többi lázadók ellen megindítandó hadjáratban ő is részt vegyen. Ezek könnyü szerrel szétugrasztattak, anélkül, hogy komoly csatára került volna velök a dolog; az emberek azt állíták, hogy félrevezettettek, főbjeik pedig elfogattak.

Éppen oly kevésbé engedtek azonban a török biztosnak is. Csaknem sértően csipős szavakkal tudtára adott, miszerint a szultán hattiserifje akként rendelkezik, hogy Szerbia belügyeibe senki se avatkozhasnék. Musza effendi tehát legjobbnak vélte, hogy a mintegy hatvan főnyi menekültet az országból eltávolítsa, s őket magával vigye. Némelyek csak Viddinig követték őt, köztök egy ártatlan költő is, mások azonban egészen Konstantinápolyig, hol a porta költségén láttattak el, mely azonban kikötötte magának, hogy az illető vidéktől kárpótást fog követelni.

Mihály kormánya tehát egyelőre szabad kezet nyert, minthogy mindkét irányban időt és tért nyervén, a közügyek lendítésére most már könnyebben gondolhatott.

Azt éppen nem lehet szemére lobbantani, mintha hivatását félreismerte vagy pedig arra nem gondolt volna, miszerint a török uralom alól kibontakozva, a civilizált állapothoz közeledjék.

Raditsevits István, egyike azon osztrák szerbeknek, kik minthogy Ausztriában boldogulni nem tudtak, Milos szolgálatába álltak, azonban helyes elvü és művelt férfi, ki minthogy az osztrák irodákban számos külsőséget eltanult, jelenleg a közoktatási és igazságügyi kormányzattal megbizatván, az ország művelődése érdekében nem egy hasznot ígérő tervet készített.

Javitási terveit főképpen abból merité, amit az osztrák kormányzat alatt észlelt volt.

Nevezetesen nem tűrhette tovább, hogy a lelkészek is úgy éljenek, mint a föld népe szokott: inkább a község költségén építtessenek házak számukra s földjeiket mások rendezzék be.

Mint az ausztriai, úgy az ottani törvényszékeknél is az írásbeliség hozandó be. A föld népe ugyan olykor

panaszával elútasított, minthogy annak fogalmazására irnokot egyhamarjában nem találhatott.

Elrendelte, hogy statisztikai számlálás létesíttessék; ijedve nézték a pórok, amint szilvafáik összeirattak, azt vélvén, hogy mindez csakis azért történik, hogy fáikra is adó vettessék ki.

Raditsevitsnek igen helyes szándékai valának. Új iskolákat kívánt berendeztetni, s addig nem akart nyugodni, míg valamennyi szerb irni és olvasni nem tud. Tudományos társulat is volt alakulófélben, melybe azonban oly egyének léptek, kik még nem is sajátították el az írás és olvasás mesterségét.

Az építészetet is előmozdítandó, először is temető-kápolnát szándékozott építtetni a fejedelmi család számára. Továbbá a zene művészetének felkarolása céljából dal-művek is adtak elő. Nándorfehérvárott színház építtetett, s a törökök csakhamar panaszkodni kezdettek, hogy itt oly darabok is adatnak, melyek egy Kobilits Milos tetteit dicsőítik.

Már ezen jobbnak vélt, semmint megfontolt törekvések is nem egy helyt ellenszegülésre találtak: a lakosok például megbotránkoztak a sok osztrák-szerb alkalmaztatásán, kik természetesen az államnak most lábra kapott fogalmánál fogva sokkal használhatóbbakká váltak; ezeket eléggé különös módon itt sváboknak hívták, minthogy inkább a német elemhez hasonlítottak; ezenkívül azonban még más nagyobb ügyetlenségeket is elkövettek. A matsvabeli földmivelők ugyanis egymással verekedni kezdvén, csak erőszakkal csendesítették le, majd törvényes eljárás indított meg ellenök, s nagy részök testi fenytéssel sújtott. Mindezzel nem elégedvén meg, a költségek viselésében is elmarasztalták őket, melyeket teljes szigorral behajtottak, miközben az illetők ellen zálogolás is foganatba vétetett. Szerencsétlenségre azonban a kelleténél többet hajtottak be, s Raditsevits a pénz egy részét utólagosan visszaadatta nekik. Különösen a megzálogoltak elégedetlenkedtek emiatt: ki adja nekik most vissza tehenöket, mely a zálogolás alkalmával elhajtattott?

A kormánytól nagyon zokon vették, hogy ez az osztrák kereskedőknek megengedte, miszerint a szerb

erdőkben hamu-zsírtr készithessenek, ennek folytán véres verekedésre került a dolog.

A föld népét leginkább az keserítette el, hogy a poresza ismét felemeltetett. Ez kezdetben 6 osztrák tallérban állapítottatott meg évenként, Milos bukása alkalmával pedig — mint látszik — inkább azért, hogy ezzel a népet megnyerjék, semmint hogy meg lettek volna győződve, miszerint úgy is elég fedezetök lesz, azt ötre szállították le; most tehát rossz vért szült a föld népénél, hogy Mihály a már elengedett tallért újra követelte. Hol is találtatik olyan ország, hol a kormánynak jeleségét nem annak olcsó mivolta szerint itélnék meg?! Még az is hozzájárult ehhez, hogy a kormány az arany értékével is kufárkodni kezdett. Nagyon érezhetővé vált ugyanis a népre nézve, hogy az ő aranyukat, melyet ők 24 piaszterért vettek, a kormány csak 23 piaszterre becsülte.

Ekképpen Mihály kormánya ellen többrendbeli panaszok torlódtak össze, még pedig éppen azon osztályból, mely különben az Obrenovitsok irányában a legnagyobb rokonszenvvel szokott volt viseltetni. Úgy tünt fel a nép szemei előtt, mintha Mihály is csak oly hivatalnok-kormányt vezetne, melynek tagjai az ő jóváhagyásával önkénykedést gyakorolhatnak a nép hátrányára.

Ehhez járult még, hogy a régi fejedelem személyes párthívei szakadatlanul azon fáradoztak, hogy ellenhatást idézhessenek elő. Az 1841. évben a miniszterek ellen irányuló összeesküvés fedeztetett fel, melynek élén Vukomanovits Gája, a fejedelem asszony fivére állott. Ljubicza ugyanis inkább férjét kívánta látni a hatalom birtokában, sem mint fiát, azt vélvén, hogy ez utóbbi nem leend elég erős arra, miszerint oly hatalmas vetélytársak ellenében, kiknek részéről fenyegettetett, állását fentarthassa.

Egyáltalán Milos családjában több rendbeli surlódások merültek fel.

Jován amiatt elégedetlenkedett, hogy nem biztak reá más állást, mint a saját unokaöcscse melletti szárnysegédi állomást: ő inkább a belügyek vezetője kívánt volna lenni; azonban ily fontos állomást lehetetlen volt oly férfúra bizni, ki az usztáv elleni lázadás alkalmával

oly nagy szerepet játszott. Jefrem ellenben attól tartott, hogy fivére párthíveinek legelső sikeresebb mozgalma alkalmával megsemmisíttetik; a nyílt Kragujeváczon ő sem érezte magát jól.

Innen magyarázható meg, hogy a törököknek valamint azon belföldi ellenfeleknek, kik amazok védelme alatt állottak, úzelmeit nem kísérték kellő figyelemmel.

A porta sürgető kívánságára végre a menekültek ismét befogadtattak, kezdetben ugyan csak a kevésbbé határozott és hirneves menekülők, végre azonban maga Vutsits is.

Mihály rábeszélte magát, hogy a kormány székhelyét ismét Nándorfehérvárra, a török erőd területére helyezze át. A kmétek ugyan lebeszélni igyekeztek őt, minthogy az esetben, ha Mihálynak reájuk török érzelmű ellenfelei ellenében szüksége lenne, őt ekkor nem egy könnyen segíthetnék ki a bajból.

Ezen oldalról azonban mitől sem tartottak. Mihály meg volt győződve arról, miszerint a porta, miután kívánságainak már eleget tett, őt pártfogolja. Ő megnyugodott abban, hogy neki a pasa szavát adta, miszerint Vutsits magát csendesen fogja viselni. Ha pedig a miniszternek besugták, hogy Vutsits még mindig zavart iparkodik okozni, ez esetben a vádlókat záratták el, azon kijelentéssel, hogy panaszaik alaptalanok, s hogy inkább ők szítják a zavarokat. Még azon esetre is, ha őket valaki megtámadná, az alapszabályzat alapján biztonságban vélték magukat. A golyó már meg van öntve, mondák, hogy az olyan büntetést elvegye.

Valóban, Mihály kormányának inkább azt lehetett szemére lobbantani, hogy a Milos féle erélynek és szigorinak ellenkezőjét cselekszi, semminthogy annak eljárását folytatná.

A törökök azonban mindinkább azon voltak, hogy igényeiket nagyobbítsák s folyton újabb követelésekkel lépjenek elő.

A kormányon ülő miniszterek ellen most egyszerre minden oldalról panasz tört ki. A menekültek, kik időközben ismét visszatértek, legnagyobb ellenségeiket látták bennök, s vonakodtak tőlök állomást elfogadni, ami az előzőleg létrejött megállapodás értelmében különben

könnyű szerrel megtörténhetett volna. Ugy a hivatalnokok és knézek, kik tartottak Milos visszatérésétől, valamint a földmivelők és kmétek is, kik őt még mindig visszakivánták- a minisztereknek egyaránt ellenségei voltak. Egyik oldalról sem voltak biztonságban, még a tanács is aggálylyal volt eltelve. A törökök végre már nem viselhették el azon merev visszautasítást, melyben főleg Protits részéről részesítették, ki mindenkor nagyon is szó-kimondó volt. A portának újabb biztosa érkezett, ki sürgetőleg azon követeléssel állt elő, hogy necsak a daczos Protits, hanem egyszersmind az összes miniszterek is elbocsáttassanak.

Most már Mihály fejedelem sem értett velők mindenben egyet. Éppen nem idegenkedett attól, hogy őket elbocsássa, azonban ezt csakis némi idő elteltével és szabad elhatározásából kivánta volt megtenni. Mihály tekintetbe vette, hogy a miniszterek kinevezési és elbocsátási joga a fejedelemséget ért korlátozások óta a hatalom főalkatrészét képezi, melyet éppen nem vala hajlandó a törököknek oly könnyen kezökre játszani. Ezek véden-czeit pedig, kiket saját ellenségeinek tartott, még kevésbé szándékozott szolgálatába fogadni.

Ennek folytán azonban az ozmánok haragra gerjedtek. Már az is izgatólag hatott reájuk, hogy a szerbek kiváltságai után sovárgó bolgárok Mihályhoz fordultak, s bár általa éppen nem lőnek biztatva, reményeiket mégis ő belé helyezték.

Elég az hozzá, igen szívesen látták volna, ha oly mozgalom tör ki, mely Mihály kormányát vagy megváltoztatta vagy pedig megdöntötte volna.

E célra a régi ellenfelek, kik visszatértök óta a a törökök kiváló oltalma alatt állottak, már régen elkészülve valának.

Számos párthívekkel birtak azon hivatalnokok sorai-ból is, kik önállóságukat nekik köszönhették.

Noha Mihály nem vétett az alapszabályzat ellen, mindazonáltal azok, kik azt létrehozták párthíveikkel együtt „usztávo-branitelji“ (az alapszabályzat védői) néven neveztették magukat; oly szó vala ez, melyet minden pillanatban szájukon hordoztak, s amely nem is maradt hatás nélkül.

Főleg azon kerületek mozgolódtak, ahol a szintén e párthoz tartozandó Nenádovits Prota, Reszavacz, Garasanin és Theodorovits Lázár befolyással bírtak.

Ily körülmények között Vutsits sem maradhatott el. Ő most oly állapotot talált, melyben a törökökkel való összeköttetései őt a nemzet szemeiben éppen nem tolták háttérbe, úgy hogy most mint az összes ellenzék feje léphetett fel, s mindazokkal, kik őt a kormányzattól kizárták volt, éreztethette, hogy mire képes.

Alig hogy Szerbiából távozott, Szmederevónál ismét visszatért. A Reszavacz által számára készen tartott arabs paripán valamennyi kerületeken átszáguldott. Párthívei mindenütt a felkelőkhöz csatlakoztak. Az egész országban elterjedt a híre, hogy skupstina fog tartatni, mely a fejedelmet kormányának megváltoztatására kényszerítendő.

Mihály el volt tökéelve, hogy e tolakodásnak szint-egy ellene álland, mint a török sürgetésnek, s hogy erőszakot erőszakkal fog viszonzni.

Hogy ő még mindig erősebb ezeknél, azon éppen nem kételkedett. Anélkül hogy Posarevácz biztonságba helyezésével s az ott levő ágyuknak a maga részére leendő megszerzésével sokat törődött volna, az 1842. évi augusztus havának 19-ére forduló éjjelén, mintegy 600 gyalogosból és 30 lovasból álló csapatával Kragujevácz felé indult.

A kerületekbe már előzőleg körrendeleteket küldött szét, melyek nem maradtak óhajtott eredmény nélkül: útjában nagyszámu segéd-csapatok csatlakoztak hozzá, rövid idő múlva már mintegy 10.000 emberrel rendelkezett. Minden oldalról kedvező hírek érkeztek hozzá. Prota és Lázár a saját kerületeikben elfogattak; Stefanovits és Jankovits pedig, kik Posareváczt és Szmederevót fellázítani igyekeztek, magyar területre menekülni kényszerültek; az öreg Garasanin, ki a nándorfehérvári kerületet fellázítandó, azon keresztül lovagolt, utóléretvén, felkonczoltatott; — mindezen előnyök megerősíték Mihályt abban a reményében, hogy legfőbb ellenfelétől — ki ugyan Kragujeváczt elfoglalta, most azonban alig 2000 főnyi csapatával a város előtti egyik magaslaton tanyázkodott, szintén megszabaduljon, s ha lehetséges őt élve megkaphassa.

A polgári zavarok közt viselt hadjáratok alkalmával azonban különös ügyesség szükségeltetik.

A török hadsereg ellen a szerbek bátran síkra szálltak volna: azonban saját földieik ellen már magában véve sem volt oly biztos a siker. Ha mindazonáltal ennek így kellett megtörténnie, legalább Mihály kormánynak nagyobb kedveltséggel és tekintéllyel kellett volna birnia, mint a milyennel tényleg birt.

A csapatok Vutsitsot megpillantván, a fejedelmet sürgetni kezdték, hogy küldöttséget menesszen hozzá.

Vutsits pedig igen jól értette, hogyan kelljen eme küldöttséggel elbánnia. Értésökre adta ugyanis, hogy neki esze-ágában sincs a fejedelemmel újjat húzni: ez reá teheti lábát, akár csak a földre; ő csakis méltatlan minisztereitől kívánja őt megszabadítani; nincs is egyéb szándékában, mint hogy barátaival Nándorfehérvárra vonuljon a császári biztos elébe őt megkérdezendő: vajjon lázító-e az, ki késznek nyilatkozik peres ügyét személyesen a bíró elé vinni?

Mihály seregében csakhamar azon meggyőződés kapott lábra, hogy Vutsitsról éppen nem lehetne azt állítani, miszerint semmi igaza sincs. Mihály tehát az ő feltételeit mégis meghallgatni kényszerült.

E feltételek főleg három pontban összpontosultak: A miniszterek valamint Jefrem eltávolítása, az egy évvel ezelőtt kimenekültek állomást nyerjenek, s a poresza leszálltassék. Vutsits nem is késett ezen, népszerű dolgokat saját kívánságául tüntetni fel.

Ezen ügy már annyira jutott, hogy Mihályt környezete valamint Jefrem is felszólítá, miszerint a kényszerhelyzetben megnyugodva, e feltételeket fogadja el; ő azonban nem tartotta becsületével megegyeztethetőnek, hogy a nyilt ellenségnek engedjen, kinek hadereje felett az övé különben is túlnyomó vala; ő még mindig azon hiedelemben volt, hogy a győzelem az ő részén leend.

Hadinépében azonban csalatkozott.

Katonái nem akartak oly ember ellen harcra szállani, kinek nem is volt szándékában a fejedelmet megbuktatni, ki csakis a népszerűtlen kormányt megváltoztatni s a népnek adóját leszállítani kívánta. Midőn tehát Vutsits ágyúztatni kezdett, s a golyók fejük felett repdestek, széjjelfutottak.

Mihály tehát rendes katonaságának kisedet csapatával azonnal magára maradt, s hátrálni kényszerült.

Sabári mellett ugyan ismét nagyszámú fegyveres népség sereglett körébe, mely Posega és Rudnik felől érkezett, számuk mintegy 15.000-nyi főre rugott, a nagy szám azonban inkább hátrányára vált Mihálynak, mint-hogy közte ellenség is volt elég; midőn pedig az eközben Reszaváczról erősbitést nyert Vutsits is közeledni kezdett, kinek táborában Bogdán, a nemzet által jelenleg csaknem hősnek tartott parakjini kapitány is jelen volt, ágyú-golyóinak első sistergésére ezen tömeg is széjjel szóródott.

Most látszott csak, mi értelme volt annak, hogy az ország fővárosa, a kormány székhelye, török kezekben volt. Mihály igen jól tudta, hogy a pasa az ő ellenfelei kezére játszik, miért is vonakodott a vár ágyúinak lőtávolába jutni. A Topsiderben vele találkozó orosz konzulnak, ki neki azt tanácsolta, hogy a vár felé vonuljon vissza, azt válaszolta, hogy éppen nem számíthat ótalomra ott, hol ellenségeit oly készségesen fogadták volt.

Most tehát nem maradt más hátra, mint az országból távoznia. Ezt tanácslá az egész környezete is, s mint-hogy még fiatal volt, nem kételkedett, hogy más alkalommal szerencsésebb leend, s hogy akkor még visszatérhet.

Újabban itt ott még talált néhány csoportot, melyek az ő érdekében gyűjtettek volt össze, ezeket haza bocsátá. Hét nappal azután, hogy Nándorfehérvárból a legjobb reménységgel távozott, e várost kikerülve, Zimonyba, magyar területre tért által (1842. évi augusztus hó végén).

Protits, Raditsevits és Mileta, kiknek efelől hirt adott, szintén követték példáját.

Vutsits ellenben diadallal vonult be Nándorfehérvárra, s magát a nemzet vezérének neveztetve, barátjával a közhatalmat is kezeibe ragadta.

HUSZONNEGYEDIK FEJEZET.

Karagyorgyevits Sándor. Általános szemle.

A személyi kérdés ilyképpen, nyílt támadás folytán, melyhez a török hatalmasak s a szerb elégtelenek is hozzájárultak, eldöntetett. Ha az Obrenovitsok szándéka sikerülendett, ez esetben oly állásra tehetek volna szert, mint a skutarii vagy uszkubi örökös pasák családjai, melyeket évszázadokon keresztül egy nagy úr sem volt képes eltávolítani. Azonban miként maga Milos, úgy fia, testvérei és közvetlen párthívei is elúztak. Azon körülménynek, hogy közöttök az egyetértés hiányzott, s hogy egyikök, a másiknak titkon avagy nyíltan ellendolgozott, szükségképpen oda kellett vezetnie, miszerint valamenynyien a romlás szélére jussanak, s felettük ellenségeik diadalmaskodjanak.

Ezek pedig el valának tökéelve, hogy nem fognak többé közép utat keresni, hanem a kormányt saját belátásuk szerint szervezendik.

Bármiképpen panaszkodott is Mihály az európai hatalmaknak az ő személyes kíséretében levő konzulai előtt az őt igazságtalanul ért erőszak miatt, azon benyomásról bővebben szólunk még, melyet ezen esemény Európában előidézett. Szerbiában a győztes ellenfelek egy pillanatot sem mulasztottak el, hogy a török biztossal egyetértve, ideiglenes kormányt alapítsanak, melynek Vutsits, Szimits és Petronievits is tagjai lőnek, s azután a skupstinát egybehívják.

Emlékeünk még reá, hogy Kara György idejében a skupstina tulajdonképpen csak arra szolgált, hogy a hatalomnak az ország területén elért fokát szemléltesse. Milos idejében a skupstina mindazt jóváhagyta, mit ez

elejébe terjesztett volt. Bármily kellemetlen volt is reá nézve, hogy melléje tanács rendeltetett, oly skupstinával azonban, minőnek az eddigelé mutatkozott, ő is szívesen kormányzott volna. Rendes tanácskozások ezen országgyűléseken nem is tartottak, ezek inkább az olasz városok azon középkorbéli parlamentjeihez hasonlítottak, hol a túlnyomó többségben lévő párt a kisebbség kizárásával alkotott törvényt. A hatalom által jóváhagyott egyetemes közvéleménnyel szemben senki sem kísérelhette meg, hogy saját személyi véleményét érvényre juttassa.

Az 1842. évi szeptember hó 14 én összeült skupstina is főleg az Obrenovitsok ellenfeleiből állott, kik ezeket ekkor már legyőzték volt.

A kedélyeket előkészítette kibocsátott kiáltvány, melyben közhírré tétetett, hogy a nép, mely nem szándékozott egyebet tenni, mint csakis a nagy úr effendijének panaszait előadni, a fejedelem által útközben megtámadtatott, ezt azonban legyőzván, a fejedelem ezután az országból kimenekült.

Mindnyájan egybegyűlvén, Vutsits a török pasa s az effendi kíséretében szintén megjelent. A jelenlevők megkérdeztettek, vajjon kívánják-e az elmenekült Mihályt tovább is fejedelmőknek? Kiamil pasa e kérdést tört szerbséggel személyesen intézte a jelenlevők egyik-másik csoportjához. Erre valamennyien tagadólag feleltek.

Hogy kit kelljen helyébe helyezni, arról egy pillanattig sem forgott fent kétség.

Ha Kara György életben lett volna, úgy az általa alapított fejedelemséget Milostól már régen visszakövevelte volna. Azonban az Obrenovitsokra nézve már csupán emléke, még árnyéka is romlást idézett elő.

Sándor, Kara György fia, ki az 1806 ki döntő hadjárat idejében született, s atyja halála után anyjával együtt Milos által bizonyos évi járadékkal lőn ellátva, később Szerbiába visszatért, s eddigelé segédtszti minőségben Mihály szolgálatában állott. Oly ifjú volt ő, kinek a pártfőnökök tévedéseiben semmi része sem volt, mocsoktalan hirnevű, jó kedélyű és kellemes egyéniség. Vutsits őt pártfelei előtt már régtől fogva kijelölte fejedelmül, kik is a tömeget az ő érdekében könnyű szerrel reávétték. Miután az egybegyűltek Mihálytól elszakadtak,

Vutsits azt kérdezte tőlök: „kit akartok tehát?“ Mire ők mindnyájan azt válaszolták: „Karagyorgyevicset!“ Erre haladéktalanul megjelent körükben, s általános örömrivalgással fogadtatott.

Vutsits, ki mint belügyminiszter szerepelt és mindenható volt, őrizkedett attól, hogy oly hibába essék, mely az utóbbi kormányra végzetessé vált, s ellenfeleit éppen nem tűrte meg az ország határain belül. Legveszedelmesebb ellenfele már kimenekült, azonban azt is szükségesnek tartotta, hogy kevésbé hirneves ellenfelei nagy részét is megfossa hivataluktól, valamint az oly kméteket is, kik tekintélylyel birtak, s határozott érzelműek valának, szintén eltávolította; számosan találkoztak, kik hatalmától félvén, még csak most menekültek át a határon.

A porta éppen nem vonakodott, hogy Mihály letételét közhírré tegye, anélkül hogy az törvény elébe állíttatott, vagy bármily eljárás foganatba tétetett volna ellene; az ujonnan választott fejedelmet elismerte Szerbia kniászául.

Itt megállapodunk, hogy először is a portának a szomszéd tartományokkal szemben elfoglalt, valamint saját állását is minden oldalról megvilágítsuk, főleg pedig azért, hogy az európai hatalmak ez ügyekben való részvételét, melyek jelenleg a portával szemben más álláspontot foglaltak el mintsem eddigelé, bővebben ecseteljük. Jelenleg csak arra szoritkozunk, hogy Szerbia állapotának taglalását, s az ügyeknek most már tényleg eszközlött megváltoztatását, amint az az 1844. évben, e könyv második kiadása alkalmával felmerült, ugyanazon szavakkal ismételjük.

Emlékezzünk reá mindenekelőtt, hogy az eseményeket egész teljében áttekinthessük, mily állapotban találtuk ekkor az országot, bensőleg és külsőleg egyaránt, s mit nyert az ország a zavarok kitörése óta. A különbség kiszámíthatatlanul nagy.

Mindez abban összpontosul, hogy a vallási előnyön alapuló hadikasznak közvetlen uralma e tartomány területén megsemmisített. A nagy úr nem részesül már többé a fejadóban, melyet a hitelenség folytán halállal fenyegetett élet megváltásául tekintett eddigelé; a spahik

sem osztozkodhattak egymás közt már többé a falvakon, s a törökök a várak birtokára szorítottak. Ez utóbbit kezdetben úgy értelmezték, hogy senki sem lakhatik a tulajdonképpeni erődítményeken kívül; így történt Sabácson és Kladovóban is, miért is azt vélték, hogy így kell ennek történnie Nándorfehérvárott is; egy pillanatig már valóban úgy is volt, hogy a törökök birtokaikat eladni, s kihurczolkodni kezdetek, azonban Konstantinápolyból csakhamar útasítást vettek, hogy ezt ne tegyék, minthogy az egész város várnak tekintendő, miért is nagy részek továbbra is ott maradt; ozmán joghatóság alatt állottak ugyan, hogy azonban régi személyi előjogaiknak bármelyikét is újra érvényesítsék, az eszök ágába sem juthatott; nem egy öreg spahinak meg kellett azzal is elégednie, hogy keresztény házakban kézi munkát teljesíthetett.

Azt sohasem szabad felednünk, hogy ezen ország az ő függetlenségének ily fokához tulajdonképpen nem a szultán ellenében támasztott lázadása, hanem inkább egy oly harcznak kezdeményezése folytán jutott, mely eredetileg a szultán ellen felkelt lázadók ellen vala intézve, s hogy alapos igényét véres hadjárat útján vívta ki.

Mindez azonban még nem volt elég.

A nemzeti eszmék, a mint azokat a nemzeti dalok is kifejezik, főleg a háboru szítására szolgáltak, arra azonban nem valának elégségesek, hogy általok állam alapittassék, s hogy a nemzetet, közintézményeit tekintve, az ozmánok szellemi uralma alól is felszabadítsák.

Ahhoz jelenleg magának a szultánnak kellett hozzájárulnia, amennyiben az alaptörvényt kibocsátotta, mely főbb pontjaiban nyugati fogalmakon alapult. Hogy egy oly uralmat megdönthessen, mely neki nem tetszett, mely azonban az ősrégi török elemmel sok tekintetben azonos vala, saját tekintélyével oly intézményeket tétetett közhirré, melyek a felszabadulás művét szintén folytatták.

Jelenleg nem annyira a kormányforma, mint inkább a közművelődés általános irányzatának megállapítása képezi feladatunkat.

Kérdés tárgyát képezheti, vajjon a fejedelemséget ért korlátozások minden egyes pontjai jó hatásuak és tarthatók-e? az iránt azonban semmi kétség sincs, hogy

eme korlátozásokra egyáltalán szükség volt. Már magával a dolog természetével ellenkezett, hogy a közhatalom telje, amint az még nem reformált birodalomban a pasákat illette, keresztény knézekre bizassék, éppen ez lőn oka, hogy maga az eddigelé ekként értelmezett hatalom fogalma is megszűnt létezni.

Igy történt pl. a hivatalnokokat illetőleg. Mint fentebb említettük, itt még mindig a legvadabb mongol szokások dívta, az usztávnak kellett még előbb meghagynia, hogy a hivatalnokok a testi fenytéknek ne vettessenek alá. A tekintélynek rendszeres kezelése mindaddig lehetetlen volt, míg a hivatalnokok kinevezése és elbocsájtása ügyében eddigelé lábrakapott önkénynek eleje nem vétetik. Ennélkül sem igazi becsvágy, sem pedig az ügyek iránti nemes törekvés nem képzelhető.

Nem szükséges bővebben kifejtenünk, miszerint a polgári életnek tulajdonképpeni kifejlődése mindaddig nem valósulhatott meg, amíg az erőszakoskodás módszere dívott, s a személyi szabadság hiányzott. E fő alapelvet végtére komolyan ki kellett jelenteni, még jó, hogy oly érdek találtatott, mely azt pártolta.

Ugyanez áll a vagyonra nézve is; azonban már fentebb láttuk, hogy a keleti eszméket hajhászó államhatalom mily nagymérvű túlkapásokat engedett meg magának. Előbb még az usztávnak kellett elrendelnie, hogy a vagyon elárusítható s örökölhető, a törvényszéki hatalmat kivéve minden más befolyás kizárásával. Nagybecsü rendelet volt az is, melynek folytán telekkönyvek létesítettek és nyilvános jegyzékbe vétettek, mely mindenkinek vagyontát nyilvántartásban vezette.

Itt mindenekelőtt a polgári község kezdetleges alapelvei voltak megerősítendőek.

Természetes, hogy az már előrehaladottabb állapotot tételez fel, hogy a közigazgatásnak az igazsági ügytől való elválasztása itt is megkiséreltetett; ezen eseménynek azonban Szerbiára nézve még más jelentősége is volt, melyet más országokban hiában keresünk. Emlékezzünk csak reá, hogy a török igazságszolgáltatást illetőleg mily erőszakos túlkapásokat engedtek meg maguknak előbb a pasák és a muszellimok, később pedig a szerb ügyekre nézve a kniászok és azok hivatalnokai.

Az általános biztonság hiánya éppen a főtörvényszéki hatalom czégére alatt kapott volt lábra. Ez elkülönítés tehát itt feltétlen szükségességü volt. Az alaptörvényben különben mindazon intézmények változatlanul meghagyattak, melyek Kara György és Milos idejében fentállottak volt, csakis a különböző fellebbezési forumok lőnek határozottabban elkülönítve; mindazonáltal ennek folytán minden más jeleggel bir jelenleg, hogy t. i. egyetlen törvényszéki tag sem vállalhat el többé közigazgatási állást is egyszersmind, annál kevésbbé történhetik meg, hogy a hivatalnok törvényszéki ügyekbe avatkozzék. Így pl. ha a különféle háztartásokra vonatkozó adók kivetése ügyében per keletkeznék, azt a törvényszék döntené el, s az illető hivatalnok csakis arra hatalmaztatnék fel, hogy a már hozott ítéletet foganatosítsa.

Éppen így vagyunk a kereskedelem terén is. Ama önkényes korlátozások, melyeket a janicsárok és azok feljebbvalói példájára először Mláden és Miloje, majd később Milos maguknak megengedtek, tarthatatlanokká váltak. Ezek azon keleti fogalmakon alapultak, melyeket napjainkban az egyiptomi alkirály oly sikeresen képes érvényesíteni. Azonban még ott is, részint az ipar és országművelődéssel való összeköttetések, részint a rendkívüli világesemények folytán nagyobb jogosultsággal birnak, mint itt. Itt csakis arra szolgáltak eszközül, hogy a személyi túlsúlyt minél inkább érezhetőbbé és gyűlöltebbé tegyék. Az alaptörvény az ilynemű korlátozásokat a fejedelem és a tanács egyetértésétől teszi függővé, miáltal az önkénynek határokat szab. Mint értesülünk, jelenleg az ügy akként áll, hogy az erők czélszerűbb és szabadabb fejlődése várható.

Így tehát, e török tartomány területén, az élet összes ágaira kiható közhatalom fogalma megváltozott; felszabadult azon kemény járom alól, melyben eddigelé senyvedett; a rajáh is nemzetté vált már!

Ha azonban a feltétlen szükségességü alapeszmék azon alaktól és felfogástól, melyben megjelennek, még mindig különböznek is, már maga ezen körülmény mégis nagy horderővel bir, mely azon alapúl, hogy az ellenzék volt az, mely ezen ügyet végre is diadalra juttatta, s nem a fejedelem, mint kezdetben látszott. Minden-

esetre tagadhatatlan, hogy a sikerhez ez is nem kevéssel járult.

Azonban még az esetre is, ha talán e siker nem lenne maradandó, ha talán a személyes jellegű kérdések ismét és másképpen alakulnának, még akkor sem kell attól tartani, hogy a már megkezdett ügy dugába dőlne, vagy az út, melyen eddig haladtak, elhagyatnék. Amily kevéssé remélhető ugyanis a török uralom ismételi helyreállítása, éppen oly kevéssé várható egy oly más hatalomé, mely attól venne példát. Ha az Obrenovitsokra a szerencse ismét mosolyogna, bizonyára ők sem kísérlének azt meg.

Nem állítom, hogy a lehetetlenséggel lenne határos, hogy egykor ismét hatalmas egyedurasági, vagy ellenkezőleg köztársasági kormány alapittatnék, mely talán, mint előzőleg történt, csakis a nép vénei körében terjedne el, azonban sem az, sem pedig emez nem térne többé vissza az ősrégi török állam eszméihez; a művelődés alapjaira nem hatnának ezek többé rombolólag.

A nyugat szelleme már sokkal hatalmasabb s külfönféle, részint titkos, részint nyílt útakon sokkal inkább előbbrehatolt immár, semmint hogy az általa eddigelé eszközlött hódításokról, amennyiben tőle származik az ösztönzés, s az eszmék is tőle kölcsönöztenek, lemondani ismét képes lenne.

A nyugatnak a kelettel szemben való ezen előhaladása ismét a világesemények előterébe lépett.

A nyugati szellemnek legmakacsabb ellenségét még most is, mint tizenkét század óta, folyton az izlam képezi; még azon országokban is, hol az összes lakosságot meghódítá, Bucharától egészen Marokkóig, folyton izgatólag és ellenségesen nyilvánul hatása, míg az ellentét leginkább s legfőbb mérvben a belső török területeken észlelhető.

Noha a porta saját ösztönéből s a század szelleme által is sarkalva, a keresztény lakosság számára némi könnyítéseket eszközölt ki, izlám alattvalóival szemben még sem eléggé hatalmas, sőt uralmának vallási alapfogalmához sokkal inkább görcsösebben ragaszkodik, semmint az ügy ez úton véglegesithetővé válhatnék.

Mindaddig, míg a porta az izlám híveinek kizáróla-

gos jogaihoz, hogy t. i. a hadi és állami-ügyekben részt vegyenek, ragaszkodni fog, míg ama merev önérzet, mely a tanító-mestert is lenézi, nem fog megtöretni, annál többet szenved a szintén nyers, szegény, gyámoltalan rajáh! — Ameddig a vakbuzgóság folyton a mult eszményei által tápláltatik, az erőszakoskodások ismét megújulnak, s a keresztény lakosságnak legegyszerűbb és legigazságosabb igényei sem teljesítetnek.

Az újabbi századok szándéka, mely csakis a világi eszközöket veszi igénybe, arra nem számíthat, hogy az izlámot akár megtérítés, akár pedig erőszak alkalmazásával megsemmisítse; míg ellenben azt korlátok közé szorítani s a keresztény vallás híveit éppen azért, mivel hogy keresztények, az elnyomatás alól felszabadítani, indokolt törekvést, sőt szükséges dolgot képez.

Ebben rejlik a szerb egyenjogosultságnak az ország határain túl messze kiható jelentősége is.

Csak irányozzuk szemünket a Boszniában és Herzegovinában lakó más szerb törzsekre, a velök közeli rokonságban levő bolgárookra, avagy Sziriára, a Libánon keresztény lakóira, s akkor bizonyára méltányolni tudjuk, ami Szerbiában végbe ment.

Nem szabad szemet hunynunk azon körülmény előtt sem, hogy a jelenlegi állapot itt is még mennyi kívánni valót hágy hátra. Egyet különösen nélkülözünk itt, ha szabad kimondanom: a magasb erkölcsiség szabad felvirágozását. Az emberiséget nemesítő szellemi és erkölcsi életnek legfőbb problémái itt sem jegeczültek még meg, mert a barbár igának éppen az képezi a legsajnálatosabb következményét, hogy az az erkölcsi hivatás öntudatára nem engedi az embert juttatni. Azonban nagyon sok megtörtént már eddigelé is; egy második létnek vettettet meg alapja, s a jövőre nézve a legszebb kilátás kecsegtet. Itt mintegy példát nyújtottak arra nézve, hogy minek kellene más tartományokban is véghez vitetnie.

A legszükségesebb mindenestre az lenne, hogy a kétféle lakosság egymástól elkülönítették, melyeknek egymáshoz való viszonyát a világesemények immár megváltoztatták, úgy annyira, hogy az már többé soha nem lehet olyan, mint eddigelé vala.

A kétféle lakosság személyes érintkezésének, ameny-

nyiben ez még arra szolgálhat, hogy az egyik uralmának ősrégi fogalmát, s a másiknak szolgálai mivoltát fentartsa, okvetlenül meg kell szűnnie; a keresztény népeknek úgy közigazgatási mint igazságügyi függetlenséget kell nyerniök, mely reájuk nézve lehetővé teendi, hogy eredeti rendeltetésök s a velünk azonos vallásuk tanai szerint fejlődhessenek.

E nézetünket illetőleg azonban feltételezzük, hogy az európai hatalmak továbbra is azon meggyőződést táplálják, miszerint a török terület sérthetetlenége fentartandó, s hogy nem jönnek közbe oly események, melyek senki által sem láthatók előre, s melyek által Istennek örök végzései gyorsan és ellenállhatatlanul teljesedésbe mennek.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

Melléklet.

A nagy úr hattiserifje,

szerkesztetett az 1254. évi sevál hó közepén (vagyis az 1838. évi december havának ^{10—12} napjain, mely a Mahmud szultán ő felsége által a szerbeknek engedélyezett usztávot tartalmazza.

(A szerb eredeti törvénygyűjtemény fordítása.)

Juszzszuf-Muchlisz-pasa veziremnek (hirne vessé v aljék) és

Obrenovits Milosnak, a szerb nép fejedelmének (kinek jó véget kívánok).

Szerbia tartományom lakóinak az ő hűségök és ragaszkodásuk fejében a már előzőleg és különböző időkben kiadott császári hattiserifek alapján engedélyezett előnyök és szabadalmak folytán annak szükségessége merült fel, hogy e tartomány számára önkormányzat s egy külön, állandó, jeles nemzeti usztáv adassék, azon feltétel alatt, melyszerint a szerbek a kivetett adót magas portámnak az előirt határidőkben pontosan megfizetik.

1. §. A fejedelmi méltóság tehát az általam a szerb nemzetnek adott usztáv-szervezet folytán a Te személyednek és a Te családodnak adományoztatik a Te hűséged és ragaszkodásod jutalmául, az általad már előzőleg nyert császári berát¹⁾ alapján.

2. §. Az ország beligazgatása a Te hű gondjaidra bizatik, saját költségeidre évenként 4000 erszény²⁾ utalványoztatván ki.

¹⁾ Az 1246. év Rebjel-avvel hó 7-én (1830. évi aug. hóban kelt kinevezési okmány. V. ö. 231. l.)

²⁾ Egy erszény 500 piaszterből áll.

3. §. Reád bizom egyszersmind:

1. A tartománybeli különböző hivatalnokok kinevezését;
2. a hozott törvények és rendeletek végrehajtását;
3. a nyugalom és jó rend fentartására, valamint a bármínemű támadás és zavargás ellen szükségeltető várórségek feletti főparancsnokságot;
4. a közadók és terhek kivetését és beszedését;
5. az összes hivatalnokok és méltóságokhoz intézendő törvényes parancsok és útasítások kiadhatását;
6. a törvényesen elítélt gonosztevők büntetéseinek végrehajtását; egyszersmind felhatalmazlak Téged, hogy a büntetéseket — kellő kivétellel — elengedhessed, avagy enyhithessed.¹⁾

4. §. Ezen, reád bizott hatalomnál fogva feljogosítatl, hogy az országnak helyes kormányoztatása céljából, melynek kötelmei reád bizatnak, három egyént választhass, kinevezhess és beiktathass, kik a Te elnökleted alatt az ország központi kormányát képezendik, s kiknek egyike a belügyeket, másika a pénzügyeket s harmadika az ország igazságügyeit vezetendi.

5. §. Külön irodát fogsz szervezni, mely helyettesed (predsztávník) vezetése alatt álland. Ez utóbbit felhatalmazod, hogy az útleveleket kiszolgáltathassa s a Szerbia és a külföldi hatalmak közti ügyeket vezethesse.

6. §. A szerbek legelőkelőbb férfjaiból tanács szerveztetik, mely 17 tagból álland, közölök az egyik elnök leend.

7. §. Mindazok, kik nem Szerbiában születtek, vagy törvényesen nem naturalizáltattak, avagy életkoruk 35-ik évét be nem töltötték és ingatlan vagyonnal nem birnak, a szenatusban nem foglalhatnak helyet, sem pedig annak tagjai nem lehetnek.

8. §. A szenatus elnöke, valamint annak tagjai Ál-

¹⁾ Boué, ki művének III. fej. 291—299. lapján ezen hattiserifet francia nyelven közölte — ez az egyetlen fordítás, mely kezeimbe került — néhány lényegesb eltérést tartalmaz, így pl. „la jurisdiction et le droit de punition et de grâce pour les crimes“ mely azonban a következő határozatokkal nem egyeznek meg.

talad neveztetnek ki, azon feltétel alatt, hogy mint tehetséges és becsületes hirnévvel bírók polgártársaik által eléggé ismertetnek, hogy a haza érdekében némi érdemeket szereztek maguknak, s közelismerésnek örvendenek.

9. §. A tagok megválasztatása és kineveztetése után, s hivatalos kötelmeik megkezdése előtt Tőled kezdve minden egyes tag köteleztetik, hogy a metropolita kezébe esküt tegyen le, melyben fogadja, miszerint a nemzet érdekei, saját hivatalos kötelmei, lelkiismerete, s az Én császári akaratom ellenében mit sem fog kezdeményezni.

10. §. E szenatusnak egyetlen hivatalos ügye abból állandó, hogy a nép közérdekeit szíven hordja, s Neked szolgálásokat teljesítsen, valamint segédkezet nyújtson.

11. §. Egyetlen határozat sem foganatosítható, egyetlen adó-nem sem hajtható be mindaddig, míg az a szenatus által előzetesen jóvá nem hagyatott s általa el nem fogadtatott.

12. §. A szenatus tagjainak illendő fizetése közmegegyezés szerint és Általad határoztatik meg, s ha gyűléseik a fejedelemség központi kormányzatának székhelyén már szervezve leendnek, hatáskörük a következő tárgyakra nézve fog megállapíttatni:

1. Az igazság- és adóügyek valamint más egyéb szolgálmányokra vonatkozó törvények és rendeletek indítványozása és hozatala;
2. az összes országos hivatalnokok fizetéseinek és díjazásainak meghatározása, valamint újabb hivataloknak a szükség szerinti létesítése;
3. az évenkénti orsz. kiadások kiszámítása, valamint az adók kivetésére és behajtására szolgáló azon legalkalmasabb eszközök véleményezése, melyekkel a kiadások fedeztetnek; végre
4. a nyugalom és rend fentartására szükséges katonaság számát, díjazását és utasításait magában foglaló törvénykönyvnek véleményezése.

13. §. Ezen szenatus feljogosíttatik, hogy általa hasznosnak vélt, indokolt törvényjavaslatokat szerkesztessen, melyeket a szenatus elnöke és titkárja által aláírva Elédbe terjeszt, oly feltétel alatt azonban, hogy e

törvény olyast ne tartalmazzon, ami az én magas portám uralmát, mely az ország ura is egyszersmind, sértené.

14. §. A szenatus által véleményezendő kérdések szótöbbség útján döntetnek el.

15. §. A szenatus feljogosittatik, hogy az említett három minisztertől ügyleti kivonatokat követelhessen minden egyes év márczius és ápril havában, valamint hogy számadásaikat is felülvizsgálhassa.

16. §. E három magas állású hivatalnok: a belügyek, a pénz- és igazságügy miniszterei (popeczszitelj) valamint a Te irodád popeczszitelje is, amig csak hivatalosan működnek, az eskü letétele után a szenatusban ülésezési joggal birnak.

17. §. A szenatorok mindaddig nem bocsáthatók el hivatalukból, mig magas portám szine előtt valamely bűntény avagy törvényszegés esete reájuk nem bizonyittatik. ¹⁾

18. §. A szerbek közül egy ügyvivő választandó és kinevezendő, ki állandó lakhelylyel az én magas portám-nál bir, s a szerb nemzet ügyeit az én császári szándékom, valamint a szerbek törvényei és szabadalmi szerint gondolzza.

19. §. A belügyminiszter szakmájába a következő ügyek tartoznak: a csendőrség, egészségügy, a kerületi hatóságokhoz intézendő fejedelmi parancsok kiosztása, a közhasznu intézetek s a posta-intézmény vezetése, az országútak jó karban tartása, s a katonaságra vonatkozó rendeletek foganatosítása.

20. §. A pénzügyminiszter a számadásokat felül-

¹⁾ E szakaszt illetőleg később per-patvar keletkezett, mikor is az állittatott, hogy ez az eredeti javaslat szövegében másképpen hangzott. Azonban a mint itt van fogalmazva, így fogadtatott el mindenkor hitelesnek. A különbözet Meroni konsul nyilatkozata szerint abban áll, hogy a törökök e szócskát *nesd* amint ez a szó elébe, vagy utána tétetik „nál-nél“ avagy „ellenben“ raggal fordítják, s éppen itt minden attól függ, hogy vajjon ez legyen-e a szöveg értelme: mielőtt magas portám előtt bebizonyittatnék, hogy a tanácsnok bűntényt követett el, avagy pedig, hogy a magas portával szemben stb... Amint a szakasz itt olvasható, úgy hirdettetett ki Szerbiában is, mint a hattiserif hivatalos gyűjteménye. —

vizsgálja, a kereskedelem felvirágoztatására törekszik, a nemzeti jövedelmeket, melyeknek mennyisége a törvény által határoztatik meg, megőrzi és kezeli, a kibocsátott kereskedelmi és pénzügyi törvényeket foganatosítja, a többi méltóságok által kivetett országos kiadásokat fedezi, a köz- és magán birtokokra vonatkozó kataszter életbeléptetését, valamint a bányák és erdők művelését, nemkülönb a megyéjéhez tartozó egyéb ügyeket is gondozza.

21. §. Az igazságügy élén álló popeczszitelj, kinek a közoktatásügyi miniszter is melléje rendeltetik, az ítéletek foganatosítása felett őrködik, a bírák ellen beadott panaszokat átveszi és elintézi, az igazságszolgáltatásra hivatott egyének tulajdonságai felől magának meggyőződést szerez, továbbá ezektől megköveteli, hogy minden harmadik hóban az általok elintézett jogügyletek felől kimutatást terjeszzenek elébe, valamint a fegyházak állapota és berendezése, esetleg javítása ügyében is gondoskodik.¹⁾

22. §. Ugyanezen popeczszitelj újabb iskolák létesítése, s a szükséges tudományok tanulására való buzdítás folytán a nemzeti erkölcsök művelésével is foglalkozik. A kórházak és egyéb jótékony intézetek feletti felügyeletet ő gyakorolja, s azon iparkodik, hogy az egyház fejeivel jó egyetértésben éljen, hogy ennek folytán mindazt szervezhesse, ami a vallásra, az istentiszteletre és egyházra vonatkozik.

23. §. Mindaz, ki nem Szerbiában született, vagy itt nem honosított, a fenti három hivatal közül egyikre sem tarthat igényt.

24. §. Ezen három popeczszitelj, kiknek mindegyike külön irodával bir, egymástól független és egyenrangú.

25. §. Megyéik több irodára (bureau) osztatnak be, s minden egyes állami ügynek saját aláírásukkal kell ellátva lennie; ezenkívül egyetlen ügy sem foganatosítható mindaddig, míg azt az illető irodafőnök előbb nem ellenjegyezte, s mielőtt az az illető bureau anyakönyveibe be nem jegyeztetett és be nem iktattatott.²⁾

¹⁾ Bouénál: „l'execution des ordonances les pauvres du pays“ ez kétségkívül félreértés.

²⁾ Boué: aucune question qui appartient aux attributions

26. §. E három popeczszitelj minden egyes év márczius és ápril havában kivonatot készít az ő irodáikban valamint a nekik alárendelt hivatalokban elvégzett ügyek felől, s azt bizonyító indokokkal felszerelvén, s az illető osztályfőnök aláírásával ellátván, a szenatus elé véleményezés czéljából beterjeszti.

27. §. Eltökélt akaratom, hogy a szerbek, az én magas portám alattvalói, úgy birtokaikra mint személyeikre nézve, becsületben tartassanak és megoltalmaztassanak, következőleg akaratom ellenére lenne, ha közölők valamelyiknek személyisége polgári jogaitól megfoszthatnék, üldözéssel, avagy bárminemű törvénykivüli büntetéssel sújthatnék. Miért is az igazságügyi törvény s az általános szükséglet szerint megkívántatik, hogy az ország területén több törvényszék létesíttessék, melyek a törvényszerűleg elítélt gonosztevőket, tekintetbe véve védelmüket és bűnös voltukat, a törvény szerint megbüntessék, s ezáltal minden egyes magán- és köz-személynek igazság szolgáltatassék.

28. §. Ennek alapján egyetlen szerb sem büntethető pénz-, testi avagy más büntetéssel mindaddig, valamint a büntetés alóli megváltásra sem kényszeríthető, míg valamely törvényszék által a törvény értelmében el nem ítéltetett.¹⁾

29. §. Egyetlen gonosztevő gyermekei és rokonai sem vonhatók felelősségre, sem pedig nem büntethetők az illető által elkövetett bűntény, avagy kihágás miatt.

30. §. A szerbiai igazságszolgáltatás számára háromféle törvényszék állittatik fel. Ezek egyike a falvakban a nép véneiből alakíttatik, s békebiróság nevet visel, másika a 17 kerület mindegyikében szerveztetik (ahány kerületbe t. i. Szerbia beosztott), s első foku bíróságot képez, míg a harmadik a központi kormányzat székhelyén mint felebbezési törvényszék fog működni.

des deux départemens et a besoin d'un double assentiment, ne sera exécutée sans la signature des chefs de bureau.

¹⁾ Bouénál a 28. §-nál még a következő pótlékot találjuk: „ces cours de justice s'occuperont des contestations, décideront et jugeront les crimes et les violations des lois; mais dans aucun cas on ne pourra ordonner la confiscation des biens. Mig ellenben a 29. §. tévesen iratott 31. §-nak.

31. §. Minden egyes falu békebirósága egy elnökből s két, a községi tagok által választandó tagból áll. E békebiróság hatásköre a polgári pereket illetőleg 100 piaszterig, s a kihágások büntetését illetőleg három napi börtönig és tiz botig terjed.

32. §. A polgári pereket illetőleg, ezen bíróságnál a sommás és szóbeli, a másik két törvényszéknél ellenben az írásbeli eljárás dívik. A békebiróság minden oly jogügyet, melynek értéke a 100 piasztert meghaladja, s minden oly pert, mely bűntény vagy kihágás miatt támasztatott, s amely a 10 botnál nagyobb mérvű büntetéssel sújtandó, a perlekedő felekkel együtt a kerületi törvényszék elébe köteles útasítani, melynek különben is egyik alkatrészét képezi.

33. §. A kerületi törvényszék, mely a peres ügyekben elsőfokulag itél, egy elnökből, három tagból s megfelelő számu irnokból áll.

34. §. Az elnöki állásra vagy elsőfoku törvényszék tagságára igényt mindazok nem támaszthatnak, kik életkoruk 30-dik évét még nem érték el.

35. §. Ezen törvényszék feljogosittatik, hogy a polgári, kereskedelmi, bűnfenyítő és kihágási ügyekben eljárhasson és ítéletet hozhasson.

36. §. A kerületi törvényszékek ítéletei, ha 8 nap lefolyása alatt egyik fél sem felebbez, jogerővel birnak.

37. §. A fellebbezési törvényszék csakis azon tárgyak vizsgálatával és eldöntésével foglalkozhatik, melyek az első foku törvényszéknél már tárgyalattak volt. Szükséges még, hogy úgy az elnök, mint a melléje rendelt négy tanácsos is életkoruk 35. évét már elérték légyen.

38. §. A szerb törvényszékek tagjai csakis benszültött, avagy törvényszerűleg honosított szerbek lehetnek.

39. §. Valamely pernek egy másik törvényszékhez való átvitele esetén köteleztetik az elnök, hogy az ítélet kivonatát saját aláírásával és pecsétjével ellátva mindkét félnek kézbesitse.

40. §. A békebiróság tagjai a másik két bíróság tagjaivá nem választhatók meg.

41. §. Az utóbbi két bíróságnál működő tagok esetleg megüresedő állomásai csak azok által tölthetők be, kik úgy koruk, mint szolgálataik tartamát tekintve a

törvénytudók legöregebbjeihez tartoznak, s kik a bíróságoknál már azelőtt is alkalmazásban állottak.

42. §. A bíróság egyik tagja sem fosztható meg hivatalától kötelmei elmulasztása miatt mindaddig, míg annak büntetést érdemlő tette jogilag és a törvény szerint bebizonyítva nincs.

43. §. Minthogy a polgári, katonai, vagy papi állásu hivatalnokok testi fenyítéssel nem büntethetők, ennélfogva, ha elkövetett tetteik a törvényszék előtt kétséget kizárólag bebizonyítatik, ellenök más büntetés nem alkalmazható, mint szigoru rendreútasítás, fogság, elmozdítás, vagy börtön.

44. §. A fejedelemség egyetlen polgári vagy katonai, akár magasabb, akár alacsony rangban álló hivatalnokának sem engedtetik meg, hogy a fentemlitett három törvényszék működésébe beleavatkozzék; csakis az általok hozott ítélet foganatosításával lévén megbizhatók.¹⁾

45. §. Minthogy a kereskedelem Szerbia területén szabad, ennélfogva azt minden egyes szerb szabadon gyakorolhatja. E szabadalom korlátozása sohasem engedtetik meg, kivéve ha a fejedelem a szenatus beleegyezésével valamely kereskedelmi cikknek ideiglenes korlátozását szükségesnek tartaná.

46. §. Minden egyes szerb felhatalmaztatik, hogy az illető törvény tekintetbevételével vagyonát elárusíthassa, s hogy afelett végrendeletileg vagy bármi más módon is szabadon rendelkezék.

47. §. E jogától nem fosztható meg másképpen, mint csakis a szervezett orsz. törvényszékek valamelyike által hozandó törvényes ítélet folytán.

48. §. A kerületi törvényszékek hatásköre a kerületben lakó összes szerbekre kiterjed, kik peres ügyekben más törvényszék elé nem idézhetők, mint csakis saját lakóhelyük törvényszéke elébe.

49. §. A robot Szerbia területén eltöröltetik s egy szerbre sem erőszakolható többé.

¹⁾ E szakasz Bouénál hiányzik, míg a 43. §. két szakaszra osztatik fel, miközben valamint gyakran, más esetben is kisebb eltérések fordulnak elő, melyek sokkal jelentéktelenebbek, semmint hogy feljegyzésre méltók lennének.

50. §. A hidak és utak fentartására szükséges költségek a közelfekvő községek terhére rovatnak ki.

51. §. Amint a fejedelemség központi kormányzata köteleztetik az országútak, hidak s más egyéb közhasználatu épületekre gondot fordítani, s azok építését vezetni, éppen úgy tudják meg a magánosok is, miszerint ehhez az ő hozzájárulásuk is okvetlenül szükséges.

52. §. A szenatus hozzájárulásával méltányos nap-számot állapítsál meg a szegények számára, kik netalán ilyesmivel foglalkoznának, valamint az összes, a fejedelemség területén szolgálatban álló hivatalnokok évi díjazásának megállapítása ügyében is tedd magadat érintkezésbe a szenatussal.

53. §. Mindazon hivatalnok, ki már pár évig szolgált, törvényes okok alapján a szolgálat kötelékéből elbocsátható. Ez esetben érdemeihez mérendő nyugdíj illeti meg őt.

54. §. Az összes hivatalok, akár polgári, katonai, vagy igazságügyi hivatal legyen az, Szerbia területén csakis a fejedelem ukáza folytán adományoztatik azon feltétel alatt, hogy minden egyes hivatalnok alulról kezdi meg pályafutását, s kipróbált alkalmas volta után, fokonként emeltetik magasabb állomásra.

55. §. A törvényszékeknél alkalmazásban levő igazságügyi hivatalnokok a törvényszéken kívül másféle szolgálatokra nem alkalmazhatók, s arra köteleztetnek, hogy kizárólag a jogi szakmában műveljék ki magukat.

56. §. A törvényszékeknél sem a katonai, sem pedig a polgári hivatalnok még ideiglenesen sem alkalmazható.

57. §. Minthogy a szerbek, az én magas portámnak adóköteles alattvalói, a görög-keresztény, az úgynevezett keleti egyházhoz tartoznak, ennél fogva a szerb nemzetnek teljes szabadságot engedélyeztem, hogy vallásos szer-tartásaikat gyakorolhassák, s a Te felügyeleted és közreműködésed mellett érsekeiket és püspökeiket magok közt szabadon választhassák, azonban azon feltétel alatt, hogy az utóbbiak az egyházi szabványok értelmében a Konstantinápolyban székelő patriárka lelki hatalma alá tartozzanak, ki különben is e vallásnak valamint a szinodusnak is feje. S amint az ottomán birodalom keresztény

lakóinak kezdetben (leigáztatásuk alkalmával) oly kiváltságok és szabadalmak adományoztattak, melyeknél fogva a főpapok a vallási és egyházi ügyeket (amennyiben azok a politikai ügyeket nem érintik) teljesen szabadon vezethették, s amint a nép érsekeinek, püspökeinek és a zárda-elöljáróknak, valamint a világi papságnak s az egyházra bizott kegyes alapítványoknak díjazását megállapította, úgy ezen előírás a szerbiai érsekek és püspökök méltóságához illő díjazás tekintetében is szem előtt tartandó.

58. §. Szerbiában az érsekek és püspökök külön tanácskozásai alkalmával bizonyos tárgyak jelöltetnek meg, melyek árából a vallás, az egyház s a papság ügyei fentartatnak.¹⁾

59. §. Amint Szerbia területén a földesuraságok és más hűbérjogok beszüntettettek, ezen régi szokás ott nem is fog többé újra behozatni.

60. §. Valamennyi szerb, akár nagy akár kicsiny, adófizetésre köteleztetik. A Szerbia területén alkalmazott hivatalnokok az ő adó-részőket saját birtokaik nagyságához mértén fizetik. Az adófizetés alól csakis a zárdák papsága mentes.

61. §. Minthogy Szerbia 17 kerületre, s minden egyes kerület számos községből és falvakból álló járásokba van beosztva, ennél fogva minden egyes kerületi főnök mellé (okruczni nacsalnik) egy segéd, egy irnok, egy pénztárnok s a még szükségeltető segédszemélyzet rendeltetik.

62. §. A kerületi főnököknek köteleességükké tétetik, hogy a központi kormányzattól hozzájuk érkező, s kötelmeik összes ágaira kiterjedő parancsokat teljesítsék. Az adók kivetése alkalmával a központi pénzügyi kormány rendeleteit tekintik zsinórmértékül s az adók befizetése ügyében netalán támadó peres ügyekbe nem avatkozhatnak, hanem az ily pereket a kerületi törvényszék elé tartoznak terjeszteni, maguk számára csakis a bírói ítélet foganatosítását tartván fent.

¹⁾ Boué: on déterminera en Servie les lieux où le haut clergé se rassemblera pour tenir conseil sur les affaires concernant le métropolitain, les évêques et l'église.

63. §. A járáskapitány az egyes falvak földbirtokait bárminemű elidegenítés ellenében megóvni, s a népet a rosszakaratúak, a csavargók és a kihágók ellen megvédelmezni tartozik.

64. §. Köteleztetik továbbá arra is, hogy a járásán keresztül utazók útleveleit felülvizsgálja.

65. §. Huszonnégyszáz óránál tovább nincs jogában senkit sem fogva tartani. A járása területén előforduló viszályokat és pereket a kerületi törvényszékhez, a rendőri ügyeket pedig a kerületi főnök elé tartozik terjeszteni. Ezenkívül a békebiróságok felett is felügyeletet gyakorol, azonban az egyházi és iskolai ügyekbe való beavatkozástól valamint az ájtatos alapítványok jövedelmeinek és birtokainak megnyirbálásától szorgosan óvakodni fog.

A templomok, községek közhasznú intézetek, valamint egyes magán felek tulajdonjogának megóvására mindenkinek külön telekkönyvi kivonatok kézbesítettnek, melyek az országos irodában is beiktattatnak.

66. §. Egyáltalán egy szerb sem üldözhető vagy nyomozható sem titokban, sem pedig nyilvánosan mindaddig, míg törvény elé nem idéztetett s ott el nem ítéltetett.

A fenti határozatokat császári akaratom szerint szerkesztve és megerősítve, e császári fermán kiállittatik, s magas császári kéziratommal ellátva, Neked kézbesítettik.

Meghagyom tehát Neked, hogy e tartomány biztonságát melynek kormányzatát Reád s a Te családodra, azon, határozott feltétel alatt biztam, hogy parancsaim szerint fogsz eljárni, úgy annak területén belől mint kívül is, gondjaid tárgyává tegyed, s összes erőidet ez ország jólétének, valamint lakói nyugalmának előmozdítására fordítsad.

Ezenkívül megparancsolom Neked, miszerint mindenkinek állását, méltóságát és érdemeit tekintetbe vévén, arról is gondoskodjál, hogy emez usztávnak összes pontjai teljes egészében s mindenkor foganatosítottassék, hogy ezen buzgalmad folytán a nép összes rétegeinek imáit és áldásait megszerezhesd az Én személyem számára, valamint a beléd helyezett császári bizalomnak és jóakaratnak is megfelelj.

Megparancsolom továbbá minden szerbnek, hogy a fejedelem törvényes rendeleteinek engedelmeskedjenek, s annak a kellő tiszteletet mindenkor megadják.¹⁾ Megparancsolom, hogy e császári hattiserif közhírré tétessék, hogy ezen engedmény hordereje és császári kegyelmeknek jóakaratótól minden egyes ember áthatva lévén, megelégedésem elnyerése céljából mindenki akként viselje magát, hogy ezen elédbbe terjesztett usztávnak minden pontjai szóról szóra mindenkor, minden ellentmondás kizárásával, foganatosittassanak.

Te is, vezirem, értsd meg ezt jól, s összes erődöt a fejedelemével együtt e császári fermán czikkelyeinek pontos és szigorú végrehajtására fordítsad.

¹⁾ Boué: „être soigneux à acquérir la civilisation nécessaire.“

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

